859.0.09
A 36

doina curticăpeanu

V. Alecsandri prozator

EDITURA MINERVA

DOINA CURTICĂPEANU

VASILE ALECSANDRI — PROZATOR

Coperta: *Vlad Mihăilescu*

859.0.09
A36

DOINA CURTICĂPEANU

VASILE ALECSANDRI
PROZATOR

(PROFILUL MEMORIALISTULUI)

57.986

EDITURA MINERVA
București — 1977

Toate drepturile rezervate Editurii Minerva

PARTEA ÎNTÎI

PROZA CORDIALĂ

În 1890, toamna, cînd eleganta *Revistă nouă* condusă de Hasdeu omagia memoria lui Vasile Alecsandri publicînd un studiu amplu, desfăşurat pe coloanele a trei numere succesive,[1] exegeza operei scriitorului înregistra momentul unei semnificative inaugurări. Eclipsei din ultimii ani, cînd alţi oameni, cu altă sensibilitate, nu-l mai puteau înţelege pe „străbunul" poeziei româneşti, trebuia să-i urmeze încercarea restabilirii adevăratelor dimensiuni ale contribuţiei sale literare. Este ceea ce tînărul semnatar al articolului îşi propunea, încredinţat că odată cu moartea autorului patimile în aprecieri, ingratitudinea „epigonilor exclusivişti" se vor linişti şi critica lucrărilor sale va dobîndi prestigiul temeiniciei şi echilibrului.

Creaţia generos revărsată în atîtea domenii impunea lui Iorga nu atît prin reuşitele ei parţiale, datorate, între altele, „temperamentului entuziast", „talentului rar de colorist", „înzestrării descriptive de o fineţe deosebită", deşi tuturor acestora le acorda atenţia meritată, cît mai ales prin valoarea de „rezumat al cugetării şi simţirii româneşti dintr-o jumătate de veac".[2] Siguranţa intuirii esenţei personalităţii lui Alecsandri — confirmată de reluarea ideii în studiile ulterioare —

demonstrează ce îndreptățit era criticul, avînd pe atunci 19 ani, să creadă că face într-adevăr un început de drum. Paginile *Istoriei literaturii* din 1909 adîncesc analiza, fără să modifice substanțial imaginea propusă în studiul de tinerețe. Comparația cu scriitorii epocii — Alexandrescu, Bolliac, Rosetti, Negruzzi, Asachi, Heliade —, superiori adesea ca inspirație, putere poetică, umor, idei și cultură, evidențiază însușirea de căpetenie a lui Alecsandri, „mai mult decît toți ceilalți scriitor ; oriunde se află și oricum se înfățișează mediul ce-l înconjoară" ; fără îndoială, „cel dintîi scriitor în întregimea înțelesului". [3]

Atotcuprinzătoare, aprecierea implică și o discretă sugestie de lectură, regăsibilă în textul scrisorii adresată din Rucăr, la 20 august 1915, redactorului revistei *Flacăra* de Mihail Dragomirescu. Dacă opera scriitorului este, așa cum ni se spune, prilejul de „a veni oricînd, direct și actual, în contact cu o personalitate a trecutului", întîlnirea cu Alecsandri în anii începutului de secol nu putea și nu trebuia să fie limitată la poezia sa. Mai mult, admirația „viitorimii" se cuvenea îndreptată și ea nu atît spre poet, cît spre reprezentantul strălucit și tipic al „vieții superioare românești din epoca încheiată cu independența noastră politică și culturală". *Mare patriot*, tot atît de *mare literat*, așa-l prezintă Mihail Dragomirescu atunci cînd ne îndeamnă să-l recitim pe Alecsandri, asigurîndu-ne că pentru cine vrea să înțeleagă „energia specifică" a marii generații făuritoare a României moderne, pentru cine vrea să contureze o imagine vie a idealurilor și aspirațiilor ce-au însuflețit-o, scrierile autorului reprezintă îndreptarul „cel mai bun, mai amabil și mai complet în același timp". [4]

Față de concluziile scrisorii vorbind de valoarea istorică, totodată educativă, a acestei opere, observațiile articolului publicat de Ibrăileanu în numărul din 6 iulie 1919 al *Însemnărilor literare* aduc binevenite nuanțări. Asemenea tuturor scriitorilor deveniți clasici, afirmă criticul, și lui Alecsandri i se face nedreptatea de a fi admirat, citat necontenit, dar puțin și unilateral cercetat. Paginile cu adevărat prețioase pentru cititorul modern trebuie căutate în proza autorului, mai ales în notele de călătorie, pe atunci încă neaduse la îndemîna publicului prin ediții de popularizare, așa cum se procedase cu restul operelor. „Greșita alegere — scrie tranșant

Ibrăileanu — se datorește tenacei prejudecăți că Alecsandri este mai ales și mai înainte de toate un poet în versuri". [5]

Ne-am putea aminti că nu alta era ordinea consfințită de succesiunea apariției volumelor primei ediții a operelor complete. În contractul din 4/16 iulie 1871 se menționa „dreptul domnilor Socec et. comp. de a da preferință punerii sub tipar a scrierilor ce li se vor părea mai avantagioase", [6] iar editorii găsiseră nimerit să înceapă cu repertoriul dramatic, să continue cu poezia și abia în ultimul rînd să publice proza. Acceptată de Alecsandri însuși, întîietatea poetului fusese indiscutabilă în epocă. Nu ne mai miră, așadar, că *Doinele și lăcrimioarele* tipărite la Paris erau prezentate de C. A. Rosetti în contextul unei analize despre condiția poeților în Principate [7], dar că *Salba literară* publicată în aceiași ani nu determina considerații similare privind destinul prozatorului.

Dealtfel, încredințarea că „prin poeți și poezie s-au deșteptat toate neamurile" putea fi întîlnită încă din 1825, în *Procuvîntarea Caracterurilor* lui Mumuleanu, unde „dulcei poezii" îi era rezervat rolul de inițiatoare a gustului pentru alte „neprețuite științe". [8] Nu e mai puțin adevărat că interpretarea excesivă a „lesnirii" de-a scrie versuri produsese pe la 1842 inflația poetică ironizată mai tîrziu în *Steaua Dunării*, unde recapitularea motivelor inspiratoare — „o răsură în înflorirea ei, o stea scînteind și-apoi căzînd și perzîndu-să în spațiu, un val trecînd cu răpejune peste alte valuri ca să piară revărsîndu-să pe năsipul țermurilor, vederea unei femei" etc. — dezvolta concluzia, periculoasă pentru „junime", privind „izbutirea cea lesne a poeților la noi". [9] Simptomatică ar putea fi taxată observația lui Odobescu din *Cîntecele poporane în raport cu țara, istoria și datinile românilor*, potrivit căreia „omul a vorbit mai întîi în proză, dar ca Burghezul Gentilom al lui Molière, fără de a cunoaște puterea prozei ; cînd însă a început să-i vină în minte idei vrednice de a fi împărtășite unui cerc mai lățit, de a fi transmise generațiilor viitoare, pentru acele idei el a inventat o limbă măiestrită, cadențată, înaltă ; aceia a fost poezia". [10]

În ce-l privește pe cititorul de literatură din secolul al XIX-lea, pe la 1852 era destul de interesat — observă Sion în epilogul *Suvenirilor contimpurane* — dacă o ediție a poeziilor lui Bolintineanu, tipărită în 1.000 de exemplare, se epuiza după trei luni de la apariție. În 1888, cînd „numărul

lectorilor a ajuns de cel puţin o sută de ori mai mare, cînd am ajuns a număra cu miile doctori, licenţiaţi şi profesori, cînd facultăţile noastre numără cu miile studenţi ce le frecventează, avem lectori mai puţini decît atuncea", publicul „nu se prea grăbeşte a ceti cărţi mulţumindu-se cu lectura jurnalelor" [11].

Că poezia, şi nu proza, îi va fi asigurat lui Alecsandri succesul în epocă este de la sine înţeles. Poate surprinde numai întrucîtva, în unele studii contemporane [12], modul de a se discuta despre valoarea poetului cu argumente recoltate din proza acestuia.

Clasic, asemenea lui Negruzzi, Kogălniceanu, Russo, Alecsandri nu întruneşte — credea Ibrăileanu — calităţile poetului epic şi mai ales liric. „În afara pastelurilor, din poezie supravieţuiesc abia cîteva strofe, bucăţi, ajutate şi încurajate de bunăvoinţa noastră respectuoasă şi nostalgică. El însuşi în teatrul de moravuri şi în proză, Alecsandri îşi demonstrează acolo superioritatea. Mărimea scriitorului e determinată de suprafaţa operei şi contribuţia la agitarea şi rezolvarea tuturor problemelor culturale şi literare ale vremii sale." [13]

Reluînd ideea lui Iorga — repetată şi de Dumitru C. Ollănescu, la 25 martie 1894, în discursul de recepţie la Academie —, Ibrăileanu defineşte profilul scriitorului accentuînd asupra multilateralităţii preocupărilor sale: „La orice răspîntie a istoriei şi a culturii româneşti din o bună parte a veacului trecut îl găseşti pe Alecsandri. Din cei o sută de ani de cultură şi literatură modernă română, Alecsandri domină aproape cincizeci, de la 1840, cînd apare în scenă, pînă la 1890, cînd moare. Istoricul politic nu poate studia acest răstimp de vreme, istoricul cultural şi literar nu poate studia un curent de idei, o problemă literară, un gen poetic, fără să întîlnească aproape întotdeauna pe primul plan pe Vasile Alecsandri." [14]

Determinantă pentru valoarea operei este — ca şi în aprecierile lui Mihail Dragomirescu — însuşirea de oglindă a celor mai înalte aspiraţii ce-au însufleţit oamenii eminenţi a căror activitate a dat fizionomia unei epoci din istoria neamului nostru. Numai aşa se explică pentru Ibrăileanu „prestigiul enorm, fără seamăn, al bardului faţă de contemporanii săi".

Privit în „mișcarea de naționalizare inteligentă, făcută în spirit critic", Alecsandri îi apare lui Paul Zarifopol ca un „adevărat Ianus bifrons", „poet nou, dar a cărui inimă și mai ales al cărui gust priveau des înapoi ; om a două generații care, dezbinate la suprafață, se iubeau și se topeau încă una în alta, poate mai ales în ce privește gusturile estetice. Pentru aceea Alecsandri a fost adorat imediat. Era doar încarnarea unui noroc istoric. El împlinea trebuința încă vie pe atunci de a umplea cadrele cerințelor estetice ale unei societăți în mare transformare. Alecsandri a scris o adevărată enciclopedie poetică : liric, epic, descriptiv, dramaturg, povestitor de călătorii." [15]

Perspectiva, pînă acum generală, a discuțiilor se modifică o dată cu apariția, în 1930, la Scrisul Românesc din Craiova, a ediției de *Proză. Călătorii și Misiuni diplomatice.* Salutînd evenimentul, tocmai pentru că el oferea prilejul unei necesare rectificări a imaginii tradiționale, Perpessicius proclama din chiar primele rînduri ale cronicii sale întîietatea prozatorului asupra „versificatorului". Textele publicate de Al. Marcu îi furnizau argumente peremptorii. Comparația sumară a unui fragment poetic din *Dridri* — fără alt ecou decît al unui „zornăit de silabe de steclă" — cu nuvela omonimă demonstra cum proza poate suplini toată lipsa de culoare a poeziilor, conferind scriitorului, ea, nu lirica, acea „insignă a romanticilor" amintită de critic.

Observația, atît de simplă în adevărul ei, că, înainte de a scrie versuri sau piese de teatru, dar și după aceea, Alecsandri a fost povestitor era făcută de Perpessicius pentru a marca definitiv „cît de mult povestitor a fost și cum povestitorul și prozatorul se așază pe plan superior poetului". Inspirată aproape totdeauna de o călătorie, proza sa impune un memorialist cu „impresii fragede, de ascuțită curiozitate, cu instinctul jurnalului de diligență, sau de bord în vine". După cum, scrisul cu „ingeniozități lexicale" al scriitorului întrunește „duhul călătorului nostru dintîi, logofătul Dinicu Golescu și arta descrierii, proprie romanticilor", aducîndu-i în minte pe Gautier și chiar Stendhal.

Analiza tematică — atît cît era îngăduită de spațiul unei recenzii — evidenția dubla importanță a prozei lui Alecsandri : prin ea însăși, pentru materialul documentar și „variațiunile de spirit ale povestitorului", iar în al doilea rînd,

prin raportarea acestui material la mărturiile altor scriitori ai epocii sau de mai tîrziu, slujind deci acelei „operațiuni de situare estetică în evoluția prozei românești de expresie". [16]

Urmărind, la rîndul său, dezvoltarea estetică a limbii române, convins că „după realizările în poezie se judecă în general epocile literare și nicidecum prin acelea ale prosatorilor", Ovid Densusianu se vedea constrîns, ajuns la paragraful închinat lui Alecsandri, să-și „refacă sufletul" după variațiile de caracter literar proprii scriitorului discutat și să se adreseze, surprinzător, unei scrieri în proză — *Buchetiera de la Florența*, învechită în multe privințe, dar semnificativă atunci cînd voia să înțeleagă evoluția spirituală poetică și de stilist a autorului [17].

Și pentru George Călinescu partea durabilă a operei scriitorului o reprezintă proza. „Libertatea divagației" îngăduie aici valorificarea tuturor resurselor : umor, pictură, înlesnire orientală de povestitor. Lipsită de invenție, proza păstrează aparențele jurnalului de călătorie al unui „reporter superior", atent la detalii inedite, la exotic, grotesc și pestriț. Verva prevestindu-l pe Creangă, „vocația pentru spațiul somptuos", „pictura strălucită de exotisme" sînt tot atîtea calități în sprijinul opțiunii criticului pentru proza scriitorului [18].

Inițiată de Ibrăileanu, continuată de Perpessicius și desăvîrșită de Călinescu, demonstrația superiorității prozei putea fi socotită încheiată în 1965. Studiile notabile apărute după această dată hașurează elegant spațiile albe ale unei suprafețe dinainte delimitate. Noutățile sînt de domeniul fineții analitice, deseori al virtuozității critice, aplicate prozei, dar seduse de imaginea prozatorului.

Avînd în cel mai înalt grad ceea ce Al. Philippide numește „amoenitas ingenii", o fire plăcută, excluzînd violența, zbuciumul răsunător, șarja, insistența, dar favorizînd „adîncimea limpede", Alecsandri a scris, de la *Buchetiera...* pînă la memoriile de călătorie în Africa și amintirile din misiunile diplomatice, o excelentă „proză atașantă" [19], unde cînt valorificate „aptitudinea gravurii" și „cromatismul viziunii", remarcate de Paul Cornea [20], darurile „ochiului de pictor impresionist, cu acuitate vizuală de Monet", prinzînd peste tot „efectul de contrast și de culoare", cum scria Zoe Dumitrescu-Buşulenga. [21]

Caz tipic de „ingenuitate a convenției", pentru N. Manolescu Alecsandri este în același timp „un Malraux de stil naiv", anticipînd memoriile politice ale lui Maiorescu și Iorga". [22] Numindu-l „prinț al călătoriei", Mircea Zaciu îl vede „precursor al mirajelor simboliste, poet al porturilor și chemării tainice spre țărmuri depărtate, cu nume exotice stîrnind doruri nelămurite". [23] Fără memorialistica acestui „fermecător globe-trotter", cu „beția zărilor", în căutare de „pitoresc exotic și senzațional", după definiția lui Al. Săndulescu, [24] evoluția povestirii în literatura noastră n-ar putea fi înțeleasă într-unul din acele capitole unde — scrie Ion Vlad (*Povestirea. Destinul unei structuri epice*) — „ritualul ordonator al narațiunii obține dimensiuni estetice precise și oficierea povestirii ține de o vocație incontestabilă".

*

Diferite de ale noastre, *criteriile prozei* în secolul trecut sînt deductibile, parțial, firește, din chiar titlurile unor scrieri: *Negru pe alb, Fiziologia provințialului, Suvenire și impresii de călătorie, Studie moldovană, Amintiri despre Grigore Alexandrescu, Suvenire contimpurane, Cugetări, Còpii de pe natură, Convorbiri economice, Scrisori către V. Alecsandri* — semnificative pentru universul, mijloacele și scopurile investigației, dar mai ales pentru *prestigiul amintirii* și, indirect, al *povestirii.*

Literatură a „memoriei restauratoare", proza veacului al XIX-lea își manifestă „intenția — observată de G. Dimisianu — de a documenta" [25], în limitele adevărului și, aproape totdeauna, în absența oricăror pretenții de exprimare estetică, despre oameni și întîmplări știute de scriitor prin sine însuși sau prin alții. Fiecare generație producînd naturi felurite, tipuri caracteristice purtînd sigiliul secolului lor și compunînd tabloul original al societăților ce se succed și se prefac, ce importanță ar avea în ochii noștri — sugerează Alecsandri — o descriere a timpului trecut, o descriere care ne-ar arăta, „ca într-un album fotografic, tipurile și caracterele energice ale vitejilor noștri strămoși, chipul lor... Cum era poporul care trăia în frăție cu coasa, cu toporul, cu codrul și cu calul său; acel nobil popor totdeauna gata a combate pentru apărarea vetrei părintești? Ce fizionomie aveau locuitorii orașelor, breslașii, funcționarii, negustorii de pe atunci

şi ce aspect aveau înseşi oraşele noastre. Cum vieţuiau domnii în curţile lor şi cum era traiul boierilor adăpostiţi în codri sau pe vîrfuri de munţi." [26]

Unei asemenea curiozităţi a cititorului din generaţiile mai noi îi puteau răspunde Negruzzi, Ghica, Sion, cărora, între primii, le sînt adresate îndemnurile stăruitoare de a scrie ale lui Alecsandri. Publicînd în numărul din 13 martie 1855 scrisoarea lui Negruzzi, redactorul *României literare* intenţiona să-l oblige şi astfel pe autorul promisiunii cuprinse în rîndurile ei: „Tu scrii pentru că inima ta, încălzită de soarele de miază-zi, n-au apucat a se răci încă, dar vezi tu, poete, că cerul nostru cel sur nu seamănă cu cel al Andaluziei? că... sunt alte multe de toate care ne opresc pana şi ne taie curagiul: sunt micile contrarietăţi a micilor noastre împregiurări; sunt micile pregoniri a micilor noştri oameni! O mulţime de micşurătăţi care adunate fac un necaz mare." Cu toate acestea, adaugă autorul, *„voi arunca negru pe alb... şi aşa amestecate, mescolamente, îţi voi trimite ce voi culege"*. [27]

Adresate unui prieten imaginar, scrisorile ciclului *Negru pe alb*, din volumul *Păcatele tinereţelor* (1857), iniţiază o specie nouă, numită de E. Lovinescu „foiletonul impresionist", prilej pentru a vorbi despre orice, într-o formă agreabilă, cît mai liberă, lipsită de pedantism; impresii de călătorie alături de evocări ironic-simpatice sau duioase, observaţii în probleme lingvistice, făcute cu vervă de un „arhitect al limbii", lîngă descripţii pitoreşti, anecdote, amintiri literare, toate „oglindind şi ideea, dar şi veşnicul zîmbet al spiritualului scriitor". [28]

Trist de a vedea „restrîngîndu-se cercul contimporanilor săi", la moartea lui Negruzzi, Alecsandri îl fixa în „pleiada pionierilor" intelectuali ai neamului nostru, apreciindu-i scrierile, deşi nu multe, pentru „eleganţă, limpezime de stil, energie şi adevărat românism". [29]

Ulterior, în *Introducerea* la *Scrierile* lui C. Negruzzi, datată Mircesti, ianuarie 1872, Alecsandri revine asupra meritelor autorului, mărite „în proporţie colosală", prin raportarea la „timpul de sterilitate în care ele au fost produse". Model de abordare a operei unui prozator, prefaţa este totodată exemplară pentru evocarea figurii scriitorului pe fundalul epocii, reconstituită în datele ei întristător semi-orien-

tale de un autor cu paletă „cam mohorîtă", după propria-i mărturisire, exasperat de „nămolul defectelor şi prejudeţelor" societăţii, prezentate aşa cum de foarte puţine ori ne va fi dat să constatăm la Alecsandri. Din vîrful scării sociale, dominată de un domn „cenzor arbitrar a orice produceri intelectuale, a orice aspirări liberale", pînă jos, în pulberea gloatei ţiganilor „număraţi pe suflete", ochiul îmbrăţişează într-o „răpide ochire" întregul edificiu, alăturînd „puterea egoistă de şerbirea şi mizeria fără protecţie", totul mişcîndu-se într-o „atmosferă neguroasă de ignoranţă, de superstiţii, de pretenţii, de lăcomie şi de frică". [30]

Detaliind imaginea în „privirea morală, socială şi intelectuală", liniile desenului se îngroaşă, tabloul împestriţîndu-se comic cu „nuanţe în proprietatea lojilor la teatru, în dreptul de a şedea pe jîlţ sau pe divan, în favoarea de a lua dulceţi sau de a fuma ciubuc la curte, în dimensiunea işlicelor boiereşti" etc., etc. Ceaţa bizară a fanariotismului, ciocoismul amorţind „sîmţul de naţionalitate", pîcla ignoranţei se extinde şi asupra limbii, literaturii şi artelor frumoase. „Inundată de dumnezei mitologici şi Afrodite", poezia vremii scanda „jalnica stare a inimilor", cînd manuscrisele nu ajungeau să acopere gavanoasele cu dulceţi. În mijlocul indiferenţei publice, bătrînii nu citeau decît vieţile sfinţilor, iar tinerii nu citeau pur şi simplu nimic, dispreţuind cărţile româneşti ale unor Alexandru Hrisoverghi sau Costache Negruzzi — „rari nantes in gurgite vasto", cum încheie amar Alecsandri, citînd acest sugestiv vers din *Eneida* lui Virgiliu.

Părţile avantajoase ale tabloului unei epoci de care scriitorul însuşi se simte atras prin legături intime sînt consacrate analizei scrierilor lui C. Negruzzi, toate spirituale, atrăgătoare şi plăcute. Avînd, ca Mérimée, „un condei de oţel mlădios, cu care ştia cizela foarte fin limba de care se servea" şi acelaşi farmec de naraţie, Negruzzi reuşea să prezinte sub forme foarte interesante orice întîmplare zilnică, orice istorioară cît de neînsemnată şi „atît convorbirea lui variată, cît şi tactul purtării, modestia şi blîndeţea caracterului său l-a făcut a fi mult simpatic contimpuranilor săi (p. 371). Spunînd toate acestea, Alecsandri recomanda nu numai „un model perfect de stil, de limbă frumoasă, de necontestată originalitate", pe omul de litere aflat în fruntea naratorilor

români, dar totodată, prin chiar însuşirile menţionate, caracteriza figura marelui său precursor în domeniul prozei.

Dimensiunea reconstitutivă a prefeţei acesteia — creatoare a impresiei de „timp fabulos" în raport cu lumea oamenilor tineri din generaţia lui Alecsandri — situează textul în imediata vecinătate a intenţiilor care l-au ghidat şi pe Ghica în scrisorile sale. Prezentînd evenimente trăite nemijlocit, vorbind despre oameni cunoscuţi, întîlniţi în drumurile vieţii fie într-o direcţie, fie în alta, autorul îşi propunea să scrie numai cînd putea consemna un adevăr : „Ţin mult dar, foarte mult, a nu-ţi spune decît ceea ce a fost şi aşa cum a fost. Mai bine trec cu tăcerea sau îmi frîng pana decît să laud vitejiile şi virtuţile unui om care n-a fost decît o secătură, sau să înnegresc pe cineva pentru că nu mi-a plăcut ochii săi sau pentru că ai mei nu au avut norocirea să-i placă lui." [31]

„Este şi păcat a pune pe lume să citească ceea ce n-a fost", scrie Ghica, încuviinţînd parcă dorinţa eroului *Serilor de toamnă la ţară* de-a asculta „istorii omeneşti, *cînd sînt adevărate* sau rezămate măcar pe o patimă serioasă, pe o simţire vie ; care poate agiuta inima omului în lupta ce are cu feliuritele întîmplări ale vieţii". [32]

Adevărul, adică „elucidarea faptelor ce voiesc să-ţi povestesc", este nu numai exigenţa autoimpusă de prozator, dar totodată însuşirea între primele remarcate de criticul veacului trecut. Astfel, analizînd, în *Literatura română şi străinătatea,* lucrările lui Wilhelm de Kotzebue inspirate din viaţa moldovenească, Titu Maiorescu aprecia tratarea cu atîta „iubire de adevăr, încît ne înfăţişează despre ţara noastră de acum 30 de ani o icoană credincioasă, care trebuie să contribuie şi ea a ne face mai bine înţeleşi şi mai bine văzuţi în străinătate". „Cùpii de pe natură" din societatea noastră dintre 1852 şi 1856 — cum le numeşte —, *Schiţele din Moldova* erau scrise „cu vioiciune, cu îngrijire pentru amănuntele împrejurărilor reale" [33], prin urmare, cu atît mai preţioase pentru români, cărora le înfăţişau oglinda unor vremi definitiv apuse.

Despre *Cùpiile de pe natură* — volumul lui I. Negruzzi — Alecsandri îi scria autorului în octombrie 1874 : „Această colecţie de tipuri originale şi bine fotografiate e de natură a place nu numai compatrioţilor noştri, dar şi străinilor, dacă

s-ar traduce, precum a plăcut cartea lui Turgheniev *Les recits d'un chasseur*. Ai reuşit a produce pe nesimţite un volum întreg, care va ocupa loc bun în biblioteca oamenilor de gust şi de apreciere sănătoasă. Primeşte complimentele mele cele mai sincere şi mă lasă a-ţi mai repeta că ai descoperit vîna literară pe care eşti chemat a o exploata cu succes, vîna *satiro-umoristică*. Mergi înainte, că bine ai apucat-o." [34]

Spicuind, la rîndul său, „un cîmp imens de peripeţii prin care a trecut ca spectator sau ca martor activ", fapte strecurate fără a fi observate de contemporani, socotite nişte fenomene naturale, G. Sion îşi oferă *Suvenirile* încredinţat de interesul lor pentru posteritate, chiar pentru generaţia actuală, dacă ea — nu uită să adauge autorul — ar citi mai mult. Epilogîndu-le, expune succint şi intenţia de a fi scris „proză, şi încă foarte prozaică proză", fără ambiţia „de a spinteca aerul ca să găsească idei", de „a se arăta escentric, original sau clasic", ci mai mult din dorinţa de „a-şi reflecta modestia şi simplicitatea cu care l-a dotat natura, fără nici o afectaţiune" şi adoptînd „genul anecdotic" în acele naraţiuni unde vorbeşte şi despre „mica sa personalitate". [35]

Îndemnîndu-l insistent să continue publicarea lor, eventual să le completeze, Alecsandri găsea acest „soi de chronică istorico-literară de mare preţ pentru generaţia actuală şi cea viitoare". Mai tîrziu, la primirea volumului *Suvenirilor contimpurane*, îi scria de la Paris autorului: „Am rămas foarte satisfăcut de întregul acestei opere mult interesante şi scrisă într-o limbă limpede şi bine adaptată subiectului". Suvenirile, continua, „sînt destinate a fi cetite cu viu interes de urmaşii noştri, căci *asemenea scrieri aduc adevărata lumină asupra epocelor trecutului*". [36]

Privite din aceeaşi perspectivă, lucrările lui N. Filimon „nu sunt nişte romanţuri în cari să se desfăşure peripeţiile unei intrigi", ci „mai mult o *colecţiune de tablouri adevărate şi vii ale obiceiurilor şi moravurilor noastre în epoca de tranziţiune*" — nota Ghica [37], prelungind, fără să ştie, şi precizînd, în acelaşi timp, datele unui bilanţ al anului literar 1859, din *Revista Carpaţilor*, unde Filimon era situat în tradiţia ilustrată „în feliul scriitorilor romanţieri" de Negruzzi, de Alecsandri. Ce se înţelegea prin „romanţieri" bănuim din menţiunea că foiletoanele publicate de autor în *Naţionalul*

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

„arată un gust unic şi o cunoştinţă superioară de *beletristică*" [cuvînt displăcut lui Alecsandri : „...puţin armonios, fără un înţeles lămurit, în care se întîlnesc cuvîntul turcesc belé şi cuvîntul trist. În Moldova terminul beletristic are un sunet barbar şi un caracter comic"], iar suvenirile şi călătoriile sale, „o abundanţă de spirit şi o înlesnire de scris extraordinară" [38]. Terminologia criticii de proză la mijlocul veacului trecut nu demonstra, să recunoaştem, o „înlesnire" pe măsură.

Scriind pentru a umple un gol literar, resimţit ca atare şi de Alecsandri, Ghica apelează, în absenţa documentelor, la *dovezile amintirii :* „Dacă timpul distruge tot fără milă, cel puţin memoria vie se restaurează pe cît se poate ! Norocită cînd izbuteşte a face să se vază cu ochii sufletului ceea ce nu mai există şi nu se mai vede cu ochii din cap şi cînd face să se audă cu gîndul cuvintele care sunau la urechi !" [39]

Presupunînd „suire cu memoria în cursul evenimentelor", proza scriitorului mărturiseşte în atîtea pagini adînca mulţumire pricinuită de rememorarea faptelor şi cuvintelor unor oameni alături de care a trăit, pe care i-a văzut luptînd cu „abnegaţiune şi curaj pentru redobîndirea drepturilor ţării şi pentru libertate". Din tihna unor asemenea ore de izolare petrecute cu Alecsandri a luat naştere, „într-o seară lungă de iarnă, pe cînd ninsoarea bătea în geamuri", hotărîrea de a-şi scrie unul altuia, sub formă de epistole, suvenirele de tinereţe. *Introducerea* la ediţia din 1884 a *Scrisorilor* defineşte tocmai această „nepreţuită petrecere" constînd în aducerea-aminte a trecutului şi reînvierea prin povestire a diverselor epoci şi tipuri originale, împărtăşită în egală măsură de cei doi scriitori. Întîlnirile lor — totdeauna „pline de veselie sau de uimire, pline de încîntări culese în grădina trecutului" — ilustrează un mod conversativ de existenţă, preţuit şi cultivat în secolul trecut şi reamintit în zilele noastre cu discretă eleganţă de *Scrisorile provinciale* ale lui Ştefan Bănulescu. Neuitate, serile de la Mircești, cînd amfitrionul „deşira minunatele amintiri ale vieţii şi călătoriilor sale, din care Italia şi Bosforul aveau partea cea mai duioasă, iar Franţa pe cea mai simpatică", îşi sporeau farmecul mai ales la venirea vechiului şi nedespărţitului său prieten Ion Ghica : „unul pe altul se îndemnau abia şi... faptele, împrejurările şi oamenii, ce de aproape sau de departe contri-

buise la pregătirea reînvierii și dezvoltării noastre, vremurile de restriște ori de glorie prin care au trecut țările române se desfășurau ca într-o vie panoramă înaintea celor norociți a-i asculta". [40]

Aceeași plăcere a spunerii (și ascultării) amintirii la Alecu Cantacuzino, în *Serile de toamnă la țară*, unde titlul singur instaurează un climat al suvenirii. Eroul prozei acesteia, publicată inițial în paginile *Românieî literare* a lui Alecsandri, este „un moldovean get-beget", știind, prin urmare, ce va să însemne „toamna, cînd umbra se lățește, cînd frunzele cad pe pămînt și vîntul bate mai rece de la munte, iar în sufletul omului se naște o dulce tristeță aducînd toată a sa ființă într-o nespusă armonie cu melancolica înfățișare a naturii". [41] Ambianța autumnală, ușor nostalgică, favorizează declanșarea resortului rememorării șătrarului din vremea lui Ipsilant, bănuit a avea de gînd „să vorbească de trecutul lui cu o neobicinuită verdeață". Și-ntr-adevăr: „Tinereților, tinereților! Unde sînt ale voastre minuni? Cine vă are, nu vă prețuiește! Cine v-au părăsit își aminteste și crede în voi!" Farmecul, prospețimea amintirilor povestitorului — de neconceput în afara acestui cadru special ales — se întîlnesc cu rafinamentul ascultătorului (prozatorului), deținător al unei subtile științe, discret împărtășită la un moment dat: „Fiecare timp aduce alt șir de conversație", fapt binecunoscut tuturor moldovenilor de mai tîrziu ai lui Sadoveanu.

Rememorare a amintirii poate fi și călătoria, așa cum o concep Russo și Odobescu. Moldova din *Piatra-Teiului* este „loc sfințit de oasele strămbunilor" și vitejiile lor, spațiu bîntuit de umbrele oștenilor de la Valea Albă. Risipite pretutindeni: pulberea de pe vreo cetate romană, săgeata unui arc dacic, frîntura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, lespezile cu vechi inscripții latine sînt, toate, singurele anale lăsate de veacurile trecute — „amintiri mari și simple, ca și natura care le înconjoară, tăcute, cu gîndirea gravă, singuratice și împrăștiate în furtuna tulburărilor care au frămîntat biata noastră patrie". [42]

Călător cu „gusturi nețărmurite", dornic să cunoască țara, să „răsufle într-însă gemătul din urmă al trecutului", Odobescu găsește o „plăcere nespusă" în cercetarea umbrelor și amintirilor strămoșilor noștri; „colinda lui iscoditoare" se oprește mirată înaintea amintirilor „prețioase sau falnice",

înălțîndu-se din adîncimea secolelor peste „mărunțimea noastră actuală". Scriitorul părăsește cetatea și mizeriile cotidiene (*Cîteva* ore la Snagov au sensul de *adesea* și *cît de des se poate*), pentru a cere munților, adăpostind vechi lăcașe, „destăinuiri din vremuri de restriște și de glorie ce au fost și nu mai sînt". [43]

Răsfoirea pergamentelor îngălbenite, scrise, în felul vechi moldovenesc, cu cerdacuri și prescurtări, îngrămădite într-un dulap periodic cercetat de unul din eroii romanului *Lascar Viorescu* a lui Kotzebue, este și ea prilej „de a înota în amintirile din tinerețe." [44]

Tot așa, colecția monedelor vechi de aur, strînse în diversele călătorii și împărțită în zeci de cutiuțe de santal, fildeș, lac japonez, avea pentru Costache Negri, mai mult decît valoare numismatică, *„farmecul elocvent al suvenirelor.* Fiecare din ele, scrie Alecsandri cu știuta sa artă de pătrundere în realitatea amintirii, îi reprezenta un colț de lume călcat de el, un incident al vieții sale de călător, o anecdotă mai mult sau mai puțin interesantă." [45]

Deși spusă poate cîndva, o poveste e repetată de Ghica pentru ocazia întoarcerii în trecut, fiindcă „noi, bătrînii, trăim cu suvenirile și de multe ori aducerea-aminte a zilelor grele pare că ne întinerește". Nu altfel simte Alecsandri scriindu-i lui Alecu Hurmuzachi, ajuns și el în acea epocă a vieții unde omul începe a se îngîna cu amintirea trecutului, sau lui Lascăr Rosetti, la Răducăneni, unde ar merge „să petreacă împreună ore foarte plăcute, avînd multe de grăit atît despre trecut, cu frumoasele aduceri-aminte ale tinereții, cît și despre prezent, cu păcătoasele lui micșurimi și lupte de partide". În liniștita singurătate de la Mircești, scrisorile din Franța, de la Londra, Constantinopol sau chiar America, orice glas prieten, venit de la capătul lumii sau numai dinspre mo șia învecinată, trezesc un roi de amintiri din tinerețe, și, pentru Alecsandri, „amintirile sînt totdeauna binevenite". Le evocă mai mult, le retrăiește oricînd, pretutindeni : la teatru, unde revede *Chirița în Iași,* după patruzeci de ani de la premieră, și cînd se surprinde cu Millo, numai, înfățișînd singuri epoca Chiriței, „cu trăsura ei cea galbină, cu caii de poștă ai lui Privileghe : Cum trece vremea, cum se schimbă lumea !" ; înaintea zidurilor casei Rosnovanu, părăginite acum, dar amintindu-i însuflețirea domnind aici altădată ; într-o tîrzie

seară pariziană, cînd parfumul melancolic al trandafirilor galbeni Meréchal Nil, risipiți în apartamentul de la amba sadă, recheamă amintirea frumoasei Dridri, deopotrivă versul lamartinian : „Ce qui n'est plus pour l'homme, a-t-il jamais été ?" ; după cum, vizita prietenului său Al. Papadopol Calimah la Blînzi și puținele cuvinte adresate din acel colț de țară cuprinzînd o lume de suvenire pentru scriitor îl uimesc tot atît de adînc : „Ce-ai fost odinioară și ce ești acum ? Timpul trece, ne despoaie ca un hoț și ne lasă suspinînd în urma lui..."

În ordine livrescă, lupta împotriva „năvalei de tristeță" a bătrîneții se traduce în frecventarea Antichității : Horațiu — „ce admirabilă filosofie am scos din scrierile lui !... Cîtă recunoștință îi datoresc" ; Ovidiu, al cărui nume i se impune dureros și în scrisoarea splendidă trimisă lui Kogălniceanu la Constanța.

Într-un sens foarte general, scrisul înseamnă la Alecsandri *„statornicire pe hîrtie a amintirilor"* ; orice inițiativă în acest sens, venită din partea lui Ghica sau Sion, a lui Grenier sau Kotzebue, este întîmpinată cu entuziasm : „Bravo ! E o minunată idee care va da roade minunate. Le gust dinainte, căci nădăjduiesc că ai să-ți tipărești manuscrisul. Ce de amintiri frumoase ai să rînduiești artistic în volumul dumitale și ce încîntătoare tablouri ai să faci despre societatea din Iași, așa cum ai cunoscut-o în anii 1855—56, cu tinerimea ei entuziastă și patriotă, cu mănunchiul ei de femei frumoase, cu pecetia ei de originalitate, care, vai ! s-a șters de-atunci. La lucru, scumpe prietene, ai făcut o preumblare în țara contrastelor și în regiunea umbrelor dispărute. Ce de cruci de-a lungul acestui drum de cînd l-ai părăsit, dar și ce de plante vii la umbra acestor cruci ! Mi se pare că visez, cînd mă-ntorc cu gîndul într-acolo. *Scrie, scrie, fă-mă să retrăiesc în acel trecut de ieri, care are toate înfățișările unui secol."* [46]

Impresionantă pentru noi, corespondența lui Alecsandri intră în ordinea firească a existenței unui scriitor convins că „moartea începe din momentul unde omul nu-și mai aduce aminte că au trăit". („Pourquoi j'écris — se va întreba mai tîrziu Martha Bibescu — de peur d'oublier la vie".) Suplinind rîvnita „mașină stenografică de buzunar", schimbul epistolar cu Ghica — organizat în vederea publicării într-o foaie literară — era în măsură să producă, ținînd seama de în-

susirile corespondenților, „o mică bibliotecă de anecdote, de schițe ușoare, de memorii istorice și de portrete bine colorate", o galerie originală de figuri purtînd sigiliul caracteristic al vremii lor.

Locuitor de țară, „apreciator și iubitor de roduri intelectuale", Alecsandri a avut mai mult rolul de-a stimula verva neobosită a mărturisirilor prietenului său — adevărat „tezaur de suvenire". L-a îndeplinit cu prisosință : „*Spune-mi* dar anii tăi petrecuți în insula Samos... *Grăiește-mi* de epoca aceea din tinerețe cînd ședeai la mine în casa părintească din Iași... *Descrie-mi* tabloul societății iașane sub domniile lui Sturza și Ghica-vodă... *Împrospătează* în minte-mi un alt tablou... *Istorisește-mi* întrevederile și convorbirile tale cu oamenii politici din Turcia și din Englitera în chestia intereselor noastre... *Descrie-mi* tot adevărul... *Spune-mi,* în fine, tot ce știi... *Spune-mi... Spune-mi...*" (p. 528).

În ambianța de melancolie vesperală de la Mircești, aducerea-aminte înseamnă dorința de a-i întruni cu mintea împrejuru-i pe unii din contemporanii săi pentru a răsfoi împreună albumul suvenirelor. „Neprețuita petrecere" a bardului va deveni, reeditată mai tîrziu de Vasile Pârvan, într-o pagină venețiană adresată în semn de omagiu Marthei Bibescu, „*voință de a da hrană continuă sufletului amintirii*".[47]

Înrudit cu toți aceia despre care E. Lovinescu spunea că „*simt mai mult decît știu*", pentru Alecsandri lumea trecutului trăiește cu intensitatea vieții și fericirii actuale. E cazul, mai ales, al suvenirelor din copilărie, unde se întrevăd priveliști cîmpenești, dominate de un păr sălbatic, o căsuță mică în Iași, figurile țiganilor sclavi tremurînd înaintea mamei Gahița, zmeiele lui Vasile Porojan, „ultimul martur al începuturilor vieții sale", antereul de cutnie și işlicul rotund din pieile de miel sură, în care se înfățișa la școală în toate zilele externul Kogălniceanu, vacanțele pe malul Prutului etc., etc. În șirul lor, despre Elena Alecsandri, mama scriitorului, avem puține mărturii. Știm, din relatări contemporane[48], că ei, acestei femei de spirit, îi datora blîndețea, amenitatea, distincția manierelor, delicatețea sentimentelor. Amintindu-și-o, în *Suvenire din viața mea* (1865), o numește „suflet nobil și îngeresc" ; mai tîrziu, la Paris, povestindu-i lui G. Bengescu despre mama sa, cît de mișcat trebuie să fi fost pentru ca biograful să poată scrie : „Nu voi uita niciodată emo-

ţiunea cu care el vorbea de scumpii săi părinţi şi mai ales de maică-sa, pentru care el avea o dragoste nemărginită". Şi totuşi, nici tulburarea izvorîtă din simţirile multe, adîncite în „nervi fini, vibrători şi la bătrîneţe", nu este în stare să evoce figura mamei aşa ca, aparent numai, neînsemnatul gest urmînd unui banal incident de joacă : „...Furăm prinşi pemprejurul bisericii şi *duşi dinaintea maicei mele, care mă dojeni puţin cu blîndeţe şi apoi mă şterse de sudoare pe obraz...*", gest ce „încheie concret toate cele spuse abstract despre Elena Alecsandri" şi pe care l-am reamintit cu surpriza de a-l fi găsit astfel comentat la un critic [49] cenzurîndu-şi de obicei sever emoţia.

Reîntoarcerea la anii copilăriei are la Alecsandri şi un alt înţeles, mărturisit, nu întîmplător, lui Petre Ispirescu. Este regăsirea unei lumi „mult ademenitoare, locuită de zmei, de balauri, de pajuri, de cai năzdrăvani, de paseri maestre, de Strîmbă-lemne, de Sfarmă-peatră, de feţi frumoşi, de fete de împăraţi cu plete de aur etc. — într-un cuvînt, de toate minunele ce îmi povestea manca (doica) în nopţile de iarnă, la gura sobei. *Drăgălaşe povestiri, care îmi îngînau somnul cu visări încîntătoare şi care au avut o fericită înrîurire asupra închipuirei mele de cînd sînt pe lume. Ele au contribuit a mă face poet.*" [50]

Pînă tîrziu, în ultimii ani ai vieţii sale, poveştile au rămas una din lecturile preferate ale scriitorului. Răstimpul şederilor prelungite în singurătatea de la ţară — deşi Mirceşti nu era dintre moşiile situate în afara liniei de cale ferată şi de aceea osîndite la izolări foarte plicticoase cîteodată — se consuma în tovărăşia poveştilor populare, „cea mai plăcută distracţie pe care mi-o pot procura în mijlocul naturii luxuriante care mă înconjoară".

Peisajul Spaniei impunea la rîndul său lui Kogălniceanu observaţia că toate popoarele meridionale aflate în contact cu Orientul, „acest leagăn măreţ al imaginaţiei şi al poeziei", au o predilecţie nespusă pentru poveşti. Ca şi românii, spaniolii pot fi văzuţi adunaţi, seara, lîngă vreun bătrîn sau vreo bătrînă, ades ţigancă, ascultînd cu plăcere poveştile cu lupte purtate de strămoşi, sau cu vieţi de hoţi vestiţi, în care „merveilosul" joacă un mare rol. Spirit sistematic, scriitorul încearcă şi o explicaţie pentru favoarea deosebită acordată în Spania poveştilor : „Lipsa comunicaţiilor, scumpetea

cărților, puțina societate, raritatea sujetelor de conversație, viața cîmpeană, pururea în fața naturii, face că povestele sînt cea mai plăcută petrecere de vreme după asfințitul soarelui. Nu este culme de deal, rămășiță de zid, pod, prăpastie, grotă care să n-aibă legenda sa, în care vraja, descîntecul să nu joace un rol. Și, lucru curios, multe aceste povești au o mare analogie cu acele a românilor, care dovedesc că au aceeași baștină : Orientul." [51]

Cu cît spontan entuziasm, față de Kogălniceanu, vorbește Alecsandri de-aceste „fantastice roduri ale imaginației poporului român", avînd un „caracter de originalitate, care le ridică mai presus decît basmele altor neamuri, căci sînt și înavuțite de tradiții mitologice ale anticilor noștri străbuni și viu colorate de razele soarelui oriental. Ele dar sînt de natură a naște mirarea și admirarea streinilor culți care se ocupă cu studiul producerilor intelectuale ale semințiilor răsăritene." [52]

Adresîndu-se autorului *Suvenirilor contimpurane,* o face în calitatea unui „adorator de povestirile bătrînilor", considerînd, ca și la apariția *Poveștilor ardelenești culese din gura poporului* (Brașov, 1888), „un mare noroc întîlnirea unui unchеș care a văzut multe, știe multe și spune multe". Era norocul culegătorului de altădată al poeziilor populare, îndreptățit atît în stăruința îndemnurilor către Ion Pop Reteganul de a continua îmbogățirea colecției sale, cît și în laudele încredințate lui Petre Ispirescu pentru modul iscusit cum adunase „într-un șirag mulțime de pietre scumpe din averea națională", publicîndu-le în prețiosul volum *Legende sau basmele românilor,* apărut, însoțit de scrisoarea lui Alecsandri, în 1882.

Nu altfel înțelesese Russo „datoria sfîntă" a „ostașilor propășirii" de a culege „viața părintească privată", fiindcă „izvorul adevăratei literaturi este aice". „Dacă aș fi poet — scria în *Studie moldovană* — și mai ales poet mitologic, aș edita întîi mitologia română, care-i frumoasă ca și aceea latină sau greacă". [53]

Interesîndu-se de „aceste basme feerice" — deopotrivă de melodiile românești, cuprinzînd „o lume întreagă de armonie dulce și duioasă care îmi pătrunde inima de lacrimi" —, socotind că „a le feri de nimicirea la care ar fi expuse cu timpul este o dorință patriotică" și „a le păstra naivitatea

poetică a graiului povestitorilor de la şezători este o operă din cele mai meritorii", citindu-le şi elogiindu-le, Alecsandri sugera cît de mult datorează proza sa tradiţiei povestirii româneşti.

Împotriva pedantismului („nişte simpli gramatici, care nu au produs nimic în literatură nu pot să stea faţă cu adevăraţii literatori"), a pedantismului „în silogism, în condei, în idei", venit din „neştiinţa tradiţiilor vieţii strămoşeşti", cum spusese Russo, Alecsandri preconizează *„idei sănătoase şi bine exprimate"*, *„atitudine demnă şi serioasă"*, ţintind *„dezvoltarea gustului literaturii naţionale"*.

„Să ne gîndim — îi scria lui Iacob Negruzzi — că trăim într-un secol unde avem multe de învăţat, într-un secol de activitate producătoare pentru binele comun a omenirii, iar nu în acel timp de trîndăvie în care filosofii din Byzanţ se cufundau în certe asupra ortografiei, pe cînd otomanii erau sub zidurile oraşului". [54]

De la simplificarea ortografiei („aninătură grotescă, *ŭ* dă paginilor scrise sau tipărite un aspect uricios", „un urlet de rău augur"), pînă la instituirea unui „comitet de salubritate", căci „literatura oţetită, poezia răsuflată produc în omenire ravajuri deopotrivă ca cele mai crunte epidemii", programul acestui scriitor, convins că „un om poate servi patria sa pe cîmpul literaturii ca şi în luptele parlamentare sau în diferite posturi ale statului", viza *„prelungirea vieţii omeneşti în regiunile lumei intelectuale"*. Orice lucrare literară întrunind intenţii asemănătoare se învrednicea de laudele scriitorului, adresate cu recunoştinţă „iubiţilor săi contimporani" : Costache Negruzzi, „nume scump României", alături de el, Hrisoverghi, „cei dintîi în Moldova care au dat semne de independenţă literară, ferindu-se de formele stilului mitologic, plin de Afrodite, de Apoloni etc., adaptînd drapelul şcoalei romantice" ; Bălcescu, „în tot cursul unei existenţe de luptă, insuflat numai de nobila simţire a amorului de patrie şi care a visat şi lucrat cu neîncetare la reînvierea şi la mărirea neamului" ; Costache Filipescu, „suflet entuziast ; cu elocvenţă naturală, care-şi lua izvorul în comoara simţirilor patriotice ale inimii sale, în argumentele unei logice sănătoase şi în farmecul plăcut a unui spirit tînăr, vesel, independent" ; Russo, „caracter original, viu, cam sceptic, inimă generoasă, imaginaţie bogată" ; Iacob Negruzzi, în-

credinţat că face un serviciu literaturii române ; Pantazi Ghica, „plin de spirit în frumoasele bucăţi de literatură politică" ; Negri, „ultimul reprezentant al marilor noştri străbuni, model al tuturor frumoaselor însuşiri, nobil la suflet, nobil ca înfăţişare, atras totdeauna instinctiv spre ceea ce era frumos, drept şi mare" ; iar în 1877, tot românul care „lăsînd plugul în cîmp şi apucînd arma ruginită de patru veacuri a păşit semeţ în fruntea morţii..."

Contemporan şi „părtaş la lucru" al generaţiei ce a pregătit introducerea marilor reforme sociale şi politice în ţară, al unor oameni înţelegînd că *„libertatea este activitate"* şi *„alegere liberă a lucrării şi a muncei noastre"*, cum scria Ghica, Alecsandri se recunoaşte cu simplitate firească, şi în 1888, plenipotenţiar la Paris, şi în 1840, debutant la Iaşi — *„bine dispus pentru lucru, acest iubit şi credincios tovarăş al vieţei mele"*. Ce înţelegea prin *lucrul său* ne-o spune tot autorul : *„A avea inspiraţii mari, a mînui limba la perfecţie, a propaga sentimentele nobile, a ridica sufletele, a le îndruma spre demnitate, patriotism, elanuri nobile, într-un cuvînt, a da dovadă de adevărat poet şi de adevărat cetăţean"*. [55]

Scriind, aşa cum îi plăcea să spună despre Ion Ghica, „precis, logic, spiritual şi adevărat", într-un stil „curgător, armonios şi pe înţelesul tuturor claselor societăţii", proză, adică articole, foiletoane literare, schiţe de actualitate comică, „portreturi fotografice", crochiuri, biografii, manifeste şi amintiri politice, însemnări de călătorie, scrisori, Alecsandri alătură plăcerea discuţiei uşoare, lipsită de adîncime şi gravitate, spontaneitatea preschimbării oricărui incident în subiect de istorisire, disponibilitate afectivă, gustul pentru povestirea strămoşească, deopotrivă, pentru calamburul francezului, „voltairian împeliţat", stilul divagant, spiritul fin şi îngăduitor, în felul cu totul liber propriu unora dintre scriitorii publicaţi de el în paginile *României literare ;* Russo, trecînd de la „reflecţia pătrunzătoare" la „gluma inofensivă şi învinuirea gratuită" ; Alecu Cantacuzino, iubitor şi el de cartea „dascălului de la Paris", Voltaire ; Rallet, om de inimă, simpatic, spiritual ; I. Voineşti, suplu, elegant, în tradiţie latină. Din lecţia lui Negruzzi, înaintaşul cu nimeni comparabil al scriitorului, Alecsandri reţine ceea ce se potrivea cel mai bine firii sale : *simplitatea cordială.*

„De unde vine că pe unii oameni îi vedem numai bătrîni, iar pe alţii numai tineri — se întreba E. Lovinescu. Cine şi-ar putea închipui un Asachi fără plete de moşneag, pe Eliade altfel decît cu masivul lui cap leonin încărunţit. Alecsandri şi Negruzzi au păşit în lume rîzînd şi-au rămas pînă la urmă astfel : senini şi primitori, cu mult timp liber şi cu puţină vanitate literară.“ [56] Cît despre „firul de simpatie“ răsucit de la povestitor la cititor — amintit de critic —, acesta este cel care dă identitate paginilor autorilor-scriitori agreabili şi, deopotrivă, fermecători *oameni de lume*.

Afirmînd primatul cordialităţii, aducea oare puţin această proză în „materialnicul veac al XIX-lea, cînd — după spusa mucalită a lui Dimitrie Rallet [57] — oamenii s-au deşteptat, silindu-se, bine, rău, a simplifica şi a prescurta toate lucrurile şi cînd alte nevoi serie ne înghit suspinurile“ ?

Cuprinzînd, în fapt, „toată viaţa de inimă şi minte“ a omului Alecsandri, proza sa este aidoma acestuia, cu desăvîrşire sociabilă.

ÎNTEMEIETORII

„Pentru a judeca şi a preţui meritul unui autor, trebuie a cunoaşte bine timpul în care el a scris, gradul de cultură a limbei în care el a fost îndemnat a scrie şi dificultăţile de tot soiul prin care geniul său şi-a făcut drum pentru ca să iasă la lumină" — afirmaţia lui Alecsandri din primele rînduri ale *Introducerii* la scrierile lui C. Negruzzi numeşte modalitatea critică urmată şi în prezentarea operelor proprii, atunci cînd ele apăreau în ediţie completă la Socec, urmînd pe ale predecesorului său, şi după poeziile lui Bolintineanu, alături de care formau „întîiul monument al clasicilor români ridicat de generaţia de la 1840". [58]

Alcătuită din cîteva epistole adresate unui prieten imaginar în epoci diferite, prefaţa volumului I (*Cânţonete comice, scenete şi operete,* 1875) e interesantă nu numai pentru cei preocupaţi de studiul fazelor prin care trec instituţiile naţionale, în situaţia de faţă, teatrul — ci, în general, pentru notiţele curioase despre starea societăţii româneşti dintre 1840 şi 1874. Adică, din viitorul plin de frumoase promisiuni, realizate parţial, pregătit prin rîvna părinţilor tinerilor din generaţia scriitorului. Luptîndu-se cu „suflarea otrăvitoare a fanariotismului" dintr-o societate purtînd încă si-

giliul oriental, oamenii aceia venerabili avuseseră ideea de a-şi trimite fiii la universităţile din Franţa şi Germania, de unde înapoindu-se, ei aduceau „un secul de progres şi regenerare", despre care Ghica afirma : „Secol mare şi luminos între toate, menit a schimba faţa lucrurilor pe pămînt, de la apus la răsărit ; secol care a adus cu dînsul o civilizaţiune cu totul şi cu totul nouă, nebănuită şi nevisată de timpii anteriori ; civilizaţiunea ieşită din descoperirile ştiinţifice datorite geniului omenesc, care a dat rîurilor, mărilor şi oceanelor vapoarele, a înzestrat continentele cu drumuri de fier, a luminat pămîntul cu gaz şi cu scînteia electrică, ne-a dăruit telegrafia, telefonia, fotografia ; prin mecanică şi prin chimie a transformat toate artele şi măiestriile, a însutit şi înmiit producţiunea şi a rădicat pe om din robie şi din apăsare la egalitate şi libertate ; a văzut renăscînd ca din cenuşe state nouă ca Grecia, ca Belgia, România, Serbia, Bulgaria". [59]

Ce a însemnat şederea în Apus a tinerilor de la 1830, crescuţi în stima părinţilor, boieri demni pentru care ţara, numită moşie, era „cel mai scump odor, cea mai sacră avere strămoşească", ştim, în parte, din *Scrisorile către V. Alecsandri* : întîlniri la Café Corneille sau la Café Procope, unde îşi comunicau unul altuia scrisorile primite de la Iaşi sau Bucureşti, discutîndu-le în special pe acelea trimise de Bălcescu, I. Voinescu şi Gr. Alexandrescu ; plimbări pe Champs Elysées, dar şi articole în *Le Nationale* şi *Le Temps*, frecvente *Correspondance de Bucarest*, broşuri (*Coup d'oeil sur l'etat actuel de la Valachie*, 1835 ; *Précis des droits des Moldaves et des Valaques fondé sur le droit des gens et sur les traités*, 1839), întruniri duminicale la Mavrocordat Ursu, la Dumitru Brătianu, la Săndulache Miclescu sau la Ion Docan, discuţii însufleţite despre interesele ţării şi viitorul ei ; angajamente de-a fi „totdeauna uniţi în apărarea drepturilor noastre de autonomie" ; învoirea ca la întoarcerea în ţară să înfiinţeze un ziar pentru propagarea ideilor liberale şi patriotice, hotărîrea ca unii din moldoveni să se stabilească la Bucureşti şi unii din munteni să meargă la Iaşi, pentru a propaga unirea, cu alte cuvinte, „legături de amicie devenind din ce în ce mai strînse şi mai patriotice". [60]

Atenţi la tot ce se petrecea în ţară, vrînd s-o vadă ieşind cît mai grabnic din „haugaşul trecutului", salută orice realizare a celor de-acasă. La primirea *Curierului românesc*,

N. Băleanu, C-tin Brăiloiu, G. Golescu, C-tin Filipescu scriu în 4 octombrie 1829 directorului acestuia : „E inutil să vă descriem bucuria ce ne-a cuprins în faţa primei foi imprimate în ţara noastră. Aflaţi că în vinele noastre curge sînge românesc şi că inimile noastre tresar de bucurie cînd vedem că la noi au loc iniţiative, iau fiinţă instituţii salutare pentru patria noastră care vor contribui la fericirea şi la progresul României. Tipărirea unui jurnal în limba română este desigur unul din mijloacele cele mai eficace pentru luminarea fiecăruia asupra drepturilor şi îndatoririlor sale. Şi fiecare român trebuie să vă fie recunoscător pentru începutul bun pe care îl faceţi." [61]

Vorbind la rîndul lor de propriile preocupări de studenţi români într-un mare centru de cultură, tinerii noştri mărturiseau, într-o formă sau alta, că la Paris îşi făcuseră cu toţii *„educaţia generală"*. Semnificativă în sensul acesta rămîne mărturia oferită de cel mai luminat „bonjurist" al epocii, Constantin Filipescu, autorul de mai tîrziu al unui foarte interesant *Memoriu asupra condiţiilor de existenţă a principatelor danubiene* (1854).

Pachetul corespondenţei sale de tinereţe (1822—1829) cuprinde, între altele, o listă a articolelor despre Principatul Valahiei apărute în *Le Temps* din octombrie 1829, scrisoarea prin care directorul acestui jurnal îi cerea la 22 decembrie 1829 serviciile de corespondent, de asemenea, o epistolă adresată tatălui său, din rîndurile căreia putem descifra contururile personalităţii politice în formare a viitorului apărător al drepturilor naţionale din Camera Valahiei. Împărtăşindu-şi proiectele, fiul scria că între a se mărgini la sterile studii de drept, făcute pentru a-şi cunoaşte interesele proprii, şi a ieşi din îngrădirea unde se cuprinde şi se zbate ambiţia celor mai mulţi din colegii săi, a decis că interesele particulare nu-i pot îndestula dorinţele ; sentimentele în care fusese crescut de tatăl lui, agitaţia domnind împrejuru-i la Paris ridicaseră cota pretenţiilor sale, aducîndu-l la încheierea că „de acum înainte vocaţia mea va trebui să fie studiul intereselor generale cuprinse în noţiunea de Politică". *Sensul politicii*, adăuga, constă în *„arta de-a folosi şi dirija forţele naturii şi facultăţile omului în scopul dobîndirii fericirii popoarelor, fără prejudicierea drepturilor umanităţii"*. Simţindu-se orientat spre politică prin însăşi natura obiectelor studiilor sale

— dreptul natural, dreptul public, legislația, economia politică —, era totodată încredințat că mai mult decît vocației, opțiunea sa se datora situației speciale a patriei sale, pentru care tînărul student preconiza un proiect de ameliorare, cuprinzînd luminarea poporului, legi și instituții menite să frîneze capriciul și arbitrariul, în totul, măsuri vizînd *prosperitatea și independența României.* [62]

Consecvent principiilor formulate, la nici 22 de ani, în această fermă profesiune de credință politică, ulterior (1844), într-o împrejurare critică pentru țară, C-tin Filipescu se va opune cu vehemență propunerii de concesionare a minelor făcută de Trandafiloff. „Atunci — scrie Alecsandri în evocarea publicată de *Revista română* din iulie 1862 — luptă trei zile ca un leu în contra lui și a guvernului, electriză majoritatea deputaților prin cuvintele sale de adevărat orator, și sărmanul agent rus văzu toate țesăturile planului său rupte și spulberate de vînt. Mare pagubă că pe atunci nu erau stenografi — (lipsă deplînsă și de Ghica în discursul de recepție la Academie, cînd vorbea de elocintele cuvîntări din Obștească Adunare ale lui Ion Cîmpineanu (n.n.) — căci am putea azi admira procesele-verbale ale ședințelor acelei epoci interesante și unii din oratorii noștri moderni, carii vorbesc atît de mult fără a zice nimic, ar putea lua lecții din cuvintele lui Costache Filipescu, pentru ca să învețe a fi elocvenți, logici și folositori Patriei lor." (p. 345—346).

Utili, în sensul generos al termenului, așa se visau tinerii reveniți de la studii, cu un mare bagaj de iluzii și de idei moderne, într-o țară unde, le spunea, fericindu-i, Michelet la Paris, *„totul e de făcut".*

Mișcarea intelectuală era pretutindeni mare și neobosită. „Atunce — scria Kogălniceanu — era epoha cînd roiuri de tineri, plini de entuziasm, crezînd în viitorul patriei lor și al lor, uniți toți, cu curagiul juneței ce nu se îndoiește de nimică și pentru care stavilă nu este, *se apucaseră de lucru".* [63]

Reconstituit în prima din cele nouă scrisori ale introducerii volumului de *Teatru,* momentul reîntoarcerii (decembrie 1839) coincidea pentru Alecsandri cu descoperirea dezamăgitoare că principiile sacre al căror „adorator fervent" se declara — libertatea, egalitatea și fraternitatea erau flagrant încălcate în țara sa. Dilatate, imaginile dintîi vin din

efectul de neacomodare a pupilei cu „atmosfera neguroasă" a unui Iași semi-oriental : impiegatul de la Postelnicie făcînd oficiul de cenzor al presei îi dă viziunea Parcelor mitologice ; „nămolul prejudețelor absurde și al privilegiurilor monstruoase" sub care zăcea strivită egalitatea în societatea rigid ierarhizată se substituie — geologic — „stratificărilor unui munte" pe care numai un „cutremur social" l-ar putea răsturna și risipi ; grotescă, îngîmfarea boierilor mari merge pînă la a căuta „rudiri problematice" printre împărații bizantini.

Mai puțin ambițioasă, dar tot atît de ridicolă e vanitatea boierilor surprinși de Rallet la *Iarmarocul Fălticenilor*, lepădînd „briscele neguțitorești", pentru „trăsuri cu nume de Viena", în care se plimbă „cu mult vuiet doar vor fi văzuți" sau vrînd „a imposa numai cu vreun titlu apucat a căruia n-au măcar aerul..." Observația lui Alecsandri că doar părinții mai păstrează obiceiurile simple din vechime, credințele strămoșești, se impune și în finalul fiziologiei din *Foaia științifică și literară*, unde autorul face elogiul „simplicității firești, năravurilor neamestecate și nedestoiniciei de a se fățărnici". [64]

Înaintea tinerilor întorși din străinătate — numiți de boierii giubelii cu antereu, işlic și papuci cu meși galbeni, pantalonari, bonjurişti, duelgii, pentru că purtau plete lungi, jiletci largi după moda Parisului, cravate de carbonari, pantaloni strîmți, bine trași pe piciorul încălțat cu pantofi de lac, talma neagră căptușită cu catifea roșie — „cugetul epohii" nu bănuia „pîrjolul" ce amenința garderoba strămoșească. Gluma boierului mare, ieșit „șfăbit" pe ulițele capitaliei, a fost semnalul de pornire a „duhului de deșteptare" din cunoscuta pagină a lui Russo, unde sacșiri, șlice „nalte ca obeliscul din grădina publică", mestii, giubele etc. dispar, lăsînd omul mai slobod și mai voios, gata să ne mărturisească și nouă că „ideea și progresul au ieșit din coada fracului și din buzunarul jiletcii". [65]

Atunci cînd moldovanul și-a lepădat cel din urmă anteriu, bătrînul șătrar din *Serile de toamnă la țară* a strîns din umeri ; cînd, însă, a descoperit că *„psihi mu"* se „tălmăcește" moldovenește *„ma belle"*, atunci „sărmanul ! au oftat din greu, din suflet și din inimă și au zis că nu e de trăit în lume, că n-au mai rămas credință". [66]

„Eretici", recunoaşte Alecsandri, pentru că „pregăteam revoluţii în ţară" (la Academia Mihăileană se organizaseră cîteva cursuri libere. Lecţiile lui Kogălniceanu erau urmărite în amfiteatre pline), „criticam abuzurile" (pentru fabula *Lebăda şi puii corbului*, Alexandrescu fusese închis la agia din Bucureşti), „dispreţuiam dulcea chiverniseală", „visam" (tinerii erau sprijiniţi în propaganda pentru idei liberale de Elena Negri, Emilia Reymond, Catinca şi Zoe Sturza) şi „lucram".

Într-o vreme cînd şi cea mai mică aluzie era pedepsită cu închisoarea şi exilul, cînd cuvîntul progres era proscris, cînd vestitul cenzor Florescu, speriat şi scandalizat de primul număr al revistei lui Kogălniceanu, Negruzzi şi Ghica, şterge cu un condei aspru cuvîntul din fruntea ei — *Propăşirea*, îndurîndu-se a lăsa numai *foaie ştiinţifică şi literară* — lucrarea tinerilor era şi plină de riscuri şi extrem de anevoioasă : „Scriem într-o limbă necunoscută altor naţii civilizate, pentru un public aşa de mic, încît nu se poate numi public, netrecînd peste întîia sută, scriem şi dacă voim să ne publicăm scrierile trebuie să facem prenumeraţii, adică să cerem un fel de pomană, spre a le tipări. Şi după ce le publicăm, ce răsplătiri avem sau putem aştepta ? Acel ce se deosăbeşte prin idei mai înalte, acel ee spune adevărul şi va să arate vrednicia neamului este prigonit, adus în deznădăjduire." [67]

Constatare tristă, venită să reediteze mîhnirea de-altădată a lui Mumuleanu, cînd scria : „Mai mult să cunoaşte un pîrcălab bogat în patria noastră decît un bărbat ce-ar scrie. Toţi cîţi s-au ostenit d-au scris nimic n-au folosit, ci mai vîrtos au cercat şi pagube." Asta nu-l împiedica, însă, nici pe autorul *Caracterurilor* să-şi îndemne „simpatrioţii" la a se face „prieteni muzelor", pentru a cînta „nouă epohă, depărtînd cele trecute", cu atît mai puţin pe Kogălniceanu să lucreze „în slaba nădejde că poate vor fi odată şi pentru noi timpuri mai fericite", sau pe Alecsandri să fie animat de „speranţa izbîndei pe cîmpul mare de luptă întinzîndu-se ademenitor înaintea sa".

Între dovezile multe de „aspirări către orizonturi necunoscute sub cerul Moldovei", mărturia lui Russo, vorbind de-o „generaţie posomorîtă", ce-a uitat a nu fi avut tinereţe, incapabilă să înţeleagă bucuriile şi necazurile oamenilor tre-

cuți, era singulară și suna paradoxal a *Confession d'un enfant du siècle.* Fusese scrisă — comenta Pauf Zarifopol [68] — într-o clipă de „umoare foarte subiectivă".

Măsura exactă a strădaniilor presupunînd o remarcabilă investiție sufletească e de căutat la acei scriitori unanimi în a recunoaște că „grei, dar plăcuți ani am petrecut împreună ; mult am luptat noi, tinerii de pe atunci, cu prejudețele și cu obiceiurile cele rele, mult am apropiat noi clasele între dînsele ; multe idei greșite de ale bătrînilor și de ale boierilor am spulberat și multe idei moderne am implîntat în spirite ; multă rugină am curățit de pe mulți. Am făcut-o respectînd credințele fiecăruia, lăudînd și admirînd fapta bună, ori de unde venea, și venerînd pe acei cari iubeau țara și dreptatea." [69]

După cum, direcția în care erau orientate eforturile convergente ale acestora e de găsit atît într-unul din paragrafele introducerii *Spicuitorului moldo-valah* (1841), înscris sub deviza : „Pace, unire, fraternitate, iubire a ordinii și a muncii, cultul onoarei și mai cu seamă abolirea completă a interesului individual în favoarea interesului general" [70], cît și în *Dacia literară,* „al cărei titlu singur — spunea Ion Pillat — e cel mai elocvent program".

Erau tot atîtea idei însufletitoare ce atrăseseră luarea-aminte a unor politicieni și literați străini — foști consuli sau numai călători în principate. *„Toți au început a ne da dreptate. Toți cunosc că în noi este ceva mare, ceva statornic, pe care nici vremea, nici nenorocirile nu ne le-au putut smulge"* [71] — spunea Kogălniceanu inaugurînd rubrica de *Literatură străină* a *Daciei literare,* anticipînd patosul articolului *Prietenii românilor,* publicat de Alecsandri în *România literară.*

Le întîlnim repetate în broșurile despre *Starea actuală și viitorul principatelor Moldaviei și Valahiei* ale lui Félix Colson, unde se aprecia că „sosise timpul pentru fiecare român de a căuta să lucreze cu iubire de patrie adevărată și cu puterile sale pentru regenerarea și civilizarea patriei sale". [72] Fuseseră altfel, dar nu mai puțin sugestiv, formulate în 1837 de Anatol Demidoff, căruia Valahia îi lăsase impresia — măreață într-adevăr — a unei țări aflate în pragul *„acelei grave cariere a națiilor ce vreu să se ocîrmuiască ele înseși".* [73]

Împrejurările concrete ale țării erau de așa natură, încît despre misiunea artei într-o epocă de mari prefaceri, cînd „totul se sfîrșește și totul începe", nu se putea scrie altfel decît în termenii lui C. A. Rosetti : *„Literatura, dar, nu este decît espresia societății, iar poetul nu-i și nu poate fi decît contimpuran".* [74] A menționa că atari reflecții îi fuseseră inspirate de analiza „traiului și izvorului puterii" lui Alecsandri înseamnă a spune prin alte vorbe că de pe atunci scriitorul era recunoscut în ipostaza de „artist și cetățean", dorită de el și împlinită în toate momentele importante din viața neamului.

Atunci, în 1840, ceea ce lui și scriitorilor din generația sa li se părea esențial era *formarea opiniei publice.* Dacă în 1881 Ion Ghica putea discuta subiectul acesta procedînd la minuțioase incursiuni teoretice în operele lui Socrate, Dupont White, Adam Smith, Humbolt sau John Stuart Mill, privind totul din perspectiva „coacțiunii morale a opiniunii publice", în anii începuturilor, lucrul era de domeniul visului de realizat. De îndeplinit grabnic, fiindcă străinului generos în a ne acorda încă o clipă de răgaz înaintea marii bătălii ce aștepta nația, Kogălniceanu îi replica : „Ba nu, domnule, *este destul de cînd tot zicem mîni, să zicem și astăzi. Timpul fuge și cine poate să ne răspundă că vom avea vreun mîine. Să lucrăm cît avem vreme."* [75]

În felul acesta, *Dacia literară* oferea mai mult decît un program pentru scriitori, formulat în *Introducția* celebră ; depășind frontierele breslei, mesajul energic al redactorului răspunzător al revistei se adresa, de fapt, tuturor, propunînd un mod grav și responsabil de a vorbi, dar mai ales *un alt ritm de-a înfăptui.* Se discutau despre *timp,* concis, nervos și cît de necesar într-o societate care, presupunînd să nu fi auzit exclamația din *Burghiuzul ot Slănic* al poetului („Lumea stă pe o schimbare, toate trec și mor și cher"), putea citi în paginile *Albinei* meditații oricum domoale. („Zile fugătoare ! Ani repezi ! Cu nerăbdare așteptăm începutul anului, înturnarea primăverei înflorite și iată suspinăm : anul, primăvara au trecut ! Cele ce pînă a nu veni numim luni, ani, după ce au trecut le numim minute... *Prea iute vine timpul,* repede agiunge vîrsta și nu tîrziu cu întristare aruncăm ochii în trecut ca într-un vis." [76])

Ritmul — pentru că de-o schimbare a lui vorbea Kogălniceanu — ritmul traiului de toată ziua era acela al *Călătoriei de la București la Iași înainte de 1848* ; față de 17 ceasuri în 1881, 10 zile de alergături la vornicie, postelnicie, agie, casa poștei, urmate de altele cinci de drum, osteneală, suferințe și necazuri, plus meticuloasele investigații de la vamă : „Căpitanul de barieră scoase un petec de hîrtie din buzunar și însemna cu creionul zisele mele, *muind vîrful creionului de plumb pe limbă la fiecare literă.*

— Și unde mergeți dumneavoastră ?

— La Iași.

— Să nu fie peste graniță ?

— În Moldova

— Da pasaport aveți ?

Scot pasaportul și i-l arăt ; căpitanul mi-l ia din mînă, se uită la dînsul, îl mai întoarce, șoptește ceva cu secretarul său, apoi intră amîndoi în cancelarie, de unde ies după o jumătate de ceas cu pana după ureche și îndoind pasaportul pe cute mi-l înapoiază cu cuvintele : Să umbli sănătos, cuconașule.“ [77]

Întreprinse totdeauna în caravană mare, cu opt cai împovărați de merinde, doi surugii chiuind și plesnind bicele, precedați de ceauși călări înarmați cu puști, cu pistole, cu săbii și cu iatagane, pentru feluritele întîmplări ale drumului, în Moldova anilor 1837—1839, cînd însoțitorul lui Anatol Demidoff, pictorul Auguste Raffet schița *Trecerea Buzăului* și *Poșta de cai*, sau cînd Russo cutreiera Munții Neamțului cercetînd obiceiurile populare și culegînd legenda *Pietrei-Teiului*, călătoriile închipuiau „hagialîcurile“ la Meca.

Pentru a nu mai vorbi de ceea ce trebuie să fi însemnat un voiaj în străinătate, așa cum ne este sugerat de Ghica într-o spirituală retrospectivă din *Steaua Dunării* : „Odată românul care fusese pînă la Beciu (Viena) sau la Liov era privit de năzdrăvan sau cel puțin de farmazon. Cine-l întîlnea s-aștepta să-l vadă scoțînd foc din gură și panglice pe nas. Nu sînt douăzeci și cinci de ani de cînd negustorii care se hotărau să se ducă pînă la iarmarocul de la Lipsca își făceau mai întîi diata, se spovediau și se grijiau ca de moarte.“ [78]

Aceeași lentoare a traiului cotidian, „un fel de lasă-mă să te las“ și o „ignoranță adîncă, obștească“, întovărășită de prejudecăți rutiniere și vorbărie fără rost, în *Iașii și locuitorii*

lui în 1840. Pe de o parte, un secol sprijinindu-se pe amintirea trecutului, moţăind cu voluptate în blana lui orientală, iar de alta, *„geniul unui secol al vremii nouă, puternic şi nervos"*, adică întocmai aceluia afirmat şi afirmîndu-se în jurul *Daciei literare.*

Observator de moravuri, Russo coboară de la fereastra unde stînd o jumătate de ceas ar fi avut de văzut destul ca să poată face cunoştinţă cu zece popoare şi să călătorească totodată în Franţa, în Germania şi în Orient, într-atît de felurite erau fizionomiile şi costumele — pentru ceea ce numeşte „o plimbare sentimentală" de 24 de ore în viaţa şi petrecerea ieşenilor epocii.

Începută pe colinele împrejmuind Iaşii la apus, acolo unde privirea se cufundă într-o largă şi nemărginită vale cu bălţi întinse, încreţite de suflarea vîntului sau numai de strigarea cu sunete aspre a singuraticelor gîşte sălbatice (prevestind de departe aerul şi liniştile prozei sadoveniene), promenada autorului continuă sub razele tremurătoare ale asfinţitului melancolic în grădina de la Socola — a cărei explozie vegetală (amintindu-ne peste veacuri fabuloasa exuberanţă florală a grădinilor Galatei invadate de zarzări, pruni de Damasc şi migdali, de garoafe, roze, iasomie, crini galbeni europeni şi absint, admirate în Iaşul lui Vasile Lupu de Paul de Alep), cunoscută şi din *Belvedere de Socola,* litografiată de P. Müller şi I. Rey, este înregistrată mai proaspăt decît la aceştia din urmă, în risipa serelor, a apelor ţîşnitoare şi răcoroase, a izvoarelor şi pîraielor în cascadă, de ochiul scriitorului exersat, suplimentar, şi în surprinderea efectelor de contrast ; aici, nepăsarea morocănoasă a somităţilor rătăcite pe alei. Tîrziu, cînd poposeşte în „aristocraticul Copou" de seară, pe cîmpia lungă cu iarbă arsă roţile întipăresc urme numeroase, iar domoala mişcare a caleştilor vieneze îşi măsoară umbletul după paşii trecătorilor.

Emblemă a epocii, mai mult decît a Iaşului numai, Copoul lui Russo adăposteşte vanităţi, pretenţii ridicole, oameni mari şi boierime, femei cu suflet înfocat, celebrităţi ale zilei ; este, rînd pe rînd, poetic, suav, tablou de moravuri, teatru, arenă.

Înrudit, prin înregistrarea foşnetului citadin, cu rătăcirea lui Kogălniceanu într-un Madrid nocturn — luminat din toate părţile de făclii : în balcoane, pe străzile însufleţite de „mişcarea plăcerii", pe aleile reînviate sub paşii femeilor frumoase,

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

cu părul gol și mantiile subțiri „ca mreaja paingului", sau în saloanele dinspre care răzbat zvonuri de castagnete, cîntece arabe și chitare — este „vuietul înfrigurat de tîrg mare al Iașului, cu mulțimea de birji, încrucișîndu-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de modă, gătite, cufundate în calește cu patru cai, aruncînd în dreapta și-n stînga gingașe surîsuri, semne ușurele cu mîna ; toate aceste întovărășite de zgomotul nedeslușit al glasurilor care se sfădesc, al trăsurilor care umblă...", surprins de Russo cu un remarcabil simț al mișcării străzii, absent în *Vederea din Ulița Mare* a litografilor menționați deja.

Încetînd de a mai fi sentimentală, plimbarea în saloanele Iașului e a unui Russo obosit, iritat, intemperant. Aici îi găsește, cufundați într-un „patriarhalism bătrînicios", pe boierii cei vechi, mulțumindu-se să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dulcețuri și să soarbă tacticos cafele turcești ; așezați metodic în jurul meselor de joc — whist sau macá —, tinerii pășesc pe urmele „babacilor", cască, blestemînd Iașul unde nu li se oferă nici o petrecere ; nelucrarea și lenea, vegetarea într-o „înțepeneală letargică" între „slujbe ușoare și venituri îndestulătoare pentru a-i ține în același fatal dolce far niente" fac din locuitorii lui „mașini care umblă, beau, dorm, vorbesc de rău — ș-atîta tot". Adăugînd imaginea tîrgului unde „somnul de după amiază a intrat în toate sistemele de fericire pe care și le poate alcătui un om" și unde „ca în nici un oraș din lume nu s-ar aplica mai bine vorba a căuta să-ți omori vremea", avem tabloul „cam prea întunecat", lucrat cu „mizantropie și fiere", cum Russo recunoaște singur în final.

Față de aceste imagini ale plictisului — excesive, ca de clișeu radiologic ținut îndelung sub ochi surmenați — ce diferită e societatea lui Alecsandri — societate pe care o amuzau vodevilurile și monoloagele lui comice și care gusta înduioșată romanțele de felul „Ce gîndești, o, Mărgărită,/ Cînd de visuri ești răpită/ Într-al nopții mez senin", cîntate în *Salonul din Iași,* elegant împodobit, în gustul pentru lux al autorului, cu tapiserii bogate, mobile scumpe, policandre de bronz, etajere pline de porțelanuri prețioase, jilțuri elastice și clavire mici Erhard ; cu dame tinere și „destul de grațioase pentru ca să aibă dreptul de a se juca cu arma plăcută a cochetăriei" la lumina lampelor cu „gazojen", înconjurate de „cortejul" cavalerilor admiratori, cu figuri de „ahtori" nemți în hainele

lor strîmte şi sucite ; unde „orchestrul armonios e pregătit a suna contradanţul cel nou“ şi unde conversaţia uşoară, „foarte sentimentală“, antrenează o lume avînd mare plăcere de a se întîlni şi-a asculta vreo anecdotă nouă din călătoriile multe ale autorului.

După cum altul e Iaşul lui D. Rallet, replică la toate clişeele din scrierile unor călători străini, dintre care mulţi nu-l vizitaseră niciodată, încît de te-ai fi luat după el, ai fi aşteptat „a videa în Eşi turbane şi meterhanele, tandure şi mestii şi chiar geamii“, replică dată publicaţiilor dornice „a da ştiinţi ciudate, în adevăr, dar ades pe cheltuiala adevărului“, însă cu evitarea apostrofei directe, de felul aceleia adresată de Russo lui La Battu, împiedicat probabil de „teama frigurilor a-şi revedea notele de călătorie“, aici preferîndu-se enumerarea, nu lipsită de accente autoironice, menită să încredinţeze : „că urmele focurilor şi a enicerilor nici să văd.

că incendiile sînt rari şi pompierii pre buni

că uliţa mare e pavată cu piatră şi că sînt oameni ce se plimbă pe ea şi nu o ţin minte podită cu scînduri

că muzica este cu totul europeană şi te poate ameţi, dar nu asurzi

că tribunalele dese au păstrat numele de divane, însă întocma ca cele din alte ţeri civilizate, precît înfăţoşază puţine îndemănări, pre atît şi multe formalităţi pentru clienţi

că pălăriile uşoare au înlocat şlicele globoase

că capetele s-au uşurat prea mult de acele învăliturі orientale, care înăduşind fluturările gîndului încai da un aer de statornicie şi de gravitate

că botinele de Paris ţin minunat locul mestiilor şi al papucilor, care spre a nu cădea din picioare te sileau a-ţi face mersul mai cumpănit

că se vorbeşte franţuzeşte pe rost, cu o repeziciune ce nu se poate compara *«en sens inverse»* decît cu lenevirea ce se pune în jocul cadrilului

că se întrebuinţează chiar ca la Paris cărţi de vizită, ades spre a nu se vedea pe acasă

că te poftesc la masă ca şi pe aiurea, nu ca să mănînci, ci ca să-ţi perzi foamea prin aşteptare

că nu se mai bate din palme spre a se chema slugile, ce se sună clopoţelul ,

că nu mai vede nime fără lornete

că nu mai poate trăi nime fără băi depărtate și datorii neplătite ; fără multe lucrișoare scumpe, dar de modă, prisosnice, dar aduse de departe ș.a

În scurt timp, că sîntem civilizați." [79]

Cu generația lui Alecsandri, dezvoltarea societății românești cunoaște un fenomen interesant : tineretul moldovean, cultivat în Apus, începe a critica însăși influența aceasta apuseană : „Imitația necugetată ne strică mintea și inima și încet-încet va ruina și patriotismul. Imitația care ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru ne încarcă creierul de idei cu neputință de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice." [80] Măcar într-o parte a ei, constatarea lui Russo nu era nouă. Fusese formulată încă în 1825 vorbindu-se de „urmarea străinilor" numai „la cele rele năravuri", pe cînd cele bune „au rămas tot pe seama lor, neîmpărtășindu-ne noi dintr-însele. De la unii am luat desfătările, plimbările, jocul cărților, cheltuielile cele peste sama noastră. Și de la alții, zavistiile, neunirea, hrăpirea, întrecerea la cinste, stricarea sîngelui și mîndria, păcatul cel neiertat." [81]

Simptomul acelei îngrijorări, „de a nu fi decît imitatori" — remarcat de Paul Zarifopol — și preocuparea de a se emancipa de Apus, așa cum se emancipaseră de Orient, sînt caracterizate de Russo în rîndurile unui veritabil program cultural ale cărui idei se regăsesc pretutindeni în scrisul, dar și în fapta contemporanilor săi : „De la 1835 pînă la 1855, adică într-un curs de 20 de ani mai mult a trăit Moldova decît în cele de pe urmă două veacuri. Viața părinților a trecut lină ca un rîu ce cură prin livezi și grădini și se perde fără vuiet în Siret... Întîmplările lumei de pe-mpregiur murea la granița țării ; vălmășagul veacului îi găsea și-i lăsa liniștiți... Ei au deschis ochii într-un leagăn moale de obiceiuri orientale ; noi am răsărit în larma ideilor noua... Nimic nu mai leagă Moldova de astăzi cu trecutul, și fără trecut societățile sunt șchioape. Națiile care au pierdut șirul obiceiurilor părintești sînt nații fără rădăcină, nestatornice sau, cum zice vorba cea proastă, nici turc, nici moldovean... *Dacă este ca neamul român să aibă și el o limbă și o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanților și se va îndrepta la izvorul adevărat, la tradițiile și obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă și formele și stilul.*" [82]

Lucrarea în conformitate cu cerinţele vieţii zilnice era înţeleasă de Kogălniceanu în sensul superior al unui *„patriotism pozitiv"*, adică *în fapte*, şi aceste fapte puteau fi, deopotrivă, culegerea mitologiei române, a amintirilor sau numai a unei „rugine de armă", propuse de Russo, cultivarea limbii sau urmarea adevărului că „izvorul cel mare al poeziei este în fundul inimei poporului, iar nu în imitaţii străine", cum spunea C. A. Rosetti teoretizînd fapta culegerii *Doinelor şi lăcrimioarelor*.

A scrie într-o vreme cînd „nu posedam nici libertatea tribunei, nici arma zilnică a jurnalismului" însemna pentru Alecsandri a se folosi de privilegiul scenei în scopul biciuirii „năravurilor şi ridicolelor" societăţii, care, credea autorul, necombătute la vreme, „ar exercita o influenţă fatală". „Unul — spunea în scrisoarea datată Iaşi, 1844 — consistă în despreţuirea a tot ce e naţional şi celălalt întru persecutarea opiniei publice", aceasta din urmă socotită „iazmă apocaliptică" provocînd teroare „neghiobilor, şireţilor, tîlharilor de pe toate treptele sociale", „ruginelor" înţepenite în prejudecăţi şi pretenţii ridicole. A compune *Iorgu de la Sadagura* era prilejul de manifestare a atitudinii scriitorului faţă de una din tendinţele momentului : dorinţa de a călători, sau, cum se zicea, „a merge în nuntru". Găsind-o nimerită în măsura în care era „de natură să ne depărteze de trîndăvia orientală", punîndu-ne în contact cu „viaţa activă şi inteligentă a popoarelor occidentale", o critica în laturile ei exagerate : „O mare parte din acei care au avut ocazia de a face o comparare între progresul Germaniei şi al Franţei şi între starea de înapoiere a Moldovei, *în loc să puie umărul ca să urnească ţara din băugaş, găsesc mai comod a critica orbeşte şi a dispreţui prosteşte pămîntul lor strămoşesc cu tot ce are bun sau rău.* Şi fiindcă o asemine manie ridicolă e considerată de bon ton şi e practicată de cei mari, ea află mulţi aderenţi în cei neumblaţi prin ţări străine şi un număr considerabil de momiţi în public. *Ce poate să rezulte din această hulă nedreaptă şi exagerată ? stingerea simţirii de patriotism ! indiferenţă fatală pentru soarta viitorului nostru."* [83]

A alcătui lucrări dramatice însemna în acelaşi timp a se afla dinaintea celor trei lucruri de creat : *limba* — fiindcă jargonul „bursuflat" uzitat pe atunci de traducătorii ignoranţi ai dramelor franceze şi germane era ceea ce numea „o

macaronadă ridicolă" ; *jocul actorilor* — creatori de roluri după o imagine totdeauna greşită, în costume şi decoruri de neiertătoare anacronisme ; *educaţia publicului* — dispus mai curînd să vadă „farse grosolane şi drame apelpisite" decît piese de „înaltă comedie", dar să-l formeze nu numai în sensul familiarizării lui cu un teatru de bună calitate (piese plăcute, bucăţi originale, moravuri şi tipuri locale), cu actori inteligenţi şi corecţi în jocul lor, ci, am adăuga, şi în *gustul sociabilităţii.*

Dacă la reprezentarea *Iaşilor în carnaval* iritarea unor „ipochimene" fusese previzibilă, întrucît piesa lovea în cei interesaţi să împiedice formarea la noi a unei opinii publice menită să le condamne faptele, neaşteptată, reacţia spectatorilor arăta că o asemenea opinie se afirma cu triumf, în ciuda „simandicoşilor ruginiţi care purtau mănuşi". Însemna, totodată, că invitînd publicul la teatru, Alecsandri îl obişnuia să aibă *atitudine.*

Interesîndu-ne, în acelaşi timp, de *atitudinea scriitorilor epocii* — ai unei epoci spre care se priveşte reamintindu-ni-se, nu o dată, îndemnul celebru : *„Scrieţi, băieţi, numai scrieţi!"* —, am propune un exemplu ales din presa anului marcînd debutul lui Alecsandri : *Curierul românesc* — a cărui apariţie, menţionam, fusese salutată cu mai bine de un deceniu în urmă de studenţii români aflaţi la Paris — publica, în coloanele numărului 6, din 20 ianuarie, articolul lui Heliade *Despre autori ;* tomul I (ianuarie-februarie) al *Daciei literare* îl reproduce, manifestîndu-şi în felul acesta adeziunea la ideile exprimate acolo. Discutînd, cu verva de mai tîrziu a autorului *Cercetării critice asupra poeziei române de la 1867,* despre ceea ce titlul larg cuprinzător anunţa, Heliade caracteriza un *„ideal de ridicol autoral"*, domnul Sarsailă, personificînd „abuzul şi ridicolul celor ce, sau din neştiinţă, sau din patimă, *întrebuinţează aşa nevrednic scrisul,* fără a aţinta la nici un fel de folosinţă oarecare de morală sau de instrucţie". Prin revers, era accentuată obligaţia pentru scriitor de *„a simţi mai bine dignitatea scrisului şi trebuinţele limbii şi ale naţiei"* [84] (s.n.). Cîtă conştiinţă de sine scriitoricească, pentru a vorbi *astfel* despre autori — în legătură cu demnitatea scrisului, dar şi despre scris ca „viciu" sancţionabil.

Publicarea rîndurilor lui Heliade în Moldova, curînd după ce ele apăruseră la Bucureşti, echivala cu o nobilă solidarizare întru afirmarea ideii responsabilităţii scriitorului. Fapt elocvent, generaţia lui Alecsandri pornea la drum încuviinţînd un gest de necruţătoare descurajare a veleitarismului şi impostorii.

Restrîngînd sfera discuţiei la *condiţia poeţilor*, C. A. Rosetti o extindea în acelaşi timp, referindu-se la posibilitatea omului de a se recunoaşte, ca individ şi ca popor, în creaţiile literare majore. Criteriul îi fusese sugerat de lectura *Doinelor şi lăcrimioarelor*, care ofereau prilejul unei asemenea regăsiri tocmai pentru că în ele Alecsandri ştiuse cuprinde cu atîta artă „sufletul României". Mai mult decît atît, contactul cu poezia populară avea semnificaţia descoperirii adevărului, neînţeles în 1842—1843 de toţi compatrioţii scriitorului, că *„o naţie nu putea avea o putere sigură şi adevărată decît atunci numai cînd va dobîndi-o prin însuşi silinţele ei"*. [85] Concluzia lui C. A. Rosetti apărea, deloc întîmplător, în *Steaua Dunării* din 1856, unde, cu numai cîteva săptămîni în urmă, numărul 1 se deschidea cu dorinţele exprimate astfel de Kogălniceanu la început de an nou : „Pace întemeiată pe legile eternii dreptăţi, pe *libertatea Europii*, pe *respectul naţionalităţilor*, pe *binele comun*. O asemine pace va asigura viitorul românilor, dîndu-le o *patrie autonomă, liberă, dreaptă pentru toţi fiii săi, respectată în de afară, tot atît de mult cît va fi şi iubită înlăuntrul ei. Politica noastră poate să fie alta decît politica seculară a românilor? «Autonomia şi unirea principatelor»*. Să dobîndim aceste, să le avem în principiu şi în faptă şi atunce toate celelalte reforme, condiţii neapărate ale progresului, vor veni de la sine, căci atunce dritul fiecăruia va fi întemeiat pe dreptatea tuturora."

Reluînd un îndemn al *Daciei literare*, redactorul conchidea : „Fiecare în sfera sa, în măsura puterilor sale, *înainte de a ne răzima pe alţii, să ne răzimăm pe noi însune*" [86] (s.n.).

Textul de acum al lui Kogălniceanu, de asemenea acela semnat de C. A. Rosetti, demonstrează că ideea de la 1840 „a lucra pentru mersul înainte al patriei" se îmbogăţea cu o dimensiune nouă. Întrucît pătrunsă în conştiinţa scriitorilor ne-o arată rîndurile din iunie 1878 adresate de Alecsandri lui Iacob Negruzzi : „Să ne punem pe lucru, să luminăm poporul în care există vitalitatea naţională, să renunţăm la dezbinări

care ne slăbesc, să ne unim într-un singur gînd şi *să nu ne mai căutăm sprjiin decît în noi înşine,* depărtîndu-ne de Satana, adică de protecţii străine, şi vom ajunge astfel mai departe decît am ajuns pînă acum" [87] (s.n.). Într-o formulare ce valorifica experienţa dobîndită între timp, ridicînd-o la rangul unui adevărat principiu de existenţă, *lucrarea* presupunea înfăptuire *prin noi înşine.*

Refuzul imitaţiei, încercarea de formare a unei opinii publice, sugestia intensificării ritmului de lucru, *Dacia literară, Propăşirea* şi, după suprimarea ei, convingerea lui Alecsandri că „spiritul este un phoenix care nu moare niciodată, pe care poţi să-l dai înapoi uneori, dar nu să-l înăbuşi", lupta împotriva descurajării („Să nu ne descurajăm. Fereasca Dumnezeu de a pierde încrederea în noi şi în viitorul neamului nostru! Omida mănîncă frunzele stejarului, dar nu poate ucide stejarul"), erau tot atîtea dovezi ale unor fapte săvîrşite *prin noi înşine,* mărturii ale unui nou umanism românesc, propriu generaţiei lui Alecsandri.

Cu ochii „aţintaţi la fapte mari", convinşi că în împrejurări grele şi extraordinare trebuie măsuri extraordinare („Nu faceţi poezie şi sentimentalism — scria Bălcescu în 22 iunie 1848 —, ci dreptate straşnică") mergeau înainte uniţi. Uniţi, aşa cum îi arată o scrisoare păstrată la Cluj, între manuscrisele corespondenţei poetului G. Sion de la Biblioteca Universitară, adresată în 25 iulie (6 august) 1848 de Alecsandri, C. Negri şi Lascăr Rosetti, „Fratelui Bălcescu, Bucureşti". Printre rîndurile textului avîntat al lui Alecsandri de pe prima pagină — *„Iubite Bălcescu. Şi voi toţi fraţilor din Ţeara Românească, voi vrednici fii ai Libertăţii, primiţi urările noastre de glorie şi fericire ce vă facem din adîncul inimei noi emigranţii din Moldova. Singura izbîndă a Valahiei a fost în stare să ne mîngăie de cumplitele nenorociri a Moldovei, căci pentru noi ţeara voastră este tot o patrie... Trebuie dar să te înştiinţez că dorul cel mai înfocat a nostru şi a unei mari partide din Moldova este: Unirea Moldovei cu Valahia sub un singur Guvern şi sub aceeaşi constituţie.*

Pentru noi, în întîmplările de astăzi şi în mijlocul greutăţilor ce ne încungiur, cel mai sigur chip de a dobîndi o constituţie întinsă ca a voastră fără împotriviri din partea boierilor este declararea unirei principatelor" —, text redactat într-o caligrafie suplu-chirilică, anunţînd de pe acum ele-

ganța modernă binecunoscută a scrisului său, transpar hașurile rîndurilor lui Negri de pe contrapagină : „...*Vă mărturisim că mai întîi dorința noastră este de a ne uni cu voi neapărat și spre acest viitor vom lucra cu cît ne va fi prin putință. Stăruiți și fiți statornici, căci în voi este nădejdea și către voi tînjesc toate privirile românilor* — așternute apăsat în „scriitura cu litere mari, de răzeș" — urmate, pe fila următoare, de cîteva șiruri cursive, concise — *„Noi simțim ca și voi și nimic nu dorim fierbinte decît unirea surorilor țări"* — tinerește orînduite în încheierea epistolei [88] de Lascăr Rosetti, viitorul „pustnic de la Răducănéni".

Tot atunci la 1848, la Cernăuți, cu aceeași cerneală și de către aceeași oameni, adăugîndu-i pe Cuza și Iancu Alecsandri, trebuie că va fi fost subscris „în litere mari" angajamentul de a da pămînt țăranilor, amintit de Alecsandri într-o altă scrisoare, către un prieten imaginar, din 1863.

Uniți îi surprindem cîteva luni mai tîrziu la Paris, în ziua de 27 decembrie 1848, cînd, în mijlocul emigranților români, dintre care Alecsandri fusese ales de curînd (22 septembrie 1848), alături de Kogălniceanu, membru în „Société orientale de France" [89] — C. Negri rostește un toast înflăcărat : „În visurile mele înflorite se arată viitorul României. Suntem milioane de români ! Ce ne lipsește ca să ajungem un neam tare ? Unirea, numai Unirea !"

Adunați să celebreze falnica umbră a lui Ștefan, momentul trebuia să fie și „pornirea unei strîns încleștite legări între noi, de a lucra cu toții la ridicarea din țărînă a României și de a ne trezi în sfîrșit la glasul eroicului său trecut, strigînd cu toții : Trăiască unita Românie !" [90]

Erau cu adevărat „timpii de convicțiuni profunde", de lupte stăruitoare și devotamente entuziaste, rememorați de Ghica, anii furtunoși străbătuți cu dorința luptei pentru neamul românesc de oameni alcătuind, în stilul înaripat al lui Alecsandri, *„pleiada însemnată cu stea în frunte"*.

Acționînd în conformitate cu trebuințele prezentului, dar totdeauna în numele viitorului, generația scriitorului ne înfățișează un exemplu unic de *coexistență a realității cu visul*, dacă visul este, așa cum s-a spus, „materia primă a oricărei realități viitoare".

La sfîrșitul anului 1851, cînd revine de la Paris cu dorința de a întemeia o foaie științifică și literară, Alecsandri

aducea materiale de la exilaţii români, anunţîndu-i pe Bălcescu, la Hyères (25 octombrie), şi pe Ghica, la Constantinopol (27 octombrie), de apariţia revistei : „Mă duc — îi scrie primului — să încep jurnalul acel mult dorit, care va cuprinde atîtea frumoase compuneri a celor mai însemnaţi genii a României. Scrie dar şi trimite-mi scrierile tale ca să le dau pasport pentru hotarele nemurirei." [91]

Cu toate că primise aprobarea tipăririi (ianuarie 1852), cenzura intervine în ultima clipă şi revista nu mai apare. Ce se va fi petrecut în sufletul lui Alecasndri între momentul aprilie 1852, cînd, scriindu-i lui Bălcescu de suprimarea ei, i se reactiva „dezgustul de orice fel de redacţie" trăit odinioară la „asasinarea" *Propăşirii*, pînă în 1855, cînd foaia periodică sub redacţia sa apărea în cele din urmă la Iaşi, în tipografia francezo-română din strada Păcurari nr. 36, ar putea fi bănuit alăturînd cele două texte introductive. Faţă de *Înştiinţarea* laconică din 1855 (revista „va primi numai articole originale", „va deschide coloanele", „va cuprinde feliurite scrieri", „face chemare tuturor"), *Prospectul României literare* [92] din 1852 păstrează nealterat entuziasmul întemeietorului cu „hotărîri nezdruncinate", necontrariat încă de suspendarea din pricini „unele mai dobitoceşti decît altele" a „nenorocitului său jurnal".

România literară — revista în paginile căreia personalitatea lui Alecsandri se oglindeşte cu atîta fidelitate, se situa în prelungirea tradiţiei inaugurate de *Propăşirea* (unde principalii colaboratori fuseseră Kogălniceanu, Ghica, Alecsandri, „tineri şi îndrăzneţi scriitori", care-i reprezentau lui Ubicini „istoria, politica şi poezia"), desigur şi pentru că între publicaţiile vremii menirea ei fusese *„cu totul naţională"*. Era, însă, vorba şi de preluarea firească a unui mesaj, în nota de *continuitate în lucru*, specifică generaţiei scriitorului.

Declarîndu-se „cîmp de întîlnire frăţească a tuturor talentelor din ţările noastre", *România literară* îşi propunea să publice articole de istoria patriei şi de economie politică, romane naţionale, descrieri de călătorie, cîntece poporale, poezii alese, adică tot ceea ce Alecsandri credea că este menit „a răspîndi lumini, a aduce plăcere cetitorilor, a dezvolta limba românească cu un chip măsurat şi înţelept".

Despre rolul asumat în faţa trebuinţelor de atunci ale naţiei scrie mai întîi Kogălniceanu, în două numere consecu-

tive din ianuarie, reactualizînd preocupările privind *opinia publică* într-un mod greu de întrezărit în 1840. *Presa e „a patra putere în stat"* — se citează în acest articol sugestiv intitulat *Jurnalismul românesc*, unde retrospectiva înregistrează momentul *Propăşirii* numai pentru a putea sublinia că „foaia izbutise a exercita o mare înrîurire asupra întregii dezvoltări a vieţii sociale", sau unde se vorbeşte de „conştiinţa publiciştilor români", pentru a se afla *„cum folosesc libertatea ce li se dă, cum îşi îndeplinesc datoria lor într-acest timp cînd nimănui nu este ertat de a rămînea neutru"* (s.n.).

Kogălniceanu relua într-o nouă ecuaţie şi *problema atitudinii*, dar nu a atitudinii publicistului, fiindcă „am avut şi avem încă, spune el, publicişti, mărturie stau Eliad, Murgu, Maiorescu, Rosetti, Brătianu, Bălcescu, fraţii Hurmuzăcheşti şi alţii care au onorat jurnalismul românesc", ci a *jurnalului de atitudine* — adică „neatîrnat, supus numai legilor adevărului", a jurnalului *cu atitudine* în faţa presei străine, ce „zilnic se ocupă de români, însă mai totdeauna într-un chip ignorant sau ostil", şi căreia trebuia să i se răspundă tot zilnic prin apărarea, prin proclamarea „driturilor" Principatelor recunoscute „în princip" de Europa întreagă.

Cum înţelegea *România literară* să ia atitudine în aceste probleme se putea vedea nu peste mult, în 20 martie, pentru cînd Alecsandri îşi rezerva privilegiul răspunsului cuprins în articolul *Prietenii românilor*, onorant, deopotrivă, pentru autor şi jurnalismul secolului al XIX-lea. Dar nu numai acolo şi atunci îşi îndeplinea revista misiunea „de a forma educaţia noastră politică", deţinătoarea unei semnificative priorităţi faţă de „cultivarea naturii morale, simţămîntul frumosului şi a onestului" în ierarhia propusă de Kogălniceanu.

În iunie, cînd Alecsandri se simţea cu adevărat în fruntea unei foi, din care apăruseră deja 27 de numere, şi, mulţumit, oferea „ospitalitate princiară" oricărui produs al condeiului prietenului său Ion Ghica, nivelul discuţiilor din coloanele revistei atingea o cotă de vîrf. Era exprimată credinţa că se petreceau şi urmau să aibă loc evenimente *„din care unele de bună seamă au să treacă în istorie"*. Şi despre asemenea fapte nu se putea scrie „cu lăcomie de gazetar". Principatele se găseau într-un moment de cumpănă, prevestitor de „răpide şi propăşitoare dezvoltare" : „Fiinţa politică a românilor din

valea Dunării au agiuns într-un aşa punt de neapărată prefacere, de unde să vrei, să nu vrei, va să purceadă, pentru un îndelungat viitor, un şir de lucruri şi de fapte favoritoare dezvălirei noastre naţionale".

Dacă în 1840 Kogălniceanu sugera o *intensificare a ritmului*, în 1855 *România literară* aduce în dezbatere problema *punctului de vedere*. A acelui privilegiat punct de vedere, din care să poată fi descifrate în noianul de fapte cotidiene („lucrurile trecînd cu ziua şi cu anul") evenimentele aspirînd la *„tablele istoriei"*. Împlinirea unei asemenea misiuni cerea cronicarului politic al revistei „mare cumpeneală în giudecata faptelor şi o mare răbdare întru înşirarea lor". „Credincios reflector al întîmplărilor timpului de faţă", cum se autointitula, *Hronica României literare* se dorea ecoul „a tot ce se face şi se zice despre noi prin sfaturile puterilor Europei", dintr-o perspectivă proprie anilor premergători Unirii :

„Nouă caută să ne punem într-un punt de vedere cu totul altul, pentru a discerne din volbura lucrurilor de faţă pe acele ce vor să înrîurească asupra viitorului nostru ca naţionalitate europeană". [93]

Există în paginile revistei cîteva articole unde se fac referiri la ceea ce am numi *accesul* la informaţie şi civilizaţie. *Folosinţa unui drum de fier, Telegraful electric şi viitorul său* (a căror prezenţă ne aminteşte că tatăl redactorului îi scria odinioară fiului său la Paris să nu uite „a cerceta pe la fafrici nescaiva iscodiri dă mori, maşini di trieri şi alte asămine" şi să pună „să le facă modeluri mici de lemn pentru pruba şi să le aducă cu venire... vrun mic tipar... şi alte asămine noi iscodiri") pun nu numai problema comunicaţiei grabnice şi economice, dar vorbesc de „nevoia morală chemată a îmbunătăţi soarta claselor de gios ale societăţii, deprinzîndu-le mai harnice şi puindu-le în contact cu civilizaţia". [94] Dacă un drum de fier era menit a schimba ca prin farmec înfăţişarea ţării, telegraful electromagnetic, „expresia cea mai activă a geniului civilizaţiei", urma să-şi realizeze nobila misiune atunci cînd va deveni pentru toţi familiar, precum birourile de poştă, şi cînd o idee, o faptă va fi cunoscută într-o clipă peste tot pămîntul civilizat. Atunci menirea sa — *„simultaneitatea ideilor"* [95] — va fi împlinită cu adevărat.

valea Dunării au agiuns într-un aşa punt de neapărată prefacere, de unde să vrei, să nu vrei, va să purceadă, pentru un îndelungat viitor, un şir de lucruri şi de fapte favoritoare dezvălirei noastre naţionale".

Dacă în 1840 Kogălniceanu sugera o *intensificare a ritmului*, în 1855 *România literară* aduce în dezbatere problema *punctului de vedere*. A acelui privilegiat punct de vedere, din care să poată fi descifrate în noianul de fapte cotidiene („lucrurile trecînd cu ziua şi cu anul") evenimentele aspirînd la *„tablele istoriei"*. Împlinirea unei asemenea misiuni cerea cronicarului politic al revistei „mare cumpeneală în giudecata faptelor şi o mare răbdare întru înşirarea lor". „Credincios reflector al întîmplărilor timpului de faţă", cum se autointitula, *Hronica României literare* se dorea ecoul „a tot ce se face şi se zice despre noi prin sfaturile puterilor Europei", dintr-o perspectivă proprie anilor premergători Unirii :

„Nouă caută să ne punem într-un punt de vedere cu totul altul, pentru a discerne din volbura lucrurilor de faţă pe acele ce vor să înrîurească asupra viitorului nostru ca naţionalitate europeană". [93]

Există în paginile revistei cîteva articole unde se fac referiri la ceea ce am numi *accesul* la informaţie şi civilizaţie. *Folosinţa unui drum de fier, Telegraful electric şi viitorul său* (a căror prezenţă ne aminteşte că tatăl redactorului îi scria odinioară fiului său la Paris să nu uite „a cerceta pe la fafrici nescaiva iscodiri dă mori, maşini di trieri şi alte asămine" şi să pună „să le facă modeluri mici de lemn pentru pruba şi să le aducă cu venire... vrun mic tipar... şi alte asămine noi iscodiri") pun nu numai problema comunicaţiei grabnice şi economice, dar vorbesc de „nevoia morală chemată a îmbunătăţi soarta claselor de gios ale societăţii, deprinzîndu-le mai harnice şi puindu-le în contact cu civilizaţia". [94] Dacă un drum de fier era menit a schimba ca prin farmec înfăţişarea ţării, telegraful electromagnetic, „expresia cea mai activă a geniului civilizaţiei", urma să-şi realizeze nobila misiune atunci cînd va deveni pentru toţi familiar, precum birourile de poştă, şi cînd o idee, o faptă va fi cunoscută într-o clipă peste tot pămîntul civilizat. Atunci menirea sa — *„simultaneitatea ideilor"* [95] — va fi împlinită cu adevărat.

Întruchipare a necesității jurnalului independent, menit să apere drepturile țării, de care vorbea Kogălniceanu, *România literară* apărea într-o epocă numită de Alecsandri „cea mai interesantă pentru patria noastră". Sentimentele însufleţind spiritele erau, după expresia lui Edgar Quinet din scrisoarea datată Bruxelles, 18 aprilie 1856, „acelea ce fac de cresc statele şi de ajung nepieritoare". [96]

Despre cum vor fi înţeles oamenii să se manifeste în împrejurările istorice ale Unirii depun mărturie şi gestul de renunţare la domnie al lui Negri („Sunt de-ajuns bărbaţi moldoveni mai vrednici de însărcinat cu povara Domniei, care au şi adevărate drepturi legale, şi cu care astăzi nu mă pot asemăna decît în deopotrivă durere pentru binele acestui al nostru Pămînt") [97], dar mai ales elocventele cuvinte adresate de Alecsandri lui Grigore Sturdza :

„Aţi fost oare tovarăşul nostru de muncă, aţi fost simplu soldat în rîndurile noastre, înainte de a năzui să deveniţi şeful nostru? Nu. Aţi fost pînă acum departe de noi. Nu ne sînteţi destul de cunoscut. Munciţi, deci, mai întîi cu noi, faceţi-vă apreciat, faceţi-vă iubit, şi viitorul va putea să vă rezerve o soartă măreaţă... Ocupaţi locul unui reprezentant al naţiunii române, şi acest loc, trebuie să o ştiţi, este, în multe împrejurări, superior aceluia pe care îl ocupă un prinţ domnitor, după cum această tribună, acest tron sacru al naţiunii întregi este deasupra tronului unui singur om. Ei bine, dacă aveţi o adevărată inimă de român, urcaţi des la această tribună pentru a apăra drepturile ţării dumneavoastră..." [98]

Ele desemnează totodată criteriile aprecierii omului, comune generaţiei, asupra cărora va reveni şi Ghica în *Libertatea* : *„Acel care munceşte, produce, scrie, traduce, ridică o fabrică, o casă de comerţ... este bun român,* fiindcă prin faptele sale contribuie la înaintarea şi la dezvoltarea României, şi pentru aceasta merită stima şi consideraţiunea ţării".

A munci însemna : lucrarea entuziastă sub impulsul acelei mari idei a Unirii, dezvoltarea gustului frumosului la *Convorbiri literare ;* acţiunea „Junimii", acea „Academie în privinţa armoniei şi a esteticei", dar şi cultivarea limbii, „tezaurul cel mai scump moştenit de la strămoşi, simbol sacru al naţionalităţii". A lucra presupunea răspîndirea luminilor în popor „printr-un sistem de educaţie mai practică şi mai potrivit cu nevoile unei ţări ca a noastră" ; altfel spus, „a pune

inteligențele mediocre în stare de a deveni producătoare în loc de a fi sterile și de multe ori pernicioase prin pretențiile și exigențele lor. Să avem numai oameni stropiți cu literatură și cu filosofie — se întreba Ghica — am ajunge la agoraua Atenei și în curînd Filip ar fi în cetate." [99]

Mai puțin alambicat decît toate maximele și cugetările morale asupra lucrului, publicate odinioară de *Albina românească*, îndemnul laconic al lui Alecsandri era totodată și eficient : *„Curaj dar, voi cei tineri, și pe lucru toți"*. [100]

★

A vorbi de „generația privilegiată de la 1840" [101], numită astfel pentru explozia sufletească într-adevăr covîrșitoare și generală, pentru risipa neîntreruptă de energie și entuziasm, pentru simțul datoriei și continuitatea lucrului fără răgaz, înseamnă, implicit, a recunoaște și cît de mult datorează toți acești oameni *prieteniei*.

În 1851, cînd scria *Studie moldovană*, Russo credea că dobîndirea propășirilor se realizează în dauna relațiilor private și, comparativ cu timpurile „fabuloase" ale societății moldovene, cînd omul era vesel, cu inima deschisă față de știuți, cunoscuți și necunoscuți, generația prezentă e „răce", „prieteșugul rar", iar indivizii „cît s-ar putè mai străini unii de alții".

Față de aceste irevocabile aserțiuni, rîndurile scrise de Alecsandri tot atunci („După socotința mea, cea mai frumoasă parte a vieții se compune din simțirile ce insuflă și primește un om pe pămînt") au avantajul simplității neostentative, de ipoteză în cunoașterea scriitorilor acelora, privilegiați și pentru șansa unor raporturi profund și statornic cordiale. De la început astfel, de-atunci, de la întîia lor întîlnire dintr-o îndepărtată duminică pariziană, și-apoi pretutindeni, mereu, timp de o jumătate de veac : la Iași sau București, la Blînzi, Dulcești și Răducăneni, în serile de la Mircești sau numai în paginile corespondenței ; la serbările patriarhale, devenite curînd naționale, de la Mînjina, la acele „praznice homerice" și vînători cu zeci de călăreți înșirați pe cîmpiile nemărginite ale țării de jos, la horele amestecîndu-i pe țărani cu tinerii cavaleri și damele saloanelor din ambele capitale ; aici, unde veneau Bălcescu, entuziasmat de privirea flăcăilor ce dănțuiau cu pletele în vînt („O ! mîndră oaste va

avea România cînd i-a veni rîndul pe lume"), Costăchiță Filipescu, ducînd hora cu „pornirea voinicească a unui flăcău de munte", Russo, provocînd „glumele romîncelor cu spiritul său șăgalnic". În timpul acelor pelerinaje în țara de jos a Moldovei, cu nepreţuită influenţă în favoarea mișcării de la 1848, tinerii „prindeau o nouă putere pentru luptele viitoare ; moldovenii și muntenii aveau ocazia să se cunoască de aproape, a să stima, a să iubi, *a pune la un loc sperările lor*, a face proiecte măreţe pentru renașterea Patriei comune, a să înţelege pentru formarea opiniei publice în țară". Ca odinioară la Paris, aici la Mînjina nu mai erau moldoveni și munteni, ci români, „unirea exista în inimi, ea se tălmăci în cuvinte și prinse rădăcina ca o plîntă cerească, pe acel loc ars de soare și lipsit de plîntele umbritoare ale pămîntului". (p. 342)

Fluidul comunicării spirituale și afective nu va fi fost niciodată altul decît acela evocat mai tîrziu de Alecsandri — sigur și sub impresia răscolitoarelor rînduri primite de la fratele Elenei Negri la sfîrșitul anului 1854 — într-un număr din aprilie al *României literare :*

„Sunt acum vreo 10 ani, mă aflam în țeara de jos, la moșia prietenului meu C. Negri, petrecînd împreună într-o frățească asemănare de idei și de simțiri și făcînd multe și mult frumoase visuri pentru viitorul patriei noastre, precum se obișnuia pe vremea aceea, cînd tinerimea era în toată puternica verdeață a primăverii și se simțea vrednică de rolul măreț la care era chemată de împregiurări. Seri întregi și chiar nopți întregi petreceam noi doi, grăind de țerile în care călătorisem odinioară împreună, de trecutul glorios al românilor, de iscodirile veacului nostru, de maiștrii cei mai vestiți ai Italiei, de poeții noștri favoriți, și adeseori faptul zilei ne găsea neadormiți."

Interesant ca mărturie despre o anumită vîrstă a prieteniei, textul, în intenţie simplă introducere menită să clarifice geneza poeziei *Strigoiul*, publicată în numărul respectiv al revistei, este important mai ales pentru sugestia unui anumit *spaţiu* dintr-o viitoare geografie spirituală a prozei românești, ilustrată de Zamfirescu, Hogaș și Ibrăileanu.

„Îmi aduc aminte — continuă Alecsandri — *că într-amurgul unei seri minunate veneam amîndoi călări spre casă, înotînd în oceanul de lumină ce răspîndea apusul soarelui pe*

cîmpiile acele nemărginite ale ţerii de jos. Umbrele cailor se întindea înaintea noastră şi flutura pre pămînt ca nişte fantasme ale pustietăţii în care călătoream." [102]

Durabil gravat în memorie — după explicaţia lui Negri, şi pentru că fusese contemplat în doi şi cu aceeaşi vigoare —, peisajul în ipostază de amurg instaurează un climat specific, regăsibil ulterior la Duiliu Zamfirescu în „sentimentul de pace neţărmurită, de oarbă supunere vremei ce trece şi îngălbeneşte pustiurile", insinuîndu-se, la Faraoane, ca şi la Ciulniţei, din priveliştea miriştilor acelora roase, cu pete gălbui de oarze secerate ori suhaturi bătătorite, luminate pieziş de ultimele raze ale asfinţitului. În *„oceanul de lumină"* unde înoată Alecsandri şi Negri se pregătea, neştiut, drumul unui alt amurg, al altor amurguri, aşa ca acesta din *Viaţa la ţară*: „Departe, în marginea orizontului, soarele dispăruse, aruncîndu-se într-un *ocean de purpură*. Raze ca de opal se ridicau pe fundul liliachiu al cerului, părînd nişte stropituri enorme. Se simţea cum vine noaptea. O geană vînătă de lumină se închidea prelung spre apus. Dunga dealului, pe care era satul, se îneca încetul cu încetul în clarul obscur al amurgului." [103]

Plăcerea de a rătăci călare la apusul soarelui pe „întinsele noastre plaiuri" — mărturisită în scrisoarea către Alecsandri — este aidoma aceleia a lui Matei Damian sau a Subprefectului. Pe Negri — de ale cărui „daruri sufleteşti" vorbea Duiliu Zamfirescu în 1912 [104] —, ca şi pe Alecsandri, *amintirea naturii* îi făcea „să înţeleagă frumuseţea vieţii mult mai bine decît orice pe lume". Asemănător este comportamentul sentimental al personajului din *Un drum greşit*, care are, în mijlocul peisajului luncii Siretului, „cu pîlcurile de gîrneaţă, cu sălciile scorburoase, cu liniile cenuşii şi pierdute ale dealurilor", revelaţia „adevăratei note a firii româneşti: melancolică şi oarecum senină, cu fatalitatea cîmpiilor ninse, cu întinderea contururilor în linii infinite", iar el, „tîrgoveţul care rătăcise atîta vreme prin alte lumi şi luase atîtea deprinderi străine, aici, în mijlocul singurătăţii de iarnă, se simţea în adevărata lui ţară". [105]

Tot aşa, „fluturarea" ca de „fantasme ale pustietăţii" a umbrelor întinzîndu-se înaintea călătorilor la Mînjina, observată de Alecsandri, prefigurează „chipurile de umbră" lungindu-se în aer, trecînd pe deasupra stînii şi mistuindu-se pe

zările depărtate ale munților din apus, sau, mai departe, „netulburata tăcere" împresurîndu-l pe Hogaș cînd, *La Tazlău*, „fluturau prin aer închipuiri ușoare de întunerec și de lumină mută".

Memoria priveliștilor văzute împreună („Îți aduci aminte de Mediterana, de Marea Marmara și de insulele lor cînd le-am străbătut împreună în adăstarea unei groaznice tragedii" (moartea Elenei Negri) adîncește prietenia celor doi („Amintirile de care-ți vorbesc sînt nepieritoare pentru mine. Astea și altele, la care te socotesc pururi părtaș, fac să am pentru tine o dragoste de un soi cu totul aparte"). Călătoria cu Alecsandri („Dacă vom fi în Italia amîndoi, oriunde ne-am afla, ne vom întîlni, ți-o făgăduiesc, și nu-ți pot ascunde emoția pe care mi-o provoacă numai gîndul ăsta, pentru că, încă o dată, în ciuda păcatelor tale, tu ești acela de care m-am legat cel mai mult și care dintre toți îmi stăpînește cu putere inima. E o păcătoasă slăbiciune, o știu, dar instinctul și amintirile nu stau să judece"), scrisorile de la Alecsandri („Scrie-mi, dară, pe-atît de des pe cît ți-o vor îngădui ocupațiile tale de toate soiurile — asta va fi întotdeauna nespus de mișcător pentru mine"), întîlnirile la Mircești, cu audiții din „armoniile wagneriene, marșul lui Tanhäuser și din alte muzici dracești ale viitorului", reproduse de minavetul scriitorului ; acelea de la Tg. Ocna adunînd în lungi taifasuri și pe Bolintineanu și Bălăceanu, cu toții „băieți distinși" ce se „înarmau" aici cu „dulci reminiscențe", cu „o doză puternică de fericire", împotriva „prostiilor grave și nesuferite ale prezentului" ; sau așteptarea la Constantinopol „cu nerăbdarea prețioaselor amintiri ale trecutului" sînt tot atîtea prilejuri pentru Negri de a recunoaște cît de mult se simte atras spre Alecsandri de „o prietenie față de care aceea a celorlalți nu prețuiește firește nimic", de a-și manifesta — o repetă mereu — „toată prietenia și întreaga dragoste, care nu vor dispărea decît odată cu mine și, zău, doresc ca asta să se întîmple cît mai tîrziu, căci tu nu vei mai găsi un prieten mai îngăduitor". [106]

Atribuindu-i merite încă mai mari, Alecsandri îi scria de la Paris în octombrie 1861 : „Sînt unele ființe privilegiate care au o misiune minunată, aceea de a face mai buni pe oamenii care se apropie de ei, tu ești din categoria lor, dragul meu, și ori că ești agent al Principatelor la Constantinopol,

ori cultivator de verze la Ocna, nu-ţi vei îndeplini mai puţin destinul, nu vei exercita mai puţin o influenţă dătătoare de viaţă asupra inimii compatrioţilor tăi." [107]

Foarte exactă caracterizare a omului şi diplomatului — „cel mai distins diplomat al ţărilor româneşti", cum îl numea Eminescu în necrologul din *Curierul de Iaşi* (octombrie 1876) [108] — Negri, cel trimis să negocieze recunoaşterea Unirii de către Sublima Poartă, îl anunţa pe Cuza de apropiata îndeplinire a „dorinţelor noastre cele mai îndreptăţite", adăugînd, în ce-l privea, mulţumirea reuşitei, în stare să-l răsplătească de toate neplăcerile avute : „Zic, alteţă, supărare şi amărăciune, cu toată răbdarea şi liniştea mea, căci am rămas aceeaşi fiinţă care prosteşte şi de prisos îşi dă tot sufletul pentru lucruri asupra cărora aici nu se ştie decît să se piardă timpul". [109] Era modul firesc de a fi al urmaşului străbunului Ioniţă Negri, pe care Alecsandri voise să-l imortalizeze în *Dumbrava Roşie* şi care, după „o pildă cu totul opusă naturii", avea „inima deasupra capului" : „treabă de om tras pe sfoară, tîrînd după sine mai cu seamă sfîşietoarea nesiguranţă a viitorului şi apoi mii de alte mici mizerii care ne apasă bătrîneţile". [110]

Era încătuşarea în stări sufleteşti descurajante a omului care lucrase cu atîta zel la „actele cele mai naţionale şi sociale" şi care trăia acum retras la Tg. Ocna „viaţa lui Cincinat", fiindcă „naţia nu se gîndeşte la dînsul nici chiar pentru a-i ţine socoteală de serviciile ce i-a făcut". Despre un astfel de om, vorbea Bolintineanu [111] anticipînd, fără să ştie, un dureros destin propriu — „cea mai tristă stare a sănătăţei şi cea mai completă mizerie" —, în legătură cu care-i scria, profund mişcat, lui Iacob Negruzzi, Alecsandri în mai 1871, cînd „din cauza lipsei, poetul cel mai poet din Valahia este ameninţat a-şi închide ochii în spital. Ar fi o ruşine pentru noi să lăsăm a fi pradă mizeriei un om care a vărsat pe altarul patriei sale toate comorile sufletului său." [112]

„Lasă că n-am nici o ambiţie personală — îi scria Negri lui Kogălniceanu — *şi nici nu mă cred neaparat ; dar ţ-oi mai spune că mă găsesc în colţişorul unde locuiesc, mulţămit, îmi cultivez grădina şi mă bucur à la lettre de rodul ostenelelor mele. Cetesc autorii vechi, mai scriu cîte ceva*

din cele trecute şi din vreme în vreme mă duc cînd pot la Mirceşti, unde Vasilică şi cu mine după primblări pe la lunca, la arie, la coşere, la vie, ne cufundăm apoi amîndoi în herţoage vechi moldoveneşti pe care eu le descălcesc, şi în literaturi locale de tot feliul cu cele şapte ortografii. Cu chipul acesta pitrecem timpul cu plăcere." [113]

Suficiente motive pentru ca moartea, la 28 septembrie 1876, a omului recunoscut încă din 1845 drept „decan al tinerimii", totodată a prietenului, amintindu-i, tulburător, şi prin alcătuire fizică, de Elena Negri, „cea mai scumpă şi mai bogată parte a vieţii mele" — să fie resimţită de Alecsandri „vid, lipsă de lumină şi de aer", „descurajare definitivă". [114]

În 1876, cînd încuviinţa ideea prinţesei Aglae Allaux de a ridica un monument funerar pe mormîntul lui Negri, Alecsandri lansa şi primul apel pentru adunarea corespondenţei lui Bălcescu, invocînd în sprijinul publicării ei însemnătatea deosebită a materialului sub raport biografic, convins că „tot ce se atinge de acei oameni de frunte, diversele întîmplări ce au trecut peste dînşii, actele lor publice şi chiar incidentele vieţei lor private devin, după moarte, de un mare interes pentru cine ştie a-i preţui şi îi admiră" (p. 334). Tot atunci apărea, în paginile *Convorbirilor literare*, *Albumul unui bibliofil*, unde scriitorul completa *Suvenirile* mai vechi, adăpostite în 1862 de *Revista română*, cu amintirea episodului sicilian ; lunile ianuarie, februarie şi martie 1847, petrecute la Palermo, de Elena Negri, Bălcescu şi Alecsandri, cînd fiecare aducea partea sa de inteligenţă, descoperiri din bibliotecile Italiei sau Franţei, planuri pentru deşteptarea neamului românesc, lecturi de poezie, plimbări pe malul mării şi-n împrejurimile oraşului, în bogata vegetaţie de cactuşi, portocali şi chitri a Italiei.

Sînt zile încîntătoare — ultimele astfel, pentru doi dintre ei — petrecute de tineri ştiind să preţuiască intimitatea rafinată a societăţii lor cu maniere afectuoase şi convorbiri atrăgătoare : *„Villa Delfina poseda o terasă largă pe care se plecau crengile încărcate de fructe a doi portocali mandarini. Privirea se întindea pe grădini pline de flori exotice, ce răspîndeau parfumuri îmbătătoare, şi mai departe, pe muntele Pelegrin, în al cărui vîrf se găseşte peştera Sfintei Rozalii, patrona Palermii. În dreapta ochii se primblau pe întin-*

derea albastră a Mării Siciliane brăzdate de barce uşoare." (p. 457)

Ca altădată în amurgul ţării de jos a Moldovei, aici la Palermo privirea scriitorului trasează conturul larg, cel mai larg, al hărţii unui *spaţiu italic,* detaliat ulterior în tuşe somptuos meridionale la Delavrancea, unde cerul e „albastru ca o boltă de peruzea" şi marea „se îndoaie în cute de smarald", acolo la Miramare, pe povîrnişul golfului unde măslinii par „nişte petece de fum împrăştiate pe-o pînză veselă şi înflorită", sau altădată în albia ţărmului cu grădini de chiparoşi şi portocali, unde iasomia „bălsăma aerul cu miros de faguri albi", în „umbra albăstruie a dafinilor" sau pe valurile mării, ca nişte „dealuri de marmoră neagră", străbătute de bărcile pescarilor purtînd pălării de „pîslă vînătă", în soarele „şerpuind munţii cu chemare de rubin", din *Fanta-Cella.* [115]

De pe terasa diplomatului Zamfirescu, piano di Sorento apare în succesiunea încîntătoare de rodii, de smochini, de aloes, printre care strălucesc fructele de aur şi florile de purpură, într-o bogăţie de culori şi-un belşug de forme elegante, sporite încă de mîngîierea mării ; a mării „încadrată în drapărie ca într-un ram, formînd un orizont neţărmurit, în continuitatea căruia se zăreau mici puncte albăstrii legănîndu-se pe pînze pînă dispăreau. Un miros plăcut de cărbune, particular satelor şi oraşelor de apă, se simţea în aer, iar la rari intervale, fumul gros al vreunui vapor se desena pe pînza albastră a mării, dispărînd şi el în strigătele şi semnele celor după ţărm." [116] Pentru scriitor, spaţiul italic este locul sfinţit de oasele lui Bălcescu : „Palermo, vechi şi renumit oraş al Siciliei, scump românilor pentru rămăşiţele unuia dintre cei mai însemnaţi bărbaţi ai lor, rămăşiţele lui Bălcescu. Palermo, în care marele istoric şi patriot a respirat cele din urmă ceasuri ale existenţei sale ; în care cugetarea lui a format pentru noi toţi românii cele din urmă planuri de mărire, cele din urmă visuri de înălţare." [117]

„Mă tem că o să mor de urît singur în Sicilia", îi scria Bălcescu lui Ion Ghica în 11 octombrie 1852. În 12 octombrie 1859 era emis decretul domnesc hotărînd aducerea în ţară a „cenuşelor" lui Bălcescu şi I. Voinescu, morţi în „amarul esiliului", semnat de Al. I. Cuza şi Alecsandri. La împlinriea a 10 ani de la moartea dramatică a prietenului său, scriitorul se simţea îndemnat să vorbească de Bălcescu

ca despre un om al cărui nume onorează România : „*Am petrecut luni întregi cu el, nu numai în țară, dar și în străinătate ; am avut deseori ocaziunea de a cunoaște frumoasele aspirări ale inimei sale ; l-am văzut lucrînd cu entuziasm la «Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul» ; am călătorit împreună prin romanticele văi ale Moldovei, ne-am preumblat pe golful poetic a Neapolei, în nopțile luminoase din Italia ; am admirat flacăra uriașă ce-ncununa fruntea Vezuvului ; am respirat aerul parfumat a Siciliei, rătăcind amîndoi pe malurile mării, am trăit o parte a timpului de exil de la 1848 în mijlocul minunelor Parisului și am făcut, la un loc, pretutindenea, multe proiecte măreațe, multe visuri aurite pentru gloria și independența nației noastre. Sîmt dar o mulțămire adîncă, o plăcere duioasă a mă-ntoarce cu gîndul pe cărările șterse ale trecutului și a întîlni în acest pelerinagiu fantastic dulcea imagină a lui Bălcescu.*“ (p. 334—335)

În aceeași calitate de prieten și contemporan îi recomanda lui Cuza pe Ion Bălăceanu, „un om cu multă inimă și infinit spirit“, Ioan Florescu, „un om instruit și care poate să aducă serviciul țării“, și, oricare ar fi fost îndoielile unora asupra lui Ghica, nu șovăia să-l numească „unul din bărbații cei mai fini și mai capabili din țara noastră“, avînd singurul defect de a fi ambițios, dar, adăuga, „ce rău este de a voi să fii excepțional ?“ [118]

Sfatul dat la rîndul său lui Cuza — „fiți ceea ce se cheamă în franțuzește... un prinț plăcut“ — venea din partea omului de lume, așa cum Alecsandri și oamenii generației sale au știut să fie în toate împrejurările. Degajarea, tonul cald, neprotocolar, francheța, eleganța firească, opuse „prieteniilor ursuze și pretențioase“, simpatia manifestată spontan, nesofiticat, realizează, alături de cordialitatea lor latină, un *ideal de sociabilitate* — replică la „monotonia, singurătatea, golul înspăimîntător“, resimțite dureros de Russo, la izolarea indivizilor, deplînsă de C. A. Rosetti, la nepăsarea și nedelicatețea accentuate de „zilnicele prefaceri“ în mijlocul cărora Rallet exclama : „Unde să mai aude glasul inimei de vuetul necurmat ce ne împresoară prin tîrguri ?“

Era de așteptat, astfel, ca în drumurile sale Kogălniceanu să observe, surprins, absența la Madrid a acelei „plăcute și bune causerii“, atît de familiară lui. „Această conversație alcătuită de nimicuri, ce se schimbă în mică formă, ce sare

de pe o floare pe alta, ce se mulțumește cu o nimică, se înalță pînă la sublim, adoarme ca leul, spre a se reînvia iar și a se înalța pînă la cer, nu se găsește la Madrid. [Omul] care vorbește de literatură, de mode, de arte, de scandal, de frate, de dușman, de care duhul și inima se însătează mai mult decît de hrana materială, nu se găsește decît la Paris", scria autorul în *Notes sur l'Espagne.* [119]

Mod de a fi al convorbirii, așa cum o înțelegea Kogălniceanu, scrisoarea „face parte din formula de viață" [120] a intelectualilor epocii. (Obiceiul lui C. Filipescu sau Eufrosin Poteca de a le scrie de două ori, păstrînd prima copie, nu e neapărat cochetărie, el denotînd, cum s-a spus [121], importanța acordată de tinerii noștri studenți la Paris artei epistolare. Nu lipsit de interes, în *Albina românească* se vorbea la un moment dat de „teoria stilului epistolar și toate însușirile cerute de materialul răvașului, pentru care sînt regule statornicite", luînd în considerare că verba volant... tradus atunci „vorba aburează, scrisul să păstrează" [122].) Poate că la nici un alt scriitor, însă, corespondența nu ocupă atîta timp ca la Alecsandri, despre care ne amintim — detaliu, firește — că, absent într-unul din portretele de familie, era figurat de Levaditi prin scrisoarea ținută în mînă de Elena Alecsandri.

Corespondența presupune singurătatea cabinetului („...Masa de scris, pe ea 2 vase de flori, cu flori simple, proaspete. Dar călimară cu un înger care se roagă catolicește. În perete e «Pochod na Sybir»..., o litografie după tabloul lui Arthur Grother... Apoi la sofà un tablou al tatălui său în costumul bătrînesc, cu anteriu, cu o decorație ; la stînga lui, Jean în uniformă, la dreapta Basile în civil, așa de bine făcut, încît îl recunoști. Bătrînul ține în mînă un sul pe care e scris : Iubiților mei fii / Vasîle și Iancu, să / urmați povățuirilor / ce vă însămnez/ Trebile de astăzi să/ nu le lăsați pi a doua zi/ Pe săraci să-i miluiți", cum notează Titu Maiorescu într-o pagină a *Însemnărilor zilnice* [123], după revelionul 1873 petrecut împreună cu Xenopol la Mircești), unde Alecsandri gustă plăcerea de-a revedea scrisorile prietenilor, acele „foi aruncate de ani întregi în fundul unui săltar și care cuprind adeseori atîte suvenire prețioase", deopotrivă, plăcerea de-a scrie, adică de „a aduna cu gîndul" pe unii din contemporanii săi, pentru a li se adresa — în felul lui Ghica — fără

şir la vorbă, fiindcă nu putea, dar nici nu voia să-şi „restrîngă" suvenirele. Aceasta mai înseamnă o anume ambianţă naturală, schiţată alert, cu peniţă de gravor (ca mai tîrziu în *Pastel chinez*, unde tabloul e lucrat fin, „pe hîrtie de orez", cu acel „penel senin" propriu lui Pillat, din *Hokusai*), într-o scrisoare către Alecu Hurmuzachi : „Astăzi e una din acele zile de iarnă în care focul sobei pare a se mîndri de importanţa sa, căci el ţine locul soarelui. Afară ninge cu viscol, pămîntul s-a învelit cu blană albă, o blană albă însă ce-ţi insuflă fiori îngheţaţi, numai cîţiva corbi se zăresc negrind şi se aud cîrîind prin aer... Ei rîd de ger şi trag palme cu aripile lor peste faţa iernei. Acum doar e vreme să grăim împreună, ca doi vechi amici, care au multe de spus." [124]

Prieteni, unii dintre ei încă din clasa călugărului Gherman, cu atîtea şi atît de proaspete amintiri comune (iar a nu le spori „cîtimea", spunea Negri, e ceva „nerecunoscător faţă de trecut, egoist faţă de prezent şi faţă de viitor"), ştiind să dea preţuirii reciproce nota unei discrete şi statornice afecţiuni, oamenii aceştia, despre care Hogaş ar fi scris că ascund „alcătuiri temeinice sufleteşti", aveau totdeauna să-şi spună într-adevăr foarte multe.

Atunci cînd descoperă nişte acte vechi, cu privilegii acordate ceasornicarilor din Moldova pe la 1757—1772, Al. Papadopol-Calimah [125] le transcrie şi i le trimite lui Alecsandri, dar „ca să aibă plăcerea de a sta mai mult de vorbă începe printr-o povestire despre inventiunea ceasornicelor şi despre epoca cînd ele au fost aduse întîi în ţara noastră".

Original, ca totdeauna dealtfel, în alegerea subiectelor, documentat, erudit, dar niciodată fastidios, arheologul cu „spirit de investigaţiune foarte dezvoltat", cum îl aprecia Alecsandri, începea de data aceasta de la clepsidrele antice şi orologiul lui Pliniu cel Bătrîn, regretînd că noi n-avem „instituţiunea clepsidrelor" menită să cenzureze elanul unor vorbitori contemporani ; din *Istoria arabilor* a lui Sédillot află de o clepsidră lucrată cu multă iscusinţă şi eleganţă în vestita şcoală din Bagdad, dăruită de califul Harun-al-Raschid lui Carol cel Mare ; după cum răsfoind corespondenţa împărătesei Ecaterina cea Mare cu Voltaire, găseşte amănunte despre colonia cu 800 de lucrători ceasornicari întemeiată de scriitorul francez la Ferney ; informează că unul din primele ceasornice executate de Petru Heller din Nürem-

berg a fost dăruit lui Ştefan cel Mare la 1493 de un capelan, nunciu al Papei, că alte ceasornice mari de perete sau de turnuri fuseseră aduse în Moldova de la Veneţia şi de la Muntele Athos, cu care românii se aflau în „zilnice relaţii" ; aminteşte obiceiul suveranilor de a-şi dărui ceasornice, le descrie, citîndu-l pe Karamzin, pe acela adus de un călugăr athonit la Moscova în 1404, sau, cu acte din arhive contemporane, pe un altul trimis ţarului Rusiei de Rudolf al II-lea, împreună cu moaştele sfîntului Nicolae în raclă de aur, 12 sănii, două carete etc., pentru a observa că la noi ceasornicarii erau scutiţi de bir, asemenea tuturor celor ce aduceau industrie folositoare, meserie sau tipografie, încheind abia acum cu actele promise la început.

Altădată, în sala cu incunabule preţioase a bibliotecii Genevei, luarea-aminte îi este atrasă de portretul patriarhului ecumenic „zugrăvit în oleu, bust de mărime naturală, în veşminte sacerdotale, cu mitra cu acvilă bizantină Cyrillis patriarchus Constantinopolitanus aetatis 60, Anno 1632". Este prilejul unei noi scrisori către Alecsandri, unde rememorează biografia lui Cyril Lucaris, „bărbatul luminat, cu mare învăţătură, măreţ şi elegant la chip, inteligent şi plin de spirit, elocvent şi orator, cu o memorie imensă, care cutreierase toată Europa, învăţase prin academiile ei, era prieten cu principi şi profesori franci şi englezi", care petrecuse mulţi ani în Moldova şi Valahia la începutul secolului al XVII-lea, pe vremea lui Ştefan Tomşa, în sfîrşit, care-i amintea lui Al. Papadopol-Calimah împrejurările sinodului de la Iaşi din 1642.[126]

Lectura *Condicii lui Gheorgachi* (1762) îi sugerează subiectul unei alte epistole — *Ceremonia cafelei*[127], urmare a obiceiului străvechi ca în zilele de sărbătoare ţara să meargă la domnul ei, să stea fiecare alături de el, boier în activitate sau fost boier, şi, împreună, să pună ţara la cale. Spunînd că întîlnirile acelea erau totodată „adunări de prietenie între Domn şi ţară", autorul strecura aluzii la însingurarea oamenilor în vremea sa, făcînd un elogiu al prieteniei.

Importanţa crescîndă acordată politicii — după Kogălniceanu, „sufletul lumii moderne"[128] — explică faptul că acum „modelul uman devine cetăţeanul, care ia locul cărturarului patriot ; exemplar este omul care acţionează pentru

binele patriei mai mult decît cel care devine «luminat» pentru ca după aceea să-şi pună cunoştinţele în serviciul obştii", cum observa Al. Duţu. [129]

Oamenii nemolipsiţi de „suflarea ciumoasă a corupţiunii şi a invidiei, credea Ghica, vor ajunge cu timpul la o *comunitate de idei politice*" bazată pe principiile salutare ale libertăţii şi constituţionalismului sincer aplicate, înţelegînd că „nici libertatea nu este anarhie, nici legalitatea nu este despotism ; şi că autoritatea, cu cît este indispensabilă societăţilor, cu atît ea trebuie să fie mai întărită, făcînd-o să derive de la lege a cărei suveranitate este singurul principiu care poate conduce societăţile moderne ; şi că libertatea, cu cît este mai necesară, cu atît trebuie să fie subordinată raţiunii şi ştiinţei". În conformitate cu toate acestea, dorinţele scriitorului se adresau românilor de orice condiţie : *„Aveţi încredere unii într-alţii... apropiaţi-vă unii de alţii şi uniţi lucrările voastre într-o acţiune comună"*. [130]

Vibraţia „pururi adîncă" la destinele patriei, încrederea că în tot ce s-a făcut bun şi bine fiecare la rîndul său n-a fost decît un „instrument zelos şi devotat voinţei naţionale" sînt însoţite la scriitorii contemporani cu Alecsandri de *sentimentul apartenenţei la o generaţie ;* la o generaţie hrănită cu aspiraţii înalte, din care multe, cele mai multe, graţie stăruinţei, au putut fi realizate, deschizîndu-se celor mai tineri „un cîmp întins şi luminos de speranţe şi mai măreţe şi mai glorioase".

A vorbi despre sine în numele generaţiei înseamnă la aceşti scriitori a opune coeziunea „echipei" „spiritului de clopotniţă", a fi fost întotdeauna împotriva sistemului cu „privilegiaţi trîndavi", care trăiesc pe socoteala muncii altuia, a recunoaşte că „nu tot ce s-a făcut în ţara noastră de un sfert de secol încoace este perfect", dar, în acelaşi timp, a admite că „orice lucrare este susceptibilă de perfectibilitate" şi a replica „pesimiştilor şi impacienţilor că nici o ţară din lume n-a progresat aşa de mult ca ţara noastră într-un aşa scurt timp", cum scria Ghica, mai mult, însemna a crede că „ceea ce nu este astăzi va fi mîine" şi a şti aştepta, aşa ca Negri, deci „fără egoismul acela a nerăbdării care ne face să pretindem ca totul să se îndeplinească în timpul nostru, unde a nu mai rămîne nimică a să face mai pe

urmă... Ţara noastră e menită a avè zile strălucite, care ne vor părè nouă sau copiilor noştri cu atît mai frumoase cu cît ele vor urma unor zile posomorîte..."

Sînt convingeri sintetizate în profesiunea de credinţă semnată de Kogălniceanu, dar exprimîndu-i pe fiecare dintre ei :

„Fac parte de o generaţie care s-a deprins din tinereţe cu studiul. Activitatea spiritului este o condiţie vitală a acestei generaţii ; de aceea, la vîrsta noastră, cu greu am putea să ne decidem la o tăcere ce mai ales în timpul de faţă o privim ca o crimă. Retragerea, zice Saint-Marc Girardin, nu este inerţia, şi acelui căruia acţia nu-i mai este învoită, sau nu-i mai place, îi rămîne încă observaţia. Mă acomod foarte bine de a vedea lucrînd pe alţii şi nu mă revoltez nicidecum în contra deselor schimbări ale figurei lumii. Bătrînii marinari, chiar acei ce n-au fost decît simpli matrozi, iubesc a vedea pregătindu-se corăbiile ce purced, a urma din ochi manevrele tinerilor marinari, şi le doresc din toată inima atît sau mai mult noroc decît au avut ei înşişi. Aceste sînt sentimentele mele cînd privesc la prefacerile lumii politice a noastre.

N-am nici ciudă, nici pizmă, dar asemenea n-am nici o umilitate în suvenirile mele." [131]

În „culmea dealului", plecaţi spre coborîş, acum cînd nu mai aveau soarele în faţă, sosise pentru fiecare timpul „retragerii sub cort". În 1884, la 65 de ani, Alecsandri e cuprins de „singurătatea omului bătrîn" care s-a pomenit în altă generaţie, „expatriat — observă Ibrăileanu —, dacă e adevărat că *orice generaţie e o patrie*". [132] Vestea că, bolnav şi mîhnit, Kogălniceanu e singur la Constanţa îl afectează cu atît mai mult cu cît „puţini sînt rămaşi din generaţia noastră" ; tocmai de aceea ingratitudinea tinerilor este de atîtea ori regretabilă : „Eu, contimpuranul tău, amicul tău din copilărie, nu pot să te ştiu astfel părăsit pe ţărmurile unde a fost aruncat Ovidiu cu două mii de ani mai înainte fără a mă simţi adînc mişcat în sufletul meu. Vin cu braţele deschise, nu în sperare de a te mîngîia, dar în dorinţa de a te strînge la piept şi de a-ţi zice : Nu te descuraja, fii bărbat în faţa împrejurărilor supărătoare. Vei ieşi din această criză, cum ai mai ieşit din altele, voinic, sănătos, cu toate darurile de care eşti înzestrat, şi ne vom revedea la anul viitor." [133]

La Paris, în 1888, cu volumul *Suvenirilor contimpurane* în față, rememora crîmpeie din întîmplările petrecute în urmă cu 40 de ani : emigrarea peste munți și întîlnirea la Brașov a tinerilor acelora cuprinși de entuziasm, iluzii și dorința luptei pentru neamul românesc... „Vai ! Cîți au mai rămas din acea pleiadă însemnată cu stea în frunte ! Cît s-a rărit pădurea de stejari." [134]

Privind departe în urmă la ceea ce au văzut și simțit, la ceea ce înfăptuiseră timp de o jumătate de veac, „veteranii" aveau „tainica satisfacere" de a nu vedea numai gol și pustiu : „Țara noastră e transformată, reînviată, pornită spre înaintare..." Dobîndind dreptul retragerii din luptă, nădăjduiau că „recruții" își vor îndeplini la rîndul lor datoria. Din Mircești, cu un an înaintea morții, Alecsandri transmitea astfel ștafeta generației sale :

„Viitorul e al românilor întocmai precum l-au visat cei bătrîni și precum îl visează cei tineri. Răbdare și sperare." [135]

„PRIETENII ROMÂNILOR"

Astfel intitulat, articolul publicat de Alecsandri în paginile *României literare* din 20 martie 1855 era, în intenţia autorului, un omagiu adresat tuturor acelor străini care, scriind despre noi, găsiseră nimerit, mai mult, necesar să înfăţişeze o icoană fidelă a realităţilor, deopotrivă a aspiraţiilor noastre, cunoscute în drumurile lor prin Valahia ori Moldova.

În succesiunea lor, operele menţionate alcătuiesc schiţa unei panorame similară aceleia semnată de Kogălniceanu în *Dacia literară ;* datele ei merită să fie întregite cu amănunte din textele reţinute, uneori numai cu titlul, de Alecsandri.

Înmulţirea unor lucrări ca acelea la care se referea redactorul şef al revistei era cu atît mai importantă cu cît de la Del Chiaro şi Wilkinson — citaţi şi de Ghica în scrisoarea *Generalului Coletti la 1835* — nu se mai scrisese „nici măcar o linie despre români". La rîndul său, Wilkinson însuşi făcea o constatare similară în prefaţa ediţiei întîi a traducerii franceze a operei sale, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de Valachie,* Paris, 1821, unde vorbea de o „uitare extraordinară", arătînd că pînă la el nici un călător nu întreprinsese o descriere sistematică şi de-

taliată a „două dintre provinciile cele mai importante şi mai interesante, ce cuprind principala parte a vechii Dacii, sub denumirea modernă de Valahia şi Moldova". O şedere oficială de cîţiva ani, în calitate de consul general al Angliei la Bucureşti, îi dăduse prilejul să observe lucruri — le numea, foarte interesante — despre istoria celor două principate, atît de „intim legate prin forma de guvernămînt, limba, obiceiurile şi costumele locuitorilor", încît „descrierea unuia din cele două face aproape inutilă prezentarea celuilalt" — despre importanţa lor politică şi „locul remarcabil ocupat în balanţa generală a Europei". [136]

Apariţia la Paris a traducerii scrierii sale fusese întîmpinată cu elogii : în *Journal des Débats* din august 1821 geograful Maltebrun o considera „cea mai profundă, mai completă şi mai exactă asupra Moldovei şi Valahiei" ; „ea conţine — menţiona *Le Moniteur* din 25 noiembrie 1821 — documente ce nu se găsesc în altă parte şi care o fac indispensabilă celor ce vor să observe mersul evenimentelor politice din Orient".

Interesul şi atenţia de care principatele Valahiei şi Moldovei se bucurau din partea Europei, de asemenea succesul de public al cărţii şi opinia avantajoasă a consului general al Franţei, M. Hugot, determinaseră o a doua ediţie a traducerii lucrării acestui autor „conştiincios şi exact în deplinătatea sensului cuvîntului. Ar fi dificil — se spunea — să faci un elogiu mai complet unei persoane instruite şi sagace şi care, prin poziţia sa, a avut toate mijloacele să-şi procure informaţiile necesare pentru a oferi o opinie motivată şi exactă". [137]

În 1836, trecerea prin Bucureşti a unui profesor de la Sorbona căpăta proporţii de eveniment. Spre deosebire de francezul lui Alecsandri, din Balta-Albă, Saint-Marc Girardin venea să viziteze malurile Dunării pentru cercetări arheologice şi, notează Ghica, „îndată ordine straşnice în toate părţile pentru caleaşcă, cai de poştă şi conace, puind pe toţi prefecţii şi ofiţerii de pe graniţa Dunării la dispoziţiunea ilustrului turist". Între aceştia, un locotenent de la Islaz, „oacheş şi mărunţel", îl impresionează prin buna stăpînire a limbii franceze şi totodată prin varietatea surprinzătoare a cunoştinţelor sale. Este o bună ocazie pentru Ion Ghica, studentul de altădată al profesorului Saint-Marc Girardin,

să reconstituie „glasul cel subțire și pătrunzător", ascultat în tinerețe în amfiteatrele Sorbonei, rostindu-se acum uimit înaintea necunoscutului de la Dunăre :

„— Vouz parlez très bien le français ; vous l'avez appris au college, n'est-ce pas ?

— Non, monsieur — îi răspunse ofițerul —, je l'ai appris tout seul.

— Ah ! Je vous en fais mon compliment. Eu călătoresc — îi zice voiajorul — pentru cercetarea de antichități. Nu cumva cunoști pe-aici pe-aproape ceva inscripțiuni vechi ? Aș vrea să știu cum se numea acest loc în vechime.

Ofițerul îi răspunde că se află în drept cu anticul Anasamum, astăzi Nicopoli, aproape de Utus, și că pe malul celălalt al Oltului putea să viziteze valul lui Traian.

Călătorul încîntat îi zice :

— Te-ai ocupat cu istoria și cu geografia antică, domnule, negreșit că le-ai studiat la colegiu ?

— Nu, domnule, le-am studiat singur, răspunde ofițerul.

— Ah ! Je vous en fais mon compliment.

— La o mică depărtare — adaugă ofițerul —, la Grosdipod, unde era antica Sigibida, s-au găsit tablele de aramă pe care este inscripțiunea... și pe care se află mai multe nume de soldați cărora li se acorda dreptul de cetățenie.

Aceste table se citesc astfel :

Imperator Caesar Divi Traiani Parthici filius Divi Nervas nepos etc.

— Cum ? știi latinește, domnule ? Ai studiat negreșit această limbă la colegiu ?

— Nu, domnule — îi răspunse ofițerul —, je l'ai appris tout seul.

— Ah ! je vous en fais compliment...

Ilustrul arheolog s-a folosit foarte mult de indicațiunile date de tînărul ofițer, căruia de atunci i s-a mai îngroșat epoleta." [138]

Despre ce va fi însemnat urmarea călătoriei lui Saint-Marc Girardin la Iași, unde fusese foarte bine primit, aflăm amănunte din relatarea lui Costache Negruzzi ; ziaristul de la *Débats*, la care scriitorul face aluzie în primele rînduri din *Au mai pățit-o și alții*, cînd amintește de plăcerea acestuia de-a petrece în adunările semieuropenești ale orașului, unde se deprinde a bea cafea turcească și a fuma ciubuc,

găsind poezie în forma șlicului și a hainelor lungi, ajungînd să numească vandalism lepădarea lor, nu este altul decît ilustrul turist francez. [139]

Scrisorile lui asupra „stării morale a provinţiilor noastre, asupra relaţiilor Rosiei cu ele, asupra influenţei puterilor suzerane și protectriţe, asupra reglementului organic" au fost publicate în jurnalul menţionat, ne va spune mai tîrziu Alecsandri.

Într-unul dn capitolele viitoarei sale opere *Souvenirs de voyages et d'études,* Paris, 1852—1853, profesorul francez reproducea chiar convorbirile avute la Iași în 1836 : „Je causais avec un des principaux boyards qui le connaît bien, qui est resté honnête homme, et qu'on accuse seulement, à ce titre sans doute, d'être un peu misanthrope". Interlocutorul lui Saint-Marc Girardin, bătrînul boier pesimist față de epoca sa era — după informaţia lui Iacob Negruzzi [140] — Costache Conachi.

Tot în *Journal des Débats* apăruseră inițial și cele patru scrisori (prima schiţînd călătoria în Valahia și Moldova) în care Anatol Demidoff își rezuma impresiile voiajului din 1837. Publicîndu-le în volumul *Esquisses d'un voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée,* Paris, 1838, trimitea la 3/15 mai un exemplar Societăţii de ştiinţe din Iași, prin domnitorul Mihail Sturdza, din partea căruia, ulterior, autorul primea la 31 august 1838 o scrisoare de mulţumire. Cartea era schiţa unei viitoare lucrări de mari proporţii, apărută în 1840 la Paris, *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie,* unde Principatelor le erau rezervate capitolele al III-lea și al IV-lea. La celebritatea europeană a lucrării contribuiseră numeroasele traduceri, efectuate scurt timp după publicarea ei (în limbile : olandeză, 1840, italiană, Torino, 1841, engleză, Londra, 1853, și 1855, poloneză, Varșovia, 1845, rusă, Moscova, 1853, germană, Breslau, 1954, spaniolă, Barcelona, 1855, și Mexic, 1860), recenziile însoţite de lungi extrase din carte și de litografii, de asemenea desenele lui Auguste Raffet din *Album du voyage dans la Russie Méridionale el la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie* dessiné d'après nature et lithographié par Raffet, Paris, 1848, în care, din cele 100 de planșe, 16 au ca subiect Valahia și Moldova.

Prezentînd cartea lui Demidoff, Kogălniceanu atrăgea mai întîi atenţia asupra importanţei ştiinţifice a călătoriei (sugerată şi de frontispiciul ediţiei a II-a, din 1849, unde se spunea că „în primăvara anului 1837 o numeroasă societate de călători prieteni ai ştiinţei, mai mult încă ai călătoriilor [de Sainson, Le Play, Huot, Leveillé, Rousseau, de Nordmann, du Ponceau, Raffet], îşi dăduseră întîlnire în şesurile Rusiei meridionale... misiunea lor îmbrăţişa artele, ştiinţele naturale şi observaţiile generale"), menţionînd că Raffet e primul artist de talent care a fixat pe hîrtie peisaje, oameni şi costume pitoreşti din Valahia şi Moldova. Împărtăşind cititorilor *Daciei literare* cele mai interesante fragmente ale lucrării, Kogălniceanu angaja un dialog, polemic atunci cînd era cazul, cu autorul despre care însă nu uita să sublinieze că „vorbeşte despre noi, de ţările noastre într-un chip care ne face cinste".

În Moldova, Demidoff şi însoţitorii săi ajung la mijlocul lui iulie 1837. Ochiului familiarizat cu întinderile nesfîrşite ale stepei, peisajul românesc i se înfăţişează sub prestigiul spaţiului: „Ţara are multă varietate şi, deşi copaci se văd rar, totuşi pămîntul este atît de verde, adăpat de atîtea ape vii şi, mai ales, făcut atît de bine spre a produce orice". Urmăriţi tot timpul drumului de ploaia „ca un nor des" ce le ascundea „privala locurilor", limitîndu-le orizontul la „cincizeci de palme împregiur", călătorii înaintează „într-o vecinică întindere de verdeaţă tăiată de cîteva fogaşuri negre, din care apa făcea atîtea canaluri în miniatură", fără să audă în tăcerea ce-i împresoară decît tropotul cailor în tina subţire.

Suplu, prompt cu mapa sub braţ, aşa cum ni-l arată autoportretul din finalul *Albumului*, Auguste Raffet — ilustratorul operelor lui Chateaubriand, al *Istoriei lui Napoleon* a lui Norvius, al *Istoriei Revoluţiei Franceze* de Thiers [141] — stă mereu în preajma lui Demidoff şi, iscoditor, reuşeşte să-i surprindă direcţia privirii. Desenele sale acompaniază îndeaproape textul conducătorului expediţiei cu acea notă personală regăsibilă şi în detalii, dar mai ales în capacitatea sesizării unui anumit „aer" al locurilor. Astfel, despre cea dintîi poştă din Moldova unde se opresc, Demidoff scrie: „Un ocol de crengi, în mijlocul căruia se rădică o colibă în formă de căpăţînă de zahăr, fel de cuptor totdeuna încălzit pe aşa vremi ploioase şi a căruia fum iesă pe uşă.

În ocol, cincizeci sau şesezeci de cai, de-a pururea osteniţi, se ţinea strînşi unul lîngă altul, cu urechile plecate şi primind în toată filosofia această ploaie care curgea pe coastele lor lucitoare." [142]

Corespondentul litografic oferit de Raffet în *Poste aux chevaux,* datat 19 iulie 1837, reia imaginea, dar fără s-o repete, detaliind-o în desenul atitudinilor specifice popasului de poştă : călători surprinşi discutînd în căruţe sau adăpostindu-se sub şopron în aşteptarea plecării, gesturile surugiilor îngrijindu-se de cai, ispravnicul venit să înmîneze un mesaj etc. Echivalent grafic al „filozofiei" cailor, impasibilitatea berzelor de pe acoperişul de stuf este mai ales ea în acord cu pustietatea şi nesfîrşirea proiectîndu-se în fundal.

După cum altădată, în *Relai moldave* — foaia de titlu a desenelor din Moldova —, ceea ce contează nu mai sînt detaliile, ci forţa sugestivă a ansamblului : *întinderea* cîmpiei, *vîntul* bătînd coamele cailor în planul apropiat al imaginii şi mai ales *caravana* pierzîndu-se în zarea depărtată instaurează ele singure numai acea atmosferă nelămurită de „suavă melancolie", proprie peisajului moldav (ce exact sesizată de acest străin !), urmărindu-ne cu încă mai multă persistenţă dintr-o pagină a lui Russo, unde „visare a sufletului, care-ţi adoarme durerea subt un văl de uitare, găseşti pe costişele-i singuratice, în fînaţurile-i deşerte, în pădurile acelea care nu cîntă decît pentru ele", unde „din toate izvorăşte parcă o cîntare sublimă de păreri de rău, apoi o privire sfioasă în ceaţa zării, către viitor... o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească — ceea ce marele poet a numit «voci interioare» sfătuind între ele, vorbindu-şi o limbă necunoscută, faţă de care limba noastră omenească nu-i decît o palidă copie". [143]

Raportat la şederea de numai trei zile în Moldova, meritul lui Raffet de a fi surprins cu fineţe cîteva note caracteristice ale plaiurilor noastre — popularizate apoi printr-un album celebru — este cu atît mai mare, cu cît desenele sale, departe de a fi simple ilustraţii, reprezintă — o spunea G. Oprescu — „una din operele capitale ale litografiei". [144]

La Iaşi, Demidoff admiră în iulie 1837, din balconul hotelului St. Petersburg, priveliştea oraşului, casele sale albe amestecate cu grădini, clopotniţele strălucitoare, zidurile mari

cu acoperişuri verzi ; trece — ca mai tîrziu Alecsandri în *Iaşii în 1844* — de-a lungul străzii principale locuită de „un popor întreg de negustori, zarafi, samsari, fabricanţi de tot felul", intră în prăvălii, cercetează rafturile cu noutăţi nemţeşti sau englezeşti, remarcă prezenţa printre dughene a unei librării şi a unei case franceze de citit ; se opreşte îndelung înaintea bisericii Trei Ierarhi, „monument prea curioz pentru ca un drumeţ să-l poată trece cu vederea", e încîntat de eleganţa construcţiei, de „varietatea minunată a arabescurilor săpate în relief pe fiecare piatră", de „frescurile a căror naivitate e vrednică de însemnat", de colecţia broderiilor „de o rară frumuseţe", adevărate „portrete de aur, de mătasă şi de catifè" cusute de doamna Teodochia, soţia lui Vasile Lupu ; pentru ca în final să încerce o caracterizare de ansamblu :

„Atît cît am putut să judecăm prin persoanele care ne-au cinstit cu vizitele lor, învăţătura nu este fără cinste între boierii Moldovei. Şcoalele publice, unde merg tinerii familiilor celor mai însemnate, din zi în zi se măresc. În Iaşi sînt trii tipografii, care întrebuinţează unsprezece teascuri ; trii din aceste teascuri sînt întocmite spre a tipări ruseşte, franţuzeşte şi greceşte. O societate de ştiinţe naturale şi medicale s-au statornicit de vro cîţiva ani, şi lucrările sale au şi luat o întindere foarte mare şi folositoare dezvălirei duhului obştesc. Şi ca cînd toată lumea s-ar fi înţeles aici spre a ne arăta o bunăvoinţă plăcută, această adunare învăţată, luînd în băgare de seamă ţelul ştiinţific a expediţiei noastre, ne-au făcut cinste să ne deie, mie şi tovarăşilor mei, diplome de mădulări străini. O colecţie de istorie naturală, încă puţin înaintată, este objetul îngrijărei luminate a guvernului, care are scopul să alăture pe lîngă această colecţie şi o menagerie, şi toate dau nădejde că Iaşii, în puţini ani, va putea să-şi deie contingentul în marea asociaţie ştiinţifică a Europei şi va lucra la aceste nobile studii, de care ţările orientale se fac din zi în zi sujetul cel mai interesant." [145]

Subliniind importanţa pentru români a cărţii lui Demidoff, Iorga [146] o aprecia drept „unul din cele mai bogate izvoare cu privire la epoca regulamentară în Principate", neomiţînd să adauge valoarea „splendidelor ilustraţii" ce-o însoţesc.

Numele lui Vasile Lupu, voievodul ctitor al bisericii de la Trei Ierarhi, care-l impresionase atît de mult pe Demidoff, e reactualizat şi cu prilejul apariţiei în paginile *Propăşirii* din septembrie 1844 a cîtorva fragmente din *Călătoria arabului patriarh Macarie de la Alep la Moscova.*

Redactată în arabă, scrierea era foarte rară ; un exemplar al ei fusese cumpărat la Alep de orientalistul F. C. Belfour, autorul versiunii engleze a traducerii (*The travels of Macarius, patriarch of Antioch*, London, 1836), după care, în 1865, va fi efectuată tălmăcirea românească a lui George T. Caliman, publicată în *Arhiva istorică a României.*

Însoţitorul patriarhului Macarie, arhidiaconul Paul de Alep, ţinuse un jurnal unde notase tot ce văzuse mai însemnat în timpul călătoriei ; necunoscută românilor, „pentru care îndestul vorbeşte", cartea era tradusă, fragmentar (părţile privind Ţara Românească şi Moldova) de C. Negruzzi, după versiunea rusească a lui D. P. Saveliev şi publicată în *Propăşirea.*

Plecat din Alep la 9 iulie 1652, Macarie ajunge în 12 ianuarie la Galaţi şi de aici peste două săptămîni la Iaşi, unde rămîne opt luni. Şederea îndelungată în oraş i-a dat ocazie lui Paul de Alep să se ocupe îndeaproape de „obiectele mireneşti" — locuinţă, îmbrăcăminte, obiceiuri, de la care pornind, să alcătuiască un preţios document de viaţă cotidiană a românilor în secolul al XVII-lea.

Unul din fragmentele cele mai interesante ale relaţiei sale este fără îndoială acela descriind audienţa din 8 februarie 1652 la Vasile Lupu. Era ger, căzuse mult omăt la Iaşi şi ceea ce-l impresionează mai ales sînt săniile, văzute pentru întîia oară acum, în drum spre curtea domnească. Respectînd momentele protocolului vizitei, autorul consemnează un „reportaj" din care nu lipsesc : lista obiectelor oferite ilustrului bei („o bucată de stofă cinţ culoarea rozei ; două zaharniţe de lemn de palmier ; o cutie cu sopon de mosc ; două cutii cu sopoane aromatice ; o mică cutie cu sopon de Alep ; două borcane cu scorţişoară păstrată ; o cutie cu fructe uscate de Italia păstrate ; ceva unt de migdale, zarzăre păstrate", daruri similare pentru Ştefan-vodă, fiul domnitorului, şi pentru Doamnă, soţia lui Vasile Lupu) ; prezentarea scrisorilor trimise de Paisie, patriarhul Constanti-

nopolului, şi a unui dar de o „imensă valoare" (maxilarul inferior al Sf. Vasilie cel Mare, strălucind ca aurul şi mirosind mai plăcut decît ambra, primit la Constantinopol, unde fusese pus în vînzare de rudele mitropolitului Gregorie al Vechii Cesaree şi cumpărat cu greutatea lui în aur) ; masa regală din sala Divanului („cu talere, lingure şi furculiţe de argint aurite") ; alegerea bucatelor şi a vinurilor, eticheta prînzului la curtea Moldovei, confortul apartamentelor din palatul domnesc, baia caldă construită în marmoră, grădina cu zarzări, migdali lămîi şi rodii etc., în sfîrşit, un portret al domnitorului român :

„A descrie venerabila demnitate a beiului, cunoştinţele sale, excelenţa bunului său simţ, profunda sa familiaritate cu autorii vechi şi moderni, păgîni, creştini şi chiar turci, bravura şi abilitatea sa militară va întrece puterile priceperii omeneşti. *Adevărul e că el a ajuns pe anticii împăraţi ai Greciei*, ba i-a şi întrecut ; căci perfecţiunile sale sunt celebrate în toată lumea şi fecunda-i generozitate şi acţiuni ilustre sunt cunoscute bine nu numai patriarhilor şi mitropoliţilor, preoţilor, călugărilor şi laicilor, în biserice şi-n monastiri, ci chiar agalele, neguţitorii şi alţi turci, chiar dervişii şi meseriaşii aveau obicei de a jura pe capul lui. Cu toate acestea, el fu mai totdeauna şi este încă un obiect de ură pentru ei, şi e imposibil să se poată apăra... Precum am zis, îl cunoaşte toată lumea. Împăraţii şi boierii moscoviţi se laudă de primirea unei scrisori de la el şi o plimbă prin mîne cu cea mai mare veneraţiune, ceea ce este o consecinţă a reputaţiunii ce-şi făcuse... regele şi boierii poloni îl stimează de asemenea. Chmelniţchi al cazacilor i-a luat fata. Hanul şi tătarii îl iubesc peste samă. Împăratul nemţesc, regele Ungariei şi veneţianii îi sunt nu mai puţin prea afecţionaţi. El tipări în timpul său un mare număr de cărţi bisericeşti, manualuri de devoţiune şi comentarii, iar pentru poporul său în Moldova, opere în limba română." [147]

Traducerea lui Negruzzi punea în circulaţie un text neştiut românilor pînă în 1844, unde o mare personalitate politică din trecutul nostru era prezentată într-un mod care putea oferi străinilor interesaţi în a ne cunoaşte tradiţiile — tot mai numeroşi aceştia, cum spuneau Kogălniceanu şi Alecsandri — un exemplu dintre cele mai grăitoare.

Prestigiul Orientului printre artiștii francezi de la începutul secolului al XIX-lea determinase numeroase călătorii la Constantinopol, Ierusalim, în Dobrogea. Era un interes de care Țările române au beneficiat în largă măsură, așa cum se poate constata parcurgînd cele patru volume ale *Istoriei românilor prin călători* de N. Iorga. Prin anii 1830—1840, un șir întreg de desenatori „cu nume înscrise în istoria picturii" străbat Moldova și mai ales Țara Românească, unde „totul li atrăgea privirile lacome de lucruri nemaivăzute. Un cer cu strălucite jocuri de lumină, cu delicate degradații ale tonurilor avînd pe lîngă soarele cald din alte țări și acea atmosferă de neguri și ceți care-i înmiește capriciile de coloare și le variază din zi în zi, ba chiar din clipă în clipă. O vegetație sălbatică admirabilă, cu codrii săi de veacuri, cu pustiurile sale de buruieni neatinse de planul harnic și zgîrcit al zilelor noastre. Case de construcție originală, avînd într-însele elemente locale care durează de sute și de mii de ani, adăugite și prefăcute cu altele venite de la Apus și de la Răsărit, curți boierești, hanuri cu cerdace largi pe stîlpi frumos lucrați, bordeie întunecoase, popasuri de poștă, cîrciume, tipuri omenești, veșminte, scene populare, hore la cîrciumă, cîte un bîlci înfățișînd în rezumat toate felurimile de pitoresc ale țării, vechi morminte, misterioase ruine, rămășite de cetăți, frînturi de palate pustii, turnuri cu amintiri din antichitate." [148]

Acești artiști sînt: Louis Dupré (1789—1837), al cărui volum *Voyage à Athenes et à Constantinople*, Paris, 1825, reprezintă totodată un „izvor iconografic pentru istoria noastră din acel timp" [149]; Hector de Béarn, însoțitorul ducelui Mortemart prin Dobrogea, autorul unui volum in folio conținînd 62 de litografii, *Quelques souvenirs d'une campagne en Turquie*, 1828; Charles Doussault și Michel Bouquet, ilustratorii unui *Album Moldo- Valaque, ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube*, publicat de consulul Adolphe Billecocq la Paris în 1848; Théodore Valerio (1819—1879), care a trecut în 1855 prin Muntenia, Banat, Muntenegru, alcătuind un *Album ethnographique par... Les populations des provinces du Danube*, Paris, 1855; Auguste Lancelot, călător pe meleagurile noastre în 1860, după care publică *De Paris à Bucarest. Causeries géographiques, 1860. Texte et dessins inédits*, Paris, 1865.

Prezent în Țările române între anii 1840—1842, peisagistul francez Michel Bouquet este autorul unui *Album Valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie dessinés d'après nature par* M. B., cu litografii după schițele efectuate în timpul călătoriei, publicat la Paris în 1843. Cîteva schițe românești, reluate în ulei, au fost prezentate în cadrul Saloanelor din 1845 (*Vue de Iassy*), 1847 (*Bords du Danube*), 1848 (*Soir dans les steppes de la Moldo-Valachie*). Tot din 1848 datează colaborarea cu Ch. Doussault la *Album Moldo-Valaque.*

Așa cum menționa Iorga, consulul francez Adolphe Billecocq venea în 1839 la București „cu o ambiție mult superioară aceleia a unui simplu raportor despre evenimentele politice în curs. Înțelegînd societatea românească tînără în speranțele, aspirațiile ei, el se prezentă ca un sfătuitor și un sprijin al tendințelor către un mai bun viitor național." În afara lucrării *La principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco,* Bruxelles, 1847, „prietenul aspirațiilor noastre", cum îl numea Iorga pe Billecocq, scrie, reîntors în patrie, la cunoscuta revistă *L'Illustration,* vol. XI—XIII (1848), cîteva articole despre români, publicate și separat, ca supliment al publicației, în *Album Moldo-Valaque,* însoțindu-le de peste patruzeci de desene ce fuseseră încredințate lui M. Bouquet și Ch. Doussault, pentru „a face să se vadă de aici bogățiile prezentului, amintirea trecutului, speranțele viitorului". Aluziv, moto-ul albumului reproducea cuvintele lui Ludovic-Filip : „Știi d-ta că-mi spui lucruri de care d. Guizot și nici unul din ambasadorii mei habar n-are ?" Vorbind de simpatia politică inspirată de principatele dunărene, Billecocq sublinia : „Să se știe bine, o dată pentru totdeauna, și să nu se mai uite că sunt în Europa aproape 9 milioane de valahi, avînd aceeași mamă ca și noi, vorbesc o limbă latină și se recunosc între ei prin numele de Roumains, adică români". [150]

Publicația avea un *interes politic* și din acest unghi trebuie apreciate și desenele cuprinse în paginile ei. Nu e lipsit de interes să notăm că în Germania exista o preocupare similară pentru principate și tot la desene se apela și acolo. Astfel, pentru ilustrarea articolului *Moldau und Walachei,* din nr. 268 (1848) al revistei *Illustrierte Zeitung,* erau uti-

lizate cîteva din desenele lui Bouquet, reproduse după publicaţia consulului francez apărută în acelaşi an. [151]

Chiar dacă M. Bouquet n-a fost o mare personalitate artistică, lucrările sale ne interesează prin chiar „corectitudinea şi obiectivismul fotografic", ca documente de nepreţuit. Achiziţionate de G. Sion — colecţionarul format în spiritul lecturilor lui Bălcescu şi la prelegerile lui Xenopol, al cărui student fusese —, în timpul şederii la Paris (1874—1878), cînd descoperea la un anticar mapa cu peisajele artistului francez, plătindu-le cu 5 franci bucata — expuse în 1912 la Palatul artelor din Bucureşti, unde le văzuse N. Iorga — desenele lui Bouquet au fost dăruite în cele din urmă Bibliotecii Universitare din Cluj, unde se păstrează şi astăzi.

Sigur, ele nu sînt de valoarea acelora datorate lui Raffet ; le lipseşte nervul şi mai cu seamă gustul pentru detalii, atît de pronunţat la însoţitorul lui Demidoff. N-au, de asemenea, fluenţa „narativă" a scenelor de stradă bucureştene, a balurilor de modă nouă, a hanurilor dinaintea cărora se odihnesc, frumos înşiruiţi, caii de poştă, a popasurilor „în stepă", cu dorobanţi de pază în jurul străinului, din lucrările lui Doussault, şi nici bonomia şi umorul lui Lancelot, care „lasă creionul să alerge într-un stil curgător, bogat în imagini, fără cea mai mică afectare, vioi, spiritual". [152] Mai mult, V. Beneş le reproşează „elementarismul didactic, lipsa de viaţă, rigiditatea, absenţa imaginaţiei, ochiul fotografic". Şi e sigur că specialiştii ar putea găsi şi alte cusururi acestor cuminţi lucrări. Totuşi, scriind despre *Albumul* foarte elegant de melodii româneşti tipărit la Leopol de Charles Miculi, Alecsandri amintea şi de *„minunatele desinuri* a d-lui Buke" (p. 391).

Schiţate cu dorinţa de a transmite imagini judicioase (*Portul Brăila, Mănăstirea Neamţ, Mehadia*) de un peisagist singuratic, cu simţul perspectivei (*Vînătoare în Carpaţi, Ceahlău, Pe Bosfor, Iaşi. Vedere generală*), desenele acestea calme de la Cluj, vechi de 135 de ani, sînt într-adevăr „minunate" prin *cerul* lor. Instalat, de obicei, undeva departe şi sus, nesolicitat de detalii, artistul îşi va fi plimbat cu încîntare ochii pe cer (imposibil ca Alecsandri să nu fi remarcat asta), ceea ce vedem noi astăzi în lucrările sale arătîndu-ne că Bouquet a fost oricînd disponibil pentru mişcarea

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

văzduhului. Față de naivitatea desenului, oricum sesizabilă, candoarea norilor („nori răzleți și albi", va spune mai tîrziu Hogaș) are dezavantajul de a nu putea fi restituită de reproducerile din acest volum.

Despre felul cum au reacționat românii la apariția *Albumului* lui Billecocq aflăm dintr-o scrisoare expediată de Alecsandri din Paris la 26 decembrie 1848 lui Ion Ghica, la Constantinopol. Scriitorul își anunța prietenul că-i trimite „cîteva exemplare dintr-un album moldo-valah, datorit condeiului d-lui Billecocq, și alte cîteva exemplare dintr-un articol scris în *Revue des Deux Mondes* de d-l. H. Desprez", pentru a fi împărțite „pașalelor, cunoștințelor care se bucură de oarecare influență în afaceri, precum și la diferite ambasade cu sediul la Constantinopol", ca mijloace de propagandă. În ce-l privește de Hippolyte Desprez, publicistul francez prieten cu Alecsandri, acesta publicase pînă atunci în revista amintită studiile *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain* (în nr. din 1 ianuarie) și *La Révolution dans l'Europe orientale...* (în numerele din 15 noiembrie și 15 decembrie 1848).[153]

Interesul presei pariziene era dealtfel remarcat de Alecsandri în continuarea scrisorii către Ghica: *„Aceasta se ocupă deja destul de activ de noi și sprijină cît poate mai bine planul nostru de a ne face cunoscuți Europei.* Mai ales *Le Courrier français, La Réforme* și *Le National* sînt cei mai buni avocați ai noștri pe lîngă opinia publică."[154]

În coloanele acestor publicații își desfășurase campania de presă în favoarea românilor, timp de șase luni, în 1848—1849, Arthur Baligot de Beyne, francezul filo-român, „tînărul erudit și scriitorul elegant", prieten cu Negri, Alecsandri și Cuza. Venit în 1855 la Constantinopol, acesta înființează un jurnal politic, industrial și literar, *La Presse d'Orient*, care, în pofida cenzurii turcești, a fost „un demn luptător pentru cauza României". Semnalînd apariția lui, *România literară* din 13 și 20 martie scria: „În Constantinopol au început de cîtva timp a se publica un nou jurnal franțez sub titlul *Presa de Orient* în care pînă acum s-au publicat mai multe articole în folosul Prințipatelor Dunărei... Cunoștința ce avem de meritul și de haracterul redactorului *Presei de Orient* care, în anii 1848—1849, au sprijinit cauza naționalității noastre prin cele mai însemnate gazete din Paris, ne

îndeamnă a recomanda foarte mult această foaie publicului cetitor din Moldova." În 1863, cînd A. Baligot vine la București, Cuza îl face secretarul său. Plecat din țară după 11 februarie 1866, a continuat să servească fidel cauza românilor. Mai venea din cînd în cînd în țară să-și viziteze prietenii la Mircești, Tg. Ocna, Tecuci, Iași, București și Ruginoasa.

În propaganda sa entuziastă pentru români, Adolphe Billecocq era privit cu oarecare neîncredere de prieteni și chiar de familie, fapt pentru care îl roagă la un moment dat pe Alecsandri „să-i vină în ajutor" cu „fermecătorul său spirit". Răspunsul scriitorului, datat 14 octombrie 1848, este într-adevăr o „admirabilă scrisoare", cum afirmă — publicînd-o — Nestor Urechia. Adresîndu-se unei doamne imaginare, dintre acelea ce vor fi crezut că patria lui e „un mit" — „Doamnă, țara mea este frumoasă, bogată, pitorească" —, Alecsandri se prezintă drept „un țăran de la Dunăre" și-i vorbește ca „emigrant ce pledează cauza patriei sale amenințată în drepturile sale cele mai sfinte", evocîndu-i comuniunea de sentimente, principii și aspirații între români și francezi, ilustrînd-o, momentan, cu devotiunea prietenului său : „Dacă este pe lume un om care să ne înțeleagă, să ne iubească și să ne dea dreptate ; dacă se află în Franța un om care să aibă curajul de a compromite chiar reputația de om de spirit, pentru a susține cauza noastră, împotriva tuturor, după ce a apărat timp de șapte ani onorul tricolorului iarăși împotriva tuturor, acel om este amicul nostru Billecocq".

Amintind „mania lui moldo-valahă", de înțeles, știind că a trăit mulți ani (1839—1846) printre români, scriitorul adaugă : „Avem chiar îndrăzneala de a gîndi (căci oricît de moldo-valahi suntem, tot avem și noi micile noastre idei) că ideea fixă a prietenului nostru este de felul stelelor fixe, care sunt tocmai cele mai luminoase. Ba ne permitem să avem convingerea intimă că, îndrăgostindu-se de moldo-valahi, amicul nostru n-a perdut nici o scînteie din strălucitul său spirit și că a dat dovada că are un suflet vast, generos și, mai ales, adînc devotat intereselor și gloriei Franței. Eu vă rog fierbinte, doamnă, în numele tuturor compatrioților mei, să permiteți celui mai bun al nostru prieten să urmărească mereu un vis profetic, care se va transforma poate în curînd

în mii de realităţi de fericire şi de independenţă pentru o întreagă naţiune.

O poezie populară din ţara mea zice : *«apa trece, pietrele rămîn».*" [155]

Alecsandri şi Mérimée s-au cunoscut în Spania (decembrie 1853), în diligenţa care-i aducea la Paris ; atunci s-au întreţinut, în timp ce se ospătau cu paté rece şi vin de Xeres, ca doi adevăraţi reprezentanţi ai spiritului de conversaţie, despre castaniete, familiile de gitanos din Grenada, versurile lui Puşkin, poezia populară a românilor.

Ballades et chants populaires de la Roumanie, adunate şi traduse de Alecsandri, cu o prezentare a lui Ubicini — „apel elocvent către Europa latină, chemată să sprijine înfăptuirea unui stat al tuturor românilor" —, oferite scriitorului francez în 1855, produseseră acestuia o foarte puternică impresie. Mérimée recenzează volumul în *Le Moniteur Universel* din 17 ianuarie 1956 scriind : „Cîntece de iubire, legende minunate sau diabolice, povestiri despre eroi — haiduci, iată... rezumatul acestui mic volum care va da o idee avantajoasă despre imaginaţia poeţilor români". Aşa cum s-a observat, recenzia „era cel mai întins şi mai elogios dintre articolele consacrate de Mérimée literaturilor populare din sud-estul european". Datorită scriitorului francez, cercul personalităţilor din străinătate informate de Alecsandri în legătură cu poezia populară românească a cuprins şi pe Serafin Estebañez Calderon, prozator spaniol remarcabil din acea vreme. „E — subliniază N. N. Condeescu — primul caz de raporturi directe între un scriitor spaniol şi unul român". [156]

Ultimele întîlniri cu Mérimée s-au consumat cu un an înaintea morţii acestuia, la Cannes. Alecsandri le evocă în necrologul din 1871 : *Jardin des Hespérides* — imensa grădină de portocali de pe malul Mediteranei într-o frumoasă zi de februarie ; „Lumina soarelui poleia verdeaţa frunzelor şi răspîndea pretutindeni o culoare veselă care-ţi fura ochii. Parfumul ce umplea aerul cald era îmbătător şi vuietul lin al mării avea un ce armonios, care încînta auzul şi îndemna sufletul la o dulce reverie. În depărtare se întindea albastrul valurilor pînă sub insula Santa Margarita şi se zăreau cîteva barce, lunecînd cu o mişcare nesimţită. Eram în cele mai bune condiţii de trai plăcut, soare luminos, natură în-

florită, cer senin, mare admirabilă, şi mă preumblam cu o vie mulţămire prin aleele parfumate ale grădinei. Deodată zării pe o bancă un om palid, trist, suferitor, care se răsufla greu şi privea cu jale splendoarele naturei ; era Prosper Mérimée !" (p. 377—378)

Grav bolnav, scriitorul francez îşi petrecea toate iernile aici, întovărăşit de două surori engleze, cu care în serile lungi Alecsandri juca adeseori whist, încredinţîndu-se că suferinţele nu putuseră umbri cu nimic „briliantul spirit" al autorului. Acesta regreta că nu mai poate întreprinde un voiaj în ţările noastre, se ocupa din cînd în cînd cu studiul filologic al limbii române şi avea de gînd să scrie o dizertaţie asupra poeziilor noastre populare.

Ediţia a II-a, din 1855, a *Doinelor*, traduse de I. Voinescu, era precedată de o introducere-scrisoare, semnată de Georges Bell, căruia românii îi apăreau în îndepărtata lor istorie — atît de sugestiv evocată de „energia acestor poezii" — stînd în „avangarda civilizaţiei ameninţată de barbarie", asemănători „unui matelot pe care căpitanul vasului l-a pus de sentinelă într-o zi furtunoasă. Valurile bat neîncetat vasul. Sentinela rămîne impasibilă şi vigilenţă." [157]

Aceeaşi simpatie pentru români mărturisesc rîndurile lui Edgar Quinet din 18 aprilie 1856 : „Toate drepturile strămoşilor voştri nu vă vor fi restituite într-o singură zi. Marea familie română nu va fi strînsă laolaltă din cea dintîi oră. Trebuie să vă aşteptaţi la stavile, la greutăţi ce vor cere noi străduinţi din partea d-voastră şi a numeroşilor amici ai cauzei voastre. Pînă ce ea nu va triumfa, eu nu mă voi retrage din luptă." [158]

Invitat de C. A. Rosetti, Jean-Henri—Abdolonyme Ubicini întreprinde un voiaj de agrement în Principate. Ajunge la Bucureşti tocmai în momentul declanşării revoluţiei de la 1848. E prezentat de Rosetti Goleştilor, lui Brătianu, Heliade şi Bălcescu. Reîntors la Paris, îi ajută pe emigranţi şi nu pierde nici o ocazie pentru a vorbi în favoarea românilor. În 1853 apare *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Recueillis et traduits par V. Alecsandri, cu o introducere în care Ubicini stăruie asupra iubirii poetului pentru pămîntul natal, „atît de frumos şi poetic", şi asupra respectului pentru „un popor atît de oprimat şi atît de bun". [159] Cîntecele populare ale românilor, adăuga în *Provinces danu-*

biennes et roumaines, Paris, 1856 (scrisă în colaborare cu Chopin), nu sînt „numai compoziţii poetice de prim ordin, ele sînt totodată expresia cea mai completă şi cea mai sinceră a geniului poporului român. Ele poartă mai ales amprenta indelebilă a originii sale latine." [160] În 22 ianuarie 1856, la înmormîntarea lui I. Voinescu, Ubicini evocă astfel România şi sentimentele ce-l leagă de pămîntul ei: „Eu am cunoscut ş-am iubit pe această soră îndepărtată a ţării mele, părăsită în mijlocul barbarilor ca poetul roman a cărui legendă ea a păstrat... Am văzut cîtă energie, cîtă răbdare în orice nevoie, cît devotament şi mai cu seamă cîtă credinţă are ea. Iată pentru ce îndrăznesc a vă vorbi despre viitor... Voinescule, Bălcescule, martirii unei sfinte cauze, mîngîieţi-vă. Timpurile suferinţelor sînt către finitul lor. Zile glorioase vor lumina peste patria voastră, zile ce voi aţi fi văzut dacă aţi fi iubit-o mai puţin." [161]

Din decembrie 1857 pînă în aprilie 1858 a mai publicat în *Le Siècle* seria articolelor *La Valachie en 1848, Souvenirs et épisodes de voyages*. În notiţa biografică precedînd volumul *Les origines de l'Histoire roumaine*, Paris, 1887, George Bengescu spune că Ubicini pregătea o *Istorie a României* de la origini pînă în prezent, pentru colecţia de *Istorie Universală* a librăriei Hachette, dar că moartea prematură (27 octombrie 1884) l-a împiedicat să desăvîrşească scrierea.

Traducerea în germană a *Poeziilor populare ale românilor — Rumänische Volkspoesie*, Berlin, Dresda, 1857, realizată de Wilhelm de Kotzebue, era dedicată prietenului său Vasile Alecsandri, scriitorul care — se spune în prefaţa datată Bălueşti, octombrie 1856 —, „din caldă iubire de patrie şi entuziasm pentru poezia neamului său, a scăpat de pieire această comoară încredinţată pînă acum numai transmiterii orale".

În bilanţul din *Literatura română şi străinătatea* (1882), tălmăcirea lui Kotzebue ocupa „locul cel dintîi, atît în privinţa cronologică, cît şi în privinţa meritului", întrucît, aprecia T. Maiorescu, „traducerea este dintre cele mai bune şi cel ce cunoaşte amîndouă limbile rămîne surprins de arta cu care traducătorul a ştiut să reproducă într-o limbă aşa de heterogenă, precum este cea germană, o parte esenţială a farmecului poeziei populare româneşti". [162]

Wilhelm de Kotzebue — fiul dramaturgului August von Kotzebue, din care traduseseră la noi Iancu Văcărescu şi Samuil Botezatu — venea pentru prima oară în ţările române în 1840, invitat de fratele său, Carol, consul rus la Iaşi (1838—1847). Era cunoscut publicului românesc din relatarea excursiei în Munţii Neamţului, tradusă de S. Botezatu şi tipărită în *Almanahul de învăţătură şi petrecere* pe anul 1841 al lui Kogălniceanu. În 1842 se căsătoreşte cu Aspazia Cantacuzino, vara primară a lui Alexandru Cantacuzino (cneazul, soţul Mariei Cantacuzino), stabilindu-se pentru o vreme la Bălueşti, moşia soţiei sale, unde scrie lucrările originale despre cele văzute în ţara noastră. După plecarea din Moldova, publică *Bilder und Skitzzen aus der Moldau,* Lipsca, 1860, şi romanul de moravuri *Lascar Viorescu,* Lipsca, 1863.[163] În 1882, Maiorescu traduce *Schiţele din Moldova* aduse lui de Alecsandri, publicîndu-le în *Convorbiri literare.* Firesc, aşadar, ca autorul german să-i scrie de la Dresda poetului (16/28 martie 1882), pentru a-şi exprima recunoştinţa de a fi fost recomandat criticului.

Operele lui Kotzebue prezintă imagini din Moldova mijlocului de veac al XIX-lea, aduc, aşa cum ni se spune, „cîte o trăsătură şi cîte un ton de lumină" în măsură să ajute cititorul în alcătuirea „icoanei întregi" : vînătoarea într-o pădure nesfîrşită din Carpaţi îi aminteşte „foarte viu" frumuseţile Pădurii Negre, felul plăcut şi primitor al românilor întîlniţi în drum spre Văratic îi prilejuieşte reflecţii despre răceala oamenilor din ţările „de tot civilizate", recomandă Slănicul, pentru frumuseţea măreaţă a naturii şi marea putere tămăduitoare a apelor sale, sau, ca altădată Rallet, face o călătorie la iarmarocul de la Fălticeni şi pretutindeni pe unde trece „nu mai poate scăpa de cugetări asupra stării Moldovei", recunoscîndu-se „pătruns de cea mai adîncă simpatie pentru ţară şi popor".[164]

Faţă de „micile descrieri despre întîmplări de călătorie" cuprinse în schiţele din 1860, romanul *Lascar Viorescu* îşi propune „să pătrundă ceva mai adînc în viaţa socială", cu speranţa că „bătăile călduroase ale inimii sale pentru minunatele provincii dunărene vor fi desigur mai puternic simţite decît cuvintele cele aspre". Într-adevăr, aşa cum scria M. Sadoveanu despre autor în cuvîntul introductiv al ediţiei din

1920 a romanului, era *Un prietin al nostru*, „artist de seamă ce ne-a cunoscut bine. Adevărata artă presupune simpatie. Toate mizeriile şi scăderile noastre le-a privit cu îngăduinţă. Pe lîngă asta, a ştiut să vadă şi calităţile fundamentale ale unui popor inteligent, cu obiceiuri blajine şi patriarhale... În dragostea pe care ne-o arată acest străin, a găsit cuvinte calde, cu nădejde într-un viitor mai bun... Mulţi străini au trecut prin părţile noastre şi au vorbit despre noi, nici unul însă n-a pătruns aşa de bine în sufletul nostru cum a pătruns Kotzebue ; nimeni n-a văzut aşa de limpede şi n-a judecat aşa de drept. Am găsit în paginile lui amănunte ale vieţii noastre şi caracterizări care m-au uimit.“ [165]

Deopotrivă tuturor acestor „nobili campioni a drepturilor şi a naţionalităţii noastre“ le era adresat elogiul lui Alecsandri din 1855. *Prietenii românilor* dezvoltă ideile lui Kogălniceanu din *Dacia literară* într-o evocare tulburătoare, vibrantă, de „suferinţi, de prigoniri şi de palme dumnezeieşti ce de veacuri au trecut şi încă trec pe capul acestui neam român, odinioară atît de mare şi puternic“, de „năvăliri de limbi străine, războaie necurmate, împilări de tot soiul, înrîuriri fatale de corupţie, prigoniri sistematice, focuri, săcete, epidemii crude şi, mai presus decît toate, dezbinări chiar între fraţi de acelaşi sînge şi nume“, dar şi de împotrivire la „vînturile şi valurile bătînd din toate părţile“, pentru „a scăpa din noian sfîntul odor a naţionalităţii sale“.

De la Saint-Marc Girardin şi Félix Colson pînă la Michelet şi Ubicini, înşiruirea de nume şi opere atestă încredinţarea Europei „nu numai de adevărata noastră naţionalitate, dar şi chiar de drepturile noastre politice“. Apărarea lor îl preocupă în 1855, nu numai atunci cînd elogiază fapta „acestor vrednici campioni a României“. Revenit de la Sevastopol şi luînd cunoştinţă de apariţia *Stelei Dunării*, Alecsandri — în fotografia din acel an, „un domn suplu, cu jachetă lungă mulată pe talie, cu pălărie europeană de pîslă“ — îi scria din Constantinopol lui Kogălniceanu că în perioada respectivă — numită „cea mai interesantă pentru patria noastră“ — era nevoie de un jurnal independent care să-i apere drepturile cu căldură şi cu ştiinţă, aşa cum, neîndoios, publicaţia de curînd apărută va face, conştientă de „mărimea şi seriozitatea rolului“ ei.

Relatînd, în continuarea scrisorii, voiajul la Sevastopol, fiindcă „nici o călătorie din cîte am făcut pînă acum nu m-au interesat ca aceasta de la Crîm, deşi am fost expus la toate desplăcerile şi nevoile timpului de iarnă : vînt, ploi, ninsoare, grindini, glod, umezeală", scriitorul ne dă o descriere a oraşului văzut în plin război, cînd tunurile vuiau încă neîntrerupt şi bombele zburau fără încetare deasupra capului, superioară celei din versurile scrise tot atunci :

„Pămîntul într-o rază de o milă împrejurul acestui oraş este săpat de şanţurile de baterii, de tranşee şi acoperit de ghiulele, bombe, sfărmături de fer şi de mormînturi ; încă pînă a nu zări oraşul încă, călătorul este pregătit la o grozavă privelişte ; şi în adevăr, cînd soseşte pe una din înălţimile care vecinează oraşul şi cînd această ruină se înfăţişază ochilor săi, se simte cuprins deodată de o cruntă înfiorare. Nu a rămas o casă întreagă, nu a rămas un singur zid în picioare sub loviturile nenumăratelor projectiluri ce au plouat asupră-le în vremea asediei... Pe unde era uliţi, acum sunt grămezi de petre amestecate cu ghiulele ; casele sînt bortilite ca un ciur, acoperemintele arse şi căzute peste răsipele caselor, grădinile prefăcute în locuri sterpe, copacii uscaţi ca de vîntul înfocat a pustiului şi pe unde odinioară era viaţă şi activitate, acum domneşte o tăcere de moarte..."

La Kamieş şi Inkerman, mai spune, a fost fericit să găsească „în toţi francezii ce am cunoscut o simpatie ferbinte pentru soarta neamului nostru".[166] Pe doi dintre aceştia — mareşalul Pelissier şi generalul Lamarmora — scriitorul îi va reîntîlni nu peste mult, la Torino şi Londra, în februarie 1859.

În *Estract din istoria misiilor mele politice* îl surprindem „înfăşurat în haina serioasă a diplomaţiei", plecat cu însărcinarea delicată de a apăra pe lîngă cabinetele Franţei, Angliei şi Sardiniei actele săvîrşite în Moldova şi Valahia la începutul anului 1859.

Misiunea importantă, răspunderea mare în contactul cu personalităţi recunoscute ale vieţii politice europene ni-l prezintă pe Alecsandri solicitat la maximum, extrem de activ, inspirat şi, cu fiecare nouă întrevedere, eficient. „Aprins de avîntul patriotic", pledează cu francheţe, dar fără a exalta calităţile şi fără a ascunde defectele noastre, totodată, urmăreşte pînă în cele mai mici amănunte, atitudinea faţă de ro-

mâni a interlocutorilor săi iluştri, avînd ocazia să completeze dovezile de simpatie evocate în *Prietenii românilor* cu exemple din ambianţa cercurilor diplomatice ale vremii : Vegezzi Ruscalla, filologul erudit, cu „tendinţe de panlatinism", datorită cărora a studiat dialectele tuturor popoarelor înrudite cu italienii, ajungînd la o bună cunoaştere a limbii, literaturii şi aspiraţiilor românilor ; contele Cavour, convins că „românii, aceşti fraţi depărtaţi ai italienilor, au dat dovadă de patriotism, un exemplu admirabil de unire, pe care italienii sînt gata de a-l urma" ; Napoleon al III-lea, simţind o „mare simpatie pentru naţia română şi pentru Domnul Cuza", considerînd poporul român „ca o guardă înaintată a civilizaţiei latine în Orient" şi exprimînd credinţa că românii „merită viitorul la care aspiră" ; Victor Emanuel, vorbind cu entuziasm de români, afirmînd că „italienii sînt mîndri de fraţii lor de la Dunărea" ; în sfîrşit, Lamartine, făcînd urări „pentru prosperitatea şi mărirea românilor".

Din simpla înşiruire a caracterizărilor se poate vedea că argumentele invocate de ambele părţi în timpul discuţiilor s-au sprijinit pe ideea latinităţii, urmărind servirea intereselor „familiei latine", de asemenea pe dovezile simpatiei pentru Franţa, comună la românii care, în frunte cu domnitorul Cuza, îşi făcuseră studiile în universităţile franceze. Asemănările „de caracter, de gusturi şi de idei" dau convorbirilor o notă cordială, „un entuziasm bine simţit", iar primirii, o „simplitate afectuoasă". N-ar trebui să ne gîndim decît la finalul întrevederii cu Napoleon : „Scrie Prinţului Cuza că are toată simpatia mea şi arată compatrioţilor d-tale deplina mea satisfacere pentru actul politic ce au desăvîrşit cu patriotism, curaj şi spirit" ; „arată — va spune şi Victor Emanuel — complimentele mele afectuoase prinţului Cuza şi spune-i din parte-mi că toate şcoalele civile şi militare din regatul meu sînt deschise pentru români, care vor fi primiţi ca nişte fraţi !"

Entuziasmat de caracterul eroic al lui Victor Emanuel, încurajat de primirea binevoitoare a lui Napoleon, în final „încîntat şi transportat de graciozitatea cu care Maiestatea-sa îl tratase timp de o jumătate de oră", ajuns în Anglia este prevenit că „aici politica de simţimînt nu-şi are loc" :

„Grăiți-le pozitiv, probați-le că sînteți oameni practici", este sfatul primit la ambasada franceză din partea mareșalului Pelissier. Dacă împăratul Napoleon îl primise ca pe un ministru, dînd de îndată citire scrisorii aduse din partea lui Cuza, timp în care scriitorul putea examina cu „o curiozitate nesățioasă trăsăturile acestei figuri măreți, care răspîndește o lumină atît de glorioasă în istoria secolului", lordul Malmersbury", „un personaj nalt, demn și sever", nu-i recunoaște decît rolul de simplu trimis particular. Atent la vorbe, ca și la gesturi, Alecsandri observă că nu deschide scrisoarea în fața lui, „o puse într-o cutie, lăsînd un colț a scrisorii ieșit afară", încredințîndu-l că o va citi mai tîrziu „cu toată luarea-aminte". După această „operație" — scrie ironic autorul —, îl invită să ia loc : „Se făcu o scurtă tăcere, după care lordul luă cuvîntul pe un ton foarte sever..." Răcelii englezului scriitorul îi răspunde cu „o liniște perfectă", decis, exact, informat și, ca totdeauna, elocvent : „Că românii au visuri de independență, cine poate să-i mustre ? Este oare oprit unei națiii deștepte de a dori îmbunătățirea soartei sale, și încît acea nație se poartă cu înțelepciune și nu atacă interesele nimănui merită ea oare de a fi osîndită ?" Cu atît mai spectaculoasă schimbarea produsă în ideile lordului la sfîrșitul întrevederii, cînd, „cu o expresie de figură mult mai blîndă", îi spune : „D-nule Alecsandri... sînt foarte mulțămit de vizita d-voastre și de informările ce mi-ați dat asupra evenimentelor din țara d-voastre. Englitera e patria libertății și prin urmare ea nu are nici un interes de a se împotrivi la dezvoltarea fericirii și a libertății altor națiii."

Supraveghindu-se, dar fără să-și refuze momente de exuberanță („ieșind din cabinetul lordului, bucuria mea era atît de zburdalnică, încît puțin a lipsit ca să-mi uit gravitatea rolului meu de sol și ca să încep a cînta în gura mare : God save the Queen !"), atent la impresia produsă de vorbele sale, subtil fizionomist mai ales, schițează cîteva aparițiii memorabile : figura vie, inteligentă, mișcătoare, de june conspirator italian, a contelui Vegezzi Ruscalla, scînteile ochilor albaștri ascunși de ochelarii de aur ai contelui Cavour, figura marțială a generalului Lamarmora, energia însoțită de o blîndețe fermecătoare, expresia „adîncă și visătoare" a lui Napoleon, contele Kisseleff înalt, cu părul și mustața albe, portul și înfățișarea lui avînd „un caracter mai mult militar de-

cît diplomat", Nigra, cu o figură simpatică şi plăcută, „un adevărat secretar de ambasadă, elegant, gentilom, învăţat şi poet", baronul Hübner, „tipul diplomatului ce-şi cumpăneşte vorbele de trei ori pîn-a nu le pronunţa" etc.

Toţi aceştia îi lăsaseră impresia că în cursul misiilor sale a găsit pretutindeni laude şi simpatii pentru români, că a primit cele mai favorabile promisiuni. „În adevăr — conchidea —, un popor necunoscut pînă ieri nu poate să aibă mai mult noroc ! Şi un reprezentant al lui nu poate avea o primire mai onorabilă în palaturile regale, decît aceea ce am întîmpinat în Franţa ori în Italia, în numele Naţiei Române".

Cît din izbîndă se datora meritului personal (şi desigur farmecului) trimisului lui A. I. Cuza o spunea încă în 1890 N. Iorga, cînd, dibăciei politice a lui Alecsandri, tactului de care a dat dovadă în tot cursul vieţii lui, le adăuga, menţionîndu-l expres, *„acel spirit atic"* ce domina în convorbirea sa variată, fină, binevoitoare.

„Bine primit de eroicul Victor Emanuel, biruitor prin multă sîrguinţă la curtea Angliei, unde diplomaţii se îndeletniceau a nu vedea în Alexandru Ioan I decît pe colonelul Cuza, îndrăgit de Napoleon al III-lea, care-i dă pentru Principate 10.000 de puşti — el a îndeplinit însărcinarea dată de domn care-i spusese să lucreze «cum l-or povăţui inima şi conştiinţa»." [167]

PARTEA A DOUA

AMINTIRILE NORILOR

Scriind monografia despre Costache Negruzzi, ceea ce în primul rînd îl impresiona pe E. Lovinescu era seriozitatea şi gravitatea îndeletnicirilor de copil ale viitorului scriitor, care mărturisea despre sine a-i fi citit pe Homer şi Euripide la 12 ani, cînd mai ştia din scoarţă în scoarţă şi pe Herodian, autorul unei prozodii homerice ; *Moraliceştile haractiruri*, traduse din greceşte la 14 ani, poemul *Memnon*, inspirat dintr-o nuvelă filozofică a lui Voltaire, compus la 16 ani, sînt, deopotrivă toate, semne de timpurie maturitate intelectuală.

La rîndul său, Kogălniceanu învăţase limba lui Lessing şi a lui Goethe citind *Don Carlos* de Schiller, cînd — ne spune — se simţea „transportat sub verdele alei a Aranjunezului", visînd „supt bagdatiile daurite şi sculptate a Alhambrei" ; ajuns mai tîrziu acolo, se întreba uimit dacă este cu adevărat în Spania — ţara ale cărei întîmplări îi legănaseră copilăria şi spre care se simţise irezistibil îndemnat încă de pe la 1832, de lectura celor două tomuri mici, tipărite în franţuzeşte, din *Gonzalv de Cordova* a lui Florian.

În ce-l priveşte pe Alecsandri, a cărui viaţă se va împlini sub zodia altor prestigii decît cele livreşti, reperul în-

depărtat pînă unde ar trebui să ne întoarcem în copilăria scriitorului — dacă ea reprezintă într-adevăr viitorul întîmplat demult — este noaptea cînd fraţii Cuciuc, acei elevi cu memorie extraordinară din pensionul fostului ofiţer în armata lui Napoleon, Victor Cuénim, povestiră tinerilor ascultători aventurile înflăcărate ale lui Robinson Crusoe, cu atît de mare înrîurire asupra imaginaţiei autorului : „De-atunci mintea mea devenise un muzeu de tablouri ce reprezentau corăbii sfarmate de stînci, valuri de mare umflate cît munţii, cete de sălbatici care frigeau oameni pentru ospăţul lor etc." (p. 472).

„Dorul de călătorie se deşteptase în mine de-atunci" — îi va scrie lui Ghica, mărturisind implicit şi persistenţa de-a lungul anilor a anumitor imagini, dintre care una mai ales — a *corăbiilor*, întrevăzută cu ochii minţii într-o noapte a copilăriei, îl va urmări apoi pretutindeni, pînă tîrziu, în preajma morţii, ivindu-se de fiecare dată seducătoare în atîtea pagini ale prozei sale.

Fascinaţia corăbiilor — a corăbiilor „avînd forma de paseri urieşe cu aripile întinse, altele semănînd cu nişte catedrale", a vapoarelor transoceanice („Ce minuni ! Adevărate palaturi cu lumină electrică şi îmbogăţite cu tot luxul şi confortul unui hotel de prim ordin"), a vaselor colosale care „aveau să plece unul la China şi altul la America", a miilor de corăbii „cu pînzele lor albind în lumină" pe întinderile nesfîrşite ale Mediteranei — explică frecventarea statornică a perimetrelor portuare, la Constantinopol şi Balaclava, unde se minunează de „mişcarea extraordinară de corăbii", la Marsilia, unde vizitează de îndată portul, „căci am o predilecţie deosebită pentru mare şi pentru viaţa maritimă, la Hâvre, unde admiră întinderea nemărginită a oceanului şi unde ceea ce-l interesează peste măsură este inspectarea vapoarelor ce fac voiajuri între Europa şi America, vapoare „pe care de te sui nu-ţi vine să te mai cobori pe uscat, ci te apucă dorul de ducă în fundul orizonului".

De aceeaşi irezistibilă atracţie se simte cuprins la Mircşti în faţa scrisorii expediată din Anglia de Ghica ; descrierea Brightonului, a frumoasei sale poziţii pe malul mării îi trezeşte „instinctele de nomad" şi totodată exclamaţia : „Numai vederea miilor de nave care străbat marea şi se duc în cele patru colţuri ale lumii este un spectacol care uimeşte,

care încîntă, care absoarbe..." După cum tot ei i se datorează o pagină de insolită schiță cartografică, realizată la Marsilia în 1833 : „Primblarea mea favorită era pe marginea portului, unde mergeam în toate zilele de priveam, oare întregi, formele diverse ale corăbiilor și lucrul marinarilor ce încărcau și descărcau mărfuri. Fiecare din ele înfățișa închipuirei mele țărmurile de unde venise și mă făcea să visez la acele locuri necunoscute mie. Lîngă un vas din India se înălțau catargurile unei corvete americane ; aproape de un vapor englez se legăna o corabie spanioleasca ; mai departe flutura pavilionul norvegian, lîngă pavilionul român ; și toate la un loc alcătuiau *un soi de hartă geografică ce îmi atrăgea privirile cu o putere magnetică și îmi insufla tainice dorinți de a urma zborul lor pe valurile mărei.* Mai cu samă o corabie franțeză, nouă, sprintenă și cochetă ca o sirenă, îmi fărmăca mințile prin forma ei ușoară și elegantă. Ea era gata a pleca la Ceilan, raiul Indiei !... la Ceilan !" (p. 208), repetă vrăjit autorul.

Panorama *Iașilor în 1844*, văzută din dealurile Răpidei și ale Socolii, adică din locul de unde-o privea și Michel Bouquet, înfățișează o aglomerare de case mari ce par a fi clădite unele deasupra altora și de turnuri bisericești sugerînd mulțimea catargelor dintr-un port.

Vara următoare, la Constantinopol, imaginile corăbiilor — ale celor adevărate, ca și ale celor plăsmuite de imaginația febrilă a scriitorului — se substituie halucinant în noaptea Bosforului : „...La Lune se joue mollement sur le Bogaz, et projette ses pâls rayons sur le quartier et la tour de Galata qui est située vis-à-vis de Stamboul. Le faubourg est au contraire perdu dans l'obscurité et l'on ne voit que les dômes de ses mosquées se dessinant sur le ciel en voûtes noires, et ses nombreux minarets apparaissant comme les mâts énormes de quelques vaissèaux fantastiques à travers la forêt des autres mâts véritables qui se balancent dans le port. Les rives de Galata et de Stamboul résonnent de chants divers parmi lesquels se font entendre les aboisements des chiens. Quelques barques traversent le Bogaz de temps en temps, et notre bateau déferle lentement d'une côté et de l'autre, s'approchant tantôn de nombreaux vaisseaux amarés devant Galata, tantôt de ceux qui sont à l'ancre devant Stamboul...

Que de pittoresque, que de poésie, que de fantastique." (p. 610)

Înrudită prin farmec selenar ne apare — la distanță de cîteva decenii — imaginea nocturnă a Hîrșovei lui Duiliu Zamfirescu, odihnindu-se cu casele sale albe în mijlocul Dunării, „ca un pelican de baltă în stuf". În întuneric, ochiul „decupează" și aici asemănător siluetele : „În răsăritul lunei, minarele subțiratice își întindeau gîtul peste acoperișuri, căutînd parcă să se uite în umbra ulițelor înguste. Prin tîrg nu se mai zărea nimeni... Pe luciul Dunărei luna așterne un drum de argint, în sclipirea căruia ai crede că tremură toate stelele cerului, dacă pe ele nu le-ar fi stins steaua cea mare a nopții. Un praf scînteietor se prinde pe fiecare creștitură de val și se duce în jos, spre a sufla cu argint toată apa, pînă la marginile malului drept, a cărui umbră trage un chenar negru de-a lungul Dunărei, pînă hei !... departe spre Borca... Din dreapta și din stînga Hîrșovei, stau ancorate cîteva ceamuri turcești, un caic de bucate, vreo două bărci grecești și un șir întreg de lotci lipovenești, cari, trase jumătate pe uscat, au aerul unor trăsuri așezate la rînd. Umbra catargurilor și a frînghiilor se întinde pînă departe, scriind pe suprafața strălucitoare a apei o horbotă încîlcită, care se mișcă pe rotunjitura valurilor ca o dantelă neagră pe un sîn plin." [168]

Vecinătatea mării condiționează trăirea plenară a reveriei („Visarea mea pe ape se deschide", va mărturisi mai tîrziu Pillat), așa cum Alecsandri o realizează în mai 1870 la Nisa : „În vreme de o jumătate de an am făcut un voiaj foarte original *à la recherche du soleil* și pretutindene am găsit iarnă, ger, ploaie, vînturi, camere în forma de mori de vînt și cămine care produceau mai mult fum decît căldură. De-abia aici am dat de mult doritul soare, însă și aici razele lui sunt adeseori răcorite peste măsură de răsuflarea vîntului Mistral, care turbură marea și liniștea celor ce trăiesc pe malurile ei. Cu toate acestea, *nimic nu e frumos, atrăgător, nimic nu absoarbe gîndurile cu o mai deplină încîntare ca privirea acelei întinse albăstrimi a Mediteranei. Aș fi în stare să șed ani întregi a o privi fără să mă mai satur de acest spectacol măreț. De la ferestrele mele văd trecînd în depărtare pe linia orizonului vapoarele și vasele cu valuri care fac voiajul orientului și pentru un vechi*

călător ca mine trecerea lor îmi fură mințile și mă îndeamnă a mă lua pe urmele lor." [169]

Un deceniu mai tîrziu, cuprins de nostalgie în fața poeziei trimise lui de pe malurile Bosforului de D. Ollănescu-Ascanio, Alecsandri se simte a fi „*o veche corabie părăsită în port*, nemaiputînd brăzdui valurile mărilor depărtate și văzînd vasele tinere luîndu-și zborul pe *umeda cîmpie*". (Într-una din paginile italiene ale corespondenței lui Duiliu Zamfirescu „*marea* se desfășură la orizont pe sub bolta seninului *ca o lungă iluzie de cîmpie*".)

În noaptea constantinopolitană, ca și, altădată, într-un amurg parizian, puterea de iluzionare e atît de intensă, încît, în biroul său din Avenue Montaigne 1, așezat în jilț și privind alunecarea mulțimii de vapoare pe Sena, i se pare că se găsește într-un port pe mare.

Spre sfîrșitul vieții, în singurătatea iernii de la Mircești, scriitorul notează: „Retras în căsuța mea, îmi închipuiesc că sunt într-o *corabie prinsă de sloiurile Mării Baltice*". Iluzia e desăvîrșită, și cu toate că *părere*, negreșit părere, ea este „așa de întețită" în mintea autorului, încît acesta „zărește chiar urși albi trecînd pe cîmp!" (p. 526).

La Alecsandri — nu spunem o noutate — imaginația a precumpănit întotdeauna asupra inteligenței. Știm, de exemplu, ce s-a întîmplat cînd rătăcirile împreună cu Vasile Porojan prin fînațele înflorite din lunca de la Mircești au fost curmate de înscrierea la pensionul lui Cuénim: „Acea viață nouă de școlar închis în sala de studiu, ghemuit pe un pupitru și condamnat a învăța pe de rost verburi franceze, germane și grecești; obligația de a ne trezi dimineața în sunetul unui lighean de alamă lovit ca un tam-tam chinezesc de doamna Cuénim; sila la cari elevii erau supuși de a mînca bucate cu cari nu erau deprinși; o mie de mici mizerii ce sînt legate de bietul copil ieșit din casa părintească, foamea, frigul, neodihna și esamenele zilnice a profesorilor mă adusese la o disperare amară... Deși luam parte la jocurile camarazilor mei cînd suna oara de recreație, însă *cea mai scumpă petrecere a mea consista întru a mă sui pe capra unei trăsuri vechi și părăsită sub o șură deschisă din toate părțile. De-acolo priveam cu malancolie dealurile Socolei, mișcarea norilor pe întinderea cerului, trecerea cîrdurilor de cucoare prin aer, drumul vestit a Bordii ce ducea în țara de jos și mai ales*

orizontul albastru, orizonul necunoscut şi plin de-o atragere misterioasă..." (p. 471—472)

Faţă de lecturile surprinzătoare ale lui Negruzzi şi Kogălniceanu, predispoziţiile lui Alecsandri sînt de cu totul altă natură : *privirea dealurilor şi a norilor, vederea orizontului, trecerea cîrdurilor de cocoare pe albastrul cerului* insuflîndu-i „dorinţi de zburare" şi stimulîndu-i neastîmpărul sufletesc prin care-l intriga atît de mult pe „bravul soldat al lui Napoleon".

Vacanţele pe malul Prutului sînt dătătoare de noi emoţii, cu prelungi ecouri în sufletul scriitorului. Treizeci de ani mai tîrziu, cînd le evocă în *Suvenire din viaţa mea,* ele sînt la fel de intense ca în vara lui 1834 : „Satul în care ne găseam era despărţit de acest rîu prin o mică pădure de copaci groşi şi rari. Îmi plăcea a mă rătăci la umbra lor, căci îmi închipuiam că eram într-o insulă sălbatică, Robinson Cruzoe. Mă furişam pe după copaci cînd ajungeam pe malul apei şi priveam cu oarecare grijă cazacii ce treceau pe celălalt mal, călări pe caii lor mici şi înarmaţi cu lănci lungi. *Umbrele lor se prelungeau pe faţa apei* şi cînticele lor răsunau puternic în pădure." (p. 688)

Subtilitatea acestor impresii vizuale (aducîndu-ne aminte trăirea de mare fineţe auditivă a unui alt copil, dintr-alt ceas, dar tot aici, pe malul Prutului, mărturisită de Miliţa Pătraşcu : „treceam prin pădure la scaldă şi *cînd auzeam cum se schimbă foşnetul tare al stejarului în foşnet argintiu de sălcii, simţeam că vine apa* şi mă bucuram pentru că, imediat ce ajungeam pe mal, făceam din pămînt fel de fel de lucruri") va fi de atîtea ori reeditată : în răgazurile petrecute la Trifeşti („Grădina pe atunci era plină de flori şi în mijlocul ei se înălţa un copac sub al cărui frunziş am băut multe cafele turceşti, precum se obişnuia pe acel timp, ce era mult mai oriental în obiceiuri decît timpul de astăzi. Negruzzi întrunea calităţile de bun vînător, de mare amator de flori şi de foarte plăcut povestitor, încît cu vie mulţămire şi vie înduioşare îmi aduc aminte de zilele ce am petrecut cu el pe malul Prutului la anul mîntuirii 1840. Sînt 38 de ani de-atunci !!!" [170]), dar mai ales într-o seară de iulie, în 1848, la Cernauca („Soarele, culcîndu-se în dosul pădurilor, răspîndea valuri de raze înfocate, carele luneca printre frunzele copacilor ca nişte şerpi de aur şi venea de a se giuca pe faţa

iazului. Aerul era lin, cerul împodobit cu văpseli de minune și natura întreagă cufundată într-o tăcere adîncă în fața măreții apuneri a soarelui. Pămîntul părea a zice cel din urmă adio luminei cerești și a să pregăti de sărbat tainele nopții. Frumoasă sară era aceea ! frumoasă și plină de sîmțiri dulci pentru noi ! Nu se zărea altă mișcare împregiur decît clătinarea papurei din iaz, pricinuită prin trecerea vreunei păsări de baltă ce își căuta cuibul. Nu se auzea alt sunet decît glasul lung, tainic și pătrunzător de bucium care răsuna din partea Moldovii" (p. 127—128), de unde se răspîndesc prevestirile serii eminesciene. O asemănătoare acuitate a impresiei vizuale ne întîmpină, după alte multe „lente unduiri ale acestei priveliști de pămînt moldovenesc", în pagina pillatiană *Dintr-un jurnal de vară* (1942) la Miorcani, unde, „sub lumina de miere subțire a amurgului, sub razele sale piezișe, *umbrele ni se lungeau parcă ar fi voit să ne părăsească, să ne fure negrul cu noaptea din noi, să ne lase ca vase deschise luminii. Și nu numai umbrele noastre, ci ale vietăților toate, în acest ceas al desăvîrșirii depline. Prutul, încet, încet se aprindea din adînc, își transforma apa turbure în ceva nespus de limpede, în care norii înflăcărați ai apusului izvorînd ca mari făpturi de aur cu săbii de foc își lăsau zborul oglindit sus pe cer.* O lotcă, de aici foarte mică, neagră în atîta lumină, îi tăia apa împinsă de vîsla unui pescar. O rață sălbatică, cu zbor repede, o luă spre iazuri în căutarea stolului pierdut. În josul Prutului, o insulă măruntă, lunguiață ca o triremă părăsită de lopătari, își încremenise aurul sutelor de scuturi rotunde pe care floarea soarelui le ridica în salutarea astrului gata de asfințit... Nu știu de ce sunt în viață unele clipe menite să se încrusteze cu tot conținutul lor de forme, de sunete și de colori în conștiința noastră. Cînd altele se duc fără să lase urme... Cine poate ghici legile întunecate ale visteriei noastre sufletești ? Și totuși — o stranie siguranță lăuntrică mi-o spune — *această seară pe Prut, sus de tot norii tiviți cu firul de purpură al asfințitului și cerul mai întunecat decît apa devenită văzduh — totul va rămîne în mine, așa cum e, ca o icoană misterioară și nemuritoare, ca fericirea gravă și cam melancolică a acestei zile de vară tîrzie într-un suflet în care începe să fie tîrziu...*" [171]

Deprins cu orizontul de la Mircești, la Paris, în zilele ploioase, cînd atmosfera e sură și lumina mohorîtă, încît lămpile

nu se mai sting toată ziua, „aripile închipuirii" îi amorţesc şi, sătul de neguri, de ploi, de fulgii trecători făcînd numai un simulacru de ninsoare, Alecsandri simte „un soi de cozoroc întunecos pe ochi şi nori negri în creieri", dorind priveliştea, „cumplitelor alei de zăpadă şi furtunele viscolului cu măreaţa şi salbatica lui poezie", actualizate cu intensitatea realităţii de scrisorile primite din ţară ; astfel, peste luminile palide ale felinarelor răsfrînte în bălţile de pe străzile pariziene, peste imaginile cailor uzi, obosiţi, cu urechile pleoştite, şi-a vizitiilor pătrunşi de ploaie, închipuirea suprapune învolburarea valurilor de zăpadă suflate de crivăţ pe un orizont nesfîrşit, în marginea căruia se întrevede dunga neagră a luncii din Mirceşti.

Recunoscînd că are creierul „conformat într-un anume fel", pentru a găsi atrăgătoare priveliştea vastelor întinderi albe, desfăşurate în jurul orizontului, mai mult, că imaginaţia sa „se dedă la evoluţii nebune la vederea zăpezii", scriitorul „suferă de dor" în atmosfera ceţoasă, în „aerul corupt" al Parisului, după mai multe luni de viaţă chinuită în „ticăloasa hardughie" numită Hôtel de la Légation, acea „şură care tremură pe temeliile sale ori de cîte ori trece vreo trăsură pe sub ferestre", pentru ca, odată ajuns la Mirceşti, să exclame : *„Am regăsit orizonturile întinse, atît de necesare privirii mele,* blîndeţea fizionomiilor române, cîmpiile, munţii, luncile, codrii, rîurile care mi-au înspirat atîtea poezii în cursul vieţii mele... *şi sunt fericit"*.

Reintrarea în natură, anume atunci cînd lumina devine mai puternică şi verdele arborilor şi al pajiştei se accentuează pe fondul azuriu al cerului, echivalează cu trăirea imaginară într-o insulă a Oceaniei, departe de civilizaţie şi egoism. Este momentul cînd „pentru cine înţelege poezia ţării noastre, toate amintirile Occidentului se şterg cu o rapiditate fenomenală" şi cînd, în ce-l priveşte, scriitorul nu mai ştie că a părăsit Parisul şi, mai puţin, că este un ministru plenipotenţiar oarecare, redevenind, într-o clipă, locuitorul primitiv al luncii îndrăgite.

„Filosof dublat de un visător", cum se autodefineşte spre sfîrşitul vieţii, aşezat într-un fotoliu pe verandă, autorul urmăreşte cu aceeaşi încîntare de totdeauna, şi în iulie 1890, cu foarte puţin înaintea morţii, ca şi altădată în copilărie, din ograda pensionului ieşean, spiralele zborului cocorilor în „tainicul noian".

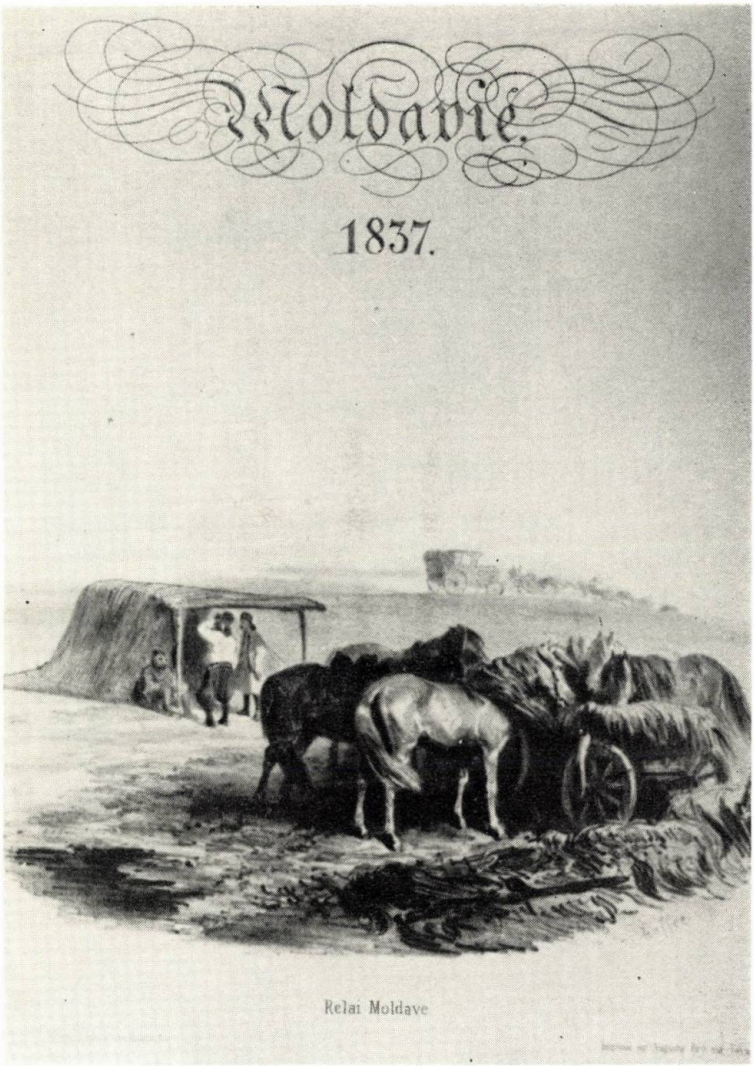

1. Auguste Raffet, *Popas moldovenesc* — foaia de titlu a desenelor din Moldova (din *Album du voyage dans la Russie Méridionale* ..., Paris, 1848) — B.C.U. — Cluj-Napoca

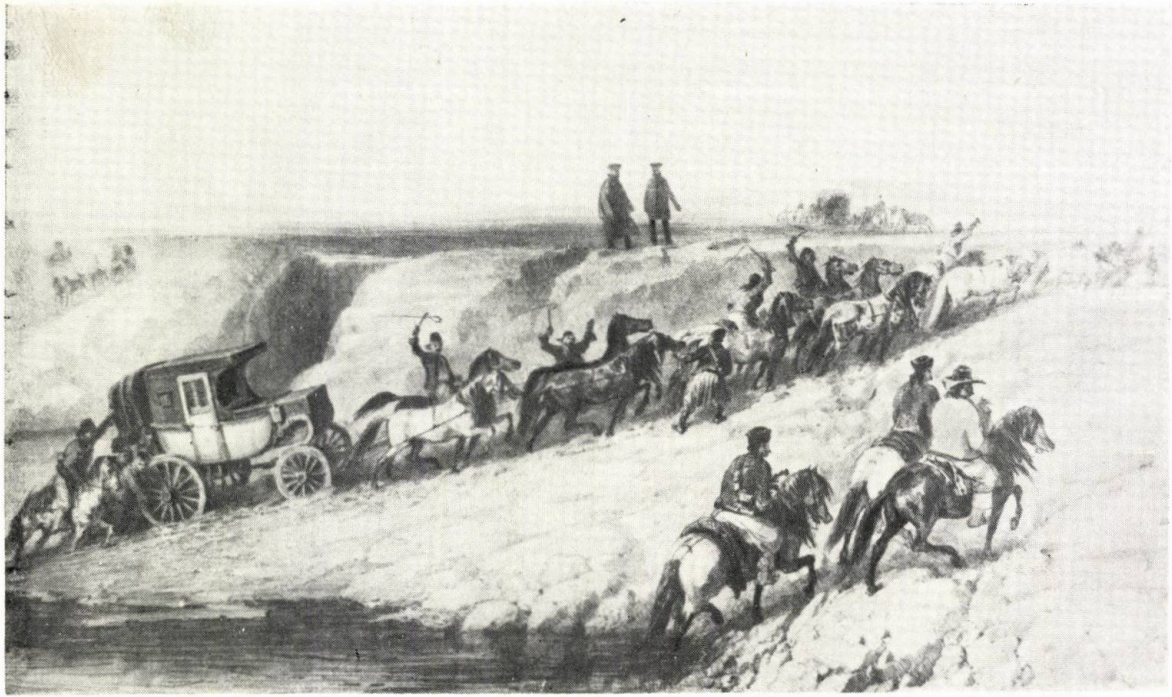

2. A. Raffet, *Trecerea Buzăului* (*Albumul* citat)

3. A. Raffet, *Biserica și turnul Trei Ierarhi* (*Albumul* citat)

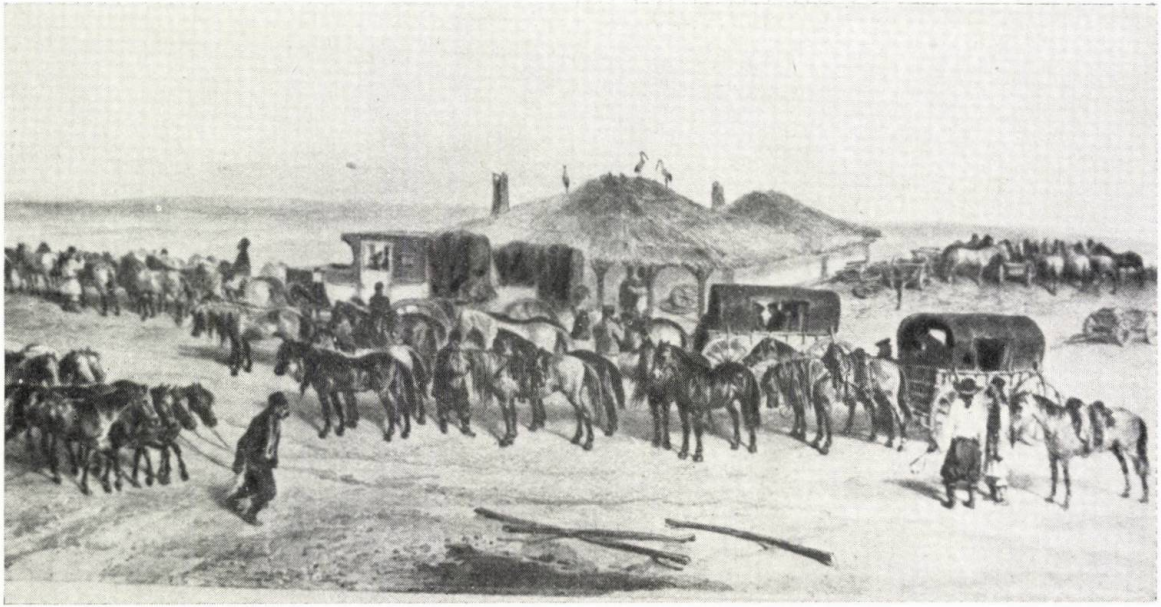

4. A. Raffet, *Poștă cu cai* (*Albumul* citat)

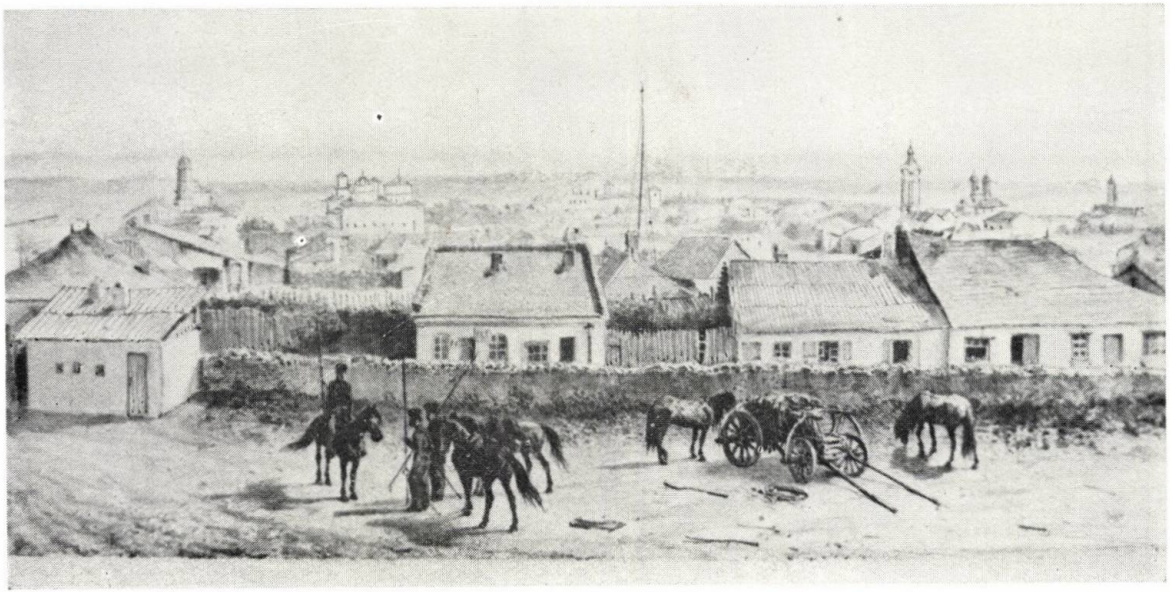

5. A. Raffet, *Vederea Iaşului* (*Albumul* citat)

ALBUM MOLDO-VALAQUE,

OU GUIDE POLITIQUE

ET PITTORESQUE

A TRAVERS LES PRINCIPAUTÉS DU DANUBE.

...... Cosaque ou Républicain!
(Napoléon)

.... « Savez-vous que vous me dites-là des choses dont ni M. Guizot, ni aucun de mes ambassadeurs ne se doute? »... et le roi Louis-Philippe répétait ces choses à son ministre qui me gourmandait pour avoir osé entretenir S. M. de chimères!... Puis la dynastie d'Orléans s'écroulait... et les deux seuls grands intérêts Européens... la Révolution... et la Russie!... se retrouvaient en présence!... les Principautés du Danube, ces sentinelles héroïques avancées... perdues... de la démocratie, se levaient, alors, pour vous défendre!... puis elles tombaient aussi... puis Milan, puis Prague, puis Messine, puis Vienne, puis Berlin demain peut-être!... puis ...

A moi! Auvergne!.... ce sont les ennemis!.....

EX LIBRIS
G. SION

A PARIS,

AUX BUREAUX DE L'ILLUSTRATION,

Rue de Richelieu, 60

6. Foaia de titlu a *Albumului moldo-valah*, Paris, 1848 (B.C.U.-Cluj-Napoca)

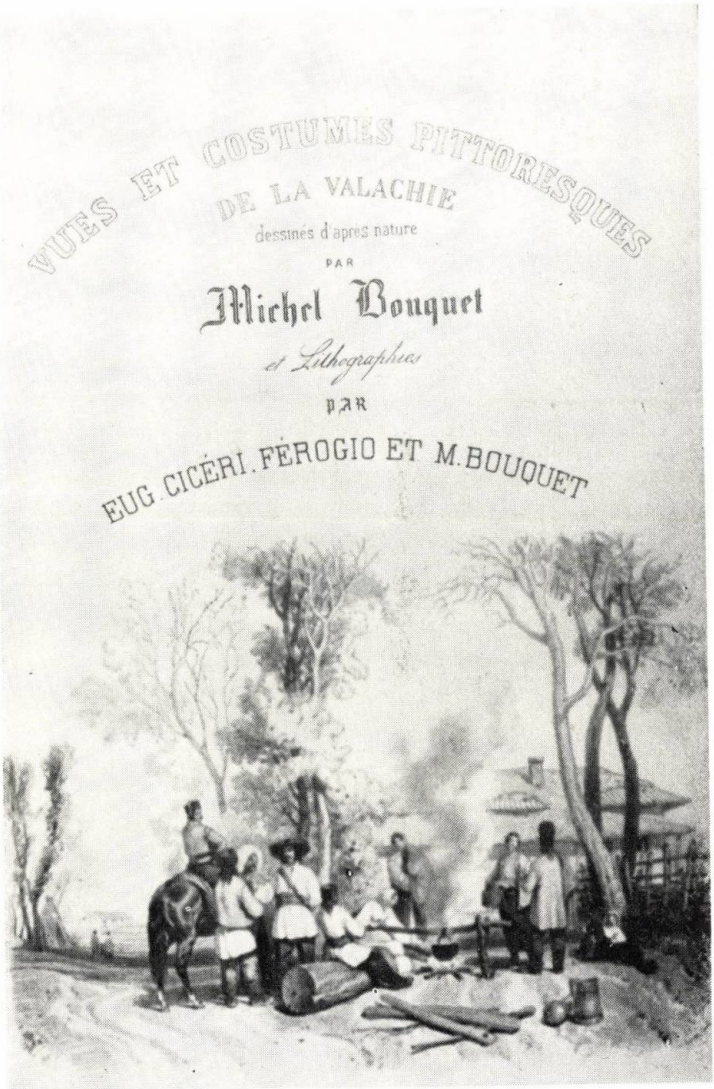

7. Foaia de titlu a *Albumului valah*, Paris, 1843 (B.C.U.-Cluj-Napoca)

8. Michel Bouquet, *Mehadia* (stampă — Colecția B.C.U.-Cluj-Napoca)

9. M. Bouquet, *Mănăstirea Neamțu* (stampă, Colecția citată)

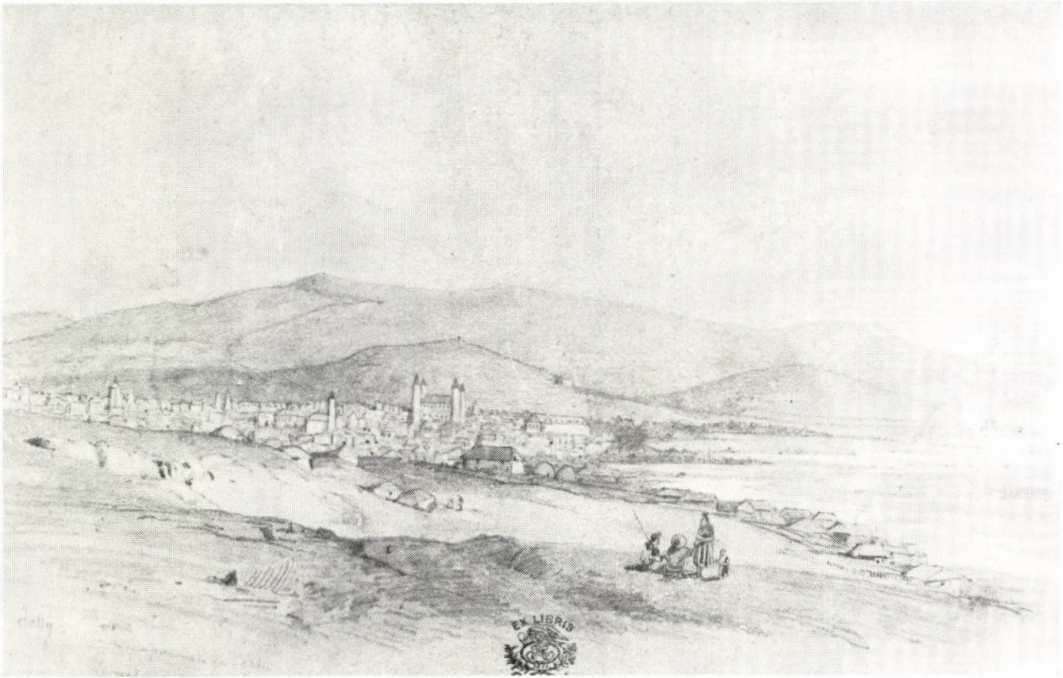

10. M. Bouquet, *Iași. Vedere generală* (stampă — Colecția citată)

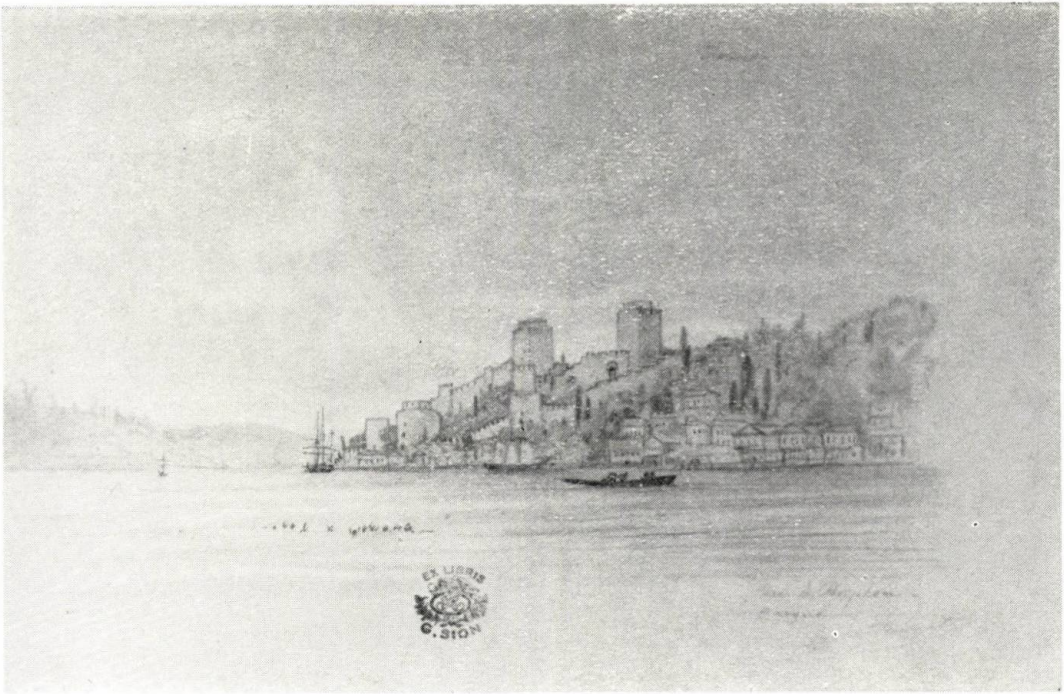

11. M. Bouquet, *Pe Bosfor* (stampă) (Colecția citată)

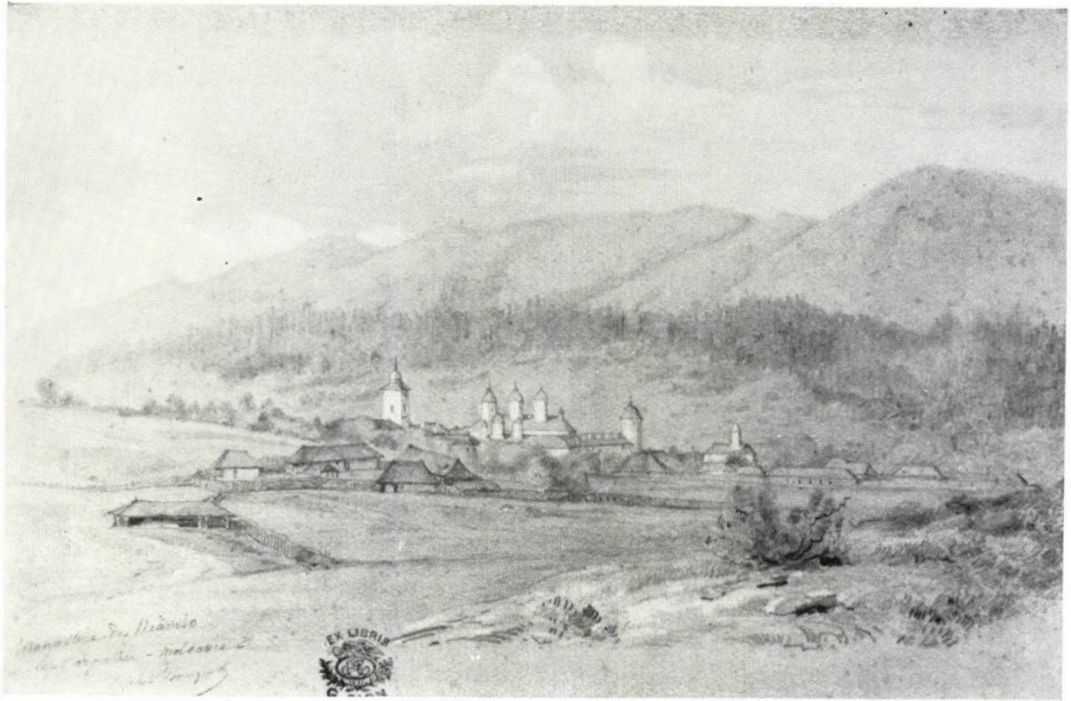

12. M. Bouquet, *Mănăstirea Neamțu* (stampă — Colecția citată)

13. M. Bouquet, *Portul Brăila* (stampă — Cclecția citată)

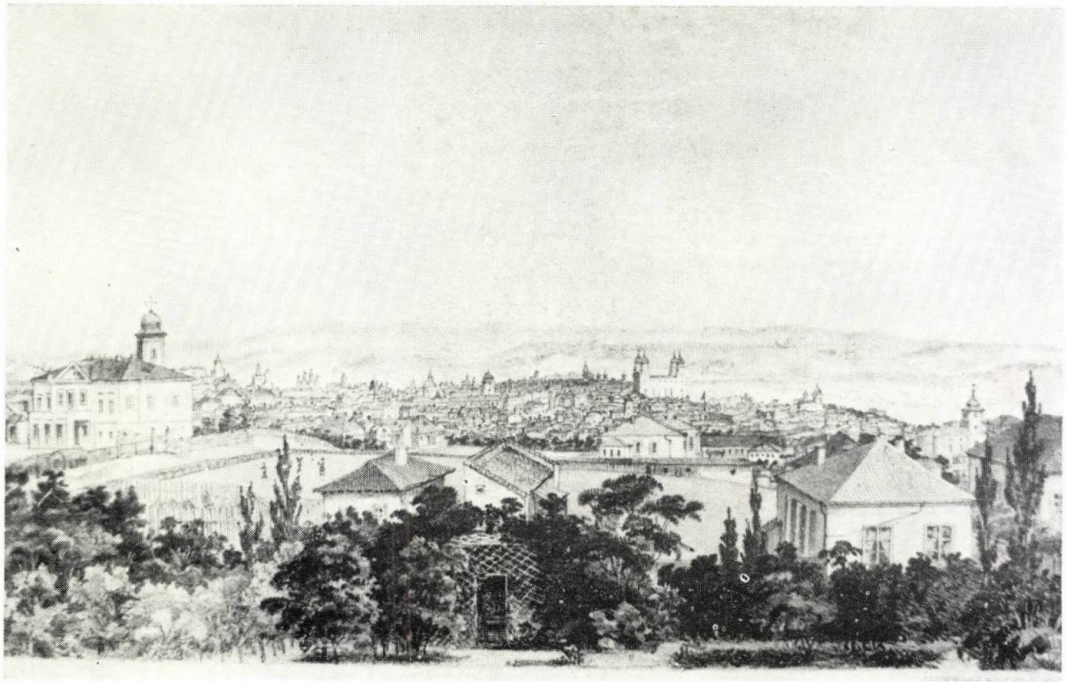

14. P. Müller, I. Rey, *Iași. Vedere* (litografie — B.C.U. — Cluj-Napoca)

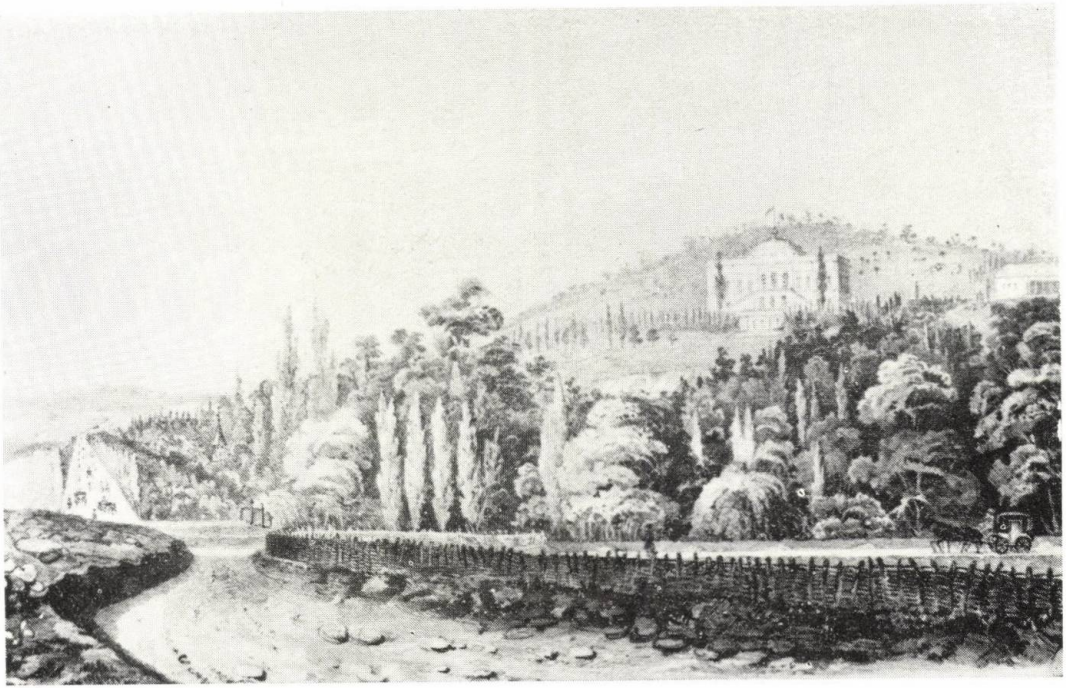

15. P. Müller, I. Rey, *Belvedere de Secela* (litografie – B.C.U. – Cluj-Napoca)

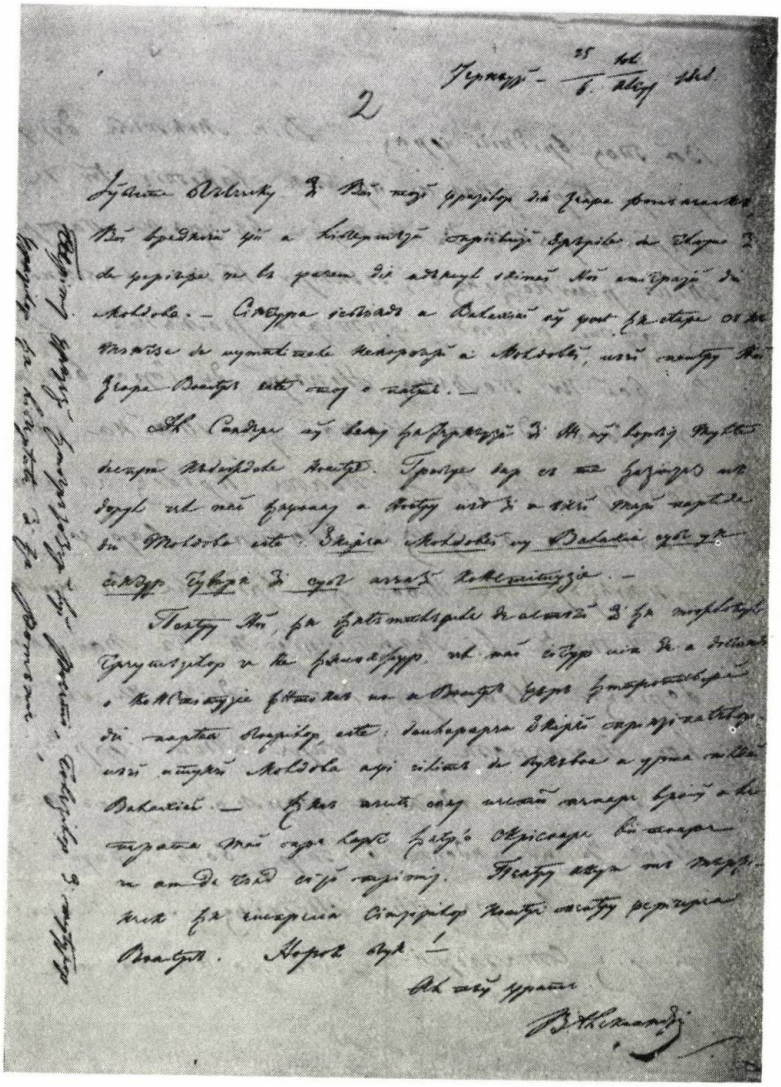

16.

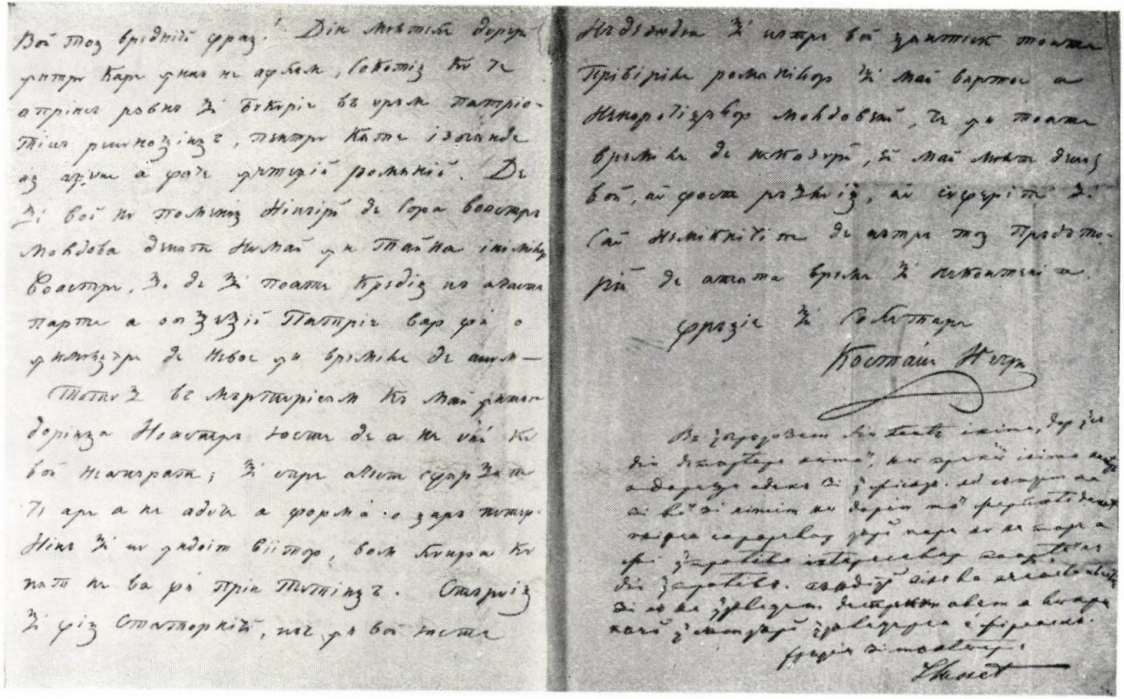

16, 17. Facsimilul scriscrii trimisă lui Bălcescu de Alecsandri, C. Negri și L. Rosetti (Ms. din *Corespondența poetului George Sion* — B.C.U. — Cluj-Napoca)

Paris 2/14 Dec 1885

—

Iubite Ioane

Îţi mulţumesc pentru volumul Suvenirurilor Contempo-
rane ce mi-ai trimis, şi mai cu seamă pentru
orele de plăcere ce mi-a procurat lectura capitolelor
care sînt cuprinse în jumătatea finală a volumului.
Cunosceam începutul şi asteptam cu nerăbdare
urmarea; am rămas foarte satisfăcut de întregul
acestei opere mult interesante şi scrisă într-o
limbă limpede şi bine adaptată subiectului. —
Primesce dar încă odată sincerile mele felicitări,
şi numai puţin urările de viaţă lungă, de
sănătate şi de putere de condeiu pentru ca să
ne dai în curând un al doile volum. Suvenirile
contemporane sînt destinate a fi citite cu

18.

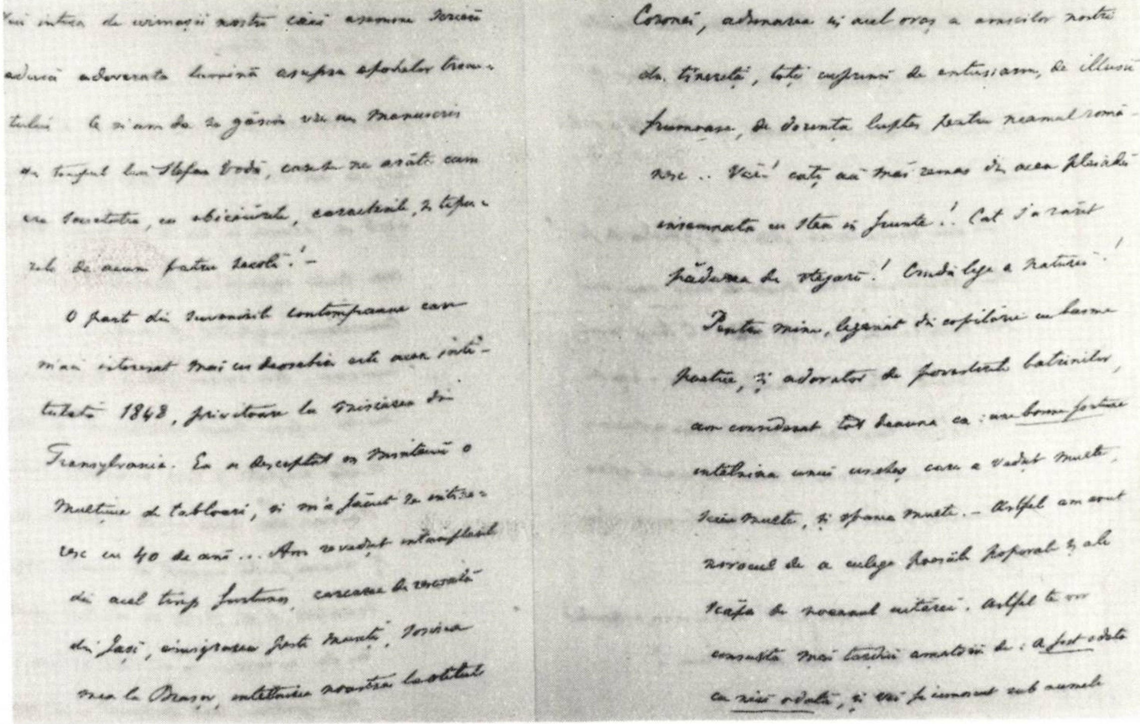
...nui intrea de urmaşii noştri căci asemene scrieri
aduce adevărata lumină asupra epocelor trecu-
tului. Ce n'am da să găsim vre un manuscris
din timpul lui Stefan Vodă, care să ne arăte cum
era societatea, cu obiceiurile, caracterile, şi tipu-
rile de acum patru secoli!—
O parte din suvenirile contemporane care
m'au interesat mai cu deosebire este acea inti-
tulată 1848, privitoare la mişcarea din
Transylvania. Ea a deşteptat în mintea-mi o
mulţime de tablouri, şi m'a făcut să întine-
resc cu 40 de ani... Am revăzut întâmplările
din acel timp furtunos, [illegible] revoluţi-
ei din Iaşi, emigrarea peste munţi, sosirea
mea la Braşov, întâlnirea noastră la [illegible]
Coronei, adunarea în acel oraş a amicilor noştri
din tinereţe, toţi cuprinşi de entusiasm, de illusii
frumoase, de dorinţa luptei pentru neamul romă-
nesc.. Vai! câţi au mai rămas din acea pleiadă
însemnată cu stea în frunte!.. Cât s'a rărit
pădurea de stejari! Crudă lege a naturei!
Pentru mine, legănat din copilărie cu basme
poetice, şi adorator de poveştile bătrânilor,
am considerat tot deauna ca: une <u>bonne fortune</u>
întâlnirea unui moşneag care a văzut multe,
ştie multe, şi spune multe.— Astfel am avut
norocul de a culege poesiile poporale şi ale
scăpa de pericolul uitărei. Astfel le vor
consulta mai târziu amatorii de: <u>A fost</u> odată
ca <u>nici odată</u>, şi vor fi cunoscute sub numele

19.

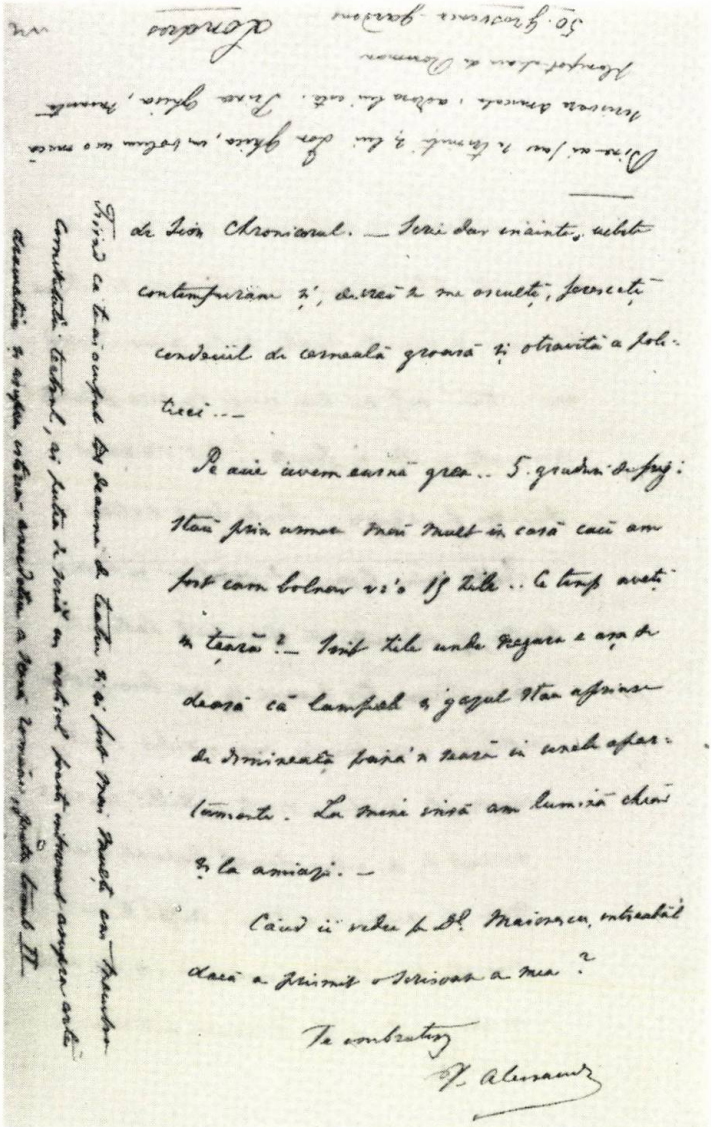

18, 19, 20. Facsimilul scrisorii trimisă de Alecsandri lui G. Sion (Ms. din *Corespondența poetului G. Sion* — B.C.U. — Cluj-Napoca)

Toamnele splendide, cu „lumea în cea mai deplină podoabă", la Mircești, unde, ca dintr-o gravură de Hokusai, *„cocoarele te salută din înaltul cerului, trecînd în mari triunghiuri călătoare"*, statornicesc imagini ușor de recunoscut în caligrafia subtil-rafinată a nuvelei lui Zamfirescu, unde „venise toamna, cu aerul ei de soră a unor orfani — blajină, caldă și voitoare de bine lumii. În straturile albastrei bolte se cufundau *dungi unghiulare de cucoare, atît de sus și de subțiri, că păreau niște desenuri arabe, încrustate într-o imensă piatră de lazulită."* [172]

Nevoia de lumină și căldură, „lumină aurie care să-mi intre în ochi și cînd ei sînt închiși și să-mi pătrundă chiar în inimă", face din Alecsandri un „poet al soarelui", cum scria Bogdan-Duică. „De ce nu-i totdeauna primăvară ? Cred că omul ar trăi îndoit mai mult și apucăturile lui cele rele s-ar îmblînzi. Lipsa de soare este cauza celor mai grozave crime." Călătoria va fi, tocmai de aceea, voiaj original „à la recherche du soleil". *„Am nevoie de lumină, mi-e sete de soare"*, numește condiția fundamentală a existenței, a gîndirii și-a simțirilor de fericire ale scriitorului. În absența lor se instaurează — cotropitoare — „opresiunea fizică și morală", ce face irepresibilă năzuința spre locuri arătîndu-i-se sub un prestigiu încîntător : „Am nevoie de soare și de priveliștea mării, unul să-mi încălzească sîngele, cealaltă să-mi legene închipuirea..."

Cu Alecsandri ne găsim înaintea scriitorului pentru care lumea este în chip esențial *priveliște*. Propensiunea ființei spre „albastra și mult măreața întindere a mării", contemplarea statornică a „tainicei nemărginiri a cerului" determină un *regim al privirii*, hotărît astfel încă din primii ani ai copilăriei scriitorului. Perspectiva predilectă rămîne aceea care înlesnește ochilor un zbor întins pe orizontul nesfîrșit ; așa e panorama Tangerului și a Pirineilor, a munților Brusei și a celor ai Neamțului, dar așa și „lecția" de geografie a patriei ținută la Paris în 1848, înaintea unei societăți de străini filoromâni, publicată în *Românii și poezia lor* : „Să aruncăm ochii asupra surfeței acestor șesuri nemărginite a țărilor românești, și vom videa o mulțime de movili singuratice. Ce sunt aceste movile ? Ele sunt paginile istoriei năvălirilor, căci cuprind oseminte de barbari ! Fiecare tumulus e un monument a trecutului rîdicat pentru priceperea viitoriului... Pe lîngă

acele movili istorice, găsim cîmpuri de bătălii a cărora nume amintesc luptele eroice susţinute de poporul român împotriva goţilor, a hunilor, a turcilor, a tătarilor, a leşilor etc. Iată Valea Albă, poreclită astfel de tradiţie, fiindcă în vreme de giumătate de veac au fost coperită cu osemintele a nenumăratelor mii de turci ce cotropiseră Moldova sub domnia lui Ştefan cel Mare : iată Dumbrăvile roşii, arate cu leşii înhămaţi la giuguri ; iată Războienii, Călugărenii, Baia, Valea Tutovei, ruinele Tîrgoviştei, ruinele Cetăţii Neamţului etc... În toate părţile unde vor alerga ochii, ei vor videa adevărul scris cu litere de sînge, şi acest adevăr este că Ţările Româneşti au fost, în vechime, cît şi în veacurile de mijloc, pragul templului civilizaţiei şi că poporul român s-au ţinut totdeauna cu tărie în poziţia sa de sentinelă al acestui templu." (p. 137)

Spre deosebire de Golescu, scriitorul a cărui perspectivă deficientă face ca lucrurile să se scufunde în „mărunta materialitate a detaliilor", Alecsandri introduce în proză *dimensiunea infinită.*

În ce măsură însăşi existenţa acestui scriitor, care mărturisea cîndva despre sine : „Duce-m-aş fără-ncetare / Ca vulturul, să pătrund / Peste-a ochilor hotare / Orizontul fără fund", poate fi raportată la un ideal de neţărmurire ne-o sugerează, prin opoziţie metaforică, prezenţa cîtorva *embleme ale îngrădirii — Iona, galera* şi *Procust,* simboluri ale opreliştilor stînjenitor resimţite, ne amintim, încă din sala de studiu a pensionului Cuénim, iar mai tîrziu, în slujba de şef al „mesii despăgubirilor scutelnicilor şi a pensiei răsplătitoare", întreruptă, ce-i drept, de repetate concedii „la feredee şi aiure" şi încheiată, nu peste mult, cu demisia din pricina unor „deosebite întîmplări".

În 1860, ministru al Afacerilor străine, Alecsandri îi mărturisea lui Negri între alte dorinţe — o casă frumoasă pe marginea mării, cu o grădina înflorită şi o femeie încîntătoare, sănătate, cîteva ore de lucru intelectual, un vechi prieten — anunţînd, oarecum, hotărîrea retragerii sale din viaţa politică : „Aştept primăvara cu neastîmpărul unui prizonier care năzuieşte spre ora eliberării. Atmosfera măririlor mă sufocă, pentru că se amestecă acolo mult aer stricat de josnicie şi linguşire. *Ministerul îmi face impresia unei galere, şi în materie de galeră prefer un caic, sau mai bine, o gondolă."* [173] În

1868, trecut pe listele deputaților pentru Cameră la propunerea marilor proprietari ai districtului Roman, scriitorul se vede *„culcat în patul lui Procust"* — motiv să aplaude, mai tîrziu, refuzul lui Iacob Negruzzi cînd acestuia i se oferă un post la Curtea de Casație („E rar de a găsi în țările noastre asemenea frumoasă abnegare, și eu unul sînt fericit de a videa pe fiul lui C. Negruzzi preferind cîmpul deschis și înflorit al literaturii la visunia labirintică a justiției"). Vorbind de „operele ușoare" — cîntecele comice și cançonete, alcătuite într-un moment cînd lipseau artiștii capabili, își reamintește impresia avută în acei ani — a unui om culcat într-un pat prea scurt, prea îngust, unde nu se putea întinde fără să se lovească și fără să-și facă vînătăi.

Proiectata călătorie din 1861 în Japonia era rezultatul unei năzuințe de nestăpînit a firii scriitorului, dornic să vadă acele regiuni îndepărtate despre care vorbise adesea cu Negri. Surprins să afle că prietenul său nu numai că nu-i împărtășea entuziasmul, dar găsea chiar „îngrozitoare" realizarea acelui vis, Alecsandri îi scrie explicîndu-se : „Ei, dragul meu, cînd îmi cercetez conștiința și cînd o întreb dacă de douăzeci de ani mi-am servit într-adevăr țara, conștiința îmi răspunde : Da, fără șovăire, și prin urmare îmi acordă din plin dreptul de a face în sfîrșit ceva și pentru mine, după ce am făcut atîta pentru alții.

Asta nu înseamnă că mă simt chit față de România, nu, voi muri, sunt sigur, așa cum am trăit, lucrînd pentru gloria și înflorirea ei, dar aceasta *înseamnă că nu trebuie să mă înmormîntez în pîntecele unui portofoliu ministerial ca Iona în acela al balenei,* că nu trebuie să mă condamn a trăi sau mai repede a pieri în atmosfera micilor intrigi de cabinet, nici să iau parte la luptele meschine ale Camerei, lupte în care voi termina întotdeauna prin a fi doborît pentru că *am mai multă inimă decît rațiune."* [174]

Confirmarea acestui adevăr o găsim pretutindeni în paginile prozei sale unde scriitorul se surprinde trăind cu sufletul mișcat de lucruri și cu ființa pătrunzîndu-se de realitatea lor, în „dulci reverii armonioase", cînd mintea plutește ușor pe spiralele fumului albăstrui al țigaretei.

Cu toate că de altă alcătuire sufletească decît Alecsandri, Kogălniceanu „reînviază și el în închipuire" priveliști admi-

rate odinioară în drumurile sale, dînd de la început dreptate poeţilor încredinţaţi că *„norii au forma ţărilor deasupra cărora trec"*, reproducînd conturele munţilor, văilor, pădurilor, cîmpiilor, plimbîndu-le apoi în necuprinderea cerului. De aceea, „de cîte ori văd un nour frumos, strălucit de soare, simt că văd — ne mărturiseşte — o privire a şesurilor Castiliei, norul mi se pare ca un dorit prietin, venit din Espania şi, aducîndu-mi aminte de toate plăcerile, de toate plăcutele suvenire ce am din această ţeară, rîvnesc fericirea norului". [175]

Prilej de resuscitare a amintirilor voiajului spaniol al lui Kogălniceanu, *norii* — despre care ştim că începuseră de mult „să dea lecţii" imaginaţiei de copil a lui Alecsandri — aduc, altădată, privirii călătorului cu malposta între Baiona şi Tuluza înfăţişări felurite, închipuind vulturi uriaşi părînd că zboară spre culmile stîncoase ale Pirineilor.

Cu Alecsandri şi Kogălniceanu, norii, avînd deja o zestre de „amintiri", pătrund în proza noastră, unde, mult mai tîrziu, „latifundiari ai fanteziei", cu memorie — „cea mai vastă, mai nepotolită, cea mai de necrezut" memorie, vor fi cîntaţi inegalabil într-un cunoscut poem din *Cartea Oltului*: „...Ca o poveste fără sfîrşit, a tuturor fiinţelor şi întîmplărilor din toate timpurile, curg norii în eter, năpădindu-l cu puzderii de imagini, mirifice sau înfricoşătoare... Tot ceea ce a fost strîns, după multe strădanii, în cele mai voluminoase enciclopedii, în vaste tratate de geografie, de botanică, de zoologie şi mai ales de istorie. Corăbii feniciene — mereu corăbii feniciene —, temple aztece, turme colosale de mamuţi, schelete de dinozauri, statui de faraoni... lungi caravane de cămile... pinguini solitari... visele urşilor albi în întunericul lungilor nopţi polare, sau acelea colorate şi de netîlmăcit ale cailor de mare, se ivesc, rînd pe rînd, din neant... *Norii ştiu tot. Absolut tot.*" [176]

„Antrenată" din copilărie înaintea priveliştii norilor sau a penumbrelor amurgului pe apa Prutului, privirea scriitorului rămîne oricînd disponibilă pentru efecte de felul celor produse de „umbrele dulci, întinse ca un văl transparent asupra ochilor", surprinse în tablourile lui Andrea del Sarto văzute la Florenţa, de umbrele rătăcite pe malul Dunării în noaptea scufundării vaporului Seceni, sau de umbrele ascunzînd coastele Ceahlăului în răstimpul „primblării la munţi".

Spectacol, lumea este pentru autorul cu „vitalitatea exuberantă și fantezia învolburată", cum îl numește Teodor Vârgolici [177] pe Alecsandri — de *lumină*, de *bucurie calmă*, de *viață ușoară și fericită* devenind pentru prozator impresie produsă *ochilor* și *minții*, *vederii* și *imaginației*. A-și fi urmat calea proprie a însemnat pentru scriitor a fi iubit întotdeauna acele lucruri în stare să-i stimuleze în primul rînd închipuirea. Și ele — ne-o spune singur — au fost înainte de orice *călătoriile*. Plăcerii necurmate a voiajului, înțeles nu o dată ca atunci cînd, la Biaritz, „de la fereastra salonului, ochii săi se plimbau fără saţiu, cînd pe albastra și mult măreața întindere a mării, cînd pe tainica nemărginire a cerului" și cînd „închipuirea, urmînd zborul ochilor, se lăgăna pe vîrful argintiu al valurilor și, lunecînd pînă în fundul orizonului, mergea adeseori de se oprea, ca o pasăre călătoare, pe catargurile corăbiilor ce treceau în depărtare" — i se datorează tot ce are mai bun proza sa. Ea este — de la *Istoria unui galbîn* pînă la *Pînea amară a exilului*, pentru a păstra succesiunea excelentei ediții datorată Georgetei Rădulescu-Dulgheru, apărută în 1974 la Editura Minerva, tributară, chiar și atunci cînd indirect, călătoriilor autorului său, cel puțin, năzuinței de nestăvilit a naturii sale — atavică, după opinia lui George Călinescu, și a cărei metaforă primordială rămîne *corabia*. Despre cît impune această metaforă criticului operei lui Alecsandri vorbește o pagină semnată de Perpessicius. Studiul din 1961 consacrat „densei arhive biografice" reprezentată de scrisorile autorului îl încredințează că ele sînt „o bogată mină, din care generații după generații vor extrage atît cărbunele bogat în calorii istoriografice, cît și diamantele strălucitoare ale fanteziei artistului". Pornit la drum cu presentimentul că în „arcanele adumbroase" ale corespondenței Alecsandri—Ghica se va fi rătăcit, poate, vreo frumoasă adormită în codru, găsea într-adevăr, și cu surprindere, în paginile acelor epistole aluzii incitante la ceea ce numește „silueta de fum" a Biancăi Marquetti" — „ultima idilă horațiană" a scriitorului.

În nota unei desăvîrșite adecvări a discursului critic la spiritul textelor, parcurgerea *Catalogului corespondenței lui Vasile Alecsandri* echivalează, în lectura lui Perpessicius, [178] cu o fascinantă *călătorie*, pe parcursul căreia „crîmpeiele biografiei scriitorului se aleg asemenea unor inedii *atoli*".

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

O simplă referință pitită după altele, printre — cine s-ar fi gîndit să spună așa ? — „columnele unui indice", poate urni, aici, o *„banchiză de gheață,* ca pe-o *navă captivă,* spre apele calde, către *lumină"*. Sau dacă nu atît de mult, „cel puțin *un stol de pescăruși* însoțind o *corabie fantomă"*.

Nu numai că imaginea — splendidă, oare cîtor critici la îndemînă ? — nu e cu totul în afara textului, dar, dimpotrivă, valorificînd sugestiile acestuia, ea recreează la un alt nivel metaforic universul corespondenței, prin extensiune și al prozei lui Alecsandri, restituindu-ni-l în *semnele* lui esențiale.

„PĂSĂRILE PROBLEMATICE"

Spre deosebire de alţi călători români, Alecsandri nu vine la Constantinopol cu sufletul dinainte pregătit, sau nu se manifestă asemenea scriitorilor invadaţi de impresii încîntătoare şi stranii din *O mie şi una de nopţi* — Bolintineanu ori Heliade — şi, cu atît mai puţin, nici obsedat de amintirea unor lecturi mai pretenţioase — „caravană încărcată de miragii, întîmplări şi nume", pentru Camil Petrescu.

Fără nimic livresc, notiţele din timpul primei sale călătorii pe malurile Bosforului (9 august—18 octombrie 1845), în oraşul acela „dintre lumi", sînt interesante, cum s-a remarcat de multă vreme, din punct de vedere psihologic. Aşternute în grabă, „nedichisite pentru vitrina literară", destinate să uşureze numai ulterioare aduceri-aminte, ele conţin acea sinceritate cu sine însuşi menită să înlesnească o privire limpede în „realitatea sufletească" a tînărului călător. Firească, aşadar, importanţa acordată lor de Bogdan-Duică, între istoricii noştri literari, primul statornic preocupat de reconstituirea evoluţiei „sentimentale" a scriitorului. Amestecul de realităţi şi fantezii, ivirea „procesului de vis treaz", făgăduiala de „ceva neaşteptat şi fantastic" a Bosforului, cugetările de psihologie etnică, vădind îndreptarea spre zonele mai adînci ale

personalității, toate acestea fac din jurnalul constantinopolitan un „document biografic de întîia mînă", analizat în studiul din 1922 [179] cu minuția binecunoscută a criticului. Pe urmele sugestiilor sale, biografii de mai tîrziu s-au ocupat de semnificația acestui voiaj, înscris într-un așa-numit „moment critic", imediat următor „izbucnirii" dragostei pentru Elena Negri.

Cu vorbele scriitorului în minte („Elena, demon spiritual, încîntător, ironic, figură malițioasă și plină de grație, fire bogat înzestrată, generoasă, sensibilă, inimă de înger, fantezie înflăcărată și vie. Pare a-i plăcea să stea de vorbă cu mine și să mă asculte vorbind cu entuziasm de Veneția, Roma, Florența etc. Jocuri nevinovate. Sunt pedepsit să improvizez versuri în onoarea doamnei Elena. Și recit din memorie strofe din poemul *Zunarilla* ; ea îmi dă replica prin strofa următoare, căci îmi știa poemul întreg pe dinafară. Plimbări pe jos peste cîmpul acoperit de zăpadă" [180]), ni se pare indiferent dacă plecarea va fi fost pricinuită de „oboseala — cum s-a spus — emoțiilor erotice" [181] trăite la Blînzi în martie 1845 sau de „spaima tatălui în fața perspectivei căsătoriei fiului său cu Elena Negri, divorțată, bolnavă și mai în vîrstă decît poetul" [182], și, dimpotrivă, mult mai important să aflăm ce supraviețuiește în ordine literară din impresiile sumar consemnate în vara și toamna aceluiași an.

Îmbarcarea nocturnă la Galați — însoțită de „sentimentul straniu al unei nelămurite păreri de rău" — se consumă datorită emoției și întunericului într-o pronunțată întrețesere de realitate și vis : pasageri, mateloți, bagaje, catarge, amintiri bizare mijind în „vagul gîndirii", figuri necunoscute precipitîndu-se pe punte plutesc, deopotrivă toate, în lumina cețoasă a lămpilor și dau iluzia de vis dintre acelea urmărindu-te și în stare de veghe, „plăsmuire a fantaziei de surprinzătoare culoare poetică și minunată neorînduială în efecte", niciodată egalabilă de spiritul treaz.

Nu știm dacă tînărul pictor prezent acolo și invidiat pentru stăpînirea naturii grație talentului și chiar a supranaturalului prin iluzii va fi împlinit vreodată „tabloul măreț" asupra căruia îi atrăsese atenția scriitorul : „Orașul Galați părea o masă neagră pe fruntea căreia luceau vreo 50 de lumini. Sunt luminile caselor dinspre marginea cheiului ; razele lor trag brazde luminoase prin care se vede mișcarea valurilor poto-

lite ale Dunării. Cîteva vase se ivesc în depărtare ca niște turnuri negre și luna pe jumătate ascunsă în nori se arată deasupra lor." [183]

Ne amintim însă că peste aproape patru decenii privirea la fel de tînărului Duiliu Zamfirescu, pe atunci magistrat stagiar la Hîrșova, se deprindea cu priveliști asemănătoare: oglinda Dunării pe fața căreia — aflăm din nuvelele scriitorului — „penumbra sălciilor da apelor culoarea seninului mărilor", cu „bărcile piezișe tăindu-și în lumină grațioase contururi" și „dunga malului trăgînd un chenar negru de-a lungul fluviului pînă departe", dar mai ales cu umbra catargelor și a frînghiilor așternută în chip de originală scriitură pe suprafața mișcătoare a valurilor.

Mai tîrziu încă, de pe muchea de piatră a digului din Constanța, portul cu „umbre tăiate de altele mai negre, forme amestecate, becuri luminînd a pustiu și linii de cale ferată ce se limitează de luciul mării liniștite întrerupt și el de arhitectura corăbiilor ancorate", lasă lui Camil Petrescu impresia unei încremeniri de „basm comercial". În jurnalul său, pregătirile de plecare înseamnă „dezlegări de parîme păroase, groase cît niște șerpi ecuatoriali, uruit de macarale" și puntea cu pasagerii ghemuiți pe bănci ca „emigranții în filme americane". [184] Pentru Alecsandri, călugării greci văzuți pe bord — semn rău! — redeșteaptă amintirea unei nopți furtunoase petrecută în altă călătorie, între Civita-Vecchia și Livorno, în 1837.

De la Galați la Sulina, Dunărea străbate — notează scriitorul în *Memoranda* — monotone „șesuri deșerte; spre mare, bălți imense deasupra cărora zboară mii de păsări; cîteva colibe pescărești presărate ici și colo la mari distanțe". În trecere prin aceleași locuri, trei ani mai tîrziu, în 27 iunie 1848, Ubicini vede malurile Dunării *„netede și cenușii ca ale Olandei"*, iar apa, întradevăr, *„gălbuie și aproape stătătoare"*, cum pare să ne încredințeze și desenul lui Michel Bouquet înfățișînd debarcaderul carantinei de la Brăila, unde catargele ambarcațiunilor din fundal sugerează mai curînd aripile unor olandeze mori de vînt; în sfîrșit, despre Galați, autorul scrisorilor publicate în *Le Siècle* din 1849, cu titlul *Trois mois en Valachie*, spune că îi reamintește uimitor „pe Horațiu și acea călătorie de la Roma la Brindisi". [185]

Observaţiile laconice ale lui Alecsandri în legătură cu pasagerii aflaţi pe vas — un pictor, Lucain, căpitanul Bellen şi bravii săi locotenenţi, împreună cu care se face haz de aşa-zisul profesor de limbi, cu ochelari enormi şi bonetă de bumbac, turcul cu barbă neagră şi turban verde, însoţit de haremul său şi remarca scriitorului privitoare la obiceiul grecilor şi turcilor de-a călători cu toată gospodăria lor : coşuri cu merinde, cutii de halva, ibrice cu apă etc. — ne întîmpină, amplificate în schiţe fiziologice, la Rallet, curios şi el de călătorii de pe puntea vaporului Loydului austriac ; aşa englezul, „gulerat, ras şi curat în privirea straelor. Pe lîngă toate apoi cetea precum mînca, adecă tot un fel de carte şi de biftec, cea întăi serie, celalalt hrănitoriu, preferindu-le la romane şi la creme înfoete şi slăbănogitoare. Glasul lui se auzea rar şi nu se suia niciodată mai mult decît oarecare notă şi zîmbirea îi îndeplinea rîsul cu multă cuviinţă" ; aşa francezul, „sprintin, cînta, se mişca, zburda, cetea în glas, mînca galete. Dar ştiţi de ce ? pentru că-i era urît. Englezul atît de ocupat, de mulţemit cu sine, nu-l puteai deosebi de-i era urît sau ba ; nu vorbea de ţara lui, ca şi cum era pătruns că nime nu poate discuta importenţa ei nici sminti încrederea lui în sine" ; între aceştia se învîrtea „un violonist neamţ străduindu-se a imita pe englez în port, iar pe francez în vorbă" ; cîteva turcoaice „aşezate într-un cuibar de saltele, cu paravan improvizat de covoare, şideau nemişcate cu corturile în mîni, şi turcul «Pater familias» cînd de cînd făcea cîte o inspecţie cu coada ochiului şi cu o gravitate liniştită plină de amenin-ţare, dar şi de siguranţă". [186]

Bosforul — desenat încă timid şi fără participare de Bouquet, produce, dimpotrivă, sensibilităţi vibrînde a lui Alecsandri efecte copleşitoare :

„În adevăr nimic mai frumos, mai surprinzător, mai feeric ca tot ce vezi înaintînd spre Constantinopol : mahalalele Terapiei, Arnăut-kioi-ului, Jeni-kioi-ului etc., etc. încîntă, transportă, minunează prin noutatea stilului lor oriental, cu casele pictate cu multe colori, cu grădinile lor feerice unde se suie maiestuos ţărmul Asiei, verde închis, aspru. Domneşte pretutindeni un nu ştiu ce misterios, care ne excită curiozitatea... În sfîrşit, priveliştea Bosforului, cu mahalalele cele multe şi elegante, cu grădinile frumoase, cu moscheile semănînd cu vasele mari cu două sau mai multe catarte, cu cimitirele, pre-

umblările sale, cu cetățuile copilărești, cu miile de corăbii și miile de bărci brăzdîndu-l în toate direcțiile, cu acel farmec al noului și acea coloare orientală așa de necunoscută de europeni ; tabloul acesta întreg, sublim și elegant, care pare că a fost aruncat pe cele două maluri ale Asiei și Europei de către un geniu al feeriei orientale, acest tablou, spun, a întrecut într-adevăr tot ce putusem crea în închipuirea mea."

Există, în memorialistica noastră de călătorie, două moduri complet diferite de-a trăi entuziasmul provocat de Bosfor : unul spontan, necondiționat, hrănindu-se din impresia momentană — chiar dacă scriitorul recunoaște că „nu are destui ochi ca să vadă, destule simțiri ca să simtă", deși „i se pare că-i lipsește încă mult pentru a putea pătrunde tot farmecul care se desfășoară în fața-i", ilustrat de Alecsandri, și un altul mediat de lecturi, nervos, în căutare febrilă de repere, mărturisit de Camil Petrescu : *„N-am o axă, n-am un schelet pentru fixarea celor ce văd.* Pe dreapta și pe stînga, dealuri, cînd împădurite, cînd rîpoase, închid drumul sau se desfac în lacuri după ce au ocolit promontorii largi, cu trupuri ciuntite, de ziduri năruite, de debarcadere mici și, icicolo, promenade și hoteluri de lux mai bogate și mai fastuoase ca pe malul Oltului la Călimănești. *Dar nu pot recunoaște nimic, nu pot identifica nici un punct.* Încerc să întreb cîte un marinar, dar se pare că ofițerii de marină, blazați, tratează Bosforul cum tratăm noi Bucureștii în care trăim, uitînd să-i cunoaștem. E parcă un spectacol de cinematograf anonim. *O hartă clară ar lămuri totul."* [187]

Spațiul delimitat de privirea din 1845 ne apare în pagina din 1933 invadat de numeroase marcaje livrești : „Timp de secole au pornit de aci, din chioșcurile și seraiele acestui defileu, hotărîri crunte, care au dus moartea sau viața în principatele dunărene, au pornit porunci mînioase către pașii de pe Dunăre. Soarta Rusiei de sud, a Ungariei, a occidentului pînă sub zidurile Vienei era schimbată de oameni care aci iubeau, aveau copii, sărbători și zile de moarte. E pe aci pe undeva cetatea zidită de Murat al IV-lea, e legătura de tabii de piatră a lui Mohamed al II-lea, clădită aci cu un an înainte de căderea Bizanțului, înconjurat astfel din toate părțile. Pe aci trebuie să fie undeva Balta Liman, cu «Conacul» în care în 1849 se hotăra soarta noastră. E încă, pe aci, poate pe malul stîng, sub deal, între aceste înșirări de yaliuri și

castele, Jenichioi, unde la 1828 s-a hotărît independența Greciei. Pe dreapta, poate acolo unde sînt promenadele luxoase și vilele, e desigur Terapia, cu palatele familiilor care, pornite din Fanarul încîlcit și murdar al caselor de lemn, după ce ocoliseră și se încărcaseră de averi în principate, nu se întorceau în mahalaua natală, ci își construiau aci, în această stație aristocratică, vile și chioșcuri : Mavrocordat, Mavrogheni, Suțu, Moruzi, Caragea, Ipsilante etc., etc. *Dar unde ? Dar care sînt ?*" [188]

Profitînd de șederea pe malurile Bosforului, unde fusese trimis de Grigore Ghica să trateze, împreună cu Negri, problema averilor mănăstirești, Dimitrie Rallet scrie *Suvenire și impresii de călătorie* (1858) astfel recomandate de Alecsandri : „Acest uvraj a fost publicat la Paris și chiar s-a tradus în limba franceză, dar este foarte puțin cunoscut între români, deși prin calitățile sale merită un loc distins în toate bibliotecile publice și particulare". (p. 523)

La Constantinopol, vederea autorului scrierii este „lovită" și ea de „acești codri de catarturi, de atîtea steaguri ce fîlfîiau în văzduh, de atîta fum ce se mesteca cu aburii transparenți ce făceau frumusețea privelиștei Constantinopolii și mai fantastică". Ochiul lui Rallet completează impresia fugară a predecesorului său, precizînd-o totodată : „Soarele răsare măreț într-un ceriu fără nori, într-un azur fără margini. Fereastra mea dă asupra mormintelor umbrite de ciparișii nalți, a cărora verdeață se înviorează de cele întîi raze ale zilei. O negură întinsă înveselește Constantinopoli și precum produce iluzie mărind suprafața mării golfului ce se prelungește pînă la apele dulci ale Europei, pre atît desparte de pămînt și rădică ca în aer giamiile lui Selim-șahade, minarelele lor înălțate ca niște brazi spre ceriu și caserna lui Daud-pașa cu lagărul frances. Astfeli Constantinopoli se înfățoșază privirei ca unul din acele spectacole optice numite «Nevelvilder» sau ca fenomenul naturei «mirage» și face un contrast plin de farmec cu mahalaua Kasim-pașa și cu dealul San-Dimitri ș.c.l. ce se destind în un amfiteatru curat de neguri și se luminează de cele mai strălucite raze a soarelui." [189]

Cu entuziasmul ce-l caracterizează, Alecsandri exclamă : *„Constantinopolul este cea mai măreață și cea mai strălucită victorie a realității asupra imaginației.* Niciodată în viață nu

am simţit un aşa mare şi aşa adevărat entuziasm ; niciodată priveliştea nu m-a izbit mai mult."

Desăvîrşirea unei asemenea emoţii se realizează, privind lucrurile în evoluţia literaturii noastre, tîrziu, tot într-o pagină a lui Camil Petrescu, după ce incursiunea istorică a scriitorului copleşit de memorie se va fi încheiat :

„Palatele sînt acum cu ferestre multe, coborînd pînă în apă, ca în priveliştile veneţiene, unele îndesate în altele, despărţite de moschei cu minarete tari, înalte. În fund şi pe dreapta sînt terase etajate, înghesuite, clădiri, unele fumurii, altele albe, sînt nenumărate turnuri. Zguduitor ieşite în relief sînt cupolele mari, încălecate ca nişte carapace uriaşe de argint şi marmoră, ale moscheilor, păzite de cîte patru sau şase minarete : fusuri de marmoră, înalte cît foişoarele de foc, înălţîndu-se (toate paralele, ramarcă un tovarăş de drum) viu spre cer. *Sîntem în miezul zilei şi e scînteiere de aur şi argint în atmosferă, o pulbere răcoroasă în acelaşi timp. Bosforul s-a lărgit dintr-o dată înaintea noastră, e încărcat de zeci şi zeci, de sute de corăbii, şalupe, mahoane, vase de pasageri care plutesc încoace şi încolo, desigur fiecare la rostul ei precis, dar pentru noi, care nu-l cunoaştem, fără nici o noimă, într-o învălmăşeală inimaginabilă.* Dealuri împădurite, sau numai cu tăpşane, din stînga şi din dreapta, s-au turtit şi ele, sînt acum coline dulci, acoperite, în loc de păduri, cu case cu multe etaje şi multe ferestre. E pe stînga Scutarii Asiei Mici, pe dreapta, Galata şi Pera. Bosforul intră acum într-o mare, ca un fluviu în ocean... Mulţi citează această mare răspîntie de ape în mijlocul Constantinopolului, drept cea mai frumoasă priveliştе din lume. N-am cunoscut atîtea ca să putem fi de o altă părere, dar *berechetul de culori şi forme, încălecarea de terase, bogăţia de moschei şi palate, toate scăldate într-o lumină vie, e uluitoare.*" [190]

Revenind în actualitatea secolului al XIX-lea, observăm că, spre deosebire de Rallet — rătăcitor pe uliţele ticsite de oameni cu porturi ciudate, pline de curiozităţi şi de „împrejurări periculoase", amestecîndu-se în forfota hamalilor, plăcintarilor, covrigarilor cu tipsiile aşezate pe cap, apropiind imaginile pînă la a face deslușită faţa neagră şi puhavă a eunucilor cu ochii „ca ghiocii, albi şi fără luciu" — Alecsandri evită furnicarul pestriţ al străzii, preferîndu-i confortul odăilor mobilate jumătate europeneşte, jumătate oriental,

din hotelul doamnei Giuseppina ; aici primește vizita dr. Dickson, furnizor de veşti, companion distins, posedînd în acelaşi timp „noblețea rece a englezilor şi amabilitatea francezilor, exprimarea frumoasă şi manierele desăvîrşite" — însuşiri, să mai spunem ?, atît de conforme gustului subțire al tînărului moldovean.

Regimul de viață în săptămînile constantinopolitane este, după propria constatare, „exemplar" : deşteptarea la 5 dimineața, baie în mare la 7½, apoi dejunul (la Camil Petrescu : „pînă se deşteaptă lumea de-a binelea în acest Levant leneş, citesc cu patimă cărțile despre viața lui, pe care încă de ieri le-am împrumutat în teanc de la un student turc, ataşat de noi") şi din clipa cînd căldura devine insuportabilă, împreună cu tovarăşul său, pictorul, aproape toată ziua închişi în camerele lor, ocupați unul cu scrisul, celălalt cu desenul ; seara, în aşteptarea sosirii pacheboturilor, promenadă înaintea cafenelelor unde „fashionabilii" insulei aprind candele romane şi petarde alegorizînd explozia iubirii lor pentru frumoasele curtezane ; altă dată, vizită la prințul de Samos, un ocol la bazarul cu mătănii de aloes, plimbare la hipodrom sau ascensiune călare pe cel mai înalt pisc al insulei.

Călător cu *darul perspectivei,* Alecsandri găseşte oriunde s-ar afla, ca mai tîrziu la Sevastopol şi Avignon, acele puncte de observație — creasta malului stîncos al insulei Prinkipo, vîrful muntelui Bulgurlu — oferind, mai mult decît simple panorame, vederi superbe, magnifice, ale Orientului în succesiunea de insule, munți, coline, mare — pretutindeni mare, imensă şi scînteietoare, iar departe, în zare, bănuiala de drum ducînd spre Meca. Din turnul Serascher admiră priveliştea Constantinopolului, marea de Marmara, coastele şi insulele Asiei, Bosforul cu mahalelele lui, Galata şi turnul ei, Cornul de Aur năpădit de vase, Arsenalul etc., iar deasupra tuturor, mulțimea acoperişurilor roşiatice printre care se zăresc moschei şi zeci de minarete.

Din exact acelaşi punct privind lumea, Camil Petrescu are impresia că se află într-un avion oprit în loc, iar jos de tot, o hartă vie, mărită copleşitor. După cum, tot aşa, trecerea prin *Micul cîmp al morților,* „acest cimitir dezordonat, vast spațiu presărat cu lespezi înfipte în pămînt şi cu pîlcuri de pini uriaşi de Asia", în rest „cu totul neglijat sub raportul curățeniei", consemnată lapidar de Alecsandri, dez-

voltă la Camil Petrescu reflecţii generale despre cimitirele europene şi cele turceşti sau, mai ales, despre *chiparos,* „acest frate îndoliat şi înalt al bradului şi al pinului" (mai tîrziu, la Octavian Paler [191]: „procesiunile chiparoşilor au demnitatea brazilor ce veghează în munţii Orăştiei sanctuarele dacice"), „care nu întinde crăci, nu se destramă într-o căutare a pămîntului, ci se vrea numai către cer, ca *un minaret negru de umbră închegată*", sugestia „lipsei de familiaritate a morţii" face din acest copac „unicul parcă gînditor în lume" (pentru O. Paler, în Grecia „chiparoşii pîlpîie funerar" şi dau „nota necesară de spiritualitate severă şi lucidă unei naturi care altfel ar fi prea înclinată să-şi uite umbrele din cauza luminii şi prea patriarhal rurală din cauza măslinilor"), „o fiinţă prezentă şi transcendentă în acelaşi timp, trăind singur, cu gol în jurul lui, fără promiscuitatea celorlalţi copaci, care îşi încîlcesc crăcile, îşi amestecă frunzişurile, se reazemă unul de altul". [192]

Expansiunea privirii compensează, la Alecsandri, ineficienţa resimţită înaintea unui peisaj neaşteptat, euforizant, în receptarea căruia simţurile comune se dovedesc neîndestulătoare. Cu excepţia *verdelui închis, aspru,* al pinilor asiatici (la Camil Petrescu Bosforul a asociat cu transparenţa de *„sticlă verde, cu apă, dacă o priveşti în lumină"*), ochiul scriitorului nu înregistrează culori, cît mai cu seamă spaţii — întinse, nesfîrşite.

Nu altfel procedează, în aceiaşi ani ai mijlocului de secol al XIX-lea, cînd vizitează Orientul, contemporanul lui Alecsandri, Gh. Tăttărescu. Aşa cum ne asigură Teodora Voinescu, autoarea unui fin studiu consacrat pictorului moldovean, schiţele sale făcute la Brussa şi Constantinopol (*Brussa, Vîrfuri de munţi în Balcani, Bosforul, S. Giorgio în insula Prinkipo* etc.) „sînt toate în creion, fără indicaţii de culoare... Cele mai multe sînt *peizaje panoramice, vaste, însă fără preocupările de pitoresc şi de culoare* prin care această regiune atrăgea pe artiştii francezi şi chiar pe unii dintre contemporanii săi români, ca Szatmáry şi Aman". [193]

La Constantinopol, în octombrie 1845, fericirea încă de nimic umbrită a tînărului îndrăgostit, predispoziţia romantică accentuată în amurgurile Bosforului de „tablourile vaste, sublime şi elegante", de „priveliştile luminate de vălul roşcat al ultimelor raze ale asfinţitului", sau în nopţile poetice fă-

cute „să dea geniu celui ce nu are și să-l răpească aceluia ce-l are, într-atît de puternice sînt impresiile", explică *luminozitatea strălucitoare, feerică,* revărsată generos asupra lumii. Orientul la Alecsandri este spațiul unde totul concură la a te face să crezi că, „murind, ai reînviat într-o țară de basm", impresie de care nu e străin, chiar dacă altfel, nici Camil Petrescu : „S-a înserat... Umbrele tăiate ici-colo de candele ne-au desprins de noi, de sîntem parcă într-un ținut de vis și spirite. Defilăm pe lîngă zidul de cetate, prin dreptul unei firide cu ferestruică de gratii dese de bronz. Înăuntru e un mic serai luminat de candele, cu divanuri, covoare, sipeturi. E mormîntul lui Eyub. Cînd eram mic avea cineva o cruciuliță sfîntă. Dacă închideai un ochi și privai printr-un bob din mijlocul ei, vedeai, ca dintr-o altă lume, Ierusalimul. Și acum, om în toată firea, privesc prin ferestruica asta de parcă aș privi într-alt țărm, într-altă lume." [194]

Alăturarea aceasta de fragmente din Alecsandri și Camil Petrescu ar putea părea surprinzătoare, dacă nu chiar exagerată. Totuși ea este posibilă, gîndindu-ne — desigur nu la dăinuirea încă după 88 de ani a acelorași elemente, puțin schimbate, ale peisajului — ci mai ales la intenția autorului volumului *Rapid-Constantinopol-Bioram* de a reconstitui vechi itinerarii, traiecte ale privirii unor predecesori iluștri, între care : Pierre Loti, „așezat altădată, scrie Camil Petrescu, la una din *aceste* mese și avînd în față *același* peisaj" asupra căruia se îndreaptă *acum* ochii săi „pe coasta circulară, cu profiluri nesfîrșit crenelate", unde „moscheile pun contînente de argint, străjuite de siluetele fără prihană ale minaretelor ce străpung văzduhul de veacuri" ; sau Constantin Brîncoveanu, cercetînd zilnic de după gratiile Edi-Culei priveliștea unde autorul se află în clipa de față și de unde, adaugă, domnitorului „i s-a părut fără îndoială o nebunie, fantastică, din altă lume, cu alte dimensiuni, posibilitatea pe care o aveau corăbiile de a se mișca în *acest* larg liber *ca vasul nostru azi, la ceasul acesta*".

Este vorba de încercarea „dibuită" a „seriei sufletești" a scriitorului de a se încorpora acestei realități de aproape 1.500 de ani în diferitele ei transformări. „Dacă n-ar fi tăblița — spune Camil Petrescu — n-ai deosebi cu nimic mahalaua istorică de celelalte, și nici așa *nu știi unde sfîr-*

şeşte, unde se limitează". Astfel că atunci cînd, în zilele următoare, străbate cu „nostalgie ancestrală" mahalalele cu uliţe în costişă, cu lespezi desprinse, legate cu smocuri de iarbă între ele, printre case negre de lemn, cu balcoane cu geamlîc şi grădini închise, pe la răspîntiile cu platani, nu cunoaşte nimic şi nu este recunoscut de nici o stafie. „*Să fie tăbliţa* — se întreabă — *să fie ce adăugim noi totul?*"

Căutînd pe acest ţărm asiatic, prin faţa căruia „trec nave dinspre gurile Dunării spre gurile Nilului de zeci de veacuri", ceea ce „a mai rămas de acum o mie şi sute de ani", oare nu ni l-am putea imagina pe Camil Petrescu trăind în paginile jurnalului său nu numai în „realitatea" Brîncoveanu sau Charles Diehl, ci şi în aceea a anului 1845 ? Căci „drumurile de moarte" străbătute în gînd de scriitor şi rămase neştiute doamnelor în rochii uşoare, sportive de lîngă el pot duce nu numai la cafeneau Pierre Loti, dar şi spre popasul lui Alecsandri, aflat şi el „sub impresia unei licori aromate, a unei ţigări imperiale şi a unui apus de soare melancolic deasupra Bosforului".

Aşa cum bănuia, Alecsandri n-a mai atins niciodată în călătoriile sale ulterioare pragul exaltării trăite pe malurile Bosforului în 1845. Ar trebui, poate, să spunem că în aceiaşi ani doar Kogălniceanu mai încearcă emoţii asemănătoare, în Spania, atunci cînd scrie : „Închipuirea mea era întinsă, capul meu era plin de mari tablouă, cînd singur, străin, mă plimbam noaptea în catedrala Toledei sau cînd a doua zi petreceam pîn ruinele sale, n-auzind decît sunetul pasurilor mele, sau o pasăre cobe ce fugea la apropierea mea, sau o piatră ce cădea cînd mă suiam pe scările răsăpite a Sant Juan de les Bojes. Adîncit în visurile mele, *într-un extas nedescris*, îmi plăcea a studia acele ruine măreţe, a contempla natura pietrei ce sămăna arsă şi arzînd încă, căci soarele arde tot aice, mă scoboram în adînci subterane, suiam înalte scări, treceam prin mari ogrăzi, prin lungi galerii şi văzînd Tagul, îmi aduceam aminte de palatul Galianei.

Înaintea unor asemine privinţe, inima bate mai ades, închipuirea tace, dar gura nu poate rosti nimică, afară de exclamaţii de mirare. Tăcerea este cea mai poetică descripţie în acest caz." [195]

În ce-i priveşte pe Alecsandri şi Bolintineanu, pentru ei Orientul este „tărîmul sentimentelor totalitare, al pasiunilor

fără întoarcere, al extremelor adică, spațiul ideal al poeziei romantice", cum scria Mircea Anghelescu [196] într-un studiu cu numeroase și incitante observații.

La polul opus euforiei din însemnările *Memorandei* se situează dezolanta însingurare la Constantinopol destăinuită de Bălcescu în martie 1849: „Sînt trist — îi scria lui A. G. Golescu —, tare supărat, trăiesc în mare singurătate, lipsit de toate, fără bani, deloc, fără chef, fără sănătate și fără cărți, ca să citesc sau să lucrez. Îmi pare rău că n-am venit la Paris, decît în acest loc sălbatic." [197]

Lapidară, viziunea din același an a lui Heliade este în acord cu dispoziția sufletească a proscrisului. Exilatului căruia i se interzice să părăsească puntea vasului, Bosforul îi apare străjuit de-o „pasăre de noapte" — cobe pusă pe porțile Stambulului". În mijlocul „soților adormiți de singurătate", scriitorul rămîne tăcut, „nedeterminat", contemplînd istovit în noapte cerul și cetatea. Imaginea, destul de comună la Alecsandri, a portului diurn brăzdat de corăbii ușoare, devine în pagina lui Heliade austeră „pădure de arburi desfrunzați", plutind asupra apelor. Veghea solitarului este totodată solemnă „rugă mintală" de proscris. „Omul colectiv a înviat... Auziți, popoli! Minte cîntarea aceasta sau voi sînteți surzi de optsprezece seculi și jumătate? Cu popolii toți învia-va și România!" [198]

Cîțiva ani mai tîrziu, în 1860, avea loc vizita primului domnitor al Principatelor unite în capitala Imperiului Otoman. Despre călătoria — singulară pînă la acea dată —, cît și despre primirea princiară rezervată „omului de la 5/24 genariu", cum era numit Cuza, aflăm amănunte din relatarea lui Bolintineanu, el însuși component al impunătoarei suite: „Niciodată în cazuri de această natură, Poarta otomană nu a exprimat atîta dorință de a vedea un domn român în capitala Turciei; niciodată nu au oferit mai multe onori aleșilor românilor".

Condițiile țărilor române erau cu totul altele decît în 1849: „Atitudinea demnă și națională a principelui Alexandru Ioan și conduita mintoasă a agentului țărilor, demnul bărbat Negri, au contribuit cu desăvîrșire să încununeze dorințele românilor". Urcînd pe puntea vasului, Cuza era întîmpinat cu „miriade de candele romane, aprinse deodată,

și un grațios foc de Bengal revărsîndu-se pe fața vasului. În seara aceea, la masa de la Emirgian, românii din suita domnească ridicară toaste în sănătatea domnitorului, a lui Negri și în unirea țărilor." [199]

*

În timpul plimbării aceleia dintr-un amurg de neuitat pe plaiurile țării de jos, atunci, în martie 1845, înaintea voiajului oriental, Alecsandri și Negri hotărîseră scrierea în colaborare a unei poezii cu subiect „fantastic și național". Alegînd *Strigoiul*, cei doi prieteni dezvoltă într-o baladă, e adevărat lipsită de calități deosebite, motivul logodnicului atras în noapte de tainice lumini ducîndu-l la moartea urmată de prefacerea în strigoi. Fără să dăm importanță prea mare acestui episod, îl reținem totuși între „pregătirile" drumului la Constantinopol, cetatea spre care scriitorul se îndrepta și astfel sensibilizat. Ajuns acolo, luarea-aminte îi va fi reținută, între altele, de zborul unor păsări stranii pe oglinda Bosforului (disponibil pentru observații similare, Kogălniceanu era surprins tot atunci de absența ciudată a păsărilor și a copacilor la Mancia sau în Castilia).

Aceste păsări bizare îi intrigaseră și pe alți călători de la începutul veacului al XIX-lea. Așa, prin 1812—1814 ele stîrneau curiozitatea ambasadorului Franței, contele Andréossy, care notează în jurnalul său : „Il y a peu d'oiseau d'eau sur le Bosphore : on n'y voit que des Cormorans, des Goëlans qui s'y montrent par milliers et *l'Alcyon voyageur, dont le vol rapide et infatigable le port alternativement d'une mer à l'autre en rasant la surface des eaux*". [200] Cîțiva ani mai tîrziu (1821—1825), R. Walsh, ambasadorul Marii Britanii, le dedica un întreg capitol, *Espèces d'Alcyons*, din volumul său masiv, tradus și în franțuzește, intitulat *Voyage en Turquit et a Constantinople*, Paris, 1828, unde observa : „Il a le dos noir et le ventre blanc. *Il plane continuellement sur le Bosphore, qu'il traverse avec rapidité.* Lorsqu'une compagnie d'oiseaux de cette espèce arrive, soit à la Mer-Noir, soit à celle de Marmara, elle fait volte-face et revient au Bosphore, et même pendant tout la journée. *On ne le voit ni s'arrêter ni prendre de nourriture. Les Français les appellent âmes damnées. Ils sont très nombreux ; et une particularité à remarquer, c'est qu'ils ne font pas le moindre bruit en volant.*

J'ai eu souvant envie d'en touer un pour l'examiner de près ; mais les Turcs ont une si grande tendresse pour tous les être animés, excepté l'homme, qu'il n'est permis à personne d'attenter à la vie d'un oiseau sur le Bosphore, sans s'exposer au mécontentement de ceux qui le verraient." [201]

Poet, Alecsandri se interesează de alcyoni în alt fel decît diplomatul englez şi reuşeşte să afle originea unei legende pe care ar fi dorit s-o scrie, dar pe care deocamdată o rezumă numai în finalul notelor de călătorie la Constantinopol : „Sub pretext că este orb, un tînăr cîntăreţ pătrunde într-un harem şi este surprins de căpetenia eunucilor în braţele favoritei. Arapii îi scot ochii şi aruncă în Bosfor pe favorita vîrîtă într-un sac. În clipa în care corpul se scufundă, un *elcovan* iese din apă : acesta este sufletul osîndit al victimei."

Ce sînt *elcovanii,* Alecsandri explică în notele *Lăcrimioarelor* (1853) : „Paseri ce zboară răpide pe luciul Bosforului. Turcii cred că ele sunt sufletele celor ce nu au putut intra în raiul lui Mahomed şi au un mare respect pentru dînsele."

Este vorba, aşadar, de „suflete rămase-n lume, în lumea în care le-au pierdut păcatul lor dulce ori vina neiertată — idee gingaşă şi tragică" — scria Bogdan-Duică [202] în 1921 —, pe lîngă care, însă, Alecsandri trece (să reţinem acest lucru), oferindu-i-o prietenului său Ed. Grenier. După plecarea din Moldova, poetul francez compune în 1857 şi dedică lui Alecsandri poemul *L'Elkovan,* unde transfigurează un episod din viaţa sa de secretar particular al lui Grigore Ghica (1854—1856) — admiraţia pentru fiica acestuia Natalia —, adăugînd şi un epilog care preamăreşte artistul creator aflat în căutarea unui semn veşnic pentru o idee sau o simţire trecătoare.

S-ar părea că, din acest moment, elcovanii fuseseră uitaţi de Alecsandri. Totuşi, în 1871 îi sînt reamintiţi de o rugăminte a lui Grenier, căreia scriitorul îi răspunde în 12 octombrie astfel : „...Mă voi sili să-ţi găsesc covoare moldoveneşti împodobite cu *păsări problematice* şi să ţi le trimit ca să faci din ele portiere etc. Te înştiinţez numai că se găsesc foarte greu şi că voi avea de lucru ca să descopăr ceva ca lumea, ca originalitate de desen." [203]

Scriitorul nu exagera cîtuşi de puţin ; fiind foarte vechi, scoarţele acelea erau într-adevăr dificil de procurat. *„Păsările problematice"* prezente în compoziţia lor ne trimit la un motiv decorativ celebru : *pomul vieţii* („homa"), despre

care specialiștii afirmă că apare reprezentat, aidoma cu imaginile de pe covoarele din Asia-Mică sau Caucaz, într-o formă apropiată de cea a unui chiparos subțire și înalt, plantat într-o glastră și că are figurate pe ramuri *păsări* — simbol oriental al sufletului. [204]

Motivul *pomului vieții* cu pasărea în vîrf e prezent și în țesături religioase (faimoasa broderie de la Trei Ierarhi — 1639, cu „pasărea coborînd în jerba de raze dintre norii flancați de soare și lună"), de asemenea pe monumentele funerare din cimitirele vechi moldovenești din secolul al XIX-lea. [205] Figurarea păsării în ornamentica populară e legată de imaginea corespunzătoare a sufletului după moarte; în cadrul unei mentalități magice, ea juca rolul de prezență efectivă a sufletului lîngă mormîntul celor morți în floarea vîrstei. [206]

Cu *pasărea-suflet* ne găsim nu numai înaintea unui străvechi motiv al emblematicii scoarțelor românești — „de tipar iranian", în ce le privește pe acelea moldovenești, dar și în fața unui tulburător motiv literar, încorporat, după cum am văzut, în legenda culeasă de Alecsandri pe malurile Bosforului. Ideea ei — observa Bogdan-Duică — era „vrednică de Dante", scriitor citat la un moment dat în *Pseudokynegeticos* tocmai pentru asta: „Cînd soarele se pleacă spre apus... *atunci prin nălțimile văzduhului zboară cîntînd ale lor doine lungi șire de cocori, brîne șerpuinde de acele păsări călătoare în care divinul Dante a întrevăzut grațioasa imagine a stolului de suflete duioase, de unde se desprinde, spre a-și deplînge răstrîștea, gingașa lui Francescă*". [207]

Făcînd numai o simplă mențiune despre „alcyonul captiv" din nuvela Hortensiei Papadat-Bengescu și, pentru aceeași perioadă, despre elcovanul *Amăgirilor* pillatiene, adăugînd, apoi, că, în alt fel, motivul *pasărea-suflet* poate fi reîntîlnit la Blaga în *Avram Iancu* („În pădure/ Toate păsările dorm,/ Numai una n-are somn,/ Cată să se facă om"), ne dăm seama că ne-am îndepărtat deja foarte mult de posibilitățile lui Alecsandri. De aceea, gestul cedării subiectului elcovanului — nu ne punem întrebarea dacă și întrucît problematizat — era tot atît de inevitabil, pe cît de previzibil este acela al scrierii *Legendei rîndunicăi*.

Cînd, după foarte mulți ani, în iulie 1882, Alecsandri recitea poemul *L'Elkovan*, acesta i se părea a fi „o bijuterie orientală", despre care pe bună dreptate i se vorbise cu ad-

miraţie în sudul Franţei. Dar ce se mai păstra din ecourile poveştii auzită altădată la Constantinopol... „Mi-a reamintit *veselul* nostru trecut, atît de *plin de iluzii,* şi dragile noastre convorbiri pe malul oceanului." (S. n.)

Nu pentru a-i reproşa lui Alecsandri că nu va fi prelucrat atunci, demult, subiectul unei legende, pe care după trecerea anilor o înţelegea şi mai puţin, spunem toate acestea ; am sugera numai că o renunţare, renunţarea scriitorului la o temă anumită poate constitui un indiciu tot atît de grăitor ca şi acceptarea alteia ; şi că, aici, ea vorbeşte cît se poate de sugestiv despre limitele inspiraţiei autorului.

Nu înseamnă că pe malurile Bosforului Alecsandri nu fusese atins de aripa unui elcovan ; astfel, evenimentele îşi proiectau umbrele *înaintea* lor. Bănuială confirmată de jurnalul veneţian al scriitorului.

Încredinţat lui C. D. Papastate la 15 noiembrie 1945 de Elena Ivănescu-Capşa, nepoata Paulinei Alecsandri, *Jurnalul intim* (7/19 iunie 1846 — 4 mai 1847) a fost publicat, după o sută de ani, la începutul primăverii lui 1947. În cronica din aprilie a revistei *Ramuri,* evenimentul era echivalat cu depistarea unui „filon aurifer" şi cu un „cîştig de proporţii neobişnuite". [208]

Definită mai exact, şi plastic totodată, de Perpessicius în *Jurnalul de dimineaţă* din 9 iunie, această rară dezvăluire a însemnărilor autorului determina ca „în locul unui sarcofag" istoria noastră literară să intre în posesia unui „roman de dragoste, cu eroii săi resuscitaţi şi cu pasionantele lor aventuri". Ca altădată la apariţia ediţiei de *Proză* îngrijită de Al. Marcu, criticul compara şi de această dată textele poeziilor perioadei veneţiene cu fragmente din jurnalul de curînd publicat. Şi cu toate că „palidele versuri" nu pătimeau de prea mult convenţionalism, „în dosul acelor titluri şi acelor detalii de topografie peregrinară", cu greu şi-ar fi putut imagina cititorul, în absenţa prozei jurnalului, „cîtă intensitate de viaţă s-a zbuciumat între culisele acelea exotice şi cît de puternică a fost flacăra în care a dansat pînă şi-a ars aripile zglobiul fluture de noapte". Dacă „virtuozitatea arcuşului" nu poate suplini „absenţa timbrului", emoţia şi „acel fluid care te învăluie şi te robeşte ca un giulgiu înveninat în poezia marilor lirici ai iubirii", după o sută de ani, scrie Perpessicius, „nu o roză, ca-n balada bardului, dar o întreagă

seră şi-a scuturat petalele încinse pe timida alăută şi strunele au prins să vibreze din adîncuri. Miracolul a fost cu putinţă graţie *Jurnalului* inedit al lui Vasile Alecsandri, în care poetul îşi povesteşte zi de zi şi cu infinite notaţii cele 11 luni ale voiajului peste mări şi ţări, din care mai bine de două luni în intimitatea unui adevărat cămin cu Elena Negri la Veneţia." [209]

În răstimpul petrecut în Italia, cei doi primesc de la Viena bagajele cu lucrurile doamnei — cea mai mare parte a lor mucegăite şi deteriorate de umezeală ; în special cărţile moldoveneşti şi *Propăşirea* aflate acolo căpătaseră, scrie ironic Alecsandri, „un fel de aer vetust şi un fel de parfum ştiinţific foarte măgulitor pentru cuprinsul lor, dar prea puţin pentru miros şi văz". Din paginile revistei citesc poeziile lui Alexandrescu, cîteva articole şi *Serile la Veneţia*, scrise de fratele Elenei Negri.

Acestea din urmă, cu deosebire, „aduc o atmosferă romantică, încărcată de nostalgia cerului italian, într-o realizare literară care rămîne iremediabil depăşită de intenţie", cum observa Paul Cornea. [210] Să alegem, pentru exemplificare, o secvenţă din *Întîia sară* de august 1839, cînd alba lumină a lunii revărsată din plin peste lume îl va fi făcut pe Negri să „simţească mai mult decît obicinuit" : „O, Italie ! ţară împodobită ! Ale fiilor tăi simţiri se dezvălesc fără stavilă supt jugul puternic a multelor patimi ! Într-o silnică împotrivire, cumplit trec anii şi curînd viaţa scurtează ! Impedecarea înăduşă, sfarmă acea dumnezeiască scînteie, ce pe de o parte a omenirei o rîdică atît asupra celeilalte, Italie ! Te slăvesc în cerul tău de-a pururea lin şi albastru, în vecinica ta primăvară, cu ai tăi chedri şi portocali, în frumuseţea fetelor tale, cu părul lung, negru şi neted, picînd ca o mătase pe obraz în inele împletite. Dar mai mult te slăvesc în a ta nefaţarnică slobozenie şi în văzduhul tău înfocat, ce aprinde simţirea pănă şi în sufletele cele mai nesimţitoare." [211]

Răsfoirea în continuare a însemnărilor făcute de scriitor, cu jurnalul lui Alecsandri [212] alături, poate convinge fără dificultate de calităţile acestuia din urmă. Chiar dacă la Veneţia, pentru poet, cît şi pentru Elena Negri, timpul îşi intensifică tot atît de mult trecerea — cît de altfel respiră ei sub cerul italian. În primul rînd, pentru că amîndoi cunoşteau deja Veneţia, apoi fiindcă, dîndu-şi întîlnire aici „nu ca nişte că-

lătorі", credeau că „au tot timpul înaintea lor" şi deşi simţeau că „în ordinea lucrurilor ar trebui să dea mai multă atenţie palatelor măreţe pe lîngă care trec", găsesc în acelaşi timp sumedenie de „justificări potrivite" felului lor de a se purta.

În acel septembrie melancolic al anului 1846, într-o Veneţie aproape pustie, unde sînt „cu totul necunoscuţi", trăiesc „senzaţii de nedescris", pricinuite de „sentimentul singurătăţii în doi", simţind în tăcere „fericirea adevărată pe care două inimi tinere şi înflăcărate pot să o cuprindă". Dragostea „înfrumuseţează tot ceea ce îi înconjoară, ea dă lucrurilor proporţii sublime" ; cînd ies pe jos, li se pare că „au aripi la picioare", atît de mare este plăcerea „de a merge împreună, ţinîndu-se strîns de braţ, sprijinindu-se, potrivindu-şi paşii unul după ai celuilalt şi trecînd prin mulţimea de pe străzi fără a o privi, fără a o auzi". Graţie „caracterelor lor mai mult sau mai puţin asemănătoare", realizează o „deplină comuniune în cele mai multe privinţe, adică „fericirea cea mai desăvîrşită pentru viaţa noastră".

În apartamentul din palatul Benzon de pe Canal Grande îşi improvizează o „gospodărie" — şase felegene şi zarfuri, un ibric pentru cafea turcească şi moca, o maşină pentru cafea cu lapte, zahăr, vanilie, muştar franţuzesc, sardele de Nantes, Mortadella şi brînză, fructe din belşug, toate ades reînnoite — pentru „micile supeuri" — cu „multă veselie şi nu mai puţină poftă de mîncare", urmate de convorbiri prelungite „trecînd de la subiectul cel mai serios la nimicurile cele mai nebuneşti, de la analiza cea mai sceptică asupra sentimentelor omeneşti la expresiile cele mai concrete şi mai mîngîietoare ale dragostei, de la amintiri triste sau vesele din trecutul nostru la făgăduieli luminoase pentru viitor" ; instalaţi în balconul cu vederea spre palatele Foscari, Tiepolo, Grimani şi Manini, prin faţa cărora lunecă mulţimea de gondole ca „nişte rîndunele în zborul lor" (la Iorga, în *Note de drum*, dimpotrivă, gondolele par „nişte sicrie plutitoare pe valurile verzi"), fac lectura corespondenţei şi beau cafea turcească, mai puţin o plăcere materială, cît mulţumirea de a păstra departe de ţară un obicei de-acasă ; seara, de îndată ce răsar stelele, cu gondola spre Giudeca, într-o „înaintare înceată, legănaţi de o unduire dulce şi cadenţată".

Cum scriitorul recunoaşte singur, „farmecului dragostei" i se adaugă acela al Veneţiei, despre care, mai înainte, Costache Negri ne da o idee mult mai puţin convingătoare. Şi cu toate că la Veneţia Alecsandri şi Elena Negri — „două imaginaţii înflăcărate" — au trăit „emoţii plăcute", „fericire adevărată", „amintiri încîntătoare", cu neputinţă de reeditat, ei „n-au căzut niciodată în ridicole exagerări sentimentale". În replică la toate clişeele desuete, adică „bătîndu-şi joc de aceia care cred că iubesc cu patimă luînd poze tragice şi punînd în exprimarea lor tot sforăitul burlesc al dramei moderne", scriitorul şi iubita lui s-au lăsat „duşi încet de viaţa lor încîntătoare, de impresiile lor scumpe, *fără schimbări neprevăzute, fără încordări sentimentale. Nici un fel de făgăduinţe de dragoste veşnică, fără jurăminte, fără exclamaţii emfatice. Ne-am iubit firesc, am vorbit de dragostea noastră în puţine cuvinte, în puţine fraze, căci ceea ce este simţit adînc se spune simplu de tot.*"

Cum remarcă exact Ion Roman [213], proza, şi nicidecum poezia, a fost aceea care i-a îngăduit scriitorului să vorbească astfel, cu naturaleţe, fără suprasolicitare sentimentală, adică într-un mod aproape de nerecunoscut pentru cititorul familiarizat cu versurile inspirate de episodul veneţian. Altfel spus, să scrie aşa ca în următoarea secvenţă, nu mai puţin sugestivă decît acordurile grave ale unui adagio (de Albinoni, desigur) : „La ora aceasta lumina descreşte în mod sensibil, întunericul înaintează ca un trădător. Nu mai este ziuă şi nu este încă noapte ; este o clipă mohorîtă, cînd natura pare a fi în agonie ; cînd cerul, fără stele, este trist ca un tron gol, cînd orice lucru se învăluie într-o culoare nedefinită. Sufletul se cufundă într-o aşteptare dureroasă, încearcă nelinişti fără seamăn. Gîndul pluteşte nehotărît, ca o barcă pe o mare fără margini, suferă ca sub impresia unui vis rău şi de nelămurit. *Este ora cînd simt o nemărginită tristeţe, cînd mi se pare că privesc de departe la moartea unei fiinţe iubite.*"

Sub impresia aceluiaşi tulbure presentiment, momentele dinaintea plecării sînt recapitulate cu dorinţa „de-a nu uita nimic" din marile avînturi şi încîntarea trăite la Veneţia, valorînd „cît o viaţă întreagă de fericire", pentru că aici „visul cel mai frumos al tinereţii noastre, speranţele cele mai luminoase ale dragostei noastre s-au realizat zi cu zi, oră cu

oră." Sau, cum recunoaşte Elena Negri : „Părăsesc Veneţia cu părere de rău, căci aici mi-ai dat mai multă fericire decît am putut visa vreodată".

„Trişti ca nişte exilaţi", străbat pentru ultima oară în noaptea sură de noiembrie o Veneţie ca dintr-un decor de film :" Gondola pluteşte încet la suprafaţa apei ; mişcările sînt domoale şi potrivite cu gîndurile noastre. Totul în jur este liniştit şi întunecat. Nu auzim decît zgomotul cadenţat al vîslei. Nu vedem prin ferestrele gondolei decît o ceaţă palidă, care pare în depărtare că uneşte cerul cu pămîntul... *Vîntul iernatic suflă printre odgoanele vaselor de-a lungul cărora trecem. Felinarele de pe maluri aruncă o lumină palidă şi slabă peste apă ; valuri mici clipocesc pe laturile gondolei...* Trecem pe lîngă vama cu minunata ei statuie de bronz a Fortunei şi coborîm în piaţa San Marco. Cîţiva oameni se plimbă ca nişte umbre pe sub bolţile Procuraţilor, dar piaţa este goală. Totul ni se pare trist în seara asta... Tot ce ne-a fost drag şi de care ne-am legat timp de două luni în Veneţia, oameni şi lucruri, sînt despărţite acum de noi. Şi poate pentru totdeauna ! Cine ştie ?! Nu ne mai rămîne decît să plecăm din Veneţia chiar. În adevăr, la ora zece, vaporul se pune în mişcare, şi în curînd Veneţia noastră dispare în urma noastră ca un vis. Rămas bun, deci şi ţie, Veneţie multiubită !" (S.n.)

În lipsa scrisorilor ei, unde — ne spune Alecsandri — „era pe de-a-ntregul zugrăvită : plină de noblete, de farmec şi de sentimente adevărate" —, ceea ce ştim şi atît cît ştim despre Elena Negri aflăm de la alţii, e adevărat, oameni deosebiţi şi ei, care au întîlnit-o la Blînzi şi Mînjina, la Bucureşti şi Iaşi, la Paris sau în Italia şi, în felul lor, au fost cu toţii impresionaţi de frumuseţea fiicei Smarandei Donici — la rîndul său inspiratoarea unei pasiuni mistuitoare, celebră în epocă, dar, totodată, mişcaţi de suferinţa prevestind sfîrşitul atît de apropiat.

În 19 aprilie 1846, prevenitor, Bălcescu îl anunţa pe Costăchiţă Filipescu : „Vous savez que Mme Hélène souffrant beaucoup de poitrine les medicins lui ont conseillé les bains d'Ems et un séjour de deux années en Italie. Elle part, le guatre du mois prochain, Elle viendra passer une dizaine de jours à Bukarest et après elle ira s'embarquer à Giurgevo. Vous devriez tâcher de venir la voir à Bukarest lorsqu'elle

y sera, car il est de notre devoir de lui faire le séjour agréable, à elle, qui a été si affable avec nous à Blînzi." [214]

Spre sfîrşitul anului, în 1/13 decembrie, cînd o vizitează la Paris, C. A. Rosetti consemnează în *Note intime* : „Am fost la madame Negri, am văzut-o ; mi s-a părut în adevăr femee mare, însă moartea a început s-o viziteze, mă tem..." [215]

Scriind astfel, Bălcescu şi Rosetti numeau nu o însuşire sau alta, ci, înfinit mai mult, *evenimentul unei prezenţe.* Resimţită ca atare de Alecsandri, *prezenţa Elenei Negri* este ceea ce mai presus de toate conferă valoare paginilor jurnalului veneţian. De la plimbarea cu trăsura pe malul mării, la Triest, în 5 septembrie 1846, pînă în zorii zilei de 4 mai 1847, la intrarea în Cornul de Aur, se desăvîrşeşte un „fulgurant, dar somptuos roman de dragoste", cum îl definea Perpessicius, tulburător, am adăuga, cu mult înaintea *Adelei* lui Ibrăileanu, prin trăirea „exhaustivă" în prezent, prin toate acele prilejuri de realizare a fiinţei Elenei Negri, menite să creeze cititorului uimirea — cît de asemănătoare cu a lui Emil Codrescu —, „uimirea în faţa evenimentului extraordinar, incredibil că ea există".

Acum, cînd „ia maşina de cafea, o potriveşte, dă foc spirtului", încredinţînd scriitorului „ocupaţia importantă a tartinelor, pentru a-l obişnui, îi spune, să-şi hrănească copiii cînd va fi însurat şi pentru a-l învăţa mijloacele de a-i potoli atunci cînd strigătele lor ascuţite vor veni să tulbure armonia visurilor sale poetice ;" cînd „primeşte o scrisoare de la fratele ei, care o face să plîngă, dar îi şterg ochii cu sărutările mele şi zîmbetul reapare" ; acum, cînd a cumpărat zahăr şi portocale şi face dulceaţă, „aranjează focul arzîndu-şi degetele " ; cînd mănîncă „cu o vioiciune absolut încîntătoare şi copilărească" ; îi plac acriturile, pe care vreau să o împiedic să le mănînce, din motive de sănătate, dar face totdeauna în aşa fel, încît sfîrşesc prin a ceda" ; cînd recunoscîndu-l pe gondolierul Bennetto, care a servit familia Negri în 1841, „îi dă bani pentru a bea în sănătatea noastră" ; cînd, bolnavă, o chinuiesc dureri de cap îngrozitoare, e chemat doctorul, „a cărui înfăţişare şi ale cărui întrebări o fac să rîdă ca o nebună" ; la Salzburg, într-o dimineaţă de noiembrie cu ploaie şi zăpadă, cînd coboară din diligenţă şi se duce la Hôtel des Trois Alliés, „udîndu-se la picioare ca o doamnă oarecare", sau acum cînd, recunoscîndu-şi singură o „gre-

şeală", se îndreaptă spunînd : „Pe cuvînt de onoare că am vrut să spun că 21 plus 1 făceau 28 ! M-a luat gura pe dinainte."

Intuiţia de prozator a lui Alecsandri se verifică în notarea tuturor acestor *amănunte încîntătoare prin neînsemnătatea lor*, nu mai puţin evocatoare, să recunoaştem, decît „descoperirile emoţionante" ale lui Ibrăileanu : „Adela mi-a dat să gust dulceaţa dintr-o farfurioară. Era opera ei !" ; „Adela soarbe rar dintr-un ceai, potrivindu-şi mereu pelerina, încercînd nişte mănuşi" ; „Adela mănîncă puţin şi pe alese, dar cu poftă. Are senzualitatea fină" ; „am găsit-o cu o mîţă albă în braţe" ; „azi dimineaţă scutura nişte cuverturi la geamul odăii ei de culcare".

După cum „*prima* noastră plimbare împreună cu trăsura" sau „*prima* plimbare în gondolă" nu sînt mai puţin importante decît „micile evenimente extraordinare" notate de Emil Codrescu : „Azi am fost cu ea la Tîrgu Neamţului" ; „un ceas de izolare cu Ea în albastru".

În piaţa San Marco, unde nici n-ar observa existenţa tuturor celor ce-i înconjoară dacă din cînd în cînd vreun nefericit de trecător „nu ar călca pe rochia lui N., căci pe aici rochiile lungi, ca şi tot ceea ce este elegant în materie de găteală, sînt necunoscute", sau altădată la fotograful Felice Schiavoni unde li se fac complimente pentru „frumuseţea artistică a figurilor şi pentru bunul-gust al costumelor", dar şi în satul de vacanţă Bălţăteşti, unde Adela poartă „haină albă încinsă cu o panglică albastră", sau la ceasornicarul din Piatra, comună este aceeaşi plăcere de-a însoţi o femeie.

La Veneţia, cînd trebuie să-l încurajeze pe poetul cuprins la un moment dat de îndoieli în legătură cu sine şi cu viitorul său, în largul mării, ghemuiţi pe puntea vaporului de Triest, cînd „rîde şi glumeşte, fără să simtă nici o teamă, cu toată îngrijorarea căpitanului", la Hôtel du prince Metternich, unde se simte deodată foarte rău şi suferă îngrozitor, dar „are o însuşire minunată, aceea de a nu se lăsa niciodată doborîtă de boală, ci, din contră, de a o stăpîni în aşa fel, încît să poată totdeauna porni la drum", şi atunci cînd „încearcă o tristeţe involuntară" sau „se simte puţin stînjenită", şi atunci cînd îl ironizează cu fineţe pe poet, Elena Negri, cu toate că aproape mereu „obosită şi suferindă", este „admirabilă totdeauna".

La Palermo, în ianuarie 1847, *ea* mai ales, „prin varietatea cunoştinţelor sale şi prin observările sale fine şi spirituale, ne face a nu simţi nicidecum zborul timpului — îi scrie Alecsandri unui prieten imaginar. Cînd Bălcescu ne ceteşte un pasagiu din *Istoria românilor sub Mihai Viteazul*, la care el lucrează con amore de mai mulţi ani, cînd eu recitez vreo poezie nouă, şi amica noastră ne încurageazâ cu o zîmbire graţioasă, sau ne corige cu acel tact fin şi delicat care distinge naturele alese." Pe atunci, Elena Negri, aflăm dintr-o scrisoare adresată în 3 februarie 1847 de Bălcescu lui Ghica — „se afla tare bolnavă. Doctorii d-aci au hotărît-o de nevindecată. La Neapoli a fost foarte rău bolnavă. Din norocire Basile e lîngă dînsa. Îţi scriu acestea numai pentru tine şi n-aş vrea să le arăţi la nimeni alt." [216]

În 8 februarie Alecsandri îi scria de la Palermo Zulniei Negri, sperînd încă în efectul salvator al climei italiene: „Sunt aproape sigur de restabilirea surorei dumneavoastră, dacă ar avea un soare cum trebuie măcar două luni. Am văzut-o cu ochii mei revenind ca prin minune la o stare de sănătate perfect mulţumitoare într-o zi cînd a fost vreme bună. S-a simţit chiar atît de bine în ziua aceea încît a făcut şi nişte dulceţuri minunate de chitră... Vedeţi deci că d-na Elena merge mai bine din moment ce se poate ocupa cu prepararea dulceţurilor. Este veselă, cu toate accesele trecătoare şi destul de dureroase ale tusei sale, căci trebuie să ştiţi cu ce putere îndură bolile de tot felul..." [217]

Şi tot Zulniei, în 2 aprilie, din Neapole de data aceasta, după două luni de iarnă petrecute în Sicilia:" Nu vă puteţi închipui cum a slăbit în urma crudelor suferinţe pe care le-a îndurat, dealtfel este imposibil să sufere mai mult decît a suferit ea. Ah, în adevăr, cînd mă gîndesc, pierd orice credinţă în Dumnezeu şi mă simt revoltat împotriva ideii unei îndurări divine; cuvinte zadarnice, care n-au nici măcar puterea de a mîngîia. Şi cum să crezi cînd de cinci luni neîntrerupte sora dumneavoastră nu a avut o singură zi de odihnă, cînd de cinci luni inima mea este torturată de îndoielile cele mai crude? Şi toate acestea pentru ce? Ce a făcut sora dumitale pentru a îndura atîtea suferinţe, ce am făcut eu însumi? Ce rău am făcut amîndoi? Haidade. Dumnezeu, soarta, toate acestea nu sunt decît poveşti! Singurul geniu care conduce omenirea este geniul răului." [218]

Nădejdile în miracolul timpului bun şi al îngrijirilor permanente se risipise una cîte una pînă în 25 aprilie, cînd scriitorul notează în jurnalul său : „N. nu mai are de trăit decît cîteva zile".

Rîndurile memoriului biografic din 1856 redactat pentru Ubicini [219] — „Ei îi datorez tot ce am făcut mai bun şi dacă nu aş fi avut nenorocirea să o pierd, aş fi realizat capodopere" — sînt, fără îndoială, încă un prilej de consemnare a „reflexelor nevindecatei lui răni".

Dar oricîte exemple am căuta — şi, bineînţeles, nu în speranţa găsirii răspunsului la întrebarea aceea — de fapt „marea taină închisă şi pecetluită", dusă cu ei „în înfăşurările de muselină neagră din celălalt tărîm", pentru a prelua sugestivele cuvinte ale lui L. Kalustian [220] — nici unul nu va putea egala arderea intensă şi pură a scrisorii lui Bălcescu din 1 octombrie 1847 :

„Ştiam şi ştiu că rana unei asemenea pierderi este adîncă şi înveninată şi nu se poate lesne vindeca. Crez însă că n-ar trebui să ne lăsăm a fi biruiţi de durere, dar păstrînd necurmat în noi viu aducerea-aminte a prietenii ce plîngem, să căutăm a ne purta bărbăteşte, a trăi astfel ca cum ea ar fi de faţă a ne privi. Eu crez că pre o fiinţă de rînd este erat a o regreta ca oamenii de rînd, iar pe Elena Negri trebuie s-o regretăm hrănindu-ne de spiritul ce o insufla, făcînd fapte măreţe şi lăudate, după inima sa. Şi-apoi, cînd vom vedea-o odată, căci eu nu mă îndoiesc că o voi vedea într-o lume mai fericită, nu trebuie oare să-i putem mărturisi că am fost vrednici de dragostea ei şi după ce ne-a lăsat singuri ?..." [221]

DIN ZAREA DILIGENȚEI

Primul lucru venit în minte lui Camil Petrescu la intrarea în Bosfor, atunci cînd lipsa unei hărți clare, lămurind totul, i se impunea stînjenitor, era reproșul făcut de Croce esteticii empiriste : „Nu poți cunoaște nimic, dacă nu ai un plan, vag măcar, pe care să-l confrunți cu realitatea". [222]

Inversînd enunțul, am dobîndit datele definitorii pentru tipul călătorului înrudit cu Alecsandri, altfel spus, decis să întreprindă acele „primblări pitorești" prin lumea largă, fără a-și întocmi dinainte un plan de drum, precum se obișnuiește mai în toate voiajurile, fiindcă — sîntem numaidecît avertizați — „eu nu înțeleg călătoriile ca cei mai mulți, adică : de a să face robul unui plan și, în urmare, de a alerga țintă pe linie dreaptă pănă la țelul propus, fără a să abate din cale și fără a îndrăzni de a ieși din rolul de mașină drumeață. Numesc voiaj acela singur care, liber de orice înrîurire străină, urmează numai capriților vremelnice a închipuirei și care ia ființă fără pregătire, precum și fără scop hotărît. Adevăratul călător e acela care, cînd pornește la drum, își propune să meargă unde l-a duce fantazia lui, astăzi spre răsărit, mîni spre apus, astăzi pe mare, mîni pe uscat. Iar cît pentru acela care se jertfește de bunăvoie unui țel

întocmit după harta geografică, acela îl socot un curier însărcinat de a să purta pe sineşi ca pe un pachet dintr-un loc într-altul." (p. 76)

Cu ce urmări pentru proza scriitorului un asemenea mod de a concepe voiajul, ştiind ce loc ocupă călătoriile în viaţa lui Alecsandri, nu e prea greu de prevăzut, mai ales dacă ne amintim şi că „din toate lighioanele lumei, condeiul este cel mai greu de cîrmuit şi că ades e răsturnat cine vrea să-l înfrîneze", cum ne asigură autorul tot acolo, în descrierea Iaşilor din 1844, dedicată lui Kogălniceanu.

Sîntem la distanţă de două decenii după Dinicu Golescu, acel călător „făgăduindu-se să spună adevărul" despre cîte oraşe şi sate, neamuri şi semănături, ape şi poşte, obiceiuri şi fapte bune a văzut pe unde a trecut. Pentru autorul care vorbeşte la un moment dat de „nestatornicia" vieţii în patria lui, unde „în vreme de 24 ani, de 4 ori ne-am lăsat casele şi tot avutul, fugind în străinătate, şi cînd ne-am reîntors, am găsit toate desfiinţate", este firesc să afle vrednice de însemnare mai cu seamă lucrurile arătînd lumea „frumos întocmită", „întemeiată", ca „zidire ţeapănă", „în mare lucrare", „spre buna orînduială, pază, podoabă şi odihna obştii".

Pretutindeni prin ţările străbătute, Golescu cercetează terorizat de tactil, măsoară, „probăluieşte", aşa ca-n grădina împărătească de la Nimfenburg, unde „mişcă patru căruţe împreunate încărcate cu bolovani de piatră, trăgîndu-le numai cu o singură mînă", pentru a se încredinţa astfel de avantajele unui drum de fier. Privirea „nesăţioasă" înregistrează realitatea — gospodăreşte — sub specia abundenţei, aşa ca-n portul Triest, unde, „cînd descarcă lămîile şi portocalele din corăbii, parcă descarcă cară cu fîn într-o şîră" şi unde felurimea şi mulţimea peştelui este inventariată meticulos, fără omisiuni, căci sînt: „sardele, peşte roşu, schilopsar, licurini, heli, midii, stridii, raci, căride, scoici, ahivade, ctenii, supii, cracatiţă, scatharii, melamurii, rufi, mumgrii, palamide, gufani, peţude, chefali, xifii, barbuni, scorpidii, scumbrii, zmaridii, salahii, calamaruri, parugomane, pagurii, ţaganii, petalide, zvurducle, pine, stacoji". [223]

De cele mai multe ori, tocmai pentru că lumea e străbătută la pas, ochiul o măsoară în „mulţime de stînjini", spre deosebire de Ghica, scriitorul care o estimează, superb, în „zbor de pasăre". Vrînd, asemenea ţăranilor elveţieni întîlniţi, mari

cititori de „gazeturi" cu toți, să știe „ce curge în lume", Constantin Radovici din Goleşti se interesează mai ales de ceea ce i se pare „foarte temeinic şi frumos", pentru a putea oferi prin însemnările sale pilde din care „să ne împuternicim şi să judecăm care sînt datoriile unui bun patriot, vrednic de laudă oroşan, iubitor de fii părinte, şi care sînt acele urmări ce înstatornicează temeiurile caselor noastre — cum şi care sînt acele ce dezrădăcinează toate fericirile noastre". „Temeinicele nădejdi" nutrite neabătut de autor dezvoltă în final convingerea că „negreşit va veni o vreme întru care Patria mea, nu zic în puțini ani, să se sămuiască întocmai cu oraşele cele mari ce am văzut..."

Călătoria este la Golescu „*vedere* de felurimea obiceiurilor fieşcăruia naţie, *nu mică şcoală*, măcar pentru oricare om". Elementul asupra căruia accentuează în cîteva locuri din cartea sa este *primatul mărturiei vizuale ;* la Viena, cînd vizitează „marea zidire cu strînsoarea de arme", dar şi la Triest, unde admiră panorama „romanticească" a „neisprăvitei şi nemărginitei mări, lucru pentru care cu dreptate să cutremură omul cel neobicinuit", de asemenea oraşul „împrejurat de corăbii", mai ales „sara, cînd toate ulițele sînt luminate prin felinare mare, şi vede omul tot oraşul şi toată marea parcă este aprinsă", adică unde vede tot atît cît mai tîrziu protagoniştii jurnalului veneţian („Urcăm veseli frumosul drum care şerpuieşte în zigzag pe muntele Triest, privim măreaţa panoramă care se desfăşoară la picioarele noastre, cu etajele sale de vii, grădini, terase, case de ţară, cu frumosul oraş Triest, cu portul în fund şi cu Adriatica în depărtare" [224]), scriitorul crede — înaintea lui Alecsandri, pentru care „în voiaj impresiile ne vin în primul rînd prin văz" — că „nu foloseşte auzirea descrierii, este trebuinţă de vedere".

Aceasta nu-l va împiedica, firește, să ne solicite tot auditiv şi în cele două sîrguincioase descrieri, rămase celebre, a vaporului şi a diligenţei. Dar la urma urmei, mirarea naivă a lui Dinicu Golescu în faţa „corabiei care merge pe mare cu un meşteşug de foc" — de care s-a făcut atîta caz —, sau, altădată, dinaintea Ailvagenului, „această carîtă de poştă îndoit mai lungă decît cele obicinuite, cu 4 uşi şi la mijloc despărţită, unde, intrînd, călătorii primesc „o hîrtie tipărită" cu „pravile de vieţuire" pentru „învoirea tuturor", se con-

sumă în notele de subsol ale cărții, în timp ce uimirea pricinuită de acel „espèce de fourgon massif, véritable arche de Noé, qui peut donner asile à une demi-douzaine de personnes, à des munitions de toutes sortes, à des malles, et même, au besoin, à une ménagérie“ [225], cu nimic mai prejos, e, dimpotrivă, atît de puternică, încît îl determină pe Stanislas Bellanger, călător în 1836 prin țările noastre, să-și chiar intituleze însemnările, apărute în două volume, la Paris, zece ani mai tîrziu, cu apelativul autohton al numitului „furgon“ : *Le [sic] Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie.*

Ideea lui Golescu că voiajul înseamnă „școală“ reapare, precizată, în 1839 la Russo, unde călătoria e „un lucru frumos și bun, care ne dezvăluie cu mult mai bine decît cărțile viața intimă a civilizațiilor“. Cu *Piatra-Teiului* ne găsim într-un moment cînd relația de voiaj mărturisește alte preocupări, mai subtile, privind *identitatea secretă a peisajelor* („vălul acela nebulos de melancolie, care alcătuiește deosebirea peisagiilor noastre“), *farmecul călătoriei* („în fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare : ca-ntr-o elegie fără sfîrșit : Parc-ai vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieții“), dar și *locurile comune* ale acesteia („cine n-a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada de la Giessbach, cine n-a admirat și n-a descris un asfințit de soare pe Rhighi, cine n-a simțit nimicnicia omenirii și micimea omului în fața uriașilor din Alpii cu piscuri de nea, cu brîuri de verdeață întunecoasă, ca un simbol nelămurit“), precum și *ticurile călătorului* („Ca un adevărat turist care a cercetat Svițera, țara turnurilor, și ca un om care știe pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal și scoțînd din buzunar, spre mirarea însoțitorilor mei și a unui sătean care se alăturase de noi, zgîriai pe zidul curat un nume necunoscut“). [226]

Cu ticuri de turist îl surprindem și pe Alecsandri în Italia, la Florența — e adevărat, doar acolo și numai atunci — „alergînd în toate zilele, de dimineața păn-în sară, prin deosebitele părți ale orașului, spre a videa nenumăratele minuni cuprinse în sînul său“, podoabele „maistrilor nemuritori“ ce fac mirarea străinilor. Dar, în *Buchetiera de la Florența* (1840), cugetările stîrnite de priveliștea vreunei capodopere de „zugrăvie“ sau de arhitectură, oricît de „maiestroasă“, sînt repede abandonate, întrucît tînărul călător își simte ființa

cufundată într-o mirare îndelungată şi plină de plăceri. Este modul propriu lui Alecsandri de a gusta o viaţă nouă, necunoscută, de a se lăsa furat, aici, în Italia, dar şi, mai tîrziu, la Nisa ori Biaritz, de o „somnărie uşoară", de ştiuta „lene poetică" numită dolce far niente, pentru el creatoare a impresiei de plutire, „întins pe un leagăn de flori, din nouri încet, fără a videa măsura care te desparte de pămînt".

Trebuie să spunem însă că, „supus impresiilor celor mari", „galbîn şi tulburat", cu „peptul zmucit de izbiturile inimii", transpunîndu-se lesne într-o „esaltaţie atît de mare", încît e „spăriet" de propriul său „delir", „melanholic", prin urmare, întru totul conformat pozei romantice, nu e scriitorul, ci prietenul său V., de fapt C. Negri, îndrăgostit şi iubit la rîndul său de Cecilia, alias Giuseppina Berta [227]), primadona de la teatrul Pergola din Florenţa. Rămînînd, ca totdeauna, în afara clişeului, autorul încearcă să-l distragă şi pe amicul său muncit de „o idee crudă, care înăduşea toate sufleteştile sale însuşiri" şi nu altfel decît prin citirea gazetelor franceze, menită — o putea crede „reporterul superior", cum îl numeşte Călinescu pe Alecsandri — să-l readucă în realitatea imediată. Numai că lectura *Curierului franţez* se dovedeşte ineficace şi, „în timp ce V. înoată în extazii dumnezeieşti", „aprins de sperare" şi „legănat pe plaiurile unei lumi necunoscute", scriitorul se întinde deoparte pe iarbă lîngă dînsul şi-şi aprinde tacticos o ţigaretă. Liniştea amurgului, ceaţa de pe Arno, mulţumirea gustată lăuntric îl readuc pe nesimţite „într-o *reverie dulce şi armonioasă, în care mintea-mi plutea uşor. Fumul albăstrui a ţigarei, ce se rîdica în spirale unduioase, îmi îngîna ochii şi îmi pricinuia o distracţie plină de plăcere...*" (devenită ulterior, în *Pasteluri*, „trîndăvia" Mandarinului stînd „pe-un dragon de porcelană" şi contemplînd, în timp ce-şi „soarbe ceaiul aromatic din o tasă diafană", zborul unui „zmeu zbîrnîitor").

Visători pe gazonul florentin, Negri şi Alecsandri îşi deconspiră prin chiar felul diferit al „simţirii" modul deosebit de a scrie. Maniera cunoscută nouă din *Serile la Veneţia* este prefigurată de tot ceea ce Alecsandri îi atribuie lui V. — adică partea de ficţiune romantică a nuvelei, în timp ce amintirile călătoriei italiene din 1839 şi evocarea fundalului lor pitoresc ţin de partitura autorului (nu întîmplător scrierea

e intitulată *Suvenire din Italia. Buchetiera de la Florența*). Să urmărim felul vorbirii celor doi eroi : V., a cărui tiradă e precedată de o introducere ironică a scriitorului : „Figura lui... se prefăcuse de tot, fața lui era roșie ca ceriul ce se întindea deasupra noastră ; părul său, rîdicat de vîntul de sară, fîlfîia în aer și lăsa liberă fruntea sa largă și genială". „Privește, el zise deodată cu un glas puternic, privește, iubite, cu ce mărime soarele se ascunde după munții care se înalță în fața noastră. Nu-ți pare că asistezi la dărîmarea împărăției romane ?... Privește norii acei văpsiți de purpura razelor lui... Uită-te și te miră de frumusețile patriei mele : în fața noastră poeticul Arno șerpuiește prin cîmpii vesele și prin lunci misterioase, și malurile sale vuiesc de cîntecele melodioase ale păsărilor ; în dreapta, verzile colnice acoperite cu grădini și palaturi de marmoră ce par că zîmbesc una alteia ca niște copile ce s-ar uita în oglindă ; în stînga se întinde o cîmpie plină de livezi, prin care se rătăcesc vro cîteva grupe de amorezi ; în urmă-ne se clatină un zid de copaci tufoși, care oprește vuietul orașului de a veni pănă la noi ; numai murmura tristă a lui Arno tulbură tăcerea adîncă ce ne împregiură. Din vreme în vreme, țipetul a unei păsăruici care adoarme sau notele rătăcite prin văzduh a unii ghitare se aud în depărtare. Acum e ceasul cînd mintea se cufundă în meditări plăcute, acum e ceasul sfînt cînd toată ființa omînească se adapă la izvoarele cerești și binecuvîntează mîna ce au zidit-o... Ah ! acum, acum viața-i dulce și neprețuită ; acum închipuirea mea s-aprinde ; acum, o ! Cecilio, te văd strălucind ca o stea în seninul limpeziu a ceriului ; îmi zîmbești ca un înger de blîndețe, îmi faci semn cu mîna să te urmez... Ah ! de ce nu am aripile acestui vultur ce trece deasupra noastră ca să spintec văzduhul și să mă arunc în brațele tale." (p. 58)

Asigurat, de obicei, cu o supapă autoironică, autorul, în schimb, ne spune : „Mă scoborîi din trăsură cu gînd ca să mă primblu pe gios. Afară era o lună plină și voioasă ca figura unei tinere fecioare, toate lucrurile se videa împregiur ca ziua, și în depărtare se auzea vuietul groaznic și monoton a mărei, care steclea la razele lunii și a stelelor ca o lungă vale de argint. Acel tablou măreț îmi făcu o impresie foarte mare ; și în suvenire repurtîndu-mă la ruinele antice ce văzusem în Roma, începui a face triste meditări asupra nenoro-

citei stări în care au picat Roma Cezarilor sub ticăloşia guvernului papal. Primblarea însă totodată iscă şi în stomahu-mi o foame nu mai puţin tristă decît acele gîndiri." (p. 71)

Cu toate că eroul principal al *Buchetierei de la Florenţa* pare a fi tînărul V., cel care acaparează interesul cititorului este de fapt scriitorul, pentru că, în timp ce primul „leşină, zdrobit de vro durere secretă", al doilea se întoarce discret amuzat spre noi, cu gîndul de-a ne împărtăşi acest lucru, şi altele desigur, amplificate în explicaţii, asigurări, comentarii ironice de felul: „V. era de un caracter iute, sîmţitor, supus impresiilor celor mari... natura lui îl făcea să sîmtă lucrurile cu mai mult foc decît alţi oameni" ; „după aceste cuvinte, V. îşi plecă fruntea cu o tristă obosîre" ; „V. cu ochii plini de lacrimi, întinse mînile spre ceriuri" — menite să facă din cititor un veritabil confident.

Acestui original mod de a povesti, numit „oblic" de Al. Ciorănescu [228], ar trebui să-i adăugăm, pentru o mai exactă situare valorică a scrierii marcînd debutul autorului, prilejurile în care îl putem urmări pe Alecsandri manifestîndu-se ca scriitor, mai mult decît simplu călător la Florenţa. Reţinem în această privinţă plăcerea de a se plimba spre Boschetto, acolo unde în amurg aristocraţia florentină îşi opreşte echipajele strălucite înaintea impunătorului Palazzo delle Cascine din piaţa — loc de întîlnire pentru multe „intrigi de amor". Aici — ne mărturiseşte —, „de cîte ori treceam pe lîngă un oblon şi vedeam vro damă aşezată pe perne de mătasă în fundul trăsurei, nu mă puteam stăpîni de oarecare palpitare de inimă".

Pentru *scriitor*, „fieşcare caretă era un izvor de impresii nouă", în timp ce V. „părea că nici le videa" ; cu cît ochii autorului erau „înfocaţi", cu atîta ai prietenului său erau „răci în faţa unei privelişti atît de vesele şi încîntătoare".

Spre deosebire de *eroul* său — acaparat de „patimi sufleteşti", „îngînat de fantasme iubite", *autorul* rămîne permanent *disponibil* — adică dornic de ştiri, sau, cum ne spune, de „gingaşe impresii" ; iar acestea i se oferă mai cu seamă în timpul călătoriilor, prin vederea şi convorbirile cu oamenii întîlniţi — la cafiné sau tractir, în piaţa Domului sau pe puntea vaporului, necunoscuţi sau recent cunoscuţi, spre care se simte îndemnat irezistibil de curiozitatea lui de meridional

volubil, dispus totodată să ne împărtăşească şi nouă, în „destăinuiri entuziaste", descoperirile astfel făcute.

Scrierea debutului conţine asigurări în sensul acesta, în plus, tiparul deja găsit al unei proze unde *povestirea* — confesiune indirectă a autorului, adresată unui cititor complice şi legată întotdeauna de un voiaj, joacă rolul esenţial.

După 16 ani de la prima călătorie în Italia, Alecsandri aprecia într-un post-scriptum din *Salba literară* întîia lui scriere în limba română drept „o slabă încercare" şi nu aştepta decît ca ea să-i amintească lui Negri, căruia îi era dedicată, de trecerea lor prin Florenţa şi de frumoasele buchetiere văzute dinaintea cafenelei Donné. Dar lucrarea — ne putem uşor convinge — reprezintă mult mai mult decît atît, de-ar fi să ne gîndim chiar şi numai că ea ne arată cum la Alecsandri povestirea (călătoria) sînt practic nesfîrşite ; împlinindu-se de fiecare dată în alte locuri, în prezenţa altor oameni, cu alte întîmplări, aşa cum ne sugerează — dacă vrem să-l citim astfel — finalul *Buchetierei de la Florenţa*, unde zorile „coronează" orizontul cu o linie argintie făgăduind o zi — de fapt încă multe altele — frumoasă călătorilor ; caii sînt înhămaţi, poştaşul stă gata de plecare şi, la un semn al scriitorului, careta se depărtează „cu răpegiune"... Altfel spus, o povestire abia încheiată cuprinde promisiunea alteia, mereu altora, fiindcă autorul, cu ochii ţintiţi încă multă vreme în zarea diligenţei, se întoarce în cele din urmă „suspinînd" în trăsura sa, pregătit s-o ia de la început, pe alte căi, firește, cu alţi eroi şi alte peripeţii.

Tot atît de indirect implicat, ca, de data aceasta, şi Negri în povestirea fragmentară *Memoriile unei părechi de forfici* (1839/1840), ne apare Alecsandri în *Istoria unui galbîn* (1844), unde cel ce mărturiseşte a avea „ambiţie de narator" nu e scriitorul, ci banul olandez — *eroul* sau numai *martorul*, dar în ambele cazuri *povestitorul* unor „anecdote" triste ori vesele, întîmplate persoanelor la care s-a aflat, prilej pentru el de „multe însămnări şi descoperiri asupra oamenilor", cercetaţi şi cunoscuţi, adaugă, foarte de aproape.

Dacă unele dintre el înfăţişează idei „cam posomorîte", dar conforme cu „mîrşăviile pline de dezgust ascunse înlăuntrul unor bipede care se zic creştini cu frica lui Dumnezeu" (mezatul — „tablou vrednic de cele mai crunte vremi a barbariei"), altele, dimpotrivă, sînt pur şi simplu „scorneli", de-ar

fi să credem ce spune Paraua, atunci cînd îl invită pe Galbîn să-şi scurteze vorba, fiindcă „numai oamenilor le este dată dreptatea de a vorbi *minciuni* şi *parascovenii* în ziua mare ; iar noi nu putem avea glas decît de la mezul nopţii şi păn-în zori". Într-un asemenea cadru, *spunerea istoriei* fiind privilegiul „fiinţilor neglăsuitoare", autorul îşi rezervă rolul *ascultătorului*, „lungit într-un jîlţ elastic, cu ţigareta aprinsă" şi, bineînţeles, cuprins de o „femeiască curiozitate" lîngă cutioara de fildeş aşezată pe masă, unde cele două monede se află „în focul cel mai înflăcărat al convorbirii", pe cînd razele lunii zugrăvesc felurite figuri pe covorul din odaie, lunecînd pe cristalul călămărilor şi tremurînd deasupra galbînului şi a paralei. Nu înseamnă că, „povestitor înnăscut", Alecsandri reuşeşte să-şi reprime tentaţia de-a interveni din cînd în cînd cu observaţii şi „zîmbete atotştiutoare", plasate în mici paranteze regizorale ; oricum însă, esenţială este *istoria Galbînului*, povestită în întunericul şi tăcerea nopţii — plăcere atît de nesperată, încît, fericit s-o poată urmări, autorul se grăbeşte să-şi aprindă o a doua ţigaretă.

Narator ambiţios, cum se declară la un moment dat, Galbînul vine cu „giudecăţi" nimerite într-o „epohă unde domneşte interesul" („buzunarul arată omul") şi cînd trăiesc tot soiul de „trîntori paraziţi" — „năpaste în casele şi la mesele oamenilor, speculînd încrederea şi nevinovăţia lor" ; enumeră iritat : „teşmecherii", „escamotofilă", „braţalba", „haram", „nu te capisc" etc., adică vorbe „dintr-o nouă limbă românească ce se descoperă acum la Bucureşti", şi, la fel de agasat, observă că „astăzi în Moldova e cam ruşine să vorbească cineva româneşte", de unde şi moda „profesorilor de : je voudrais vous embrasser" ; elogiază libertatea şi crede că „atunci o naţie se apropie de moarte cînd începe a fi surdă la glasul libertăţii" ; face asociaţii livreşti, vorbind de „Afrodita din tîrgul Herţii" sau de „cruzimea miilor de Neroni" ce acoperă faţa pămîntului ; îi citează pe Alexandrescu, Donici şi Puşkin sau, altădată, uşor bombastic, cutare proverb latinesc ; e preocupat de „înrîurirea fizionomiei" unor persoane asupra „inimilor altora" şi-ar vrea să-şi tălmăcească, asemenea lui Alexis din *Margărita*, „misterul simpatiei" : „De unde vine că deodată te simţi robit la privirea unei figuri, făr' a-ţi putea da samă de ceea ce simţeşti". Înzestrat cu simţul umorului, Galbînul nu pierde nici o ocazie favorabilă „dezvă-

lirii" ticurilor scriitorilor epocii ; astfel, se surprinde în cîmpia înflorită, culcat între doi toporaşi, uitîndu-se la soare „cu dragoste de frate", „căci după zisa poeţilor — comentează el — soarele nu este altă decît un glob de aur" ; întrebuinţează, asemenea autorilor contemporani de fiziologii, portretul „obicinuit în pasporturi", adică schematic şi impersonal : „ochii ca seninul după ploaie sau ca floarea de cicoare, / Genele, lungi ca un văl de mătasă, / Sprîncenele, bine arcate ca arcul amoriului, Obrazii, rotundo-lungăreţi şi văpsiţi uşurel de purpura aurorii, care de cîte ori se iveşte totodată şi zîmbeşte, pentru înlesnirea rimei şi plăcerea poeţilor, / Gura, boboc de trandafir, giumătate desfoiet, / Dinţii, sîmburi de măr fără coajă, sau mărgăritar, / Părul, vezi mai sus / Gîtul, de lebădă, după obiceiul vechi..." (p. 33) ; ştie că „nu este fiinţă mai ţîfnoasă ca poetul fără talent", dar, concesiv, admite că „deosebitele scîrţîituri ce face acest instrument (condeiul) pe hîrtie produc cîteodată nişte armonii poetice care încîntă sufletul şi închipuirea" ; încearcă el însuşi, într-o clipă de mirare aşa de înfocată, încît deodată „m-au trăsnit un fulger poetic", să improvizeze cîteva stihuri :

Frumoasă copiliţă !
Spune-mi de unde vii
Cu z.mbet pe guriţă,
Cu mîndri ochi şi vii ? etc.

Numai că versurile Galbînului fac parte din poezia lui Alecsandri *Frumoasa copiliţă,* dedicată domnişoarei Z. Filipescu, şi n-ar trebui să trecem peste faptul că la patru ani după debut autorul are detaşarea de-a pune în gura personajelor sale creaţii proprii, supunîndu-le aceloraşi săgeţi persiflatoare : „Toată bucata — decide Paraua — e plină de o armonie muzicală ce sună a drîmbă ; dar mai cu samă *farmecul aurit* îmi place şi-mi aduce aminte de minunatul compliment ce au făcut odată un scriitor de la o oarecare instanţie unei duduci din oarecare mahala, zicîndu-i : că-i frumoasă ca o *otnoşenie* scrisă pe hîrtie galanţchi" (p. 34). Insinuare perfidă a autorului, scuza Galbînului — „acele versuri pe care numai eu ştiu cît am asudat pănă ce le-am improvizat... acele versuri în care mi-am vărsat toată inima !... tu le iei în rîs pentru că au fost adresate altie..." — apelează, ironic,

în final la argumentul unui vers din C. A. Rosetti : „Astfel este sexul, nu e vina ta". „Orientat", după cum o arată citatele, în literatura „epohii", Galbînul mai ştie de preferinţa acesteia pentru „însămnările fiziologice", după cum şi de rolul amorului în toate istoriile din lume, drese cu acest „cel mai vechi şi cel mai cu gust mezelic a unei întîmplări", îngăduindu-şi totodată şi observaţia personală că a privi o femeie este „cel mai frumos voiaj din lume".

Învinuite de clişee romantice şi convenţionalism, scuzate oarecum prin tinereţea autorului, scrierile de început ale lui Alecsandri au, de fapt, un substrat polemic nu îndeajuns de evident pentru toţi criticii scriitorului.

Povestirea Galbînului — rememorare a unor întîmplări din medii diferite, petrecute în răstimp de două decenii — ar risca să se complice la tot pasul cu paranteze şi digresiuni, dacă n-ar interveni, temperantă, deşi alteori incitantă, Paraua — ascultătorul (cititorul) virtual al istoriei. Felul cum reacţionează — rîzînd, uşor amuzată („Acum sîntem ca doi tăciuni care fac numai fum făr-a da pară"), nerăbdătoare („Le ştiu aceste toate, spune-mi mai bine istoria ta"), încîntată („Aferim, aferim"), ironică (Bre, bre, ce entuziasm !... Dacă nu te-aş cunoaşte, aş crede că eşti un tînăr poet ce ai scăpat de-abia de pe laiţele şcoalelor"), cu imaginaţie („Ştiu că acum ai să-mi povesteşti greutăţile ce au întîmpinat amîndoi pănă ce au trecut hotarul şi bucuria ce au sîmţit Zamfira cînd şi-au văzut părinţii, însă fiindcă toate aceste mi le pot închipui eu însumi, te poftesc să treci cu tăcerea asupra lor şi să-mi spui în scurt cum te-ai despărţit de Zamfira"), pledînd pentru concizie („Caută însă, te rog, să fii mai scump la vorbe, pentru că vorba multă-i sărăcia omului"), totdeauna curioasă („Spune-mi, te rog, ce fel de lighioaie era acel poet ?... Căci trebuie să ştii că doresc de mult a mă lămuri asupra acestui soi de oameni ce se zic cîntăreţi") — ne încredinţează că Paraua are toate calităţile, numai momentan nevalorificate, de povestitor ale Galbînului. Dealtfel, acesta din urmă promite — pentru a cîta oară — să sfîrşească grabnic, întrucît e la rîndul său dornic să audă povestirea întîmplărilor iubitei sale, întîlnită demult, pe la 1820, în buzunarul căpitanului Costiţă, pe cînd acest vestit corăbier călătorea pe Marea Neagră. Şi am afla-o într-adevăr dacă, între timp, nu s-ar face ziuă şi dacă, nu întîmplător, scriitorul, curios să

vadă de aproape pe eroii care-i prilejuiseră o noapte atît de interesantă prin convorbirea lor, n-ar scăpa printre degete moneda turcească — şiretlic, desigur — prin care *amînă* pentru altădată, pentru cine ştie cînd, împărtăşirea celeilalte istorii, cerîndu-ne în acest scop îngăduinţa noastră binevoitoare de iubiţi cititori.

Nu altfel se întîmplă în finalul *Iaşilor în 1844,* unde, adîncit atît de mult în „sujetul" ales, deopotrivă în glodul capitaliei Moldovei, scriitorul solicită prietenului său răbdare cîteva zile, după care se angajează să urmeze cu mulţumire plimbarea sa prin Iaşi. E vorba, ca şi-n *Dridri,* de *false promisiuni,* menite să întreţină numai interesul cititorului, dar nu pentru o povestire anume, despre care s-ar putea bănui că va fi continuată vreodată, ci pentru poveste în general, ceea ce contează nefiind, aşadar, atît îndeplinirea făgăduielii, cît *perspectiva spunerii* unei alte, mereu alte istorii.

„Rătăcire pe unde l-a duce condeiul", povestirea n-are, se înţelege de la sine, un plan dinainte stabilit, ghidată fiind doar de fantezia capricioasă a scriitorului, dar, nu trebuie să ne mire, şi de aceea a cititorului. Pentru că, deşi i-ar fi fost pe plac să afle ce fizionomie a avut oraşul Iaşi în vremea dacilor şi mai apoi sub stăpînirea romanilor, scriitorul se mulţumeşte a-l arăta aşa cum se înfăţişează el în 1844, fără ambiţia de-a epuiza în vreun fel descrierea, dimpotrivă, solicitînd colaborarea cititorului — „călător cu închipuire", chemat să desăvîrşească el impresia abia schiţată a autorului. Astfel, dacă pentru Alecsandri partea orientală a oraşului este reprezentată de mulţimea hardughiilor vechi, „nalte, strîmbe, mucede, cu pereţii afumaţi şi crăpaţi, cu ferestrele mici şi chioare, cu streşinele pûtrede şi ascuţite, cu scările întunecate, cu odăile ofticoase, cu ograzile mari şi pustii, cu grădinile pline de buruiene sălbatice şi cu ziduri groase pimpregiur", adevărate „cuiburi de buhne, locuinţi de stahii ce te înfiorează şi unde ţi se pare că vezi zăcînd cîte un matuf gîrbov, cu ghigilic pe frunte, cu mătănii în mînă şi care hîrcîieşte, ocărînd necontenit cîteva ţigance stremţeroase ce stau dinaintea lui", în continuare revine lectorului misiunea să adauge la acest tablou „cîteva clopotniţi rotunde sau cvadrate, fără stil cunoscut, cîteva cişmele cu înscrieri greceşti şi turceşti", să le amestece pe toate în închipuirea sa, aruncîndu-le „ca nişte giucării dinaintea ochilor săi" şi dacă va produce „un totul

neregulat şi neobicinuit" să fie sigur că a dobîndit „o icoană adevărată" a capitalei şi să se încredinţeze că „nu este oraş în lume alcătuit de mai multe contrasturi" (p. 78).

Presupunînd că propunerea i-a fost acceptată, Alecsandri urmează în aşa fel încît implicarea cititorului să devină evidentă, adică utilizînd persoana întîi plural: „Acum ne apropiem de Iaşi, lăsînd la stînga valea *Nebunii*... Dar să ne grăbim a ne depărta de o priveliştе atît de ticăloasă"... „Dar să nu ne grăbim a giudeca tîrgul de pe mahalale... Să trecem însă bariera..." Interesat de „obiectul cel mai caracteristic" ce ni s-ar putea înfăţişa, scriitorul ne întovărăşeşte într-o rătăcire îndelungă pe uliţele oraşului — „lungi galerii de contrasturi", unde lîngă o casă „mică şi ticăloasă" vedem o „magazie" mare şi frumoasă, în care strălucesc „materii scumpe, bronzuri, cristaluri săpate, juvaeruri de aur", o „crîşmă scîrnavă", cu butelci mari de rachiu stricat, înşirate pe laiţele de la fereastră, lîngă o „băcălie înghesuită" cu panere cu roşcove, cu măsline, cu piper, supravegheate de un grec „uns de untdelemn" privind cu plăcere la fumul ciubucului său ridicîndu-se printre căpăţînile de zazăr, „păpuşele de smochine şi mătăniile spînzurate de bolta dughenii", mai departe, o cafenea gregească, plină de fesuri, de fustanele, de figuri serioase cu bărbi lungi, de capete cu cealmale şi unde „felegenele de cafe, ciubucile şi narghilelele gioacă roluri însămnate şi fumul de tiutiun domneşte în toată nourimea lui" ; o „spiţerie nemţească" lipită de o „tiutungerie armînească, împodobită cu bucaluri mari pline de liulele, de imanele, de tiutiun" ; ticsită de dulapuri cu „fel de fel de chisele cusute cu fir, tot soiul de mătănii de mărgean sau de chihrimbar şi prin colţuri grămăzi de ciubuce de cireşi şi de iasomie" ; un cofetar italian, un croitor francez, un „ciubotar neamţ", o modistă pariziană, un ceasornicar sviţer, firmele „magaziilor", prelucrate după o ortografie ad-hoc: Pottier, în loc de Bottier, Confisseur de Suise, Tailleur d'hommes de Pest, Jouaillier, lîngă care, prizărită, o tablă cu înscrisul „Crîşmă pentru persoa -necinstite".

Că odinioară, în vremea studiilor, la Paris, va fi dobîndit viitorul scriitor deprinderea de a privi *strada* — afişele, prăvăliile, firmele, forfota ei — este neîndoios. Ne-am putea gîndi, vrînd să ne convingem, la spectacolul găzduit de bulevardele pariziene din *Dridri*, într-o splendidă zi de săr-

bătoare, cu cer albastru și soare luminos, cînd „jumătate din locuitorii capitalei se îndrumau spre Cîmpii Elizei în tualete elegante și răspîndeau veselie în atmosferă" ; la acea mare afluență pe străzile, cheiurile și în piețele Marsiliei, vizitate împreună cu Elena Negri în 25 decembrie 1846, sau la strada, încă mai vie, unde surprinde, înaintea lui Caragiale, cîte un „fire-ai al dracului, nene !" După cum, pentru alt gen de observații, ne-am putea adresa atîtor mărturii oferite de corespondența scriitorului : *1 iunie 1885*, la înmormîntarea lui Victor Hugo, „tot Parisul era în picioare. Închipuiește-ți toată populația Valahiei adunată la un loc. Defileul corporațiilor și armatei a început la 11½ oare și a ținut pînă la 5 după-amiază" ; *29 decembrie 1886*, „acum, în ajunul Anului nou, Parisul pare un adevărat furnicar ce foește pe strade de-a lungul magazinelor. Nu poți trece prin gloata înghesuită pretutindeni, încît oamenii cuminte renunță la a mai eși pe bulevarduri" ; *6 decembrie 1887* — „am sosit la Paris chiar în ziua alegerei noului prezident al Republicei. Stradele erau înghesuite de manifestanți... circulația pe dinaintea gării St. Lazare era oprită de agenții poliției, încît trăsura mea a fost întoarsă și obligată să facă multe împrejurimi pentru ca să ajungă la rue Murillo ; *18 decembrie 1889* — „sub ferestrele mele trec umbre de trăsuri, umbre de oameni, umbre de călăreți cari apar și dispar producînd o fantasmagorie din cele mai curioase. Copacii desfrunzați se înșiră ca niște scheleturi negre cu brațele ridicate spre cer și implorînd o rază de soare. Alături Seina curge, pătrunsă de frig și luptîndu-se în contra înghețului, și din cînd în cînd lunecă pe suprafața ei vapoare cu călători învinețiți și strînși în spate". [229]

Citîndu-l pe Balzac („Orice capitală își are partea sa în care se exprimă, în care se rezumă, în care e mai cu osebire ea însăși"), I. Voinescu definea orașul din O *duminică la Paris* — eleganta scriere publicată în *România literară* — prin *bulevardele* sale, reprezentative tot atît cît „Canalul Mare pentru Veneția, Prospectu Nevski pentru Petersburg, Subt-Tei pentru Berlin, Regent-Street pentru Londra, Graben pentru Viena, Poarta Soarelui pentru Madrid ; Șoseaua Herăstrăul și Băneasa pentru București, ar fi adaos încă Balzac dacă ar fi avut norocirea să cunoască Bucureștii". Invitația la o plimbare pe marile bulevarde ale Parisului este făcută uti-

lizîndu-se, cum nu de foarte multe ori se întîmplă în proza secolului al XIX-lea, persoana a II-a singular : „Pe trotuarele acelea largi de cîţiva stînjeni... totul îţi mîngîie ochii, în mijlocul acelei mulţimi n-ai să găseşti decît plăcere şi distracţie, încît nici nu bagi de seamă la distanţia ce ai trecut de la Bastilia şi pînă la Madelena... În mijlocul pieţii Concordiei, răpit de maiestatea şi de frumuseţea perspectivei, nu te-ai opri de a-ţi face întrebare : cum s-au putut ca acel popor carele, în nobilul său entuziasm la 1790, au spulberat în cîteva minute Bastilia, doi ani mai tîrziu să înalţe el însuşi sau să tolereze a să înălţa înfricoşata ghilotină pe locul unde astăzi îşi ridică trufaşă frunte obeliscul de Luxor ?... Prin Cîmpiile Elizee, plimbarea din toate zilele a lumei elegante, unde mulţimea echipajelor, varietatea şi bogăţia tualetelor, jocurile şi strigările de tot felul îţi vor da vertijul... Parisul îşi aprinde iluminaţia. E ora prînzului. Cu faţa aprinsă de mulţemire, cu zîmbetul pe buze, cu ochii scînteind de veselie, mulţimea grăbeşte a se întoarce în cetate, unde, după un scurt răpaos, o aşteaptă petrecerile de noapte. Peste douăzeci de teatruri, circuri olimpice, un întreit număr de café-concert, balurile de pe la grădini îşi deschid porţile şi te cheamă să-ţi arate minunile artei." [230]

Cît despre Iaşi, partea prin care este mai cu seamă el însuşi o alcătuieşte, ne spune Alecsandri, „tina ce împodobeşte mai totdeauna uliţele capitalei noastre. Ea merită a fi cunoscută în lume, întocmai ca negurile Londrii, ca colbul Odesii, ca umezala Parisului, ca vîntul înfocat a Neapolii (Sirocco)." Ironic, scriitorul adaugă : „Adesea Iaşii are o privire veneţiană prin uliţile lui prifăcute în canaluri mlăştinoase. De unde tragem următoarea închiere : că iaşanul este o fiinţă amfibie care trăieşte giumătate din viaţa lui pe uscat şi care înoată în tină cealaltă giumătate. Viaţă plăcută şi vrednică de dorit ! Noi o recomandăm tuturor iubitorilor de trai molatic."

Pe urmele trasate de Alecsandri, privirea călătorului străin îndreptată asupra Iaşului caută, într-unul din capitolele romanului *Lascar Viorescu*, în afara „efectului general", „lucruri interesante", „izolate", fără a izbuti însă decît să repete ceea ce ştim deja, lui Kotzebue lipsindu-i dezinvoltura cu care autorul nostru ştie, de exemplu, alătura, obţinînd reuşite efecte de contrast, evocarea înfiorată a palatului lui

Duca vodă, teatru al atîtor întîmplări, cu zidurile ce se destramă din zi în zi sub „coasta vremii", de constatarea uimită a trăiniciei bucătăriei vechi, aceasta fără nici un suvenir istoric, fapt ce poate constitui „sujet măgulitor pentru gastronomi, izvor bogat de idei adînci asupra deşertăciunei măririlor omeneşti pentru filosofi", toate acestea urmate de bobîrnacul ironic pe care şi-l administrează autocitîndu-se „poet de baltă" („lighioaie nouă şi necunoscută în istoria naturală", glosează, de îndată), cu o „meditare mlăştinoasă" închinată glodului Bahluiului.

O „răpide ochire" asupra Iaşului — mai puţin cunoscută cititorului de astăzi — realizează şi Rallet în primele pagini din *Suvenire şi impresii de călătorie* (1858), după ce anterior, în numerele 9 şi 10 ale *Propăşirii,* publicase fiziologia *Provincialii şi iaşenii,* unde efectele ironice erau potenţate de modalitatea comparativă a tratării. Pe de o parte, *ieşeanul,* plecat în provincie cu tot soiul de provizii („nişte brînză nemţască cît de vechie, salamuri de feliuri de cărnuri ce se mănîncă în Italia şi cîteva doctorii cercate pentru întîmplările drumului") şi dezamăgit de tîrgul ce-i pare pustiu, în lipsa „vuietului capitalei", de orizontul provincial apăsîndu-l cu întinderea şi monotonia sa. Pe de altă parte, *provincialul,* surprins la teatrul din Iaşi, unde intră odată cu casierul, vrînd să nu scape nimic, „începînd, ca la masă, de la ciorbă. Toată greşala stă cel mai mult întru a zice ahturi în loc de acturi, a vede fără lornetă şi a îmbla prin bal masché cu cuşma în mînă." *Ieşeanul* „crede în tualetă... nu scapă nici o modă fie cît de scumpă... zice în dreapta şi stînga mon cher, fără să iubească pe nime, precum şi provincialul vere fără să se rudească. Cunoaşte toate cuvintele croitoreşti, ştie de rost franţuzeşte... mulţimea părului îl îngreue de nu poate gîndi decum la grija ce trebuie capului pe dinafară, şi fiinţa-şi o înalţă numai prin călcăile vestitului Ringel cibotar din Viena" ; la teatru merge „pe la mijlocul actului întîi ca să fie văzut cînd va intra, pe risc să-i şi bănuiască provincialii că-i sminteşte cu a sa venire, lornetează pretutindene şi întoarce capul ca un cucoş de vînt, ş-apoi cască păn' să înfăţişază vreo actriţă frumuşică ce-i făgăduieşte afişul c-o să joace". Şi mai departe : „în buzunarul provincialului vei găsi cremine, amnar, stihurele, izvoade ş-o pungă plină, n-are bilete de vizită pentru că nu-i este greu

a-şi spune numele pe unde merge. Iaşeanul crai poartă cîte un şipuşor de apă mirositoare, pentru că-i slab de cap, lornetă ce-i dă un aer observator, încheitori de mănuşi. E plin de ţigarete ca şi de fumuri, şi de multe lucrişoare ce lasă buzunarul deşărt." [231]

Cînd spunea că *„jurnalul e pravila iaşeanului"*, Rallet consfinţea o realitate de care proza lui Alecsandri ne aminteşte adesea. În *Istoria unui galbîn*, apariţia feciorului care aduce gazetele româneşti e înregistrată ca moment deosebit şi exploatată numaidecît de tînărul poet, aferat în faţa „psişelei" ; găsind în paginile jurnalului un articol plin de laude pentru talentul său, citea deja a treia oară pasajele măgulitoare ; lumea *Salonului din Iaşi* află vestea cea mai nouă din gazeta adusă de tînărul jurnalist, care se oferă s-o şi împărţească : „Astăzi, 10 septembrie, armiile aliate au cîştigat cea întîi biruinţă asupra duşmanului..." ; retrospectiva din *Dridri* are ca punct de plecare o ştire din ziarul francez *Teatrul*, cu data de 25 iunie 1851 ; dealtfel, tot ce se întîmplă memorabil în această scriere e consemnat în presă : contractul d-rei Marie-Angélique Chataignez, cronicile elogioase la spectacolele ei, falimentul contelui de Farol etc. *Gazeta* (Cuénim, încă, făcuse în pensionul său un prim pas în a-şi obişnui elevii cu lectura jurnalelor) împlineşte, desigur, şi dorinţa de noutate, în cazul prozei ea este mai ales un mijloc (am putea spune şi tic de narator) prin care ni se dau asigurări de autenticitate.

În *Dridri* un alt fel de asigurare este şi promisiunea — falsă, cum spuneam, din finalul unde se reeditează o secvenţă florentină a *Buchetierei*, analizată cu cîteva pagini mai înainte. Acum Dridri e cea suferindă, ca altădată pictorul V. ; plînsul o „înăduşă" şi cu lacrimile-n ochi îi trimite „scumpului Vali" ultima sărutare, în care pune „tot sufletul ei", cerîndu-i răspuns neîntîrziat la dilema — pragmatică — pentru ea imposibil de rezolvat. Previzibilă, scrisoarea lui Vali conţine un răspuns tipic de scriitor : „Scumpa mea Dridri, ţi-am promis să-ţi fac descrierea călătoriei mele pănă la Constantinopoli şi dacă m-aş asculta, ţi-aş trimite un volum întreg, astfel mă simt fericit de a convorbi cu tine. Îmi pare că eşti lîngă mine, cu gentileţa ta de veselă păsărică ; îmi pare că te văd zîmbind cu oarecare maliţiozitate în vreme ce-ţi povestesc cele ce-am făcut şi văzut de cînd

am plecat din Paris ; îmi pare că aud glasul tău mult iubit aplicîndu-mi proverbul francez : *A beau mentir qui vient de loin.* Cu toate aceste, încep mai întîi a te săruta, apoi te iau pe genunchi, ca pe un copil zburdalnic, şi *îţi promit o lungă şi frumoasă poveste,* dacă îi fi cuminte." (p. 435)

Alternativa manuscrisului neterminat, de care s-a vorbit, nu e neapărat singura ; în nota obişnuită povestitorului, ne este adresată şi aici invitaţia de a-l însoţi în continuare într-o altă istorie, mai tîrziu, cînd se va putea elibera probabil din mrejele zeităţii ades invocată de Alecsandri — Lenea.

Scriind despre alţii, autorul vorbeşte totdeauna despre sine ; tocmai de aceea, studiul consacrat prozei sale ar putea restitui un Alecsandri *par lui-même.* Aici, în *Dridri,* ceea ce vorbeşte despre scriitor e mai cu seamă „suprinzătorul *simţ de lux*", exercitat, înaintea lui Macedonski, în „imnul feericului de interior modern" [232] : „Otelul pus la dispoziţia ei de contele de Farol era un cap d-operă de arhitectură italiană ; mobilarea lui realiza minunile Halimalei. Salonul principal se deschidea pe o grădină plină de plante exotice, umbrită de copaci mari de Paulonia, un adevărat colţ de rai. Acel salon era ornat cu oglinzi înalte şi cu tablouri lucrate de cei întîi pictori moderni ; el comunica prin porţi de cristal cu alte două mai mici salonuri, unul mobilat în stil persian şi celălalt în stil pompeian.

Camera persiană era îmbrăcată pe pereţi cu stofă citarie de Brusa şi pe parchet cu un covor de Smirna, care producea sub picioare efectul unui gazon molatic. În unghiurile lui se rotunzeau patru divanuri acoperite cu şaluri în dungi de diferite colori. O lampă de argint de formă maurescă se cobora din mijlocul tavanului şi răspîndea o lumină misterioasă în acel cuib de visuri orientale. Camera pompeiană era întreg ornată cu mobile romane de bronz, care-i dau un aer de anticitate şi care deşteptau în minte imaginea traiului casnic de pe timpul împăratului August, pe cînd artele frumoase ajunseră la gradul cel mai înalt de perfecţie.

Sale de prînz, spaţioasă, bine luminată cu trei ferestre mari, era învălită cu piele nohotie de Cordova şi conţinea un asortiment frumos de mobile de stejar sculptat, toate adunate de prin casteluri cu multă dificultate şi cu preţuri fabuloase. Iar mai cu seamă camera de culcat înfăţişa o adevă-

rată feerie ! Patul de abanos avea forma paturilor regale, purtînd un baldachin de patru coloane lucrate la strung cu o măiestrie perfectă şi fiind capitonat cu brocart vişiniu de Lion. La colţurile acestei camere delicioase se iveau statuete de marmură de ale celebrului sculptor Praider, una reprezentînd amorul, a doua inocenţa, a treia cochetăria şi a patra voluptatea. Pe păreţi erau aninate oglinzi de Veneţia şi pe cămină strălucea o pendulă de argint încrustată cu lapis lazzuli." (p. 423—424).

În contrast violent cu numita „vocaţie pentru spaţiul somptuos", am putea menţiona frisonul ce ni se transmite dintr-o scrisoare expediată în ianuarie 1889 de la Paris lui Titu Maiorescu, unde este înfăţişată acea „vastă hardughie prinsă de trei părţi între case particulare — cu o faţadă degradată pe o stradă mică, lipsită de aer, lipsită de soare, lipsită de ornamente arhitecturale, — cu pardoseala dinlăuntru mai joasă decît nivelul stradei, cu cinci ferestre ogivale, dintre care una astupată cu cărămizi, două închise cu geamuri ordinare, iar două împodobite cu vitrajuri colorate... Pe sub dînsa sînt beciuri boltite care au fost inundate în mai multe rînduri, comunicînd păreţilor o răceală foarte greu de combătut. Ea este prin urmare umedă ca o fîntînă şi rece ca o gheţărie şi are nevoie de un sistem de calorifere fără de care nu poate corespunde la destinaţia ei." [233]

Tot despre scriitor vorbeşte în *Dridri* şi aluzia că Vali este chemat să joace un rol oarecare în patria lui, să prindă rădăcină în ea, amplificată în *Margărita* (1870) — nuvela cu sugestive elemente ale unui posibil portret al artistului în tinereţe, adică în „acea epocă frumoasă unde iluziile, ca un cîrd de paseri primăvăroase, zbor în calea omului şi-l îngînă cu melodii încîntătoare", speranţele eroului fiind legate de ideea „de a fi unul din pionerii civilizaţiei în patria lui", acest lucru neînsemnînd cîtuşi de puţin ignorarea plăcerii pe care şi-o procură din cînd în cînd suindu-se „într-un cupet de voiagiu" pentru „a se duce întins la Napoli sau aiure".

Ca peste un an Lascar Viorescu, Alexis se înapoiază în 1850 din străinătate, unde tocmai îşi terminase studiile. Ambianţa autumnală accentuează la ambii scriitori senzaţia de „duş rece peste entuziasmul călătorului", întîmpinat de realităţi frapant contrastante cu cele ale locurilor de unde venea. La Kotzebue : „Lascar îşi petrecu ziua cu ochii ţintiţi

înaintea lui ca într-un vis. Spre sară însă îi merse rău : cerul se acoperi cu nouri şi cînd înnoptă, începu ploaia. Hainele de la Berlin nu erau pregătite pentru asemenea expediţie şi nerăbdarea începu să-l muncească. În curînd se făcu aşa de întuneric, încît nu se mai putea merge decît în trapăt mărunt. În sfîrşit, căruţa părăsi şoseaua şi apucă spre dreapta ; prin urmare Valea Verde se afla la două sute de paşi. Lascar se sili cît putu să vadă ceva, dar în zadar, nici o formă statornică nu se deosebea în noaptea întunecată ; nicăieri nu licărea o lumină ; numai un lătrat răguşit trăda o lucuinţă omenească ; şi afară de cîni, numai vîntul de toamnă mai era deştept şi întîmpină pe călător cu şuietu-i fioros prin pomii aproape desfrunziţi. În locul pornirii celei vesele de peste zi, tristeţea singurătăţii se strecură ca un fior de gheaţă în inima lui Lascar." [234]

Evocînd un moment asemănător, Alecsandri scrie : „Era pe la finitul toamnei, atunci pe cînd în ţara noastră ploile încep a fi în două cu zăpadă şi drumurile devin nepracticabile. Caii harabagiului pe care-l luase la Mihăileni, plini de glod pînă la urechi, îngheţaţi, căzuţi de osteneală, de-abie mai puteau trage trăsura pe cîmpul moale, în care roţile intrau pînă la butuc, căci din cauza întunecimei vezeteul rătăcise drumul. Din zece în zece paşi caii se opreau suflînd greu şi păreau că nu mai simt loviturile biciului ce lăsa urme dese pe umeda spinare." (p. 483)

La castelul doamnei Dorian şi al fiicei sale Margărita, femei avînd amîndouă „tipul distins al adevăratei aristocraţii", ca pretutindeni în lumea saloanelor ieşene de la mijlocul veacului trecut, unde se cultiva cu destul succes soiul acela de spirit francez constînd în jocuri de cuvinte şi calambururi, Alexis cucereşte fără dificultate simpatia tuturor celor ce-i ascultă „conversaţia fină şi variată", entuziasmul istorisirilor incidentelor din timpul voiajurilor sale îndepărtate. El este, aşa cum i se spune, „original tînăr, în veci pe drumuri, în veci pe marea", deci nu altfel decît V., „cel mai nevinovat nestatornic din lume", cum era prezentat poetul într-*Un salon din Iaşi.* Şi tot ca acolo, scriitorul întîrzie cu plăcere în societatea unor oameni „deprinşi cu luxul vieţii elegante" : „tualete pariziane de gustul cel mai perfect, brilianturi strălucitoare", „flori exotice în jardiniere de lemn de trandafir, oglinzi în cadruri poleite, albumuri şi note de mu-

zică pe gheridoane, mulțime de mici obiecte de artă pe etajere de palisandru, un frumos piano de Pleyel între ferestri și un papagal verde, care se primbla pe canapele, făcînd monologuri în limba lui. Un foc vesel ardea în sobă, răspîndind căldură plăcută în salon, iar dinaintea gurei de la sobă se ținea serioasă o mîță albă, care torcea de mulțumire."

Ca totdeauna, scriitorul trăiește cu voluptate „confortul ospitalității bine înțelese" : ceaiul servit (pînă și în codrii Africii) în „porcelane chineze", deopotrivă, conversația ușoară trecînd dezinvolt de la suvenirele din copilărie la Alfred de Musset și determinînd o spontană „comunitate de idei și simpatii", dejunul cu „o mare varietate de comestibile numite de bătrîni mezelicuri, făcute în casă : smîntînă, murături, păstrămuri, dulcețuri etc., așezate în ordin pe farfurii de Saxa, semne vederate și gustoase de îmbelșugarea camarii, probe de spiritul de gospodărie a stăpînelor castelului", plimbarea — „răpitoare ca un vis" — cu o sanie elegantă prin „gerul atmosferii și prin clinchetul zurgălăilor" (știuta atmosferă a pastelurilor), cînd lunecarea pe zăpadă produce efectul „zborului prin aer" (plăcere echivalată doar de rătăcirile de odinioară pe plaiurile Mînjinei sau, mai tîrziu, poate de aceea a Comănești enilor în noaptea de vară la Ciulniței), iar seara, cînd „lampele aprinse împlu salonul de o dulce lumină", muzică la clavirul ce răsună armonios „sub degitile febrile a copilei" și produce tînărului „o tainică mulțămire".

Întocmai ca la Veneția, și aici la moșia Margăritei peisajul este prezentat transfigurîndu-se sub înrîurirea sentimentului : „El sosi acolo pe o minunată dimineață de primăvară și se coborî în grădină pentru ca să aștepte momentul fericit în care va vedea pe iubita lui sîngură, căci astă dată bărbatul ei era absent. După o rătăcire prelungită prin aleele și prin desimea parcului, el căzu pe o laiță la umbra unui stejar bătrîn și cercă în zadar să aline bătăile inimei sale ; minutele-i păreau lungi, verdeața naturei posomorîtă, cîntecul păserilor monoton, cînd deodată, prin un efect magic, totul se înveseli în ochii lui. Soarele deveni splendid, verdeața frunzelor și gazonului se înviosă, ciripitul păserilor se schimbă în armonie plăcută, căci Margărita intrase în grădină. Îmbrăcată într-o rochie de gază albă, tînăra femeie venea iute prin o alee năsipită și strălucea ca o apărire cerească în

umbra deasă a copacilor. Alexis, uimit, se sculă şi se răpezi înaintea ei, mînele lor se strînseră tremurînd şi ochii lor se împlură de o lumină aurită."

Aşa cum este înfăţişată, mai puţin „apărire cerească", Margărita le vesteşte prin farmec luminos pe Floricica şi Adela. (Despre eroina sa, Ibrăileanu nota la un moment dat: „A. s-a întors la şase şi treizeci şi cinci de minute. I-am ieşit înainte din întîmplare, sau ca din întîmplare, nu ştiu sigur. A oprit trăsura, a sărit jos, uşor, ridicînd puţin rochia deasupra pantofului, atentă la gest, şi a venit spre mine dezmierdînd aerul cu umerii" [235].)

Dacă, pe alocuri, cîte o „simţire de bucurie" — prici-nuită de vederea soarelui strălucitor pe cerul senin ori numai de paşii Margăritei lăsînd urme mici şi delicate pe omăt — este şi „sujet" pentru vreun „sonet foarte poetic", scriitorul nu uită să intervină temperînd elanurile lirice ale lui Alexis: „Trezeşte-te, poetule, şi te coboară pe pămînt din regioanele lumei ideale...", îi spune domnul M., cel care pretinde că poeţii sînt „vînători de visuri nebune şi de rime ne-bune".

Însă altfel, în măsura în care peste imaginea eroului se suprapune umbra autorului, asemenea îndemnuri sînt de prisos, pentru că Alexis e mai curînd dispus să *povestească* „minunatele visuri" făurite în timpul călătoriilor peste mări şi ţări, pe cînd plutea pe Dunăre ori de la Dresda, în timp ce vizita galeria de tablouri. Ba e gata să întreprindă noi voiajuri, astfel că, în vreme ce Margărita, „prinsă de sloiurile vieţii căsătoreşti", devine „mamă de o gentilă şi numeroasă familie", Alexis — pentru care amorul atît de mare şi de înflăcărat sfîrşeşte, era de aşteptat, cu o butadă: „Tout finit par des chansons dans ce monde", preluată de la acei „francezi cu caracter vesel" al căror spirit era atît de conform gusturilor sale — pleacă într-o lungă călătorie prin Africa şi America. După ce, mai înainte, deşi „în luptă necurmată cu iubirea ce creştea", nu pregetase a merge să viziteze munţii şi mănăstirile Moldovei, despre care autorul publicase încă în 1844 O *primblare la munţi*.

Hotărîtă de dorinţa vederii portretului lui Alexandru Lăpuşneanu, aflat la Pîngăraţi, plimbarea, iniţial de două ceasuri, se prelungeşte, dar numai aparent datorită unor împrejurări exterioare (acea icoană, le spune egumenul, a fost dusă

între timp la mănăstirea Slatina ; apoi, în drum spre schitul Durău, tinerii pierd poteca din pricina întunericului). Necesitate interioară a scrierii, *îndelungarea* (ideea găsirii portretului pare dealtfel abandonată) este rezultatul voinței autorului, care, în momentul rătăcirii nocturne a eroilor săi, ne mărturisește : *„Lucrul acesta, deși cu adevărat nu ni s-ar fi întîmplat, totuși l-aș iscodi din capul meu pentru interesul acestei povestiri ;* căci în ziua de astăzi o primblare la munți, fără cea mai mică rătăcire, pare ca o călătorie pe marea fără furtună, sau ca o nuntă fără lăutari".

„Plăcerea de a nara — precizează Ion Vlad — se aliază la V. Alecsandri cu o intuire a mișcării în spațiu și cu o reală deprindere în desenarea portretelor, încă un argument pentru a-l cita pe Hogaș. Spațiul mănăstirii și o ambianță generoasă inaugurează orele povestirilor : a călugărului și apoi a doi dintre cei trei prieteni ce îl însoțesc în excursia la mănăstire : *«Astfel se istorisiră între noi următoarele anecdote»*. Ele nu sînt dealtfel anecdote decît într-o accepțiune care numește nucleul epic cu termenul utilizat de Vasile Alecsandri." [236]

Amînarea prilejuiește totodată și făgăduiala unei povești „de hoți" care, sîntem asigurați, ne va fi spusă altădată ; sigur, într-o altă călătorie, deoarece în timpul voiajurilor, așa ca aici, spre Ceahlău, e liber omul „a improviza fel de fel de ode, elegii sau alte asemine parascovenii și bocituri poetice".

Cu toate că fiecare din tinerii călători devine, pe rînd, povestitorul unei alte istorii (ca-n *Hanu-Ancuței* de mai tîrziu), nici unuia nu-i scapă spectacolul natural înconjurător. Dimpotrivă, există o jubilație colectivă în care nu ne va fi greu să surprindem una din trăsăturile distinctive ale prozei cordiale a autorului : „Ne porniram pe la asfințitul soarelui, plini de veselie și de sperare, și, grămădiți ca vai de noi ! într-o brișcă de Brașov, carea, urmînd obiceiului surorilor sale numite brașovence, ne scutura ca pe niște saci de nuci ; dar ce ne păsa nouă ! Lumea întreagă atunci era a noastră ! Ceriul era atît de limpede și de albastru, priveliștea în toate părțile se arăta atît de veselă și de măreață, toată firea ne zîmbea cu un farmec atît de dulce ! Ce ne păsa nouă !... În ceasul acela nime dintre noi nu și-ar fi dat locul său nici măcar pe un tron, pentru că deși struncinăturile briștei se înmulțea cu cît ea se înainta pe petrișul drumului

de pe malul Bistriţii, cu atît creştea şi mulţumirea noastră." (p. 141)

Entuziasmul „poetic" îi cuprinde pe toţi, inclusiv pe judecător, într-atît sînt privelиştile de vrednice să încînte pînă şi „sufletele cele mai adormite şi vrăjmaşii cei mai aprigi ai naturei" ; măreţul apus de soare sau priveliştea aşternută la poalele Grohotişului deschid sufletele „aspectelor sublime", cum remarca Tudor Vianu [237] : „În faţa noastră, un amfiteatru de alţi munţi acoperiţi cu brazi nalţi, care se zugrăvea ca o armie întreagă pe ceriul înflăcărat de razele cele de pe urmă ale soarelui. Din toate părţile tot înălţimi, şi înălţimi adevărate, care te fac şi mai mic decît eşti... Cum să nu se mire cineva ! Cum să nu i se aprindă închipuirea."

La Constantinopol, ca şi aici în munţii Neamţului, *lumina* este cea care dă individualitate şi farmec peisajului ; cînd ea se iveşte pe cer, „aburii de prin fundul văilor se rîdică în văzduh şi da lucrurilor o privire fantastică. Cînd şi cînd, un stejar nalt, răzbătînd pîcla, ni se arăta ca o nălucă din altă lume, cu braţele întinse, cu trupul învăluit de un giulgiu alb ; şi din vreme în vreme cîte un vultur spăriat bătea din aripi şi se izbea în sus, umplînd codrul de ţipete furioase."

Interesant să observăm că povestea moşneagului din Vrancea este intreruptă, cînd nu ni se spusese decît jumătate, fiindcă, ajunşi în vîrful Grohotişului, tinerii călători, ca mai tîrziu Hogaş şi-ai săi Sgribincea şi Huţan, sînt copleşiţi de una din cele mai frumoase privelişti : „Razele soarelui începea a răzbate pintre copacii de pe creştetul munţilor şi da negurei ce-i cuprindea o văpsală roşietică ; iar în fundul văilor, unde pîcla era încă deasă, abie se zărea, ca printr-un vis, apa Bistriţii, ce părea ca o dungă albă. Acea dungă se făcea din minut în minut mai lată şi mai limpede ; şi, deodată, cînd soarele s-au ivit pe cer, umplînd toată întinderea de lumină, deodată frumoasa vale a Bistriţii au steclit ca o panoramă, cu rîul său răpide pe care se cobora vreo cîteva plute, cu munţii nalţi şi tufoşi ce o împregiură, cu satele sale sămănate pe costişe ca nişte giucării şi, într-un cuvînt, cu tot farmecul care împodobeşte natura sa mîndră şi sălbatică." (p. 160—161)

Nota particulară a peisajelor noastre este — după Alecsandri — „acea frumuseţă măreaţă şi sălbatică", fiindcă în

Moldova „pămîntul, codrii, stîncele, pîraele sînt încă în starea primitivă a naturii şi nicăiri nu se vădeşte mîna omului cu prefacerile ei uricioase şi prozaice". Dacă o asemenea observaţie, deşi întemeiată, n-are totuşi subtilitatea lui Russo, în intuirea inefabilului naturii moldovene, trebuie să admitem că acel „caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate", amintit în *Piatra-Teiului*, îi este sugerat şi lui Alecsandri, dar de doina de la munte, „melodia curat românească", în care toată inima omului se tălmăceşte prin suspinuri puternice şi prin note dulci şi duioase ; doina care cuprinde în sînul ei un dor tainic după o fericire pierdută. Eu, de cîte ori aud doina, îmi pare că aud Moldova plîngînd după gloria sa cea veche." (p. 166).

Dîndu-şi seama că în timpul primblării la munţi s-a îndepărtat tot mai mult de scopul fixat iniţial, scriitorul invocă, în final, următoarea scuză : „Aşa sunt mai toate proiectele omeneşti, mai ales cele ce se ating de voiajuri, le faci iarna şi cum răsare soarele de primăvară se topesc ca omătul".

Ambianţa prielnică plăsmuirilor ispititoare este sugerată într-o secvenţă din *Borsec* (1845), unde ni se spune că iarna — pe lîngă plăcerile strălucite ale balurilor, plimbărilor cu sania, concertelor şi teatrelor — aduce desfătările încercate în faţa priveliştii focului din sobe : „Dulci sunt minutele în care poetul, culcat pe un jîlţ elastic, dinaintea unui jăratic bogat, îşi simte trupul pătruns de o plăcută căldură, în vreme ce închipuirea lui pluteşte în visuri misterioase şi dă viaţă întîmplărilor trecute".

Mulţumirea reînvierii în închipuire a „icoanelor depărtate, şterse odată cu trecerea zilelor", în faţa „giocului fantastic a focului", nu exclude — tocmai pentru că scriitorul e încă departe de cei ce „jălesc primăvara vieţii" — delectarea procurată de înfăţişarea într-o scriere literară a unor figuri „gingaşe şi plăcute", de oarecari întîmplări comice sau ridicole, cu rol însemnat în realitatea din imediata apropiere — societatea Borsecului sezonului trecut.

Ne amintim că în vara de altădată cînd ajungea la vestitele ape, după o lungă şi ostenitoare cale, Daniil Scavinschi nota în *Călătoria dumnealui hatmanul Constantin Palade, la feredeele Borsăcului, 1828, Avgust 30 :*

La Borsăc, cu feredee, cu mese, cu adunare,
Se uitase mai cu totul a drumului supărare...
Adeseori făcea baluri nobilimea ungurească,
Să le pară mai plăcută clima-aceea chiar ursească,
Făcea şi plimbări cu toţii, pe jos pe la sticlărie,
Ba încă şi pest-un munte pîn' pe la o vizunie...
Săvîrşind deci toată cura în cinci săptămîni de zile,
Trimiţîndu-ni-se caii de paharnicul Vasile,
Ne-am pornit către Moldova, cu nespusă nerăbdare,
Ca s-ajungem pe acasă mai curînd fieştecare. [238]

E de presupus că despre şederea la Borsec poetul ar mai fi avut multe de zis — deşi în versuri pătimind de „cam mari licenţe poetice", — dacă apucîndu-se de cură n-ar fi uitat tot ; pentru el începea iar „ipohondriatica sa vieaţă", cum aflăm din *Scrisoarea IV* (*Un poet necunoscut*) a lui Costache Negruzzi.

Alecsandri, dimpotrivă, mereu la supeuri, totdeauna încîntat de societatea domnişoarelor Filipescu — „mult spirit, multă drăgălăşenie şi mai cu seamă un dulce răsfăţ" —, are, ceea ce mărturiseşte, „chef să facă un articol despre Borsec pentru *Propăşirea*".

Crochiurile în maniera desenatorilor şi caricaturiştilor francezi ei epocii, Gavarni şi Grandville — citaţi într-o scrisoare din iulie 1844 trimisă lui Ghica —, atestă că scriitorul a izbutit, contrar temerilor iniţiale, să se ridice la „înălţimea subiectului său", oferindu-ne, aşa cum dorea, „ceva foarte caraghios". Adică spectacolul societăţii venite „să beie sănătate la izvorul tămăduirei" ; dimineaţa, la fîntîna borvizului, bolnavii „cu ochii încă umflaţi de somn şi cu paharele în mînă. Ei samănă nişte vinovaţi duşi la locul osîndei. Pe faţa lor e zugrăvită o înfiorare comică ce se măreşte cu cît se apropie mai mult de izvor ; dar mai ales cînd se hotărăsc a duce la gură paharul plin de burcut... muşchii obrazului se zgîrcesc, sprîncenele se încreţesc, ochii se dau peste cap, buzele se strîng ca pentru o dulce sărutare, şi toată fizionomia se priface într-o nevinovată şi nepreţuită caricatură".

În linii încă mai mult îngroşate e trasat tabloul acelei „băi răci în care ferbe necontenit gazul carbonic", plină de bolnavi tremurînd, ţipînd, cîntînd şi văitîndu-se, din care

se detaşează — ridicol detaliată — imaginea unui „pătimaş" : „Iată-l dizbrăcat, gata de a să arunca în braţele groaznicului Lobogo. Face un pas spre el... inima-i bate ! mai face unul... ochii i se painjinesc !... încă unul... picioarele-i slăbesc şi el pică în genunchi pe marginea basinului, ca un nevinovat ce ar cere iertare. Un vînt răce se stîrneşte tocmai acum, lunecă pe trupul lui şi prin neplăcuta lui dismierdare îl sileşte a întra mai degrabă în apă. La acest sămn urît, el îşi udă capul iute, se freacă pe subsuori şi, oftînd din greu şi făcîndu-şi cruce, să azvîrle înainte cu ochii închişi şi cu dinţii strînşi. Un trup mai mult mort de frică cade şi se acufundă în apă, dar deodată, înviet prin frigul de gheaţă ce-l cuprinde, acel trup ieşă afară hemesit, spăriet, turbat ; fuge ca o maşină, dă din mîni, sare pe loc, se bate cu palmele pe pele, ca şi cînd ar alunga nişte albine de pe dînsa şi într-un cuvînt dă toate semnele de un om scos din minte, pănă ce razele soarelui, liniştindu-i sîngele, îl aduc iar în simţiri. Dar ce folos !... aici începe un alt şir de ticăloşii. Sărmanul nu au scăpat pentru că au ieşit din baie, căci un tremur ca de friguri îl apucă îndată şi îl opreşte de a să putea îmbrăca răpide, pentru ca să se mai încălzească. Hainele întră cu greu, colţunii se trag pe dos, ciubotele nu vreu să-l încalţe, jiletca se îmbumbie strîmb şi toate par că şi-au dat cuvînt pentru ca să-i prelungească chinul. Slavă Domnului ! În sfîrşit s-au gătit. El se depărtează, fugînd de Lobogo, şi apucă spre munţii de pe-mpregiur ; aleargă tremurînd şi gîfîind ca un gînsac, pănă ce, umplîndu-se de suflet, cade gios de osteneală şi de căldură, la rădăcina unui brad." (p. 175)

Înrudirea temperamentală explică modul asemănător de a privi lumea, un deceniu mai tîrziu (august 1855), la Ems, unde Negruzzi se plimbă dezinvolt pe aleile grădinii din preajma izvorului, intră în cabinetul de cetire, unde curioşii „răscolesc jurnalele", trece prin salonul de conversaţie, cu ruleta care „scurge pungile străinilor", admiră toaletele „escentrice" — crinolinele şi volanele parizienilor —, se amuză de figurile ţanţoşe de prinţi, conţi, „faşionabli de la jockey-club", lorzi şi ofiţeri de marină — societate aleasă, dar „petrecere sarbedă şi viaţă în destul de monotonă". După o săptămînă, a epuizat toate posibilităţile de petrecere : a rîs de cîntecele lui Levasor, a ascultat „încîntătoarea vioară a lui

Vieuxtemps", „fermecătorul glas a privighetorii nordului, Jenny Lind", a fost la „un steeple-chase de un soi nou", cunoaşte „toate obrazele cu care se întîlneşte de mai multe ori pe zi", prin urmare, „urîtul începe a se ivi". [239]

În Borsecul lui Alecsandri, „toată ziua se trece în adunări fără pretenţii, în convorbiri prieteneşti, în primblări încîntătoare şi mai ales în sînul acelei frăţii nepreţuite, ce nu se găseşte aiure decît la băi, şi în acea *linişte de minte* pe care nu o ameninţă nici necazurile casnice, acei ţînţari înveninaţi care scurtează viaţa unui om sîmţitor, nici şicanurile unei societăţi supusă etichetii". Se conturează aici atmosfera de mică staţiune balneară şi climaterică, prevestind de departe ambianţa de „lung farniente" a localităţii balneare din *Femei, între ele* de Hortensia Papadat-Bengescu, sau „plictisul odihnitor" („lume multă, care vrea să pătreacă şi nu ştie cum. Doamnele, ostentativ fără treabă, umblă în rochii de casă cu capul gol... domnii, cu jambiere şi şepci impermeabile, trec la poştă, peste drum de hotel, înarmaţi cu alpenstock-uri, strînse energic în pumn la nivelul bărbiilor înţepenite şi importante. Peisaj meschin : o colină întinsă, tristă, pătată de cîţiva arbori schilozi, ascunde munţii dinspre apus") [240] al Bălţăteştilor lui Ibrăileanu.

În 1883, la Mehadia, din vîrful muntelui Domogletul, ochiul lui Xenopol reface o întreagă istorie a neamului desfăşurîndu-se pe acest colţ de pămînt, dar nu istorie abstractă, culeasă de prin cărţi, ci vie şi văzută, petrecîndu-se sub privirile sale : „Vedeam întîi pe împăratul Traian trecînd Dunărea pe colo, în dosul dealurilor ce acopăr Turnul Severinul, şi înecînd cu trupele sale toate potecile munţilor în care dacii se apărau cu vitejia unor lei. În valea pe unde ne suisem se înălţau apoi construcţiile romane, termele naturale ale băilor din Mehadia, templele învechite închinate zeului vindecării, lui Esculap, ori Hercul, acel al puterii, vedeam parcă legiunile romane trecînd pe sub stîncile ce îngustează patul Dunării la strîmtoarea Cazane... prin văile aşternute la poalele munţilor şerpuiau frumoasele şosele romane pe care trecea cîte o legiune cu bucinele în frunte... Radu-Negru mai încolo spre răsărit ieşea parcă din o vale îngustă cu un popor întreg de oameni, coborînd către cîmpia îngustă ce se scălda în Dunărea... luptele cu turcii roşeau apele fluviului... apoi viforele căzute asupra frumoasei

ţări se liniştesc, deschizîndu-se o eră de pace şi de înflorire a neamului nostru atît de încercat." [241]

Fragmentul aminteşte de *Un episod din anul 1848*, al cărui erou, scrie Alecsandri, „adeseori cercase a-şi imagina o tabără de ostaşi români pe timpul lui Ştefan şi o convorbire dintre acei oameni tari carii trăiau în frăţie cu moartea şi carii îşi oţeliseră natura în focul luptelor necurmate". În munţii Hangului, îmbătat de poezia peisajului şi a nopţii, „răpit de aripile nălucirei afară din domeniul realităţii, el crezu un moment că-şi vede visul cu ochii" ; adică, în fiecare din plăieşii ce-l înconjurau, el vedea „un demn pogorîtor din vitezele legioane ale lui Traian, pe un adevărat strănepot de-a vitejilor lui Ştefan-vodă ; *i se păru că există cu patru seculi în urmă, că se găsesc în ajunul bătăliei de la Valea-Albă şi asculta, uimit, şoaptele de pe-mprejurul focurilor* (p. 311).

O relaţie de cu totul alt tip decît aceea din *Borsec* ne oferă Kotzebue în 1856, cînd, vara, vizitează băile de la Slănic. Scriitorul istoriseşte toate „nevoile drumului" pînă acolo, şi atît de pe larg sau, cum recunoaşte, „poate chiar prea pe larg", încît, trecută şi prin istoricul fastidios al localităţii şi prin ploaia nesfîrşită, memoria se încăpăţînează să reţină mai ales versurile : „În lume-i multă zdruncinare, / Domnul ne-o dă cu prisos — / Să suferim dar cu răbdare, / Căci şi ea e de folos" [242] — citate la un moment dat de autor.

Cînd, în paginile *Daciei literare*, Kogălniceanu nota sarcastic : „De unde vine această pretenţie a străinilor ca, îndată la venirea lor, să le dăm casele, mesele, cinstirile noastre ? De unde vine ? Din scîrnavul obicei ce-am luat de o bucată de vreme de a ne estazia înaintea oricărui vînturatic străin" [243], se preciza un punct de vedere comun generaţiei scriitorului, regăsibil, chiar dacă altfel formulat, la Russo, în *Iaşii şi locuitorii lui în 1840*, la Rallet, în *Suvenire şi impresii de călătorie*, la Alecsandri, în *Balta-Albă*, mai ales la Ghica în *Idei greşite* (articolul apărut în nr. 6, din 17 ianuarie [1856], al *Stelei Dunării* şi atribuit scriitorului de Virgil Ionescu şi Paul Cornea [244]), unde se spunea : „Odată, d-abia din veac în veac se rătăcea prin Principate cîte un francez, englez sau neamţ negustor de participuri, care pintre lecţii însămna cîte o observaţie, două ; acele însemnări, după o

reflecție și o suscripție de mai mulți ani, luau forma unor broșuri de 50 pînă la 80 de fețe, în care spunea Europei în mirare că Bucureștii nu este tot una cu ceea ce geografii s-au învoit să numească Bocara, că la Eși vara este călduroasă și iarna friguroasă, că boier va să zică «are țigani» și că rîurile Principatelor curg aur cu lopata. Acum nu este vapor de la deal sau de la vale care să nu arunce pe țărmul românesc cîte o jumătate de dugheană de politici, moraliști și alți publiciști, călătorind pentru fericirea neamului omenesc, dar totodată în socoteala unui librer sau a unei gazete, cu tocmeală, întărită de judecătorie, că în 31 de zile să aducă nesățioasei mașine a lui Gutenberg materie de trei volume octavo, pline de fericirea Principatelor, de pacea europeană, echilibrul între puterile cele mari, integritatea Imperiului Otoman și toate chestiile care se ating d-a dreptul sau piezîș de aceste mari interesuri ale omenirii. Astăzi se scrie *à la vapeur*. Și toate aceste scrieri se vînd ba încă multe se și citesc. Închipuiește-ți, dar, comerciul de idei ce se face, repegiunea cu care trec de la o margine la alta a pămîntului și înrîurirea ce pot avea bîrfitorii asupra neamului nostru." [245]

Două volume in octavo publicase la Paris în 1846 și Stanislas Bellanger, dintr-o carte „de tot curioasă", „ciudată", care cuprinde — scria Iorga — tot ce vrea ori nu așteaptă cineva : relații personale, conversații, judecăți, anecdote, adevărate și născocite, pagini de literatură romantică și cîteva statistici înotînd în acest pot-pourri întins peste toate marginile obișnuite ale diluării literare". [246]

Bellanger venea la noi pentru o moștenire a consulului Parent, unchiul său, și ceea ce-l preocupa, între altele, dar mai cu seamă, era chipul de a călători în Valahia, adică starea poștelor, cum va spune cronicarul *Revistei Carpaților* în 1860, cînd observă : „Străinii și turiștii cîți au vizitat țerile noastre au descris călătoriile lor pe aice într-un mod tot atît de romantic ca și despre călătoriile ce au făcut prin Asia și Africa. Feliul întreținerei postelor, soiul cailor, înhămătura, mînatul cel iute, strigătele și plesnetele surugiilor, costumele lor, toate aceste au fost reprezentate într-un chip mai mult sau mai puțin curios, original și ridicol." [247] Ceea ce în formularea călătorului francez suna astfel : „Alors le premier surudjiou pousse un cri aigu, sauvage, à perte d'haleine, fait voltiger son grand fouet autour de sa tête et, comme

l'a pittoresquement écrit le comte Demidoff, vous partez, sans appui d'aucune part, en vous cramponnant aux rebords crins d'un cheval emporte".

Este vorba, încearcă să-şi explice Bellanger, de un soi de „steeple-chase" : „En voiture, vous partez, accompagné de deux ou trois surudji, avec la fougue d'un coup de vent ; vous ne roulez pas sur la terre, vous la rasez comme une hirondelle, vous perdez la respiration, et l'ouïe, et la vue, asphyxié par la poussière qui vous enveloppe de toutes parts". [248]

Contele de B ***, din versiunea franceză a scrierii lui Alecsandri, *Balta-Albă*, publicată în *Illustration* (1854), ne mărturiseşte la rîndul său : „Je sautai pour la seconde fois dans la caroutza, et, me caramponnant à elle de toutes mes forces, je donnai le signal du départ. Le long fouet du postillon sillona l'air comme un énorme serpent volant ; sa voix jeta plusieur notes aiquës que firent un duo étourdissant avec les claquements du fouet, et soudain, caroutza chevaux, postillon et voyageur, nous disparûmes dans un nuage de poussière." (p. 739—740)

Acelaşi francez, în versiunea românească apărută în *Calendarul Albinei*, tînăr zugrav, povesteşte : „Ce să vă spun, domnilor ?... De cînd sînt nu mi-am închipuit o alergare aşa de infernală, un lucru atît de original !

Într-un nor de colb ce zbura pe faţa pămîntului, caii alergа ca şi cînd ar fi intrat dracul într-înşii ; căruţa fugea încît nu mai avea vreme să scîrţîie ; roţile se alunga, săltînd din hopuri în hopuri şi azvîrlindu-mă în sus ca pe o minge ; surugiul ţipa, vorbea, pocnea de asurzea cîmpii ; iar eu... dacă mi-ar fi fost cu putinţă să mă las cu mîna de trăsură şi s-o bag în buzunarul cu pistoalele, aş fi intrat într-un păcat, negreşit. Un vîrtej grozav mă cuprinsese în sînul acelui *steple-chase* diavolesc ; ochii îmi ieşea din cap, creierii mi se clătina ca o apă într-o garafă, şoldurile mă durea, dinţii îmi clănţănea, urechile îmi ţiuia ; şi de cîte ori mă văitam la vreun hop mai adînc, de cîte ori strigam : ai, ai !, poştaşul îmi răspundea : hai, hai, domnule ! şi bătea caii din nou, şi chiuia încă mai sălbatic, şi căruţa fugea încă mai iute, şi eu ameţeam încă mai tare." (p. 182)

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

Dacă la 1836, cînd Saint-Marc Girardin vizita malurile Dunării, toţi prefecţii şi ofiţerii de pe graniţa fluviului erau din timp avertizaţi şi puşi, după cum ne spune Ghica, la dispoziţia ilustrului turist, în 1847, la Balta-Albă, unde nimeni nu se „estaziază" în faţa străinului, Alecsandri îl lasă pe eroul său, „un biet străin, un francez", să se descurce singur („Închipuiţi-vă, domnilor, poziţia mea. Străin, într-un colţ de pămînt necunoscut mie, rătăcit într-un sat unde nu se zărea nici ţipenie de om, încungiurat de vro douăzeci de cîni care vroia numaidecît să afle ce gust are carnea de franţez, neştiind nici limba, nici obiceiurile locului!") şi-apoi, la o serată între amici („toţi lungiţi pe divanuri, după obiceiul oriental, şi înarmaţi de ciubuce mari, carele producea o atmosferă de fum vrednică de sala selamicului a unui paşă") să relateze cu vervă şi umor istoria descoperirii „acestor frumoase părţi ale lumei", însoţind-o de încredinţarea că, „departe de a fi locuite de antropofagi, ele cuprind în sînul lor o soţietate foarte plăcută".

Voiajul oriental — devenit o adevărată modă, cum se subliniază — este pentru tînărul parizian prilejul manifestării întîi de toate a „neştiinţei sale vrednice de veacul de aur" („Îmi închipuiam deci Valahia ca un soi de pustiu vînturat de cîrduri de feare sălbatice şi de oamini pribegi ca în sînul Africei") şi datorată acelui profesor de geografie pe care, atunci cînd află că Valahia este locuită de „un neam de oamini cu totul străini de naţia otomană", mărturiseşte că l-ar fi aruncat de îndată în Dunăre. „Procedeul" este oricum mai „eficace", în ordine polemică, decît apostrofa lui Rallet: „Geografii îi dau (Iaşului n.n.) 45.000 locuitori, pe credinţa statisticilor vechi. Călătorii ce nu-l vizitaseră niciodată fac din el un oraş stricat prin focuri, cu uliţele pavate cu scînduri, cu năravurile orientale pe care în geografia lui Maltebrun, 1839, le găsim luate din Wolf, ce a scris tocmai pe la 1798..." [249]

După cum, abstracţii „negustori de participuri" spunînd „Europei în mirare" că Bucureştii nu este tot una cu Bucara, din textul lui Ghica, trăiesc aievea în persoana francezului buimăcit („Boukcouresti, me disais-je, Bucarest, Boukara, Boucarie! Je crois avoir entendu parler de la Boukarie...") şi de fiecare dată copleşit de cele văzute: debarcat, se pregăteşte să se apere împotriva fiarelor primejdioase şi a cetelor

de hoţi, numai că nici unul din oamenii adunaţi pe mal nu dă semne a-l băga în seamă ; în loc de malpost sau diligenţă, un echipaj compus dintr-o „cutioară plină de fîn", trasă de cai semănînd cu nişte „mîţe postite" ; crede că Balta-Albă e numele unui „tîrg" precum Marienbad, cînd colo dă peste un sat alcătuit din „bordee coperite cu stuh şi coronate de cuiburi de cocostîrci". (Forma bizară a locuinţelor acelora, mulţimea cumpenelor de fîntîni ca nişte „gîturi de cucoare uriaşe", cîinii alergînd pe sub garduri, berzele dîndu-şi capul pe spate la razele lunii ne sînt cunoscute şi din gravurile lui Theodor Aman însoţind textul versiunii franceze din *Illustration*)[250] ; în locul tractirului cu biftec şi pat elastic, căsuţa primitivă a unui străjer morocănos etc.

Pentru străin, toate acestea constituie izvorul unor „simţiri deosebite şi împrotivitoare", trăite în vreme de numai cîteva ceasuri şi determinante pentru schimbarea ideii că Valahia ar putea fi o ţară mai civilizată, de vreme ce are băi carele atrag atîta lume spre ele. De aici pînă la „revoluţia" petrecută în „creierii săi" nu e decît un pas. Căci a doua zi se pomeneşte, uluit, în faţa unui spectacol cu totul neaşteptat : „o mulţime de caleşte evropieneşti pline de figuri evropieneşti şi de toalete evropieneşti... baloane de Viena cu înhămături necunoscute pe la noi ; pălării din Franţa cu şlice orientale ; frace cu anterie ; toalete pariziane cu costumuri străine şi originale". Lucrurile văzute îl „aruncă într-o mirare tot mai adîncă", întărindu-i credinţa că se află „cînd într-o insulă din Oceania, cînd într-o capitalie a Evropei".

Voiajorului interesat de cercetarea antichităţilor romane — din scrisoarea lui Ghica *Generalul Coletti la 1835* —, tînărul locotenent de la Islaz îi dă, în cea mai bună franţuzească şi cu desăvîrşit firesc, toate desluşirile cerute, nu mai puţin descifrarea pe nerăsuflate a complicatelor inscripţii arheologice latineşti şi greceşti văzute în preajma Dunării. La rîndul său, „lumea nouă" înfăţişată de Alecsandri în *Balta-Albă* este vrednică să deştepte „închipuirea de artist" a zugravului : „Iată un tîrg de cîteva mii de suflete, un tîrg ce s-au înfiinţat de cîteva zile şi care peste cîteva săptămîni se va şterge de pe faţa pămîntului, întocmai ca Babilona, ca Niniva ş.c.l. ; un tîrg în care nici o taină casnică nu se poate ascunde, din pricina lipsei zidurilor, a uşilor şi a ferestrelor ; un tîrg, în sfîrşit, cu totul necunoscut Evropei, dar în care civilizaţia ei

este reprezentată prin magaziile de scînduri a două marşande de mode : Iată o lume ce în ochii d-tale pare a fi sălbatică, dar care are soiul ei de civilizaţie deosebită. Aici ne găsim în împărăţia contrasturilor celor mai originale ; aici luxul şi sărăcia, durerea şi veselia, ideile nouă şi ideile vechi, costiumele Evropei şi costiumele româneşti, toate sînt la un loc, sînt mestecate la un loc şi produc un efect neînchipuit atît ochilor, cît şi mintei..."

Spre deosebire de Ghica, Alecsandri este „persuasiv" altfel decît prin dialog. Dar cu efecte similare, chiar dacă francezul său nu repetă la tot pasul „Ah ! je vous en fais mon compliment". Şi asta deoarece, atît masa originală cu borş şi, desigur, cîteva butelci de Bordeaux, cu dansuri naţionale şi toasturi pentru Franţa, cît şi plimbarea „foarte sentimentală" sub clar de lună cu „vaporul" pe Balta-Albă, dar mai ales balul de la Cazino, într-o societate „cu totul evropienească" prin toalete plăcute şi maniere civilizate, unde se disting „damele romînce tinere şi frumoase, vorbind limba franţeză întocmai ca nişte pariziene", şi-n special „ochii damelor, atît de fărmăcători, zîmbetele lor graţioase, glasurile lor dulci, taliile lor bine făcute şi care se mişca răpide în figurile contradanţului sau trecea ca fantasme albe în vîrtejul valţului" sînt, toate, cel puţin la fel de elocvente ca răspunsurile docte ale ofiţerului oacheş, de vreme ce-l „îmbată" pe străin, şi, atît de mult, încît îl fac să se creadă „în palatul încîntat al unui vrăjitor".

Faţă de spiritul incisiv al autorului *Ideilor greşite,* istorisirea artistului francez — volubilă şi spirituală — este totodată relatarea unei *modificări.* Dacă Al. Săndulescu [251] are multă dreptate susţinînd că „în *Iaşii în 1844* sau în *Borsec,* se deplînge în fond, fie şi pe un ton umoristic, starea de inconfort şi înapoiere în care se aflau Ţările Române, apăsate încă, la mijlocul secolului trecut, de o vinovată stăpînire feudală, dinăuntru şi dinafară", în *Balta-Albă* credem că accentul trebuie pus pe *schimbarea* survenită în ideile despre Valahia ale tînărului „zugrav" francez. Cu atît mai credibilă această prefacere, cu cît nu datorată „propunerii" scriitorului, ci rezultînd dintr-o experienţă integral asumată de călătorul-povestitor, ştiuta modalitate indirectă a spunerii fiind aici eficace mai mult decît în oricare alta din prozele autorului.

Că ea, *modificarea*, este ţinta secretă a lui Alecsandri ne încredinţează existenţa versiunii franceze a scrierii, după cum şi redactarea în acelaşi an cu *Balta-Alba*, la cererea lui Adolphe Billecocq, a unui sclipitor „laisse-passer", datat 14 octombrie 1848, menit să dovedească neîncrezător că „ţara lui nu este un mit" şi, cu atît mai puţin, nici o „descoperire" recentă a consulului francez.

Prin cele două texte, Alecsandri ajunge la rezultate asemănătoare cu ale lui Kogălniceanu, Rallet sau Ghica, polemizînd într-un mod propriu structurii sale — la fel de eficient, dar cu cîtă sare atică. Nu altfel decît aşa cum îşi aminteşte Odobescu în *Pseudokinegeticos :* „Eram băiat de vreo treisprezece ani cînd am învăţat să dau cu puşca ; mărturisesc că de atunci n-am mai făcut nici un progres în această artă ; ba chiar aş putea zice din contră ! Însoţisem pe tatăl meu la Băile de la *Balta-Albă*, unde se adunase în acel an [iulie 1847 (n.n.)] sarea şi marea (mulţime imensă) *precum a povestit-o au atîta spirit dl. Vasile Alecsandri*, pe carele atunci, acolo, pentru prima oară l-am văzut ; domnia lui tînăr, vesel şi încă de atunci cunoscut prin farmecul neaoş românesc al muzei ce-l inspiră, eu copilul, crezînd că tot ce zboară se mănîncă." (s.n.)

Patruzeci de ani mai tîrziu, colegi de Academie, îşi scriau prieteneşte, aşa ca de la Paris, în ianuarie 1887 : „Avem multe lucruri interesante de comunicat unul altuia ca iubitori de literatură ; prin urmare, ori de cîte ori veţi dori a petrece o oră la vatra mea, îmi veţi face o mare mulţumire. Eu sunt un om casnic, serile le petrec lîngă foc, un bun tovarăş cîndva copilăriei, şi societatea d-voastră ar aduce un farmec mai mult acestei bune tovărăşii." [252]

În astfel de răgazuri petrecute la gura sobei fusese aşternută pe hîrtie şi *Călătoria în Africa*, poate cea mai bună scriere în proză a lui Alecsandri.

Redactată în etape situate la mari intervale — partea I publicată în *România literară* (1855), partea a II-a apărută în *Foaia Soţietăţii de literatură şi cultură din Bucovina* (1868), partea a III-a încredinţată *Convorbirilor literare* (1874) — lucrarea nu este un simplu jurnal, deşi ceea ce oferă spre lectură fratelui său, căruia îi era dedicată, se intitulează ca atare, ci, aşa cum observa George Călinescu, „un sistem narativ, pe principiul *Decameronului*".

Precizarea criticului că „planul exterior este pătruns mereu de planuri lăuntrice" vizează în special prima parte a operei, a cărei ţesătură mai păstrează, chiar dacă substanţial amplificată, schema *Buchetierei* sau aceea a *Primblării la munţi*. Fiindcă şi de data aceasta amintirile voiajului (de la Biaritz la Gibraltar) — relatate de autor — sînt întrerupte prin spunerea unor povestiri de extracţie romantică — *Muntele de foc* şi *Cel întîi pas în lume*, dintre care prima, situabilă cu exactitate în perimetrul temporal (şi narativ) al scrierii debutului.

Ca povestitor, însă, Alecsandri a dobîndit între timp firescul intercalării unor asemenea episoade în textura jurnalului, „liantul" fiind un pahar de Malaga ori şampanie (echivalent al ulcelelor cu vin din *Hanu Ancuţei*) sau *punciul*, amestecat cu o lingură de argint de căpitanul „foarte ispitit" în asemenea îndeletnicire, dar îmbunătăţit de fapt abia prin farmecul conversaţiei pasagerilor de pe puntea vaporului englez „Livorno" şi stimulînd la rîndu-i verva povestitorilor :

„Sfîrşind această anecdotă, închin un păhărel de punci căpitanului Campbel, ce mă ascultase cu mare luare-aminte şi adaug : Punciul d-tale e de minune ! însă un lucru îi lipseşte pentru ca să fie perfect.

— Care lucru ? întrebă Campbel.

— Povestirea întîmplărilor comice care au fost cauza că te-ai făcut marinar.

— Dacă doriţi a o cunoaşte... eu sunt gata a vă o spune, mai ales că nici nu avem altăceva mai interesant de făcut în astă sară. Marea-i lină ; vaporul merge bine ; punciul e ferbinte, ol rait !... Iată ce mi s-au întîmplat cu vro douăzeci de ani mai înainte."

O povestire declanşează resortul alteia — *„Îmi aduc şi eu aminte de o luminaţie fantastică în soiul aceleia de care vorbeşti*, domnule căpitan. Am văzut-o în Italia, pe vîrful munţilor Apenini ; *însă asta-i o istorie lungă*, şi punciul d-tale nu ne iartă de a perde vremea în povestiri.

— Din contră... Spune dar istoria d-tale, domnule, căci nouă, marinarilor, nimic nu ne face mai mare plăcere decît povestirea întîmplărilor de călătorii. Începe, şi *vă promit că voi povesti şi eu o întîmplare* foarte comică ce au avut o mare înrîurire asupra vieţii mele şi au fost chiar cauza ce m-a îndemnat a îmbrăţişa cariera de marinar."

Intervenind, autorul provoacă povestitorul la mărturisiri suplimentare :

„— Ce crezi d-ta de focul acesta, siniore ?...

— Şi ce zic ei !...

— Foarte bine, dar ce dovadă aveţi că iadul se află tocmai sub munţii Apeninilor ?...

— Care padre Bertolmo ?... Ce i s-au întîmplat ?"

Explicaţiile lasă impresia că acesta aştepta să fie întrerupt, că tărăgănează voit dezlegarea „tainei", iar pînă atunci comentează ironic versurile cutărui poet din „şcoala bucureşteană", se autoobservă („Această figură de retorică e veche, domnilor, de cînd retorica... dar ce-i mai adevărat şi decît dînsa este că ladi V. era de o minunată frumuseţă..."), exclamă : „Domnilor !... Cine vrea să închine cu mine în sănătatea frumoasei ladi V. ? (Zicînd aceste, căpitanul Campbel rîdică păhărelul său de punci şi, salutîndu-ne după moda englezească, îl deşartă şi apoi urmează aşa..."

Dezinvoltura povestitorului (să spunem că în finalul *Călătoriei în Africa* istorisirea devine pretext de competiţie : „Angel, nevrînd să rămîie în urmă de mine cu anecdotele extraordinare, îmi narează o întîmplare foarte bizară a unui curier trimis din Englitera în India. Eu încerc a-l întrece prin un roman închipuit, el îşi frămîntă mintea ca să iscodească o minciună gogonată şi astfel o ducem, atît în cameră, cît şi pre strade, într-un *şir neîntrerupt de poveşti*"), atingînd pe alocuri virtuozitatea, demonstrează totodată că la Alecsandri — şi acest lucru reprezintă cu adevărat marea performanţă a scriitorului — *povestirea s-a constituit deja într-un ceremonial.*

Succesiunea capitolelor primei părţi, intitulată *De la Biaritz la Gibraltar*, trădează intenţii de organizare a materialului epic diferite de cele prezidînd la scrierea următoarelor două părţi — mai apropiate de structura jurnalului, pe care, cu toate acestea, o mimează ironic la un moment dat.

În locul pomelnicului anodin al pasagerilor din *Memoranda* constantinopolitană, aici, un spiritual prim paragraf, *Tovarăşul meu de drum*, ne introduce în atmosfera de „necurmată plăcere", a „voiajului în jîlţ", deopotrivă, a petrecerilor înotătorului, admirator, ca altădată şcolarul hoinar pe dealurile Socolei, al formelor fantastice ale norilor. „Mulţămirea nespusă", astfel gustată, se prelungeşte în diligenţă,

undeva pe şoseaua de la poalele Pirineilor. Plăcere pe care — să ne amintim — o realiza în felul său şi Dinicu Golescu, de vreme ce ne spune că „nu este mai frumos lucru decît a călători cinevas cu acest mijloc, căci drumul ce-l poate face în noao zile, cu acest Ailvagen, călătoreşte în doao zile şi trei nopţi...", subliniind mai ales *„acea mulţumire a tovărăşii şi a cunoştinţii ce face cu mulţi voiajori,* cum mi s-au întîmplat la întoarcere de la Trieşti la Viena, să fim 7 neamuri în cărîta cea mare : englezi, nemţi, franţoji, italieni, moldoveni, grec şi eu românul, de la care multe află şi învaţă, tot dintr-acelea ce fieşcare n-au ştiut, şi mai vîrtos cînd bagă cineva seama la obiceiurile naţionalicesti : căci pe unul aude vorbind toată ziua, nemaidînd altuia vreme de vorbă ; pe altul vede uitîndu-se la acela, şi făr-de a-i răspunde, îi arată că se miră de el ; şi pe altul iarăş vorbind 4 cuvinte numai în toată vremea zilii şi a nopţii ; şi pe altul iarăş că este cu foarte bună voe, şi vorbeşte cu fieşcine cu destulă umilinţă ; şi pe altul căutînd cătră toţi, mîndru şi cu nebăgare de seamă ; şi altul toate aceste întîmplări judecîndu-le şi spuindu-mi-le. Iar băgătorul de seamă, ca un mai neînvăţat decît toţi mirîndu-se." [254]

Dacă pe Alecasndri nu-l putem recunoaşte încă în nici unul din pasagerii diligenţei lui Golescu (tipologia propusă ar merita să fie studiată şi din alte puncte de vedere), la Russo ni se oferă un exemplu mult mai promiţător. În felul Doamnei de Staël (citată undeva în paginile *Propăşirii* cu această cugetare :" A călători este una din cele mai triste plăceri") [255]. scriitorul crede că voiajurile nu înveselesc, dimpotrivă, întipăresc în sufletul nostru un soi de *„simţire de nedesluşită şi atrăgătoare tristeţe"* (ceea ce mai tîrziu Camil Petrescu va decreta sentenţios în „pasienţa preliminară" a jurnalului său : „Nu-mi plac deloc călătoriile. Sînt superficiale toate şi vulgare ca nişte vise ratate."). Stăruind în a o defini, Russo adaugă : „În trăsură, plecat puţin pe-un cot, *îmi place să-mi aţintesc ochii în zări.* În mişcarea regulată, toate amintirile îmi vin una cîte una. Mă cufund în trecut şi visez la zilele duse. Toate micile întîmplări care alcătuiesc viaţa unui om se desfăşură domol. *E un farmec viaţa aceasta de oboseală şi de lene, de mişcare şi de somn,* care învederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simţeşti decît după cîteva zguduituri mai tari ale căruţei, în care omul blînd

legănat înghite aerul cu plăcere şi-şi deschide sufletul impresiilor pe care i le stîrnesc icoanele ce se perindă ; o vedere veselă îl face să rîdă ; o stîncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechi pe care braţul vijeliei l-a dezrădăcinat şi care îşi întinde ramurile pe pămînt ca un atlet învins îl umplu de melanholie." [256]

Într-o malpostă din acelea evitate de Golescu, fiindcă nu primea decît doi călători şi el era, ne-o spune, dornic de tovărăşie numeroasă, Alecsandri şi amicul său, englezul (ca odinioară la Florenţa, cu Negri), stau lungiţi leneş, fumînd cu plăcere şi privind, tot ca atunci, prin fumul albastru al ţigaretelor cîmpiile şi munţii părînd că se învîrtesc împrejurul lor. „Minunat început de călătorie ! Nici cald, nici frig, nici colb, nici glod. Cum e mai bine", în plus, cele mai frumoase regiuni ale Franţei, sub un cer „limpede şi albastru ca o boltă de smarald". Iar pentru a fi de tot bine, urmează povestea cafelelor dervişului Abdalah-Osman, întîlnit într-un alt voiaj, la 1845, între Ghemlic şi Brusa, în Asia. Dacă lucrurile se vor petrece întocmai ca acolo, e de presupus că şi pe sir Arthur Isquar, cunoscut în munţii Uadras, l-ar putea revedea mai tîrziu, la Nagasaki, unde fusese numit consul.

Atunci, demult, a savurat vestita licoare preparată de „pustnicul cuvios", exclamînd cum ar fi făcut Hogaş : „...Dar ce cafe ! O minune de cafe, plăcută, parfumată, demnă de un sultan ! Fiecare picătură cuprindea o comoară de mulţămiri necunoscute ; credeam că sorbeam raiul lui Mohamed topit în felegeanuri." Alecsandri vorbeşte aici de una din plăcerile omului ce „a gustat viaţa orientală" şi, prin urmare, ştie despre „chief" că e partea cea mai importantă a acesteia. Aşadar, oriunde s-ar afla — în malposta de Tuluza sau la un popas de noapte în munţii Africii, la umbra paltinilor dintr-un săţuleţ de pe malul asiatic al Mării de Marmara sau pe terasa locantei din Tanger —, scriitorul e gata oricînd să-şi aprindă ţigara „rumenă" de Havana (sau din tutun de Latakie) şi, aşezat într-un „jîlţ american elastic, în formă de leagăn", să „dea drumul ochilor" să rătăcească pe albastrul cerului, lăsînd închipuirea să zboare în „lumea fantaziei". Sînt clipele cînd sufletul i se pătrunde de o „dulce melanholie" şi cînd se simte rătăcind în lumea „drăgălaşă" a suvenirelor. Lor, acestor răgazuri de reverie, le datorează proza sa cîteva reuşite secvenţe descriptive, unde peisajul

apare transfigurat, sau, așa cum remarca Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*, „stilizat în fantastic", fapt ce dovedește „în ce măsură simțul de observație colaborează cu fantazia în descrierile lui Alecsandri" [257] :

„Acum umbrele nopții acoperiseră pămîntul și copacii se zăreau ca fantasme din altă lume ce se alungeau pe cîmpi, pănă ce se perdeau în întunericul depărtărei. Mii de stele străluceau pe bolta cerească ; unele cădeau de-a lungul ceriului, lăsînd o umbră argintie după dînsele ; altele se oglindeau în apa Adurului ; altele păreau că lunecă ca niște mari brilianturi pe omătul din vîrful Pirineilor.

Tot era în lume tainic și adînc-pătrunzător ; iar în tăcerea cumplită a naturei, în nemișcarea obiectelor ce ne încunjurau, răpegiunea malpostei sămăna îndoită, tropotul cailor și sunetul zurgălăilor aveau ceva fantastic. Fanarele trăsurei aruncau înaintea lor, pe șosea, o pată lungă de lumină, în care caii se zăreau călcînd în picioare umbrele lor ce se încolăceau sub dînșii ca niște balauri negri.

Îmi închipuiam că mă aflam în împărăția fantasmelor, răpit de carul unui geniu de noapte și urmărit de hîrîitul grozav a unor balauri nevăzuți. Însă luna se rîdică încet pe marginea orizonului, și, la gingașa sa lumină, fantasmagoria peri într-o clipă. Umbrele fioroase se făcură nevăzute, balaurii intrară în pămînt, și cruntul lor hîrîit se prefăcu în nevinovatul horăit al englezului ce dormea cît șepte la spatele meu."

Dacă, uneori, „închipuirea se exaltă", așa ca-n palatul pustiu al sultanilor din Maroc, unde recheamă „trecutul strălucit pentru ca să piardă din vedere mizeria timpului de față", nu e mai puțin adevărat că tot atunci intervine cenzura autoironică a scriitorului, destul de sceptic nu numai cu proiectele de voiajuri, făcute iarna și topite ca omătul, cum răsare soarele primăverii, dar și cu rezultatele însemnărilor de călătorie, și aceasta pentru că „de-ar putea cineva să stenografieze toate gîndirile care trec prin mintea omului într-o noapte frumoasă de călătorie, ar produce volumuri întregi de idei înalte și de prostii".

În realitate, Alecsandri este „un pictor strălucit de exotisme, preferînd mapa cu cartonașe ușoare, impresioniste, marelui tablou de muzeu". [258] Ne convinge de aceasta, între altele, spectacolul pieței din Tanger, unde dughenele sînt „vi-

zunii strîmte, scobite în ziduri, unde stau negustorii cu picioarele crucite şi cu metanii de calembec în mînă. Arămii la faţă şi uscaţi la trup, ei apar în umbră ca nişte mumii dezgropate ; fizionomia lor păstrează o nemişcare absolută, cît nu trece nimic pe lîngă dînşii ; dar cum se iveşte un străin în depărtare, ochii lor se aprind ca jaraticul şi gurile lor înarmate cu dinţi lungi încep a striga : agiaragel, agiaragel ! Setea cîştigului învie acele maşini acoperite cu pele zvîntată la soare şi le comunică nişte mişcări atît de dişănţate, nişte gesticulări atît de hrăpitoare, încît îţi vine a te crede într-o menagerie de orangutani. În centrul pieţei stau întinse cîteva rogojini, pe care sînt aruncate grămăzi de curmale putrede, de harbuzi necopţi, de smochine de India şi de alune negre ca pămîntul. Mulţime de arabi, de berberi, de negri şi de evrei se ceartă, se împing, de la acele ticăloase merinde, ce zac într-un roi de muşte ; iar de-a lungul pieţei doi santuni aleargă sărind şi ameninţînd pe toţi trecătorii cu vîrful lăncilor ce poartă în mînă ; un al treilea stă la soare tremurînd şi zberînd ca o capră, un al patrulea se dă de-a tumba, zdrobindu-şi trupul de petrele pavelei în onorul lui Mohamed, şi un al cincilea strigă toată ziua cuvintele : Sahailic mlihi, împreunîndu-şi glasul cu sunetul unei cobze cu două strune numită ghiumbrea."

O atare precizie de grafician nu putea fi dobîndită fără exersarea prealabilă a ochiului, la Constantinopol, în 1845, şi, un an după aceea, în timp ce scriitorul şi Elena Negri traversau Europa cu diligenţa, într-o iarnă umedă, cu zăpada căzînd în fulgi mari, prin Salzburgul cu „pieţe largi, împodobite cu fîntîni destul de frumoase", München, unde autorul este condus la poliţie fiindcă fusese surprins fumînd pe stradă, Stuttgart, cu statuia lui Schiller „păcătuind prin poza sa", Karlsruhe, plăcut pentru serele de portocali, Baden, încîntător prin grădini, promenade, case frumoase, izvoare minunate etc., în sfîrşit, Paris, unde cei doi ajungeau în 5 decembrie seara şi unde singurul lucru care-i izbea îndeosebi era „zgomotul acestei capitale, care se ridică din întuneric în jurul nostru, şi duhoarea infectă a străzilor". [259]

Aprofundînd impresia, în 1853, la Tuluza, cînd asistă curios la deşteptarea oraşului, Alecsandri notează : „Cum începe ziua a să ivi, oraşul începe a vui de nişte sunete surde

și depărtate, carele încet-încet se tot măresc ca fluxul mării. Ici-cole, se arată cîte un om de-abie deșteptat din somn și care trece răpide și dispare ca o stahie în umbra deasă a stradelor. Unde și unde cîte o fereastră sau cîte o ușă de magazie descopere forme omenești învălite în halaturi și încoronate cu scufii de noapte ; iar cu cît lumina crește, stradele se umple de suflete ca un mare furnicar. Toate casele dau drumul afară unui număr de locuitori carii se răspîndesc prin oraș și, lucru demn de însămnat ! deodată, ca și cînd ar fi ieșind din pămînt, se înaintează din toate părțile mulțime de vite, de căruțe și de oameni încărcați cu provizii.

Atunci vuietul se preface în zgomot ; mii de glasuri, mii de răcnite se rîdică în văzduh, unindu-se cu tropotul cailor și cu duruitul carelor pe paveaua orașului. Unii strigă marfa ce au de vîndut, alții se sfădesc pentru preț și toți deolaltă ascuțesc glasurile lor ; iar mai ales dacă în acel vălmășag vine de se adauge și ragetul magarilor încărcați cu panere pline de legumi... Un ocean de verdețuri se întindea sub ochii noștri și grămăzi nalte de ouă se rîdicau în mai multe punturi a pieței, ca niște stînci de marmură albă ; dar peste două ore, ouă și verdețuri, păsări și poame, într-un cuvînt, toate acele provizii se făcură nevăzute, căci sute de servitoare și de bucătari se aruncaseră asupra lor ca un nor de lăcuste pe un lan de grîu verde."

Dacă proza lui Dinicu Golescu este, în aglomerarea detaliilor ce ne întîmpină pretutindeni în paginile *Însemnării*, efectul unui mod meticulos al căutăturii acestui scriitor obsedat de numărătoarea propriilor pași, stînjeniți încă de poalele straiului turcesc, la Alecsandri privirea — descătușată, mobilă — trasează rapid desenul lumii, esențiale fiind linia, conturul, pata de culoare. Maniera grafică a tratării se potrivește cum nu se poate mai bine autorului dornic să ne transmită cu „răpegiune" gîndurile și sentimentele, impresiile nemijlocite ale voiajului ; așa, imaginea gardienilor scoțieni în îmbrăcămintea lor „neisprăvită", „căciuli mari cu pene negre, spențere roșii, fuste scurte de materie în dungi, ghetre, și altă nimică" ; așa, „giletcele jocheilor strălucind în arenă ca niște fluturi colorați" ; tot astfel, în hruba subterană a căpitanului Spadacelli, piratii avînd întipărită pe fețele lor acea expresie de „vîntură-lume, de spînzurați scăpați din streang, carii sînt vecinic în luptă cu legile ominirei", for-

mînd un grup „pitoresc și de multă originalitate pentru un pictor" ; așezați pe covor în cortul șeicului Hagi-Ab-el Rahman-Lahlo, străinii sînt tratați cu cafele și narghilele, apoi, cum ar fi scris Ionel Teodoreanu, cu un „harbuz mare și roș ca sîngele" ; armăsarul favorit al gazdei e „un fugar de patru ani, subțirel în picioare, negru la păr, cu nările largi și trandafirii, cu ochii inteligenți, cu urechi mici, o minune demnă de a fi expusă într-un salon, sub glob de cristal, pe un cămin de marmură" ; drumul spre Tetuan coboară pe sub crengile unor măslini bătrîni, a căror frunze au o culoare „verde-închisă" (ca a pinilor asiatici văzuți odinioară la Constantinopol) ; cămilele împovărate de teancuri grele sînt „nalte și flegmatice", pășind liniștit și mișcînd în cadență picioarele lor „lungi și nodoroase, iar ochii lor exprimă o mirare naivă" ; arabii înarmați, învăluiți în burnusuri albe de lînă, simulează un joc războinic de un pitoresc cinematografic în „alergarea cailor înspumați, fîlfîirea burnuselor în văzduh, lucirea armelor în focul soarelui", și sălbatic în „răcnetele luptătorilor și scrîșnirea dinților, încruntarea ochilor, în acel amestec de oameni îndrăzneți și de falnici armăsari" ; pe creasta unei stînci, un șarpe lung, ochit de vulturul ce zboară în cercuri largi deasupra lui, are „pete negre și galbine, ochii aprinși, strălucitori, întocmai ca doi rubini" ; în grădina seraiului din Tetuan, „în loc de iarbă, prund și năsip fierbinte, în loc de copaci, stîlpi de lemn boiți roș..., un singur copăcel de iasomie zace trist ca un oftigos însătat pe ruinele unui basin fără apă".

Călătoria lui Alecsandri trasează marginile unui spațiu sudic, peste care, neîndurător, soarele Africii „varsă torente de foc". În locul „minunilor halimalei orientale", a seraiurilor măreție și a grădinilor feerice cu bazine de marmoră — tabloul viu, reportericesc, al vieții de pe litoralul nisipos, cu dealuri acoperite de măslini, cactuși și palmieri coborînd pînă în cîmpia „arsă, pustie, lipsită de vietăți, tristă și monotonă", unde orașele au case fără acoperișuri și fără ferestre în pereții dinspre stradă, părînd, de aceea, cetăți devastate de incendii sau zguduite de cutremure pustiitoare, ce adăpostesc acum ruine, mizerie și suferință ; pe străzile înguste, încîlcite, rău pavate, unde mișună mulțimea indigenilor cu „fețe palide, ochi scînteietori, barbe zburlite, trupuri uscate, mișcări dișăn-

țate, grai răguşit". Aici, lumina orbitoare face încă mai intensă albeața uniformă a clădirilor terasate, întreruptă din cînd în cînd de cîte un minaret sau de locuințele consulilor europeni vopsite în galben, vînăt, pembe şi verde ; pieţele „colburoase" sînt înconjurate de bolţile întunecoase, unde arabii ce făuresc arme apar „goi pînă la brîu, ca niște ciclopi în mijlocul scînteilor ce sar de sub ciocanul lor". Periferiile, locuri sterpe unde se opresc caravanele venite de la Fez, sînt pline de „gunoiuri, de stîrvuri şi de cîni. Atmosfera e împuțită de miasme fetide şi conține germinii tuturor boalelor ciumașe... în mijloc patru pari nalți purtînd fiecare în vîrful lui cîte un cap de om. O potaie de cîni sta împregiurul parilor şi privea cu poftă la acele capete sîngeroase ; unii urlau, alții săreau pe pari şi alții lingeau năsipul în care erau înfipți !"

În soarele torid al amiezii africane, *„plîntele îşi beu umbra şi natura întreagă înoată, obosită, într-un ocean de lumină înflăcărată.* Razele soarelui pătrund prin stofă şi se înfig în pelea noastră ca niște ace roşite în foc. Supliciul e demn de vechii inchizitori ai Spaniei... *Ni se pare în acest hăugaş stîncos că trecem prin o flacără nevăzută*, dar în fine sosim la una din culmele dealului... *În fața noastră se rîdică munți sălbatici, carii se prăjesc la soare de la începutul lumei...*"

Preciziei percepției termice trebuie să-i adaugăm, vorbind de valoarea prozei *Călătoriei în Africa, amplitudinea perspectivei observatorului*, e adevărat nu aici dobîndită, dar acum valorificată plenar : „Soarele apare splendid, acoperind de o lumină feerică lanțul munților Uadras, valea desfăşurată de la poalele lor pănă la oraşul Tetuan, şi în orizon marea albastră, mărginită de munții Spaniei. Verdeața codrilor, zidurile albe a Tetuanului, stîncele roşii de pe creştetul dealurilor, albăstrimea cerului şi a Mediteranei, toate contopindu-se în focul soarelui produc un tablou de o rară frumusețe."

Pentru Alecsandri, a fi înconjurat de apă, a nu vedea decît cerul şi valurile, a pluti zile în şir pe mare nu înseamnă cîtuşi de puțin „a muri de urît", cum citim în *Peregrinul transilvan* ; dimpotrivă, acolo cea mai mică întîmplare este interesantă şi atrage luarea-aminte a scriitorului : aripile goelanzilor mişcate în albastrul undei par „ca o spumă argintie" ; vaporul lasă în urmă-i o „brazdă verde" înconjurată de pete albe plutitoare ce seamănă „cu vinele marmorelor" ; în timp

ce înaintează între munții Africii „acoperiți cu verdeață și acei ai Spaniei arși de soare, cîțiva delfini se gioacă împregiurul lui, sărind pe fața apei și rostogolindu-se în fund".

Întodeauna albastră și lină, la antipodul învolburării neguroase din pagina heliadescă, marea lui Alecsandri „strălucește la soare ca un lac de smarald licvid", sub un cer „limpede ca o boltă de lapis-lazzuli", încît călătorul trăiește o foarte vie impresie de plutire între două ceruri.

După cum, în lumina aurită a asfințitului, „stînca măreață a Gibraltarului" e văzută „încinsă cu un brîu de nori trandafirii, în vreme ce creștetul ei alb se scaldă în seninul albastru al cerului și poalele sale în albăstrimea valurilor", adică într-un fel ce ne amintește frapant maniera proprie gravorilor japonezi de-a trasa silueta celebrului Fuji, așa ca-n oricare din cele *36 de imagini ale Muntelui Fuji,* semnate de Hiroshige (1793—1858). Și tot ca în gravura niponă, *prezența orizontului larg, nemărginit, limpezimea și transparența atmosferei, puritatea liniei* constituie notele particulare ale viziunii scriitorului, ele numind în același timp aspirația nestăvilită spre necuprinsul zării : „De multe ori am călătorit pe mare și de cîte ori m-am depărtat de marginea pămîntului am simțit în inima mea deșteptîndu-se un dor fierbinte de familie și de patrie. În cele dintîi momente ale plecării, mă cuprinde o jale adîncă ce îmi aduce descurajare în suflet și o presîmțire dureroasă ce mă face a crede că nu voi mai videa țărmurile și ființile iubite mie, dar în curînd vîntul răcoritor al mării, legănarea molatică a corăbiei și întinderea orizonului îmi schimbă șirul ideilor și îmi insuflă o mulțămire nespusă. Atunci îmi pare că mă prefac într-o nouă ființă, că toate puterile-mi sufletești se măresc și că mă aflu în adevăratul element al naturei mele.

Nemărginirile ceriului și a mării între care mă găsesc dau aripi închipuirei mele și o îndeamnă să se rătăcească în spațiurile lor. Atunci, ca o pasăre voioasă, ea se înalță în seninul ceriului, zboară peste hotarele orizonului, se cufundă în noianul mărilor și cearcă a descoperi în depărtare plaiuri necunoscute și a pătrunde tainele ascunse în sînul valurilor.

Rari mulțămiri în lume pot fi de măsura acelei neprețuite mulțămiri ce gust la începutul călătoriilor pe mare, cînd mă sîmt aruncat afară din calea obicinuită a vieții."

Mai mult decît parcurgere a unui itinerar, oricît de imprevizibil, mai mult decît geografie insolită, călătoria, în ce are ea mai specific, la Alecasndri este, credem, această neobişnuită, fantastică *expansiune a privirii*. Singură privirea poate circumscrie locul integral al Călătoriei scriitorului ; acea privire ce îmbrăţişează în alunecarea ei rotită două continente : Europa şi Africa, „despărţite prin canalul Gibraltar şi de două mări : Oceanul şi Mediterana. Pentru a nu mai aminti decît că, scriindu-i lui Mistral în legătură cu visul comun de „reconstituire a familiei latine într-un singur şi puternic mănunchi", îl asigura că *privirile* lor trebuiau să se întîlnească undeva în spaţiu, potrivit acelei secrete posibilităţi de „încrucişare a razelor vizuale în imensitate" şi de „atragere a lor printr-o misterioasă simpatie". [260]

În drumurile sale, Alecsandri a văzut Italia şi munţii Moldovei, Parisul — numit inspirat de Codru-Drăguşanu „un oraş pentru toate anotimpurile" —, Londra şi Sinaia, plajele Mediteranei şi Balta-Albă, Chamonix şi Mehadia, piaţa din Tanger şi bazarul din Tetuan, hipodromul de lîngă moscheea sultanului şi cafenelele mizerabile ale Stambulului, munţii africani şi marele cimitir din Constantinopol, negurile Londrei şi tina Iaşului, saloanele recepţiilor diplomatice şi cabinetul de lucru înţesat cu hărţi al împăratului Napoleon III, gazonul catifelat de la Richmond, fosforescenţa mării, ostroavele africane suprasaturate de lumină şi încă atîtea altele numite „îndemnătoare pentru lucruri de imaginaţie".

Marea Călătorie a lui Alecsandri este însă *„voiajul în jilţ"* sau *„lunga admirare a priveliştei"* de undeva, de pe-o terasă sudică umbrită de mandarini în floare sau din salonul hotelului luxos cu ferestrele deschise larg spre marea nesfîrşită. Aninată de-o corabie depărtîndu-se în zarea Mediteranei, de cocoarele închipuind mari triunghiuri mişcătoare pe „cerescul ocean" —, de diligenţa tăinuind „un cavaler şi-o damă" sau de caravana urnindu-se pe drumul şerpuit al Mecăi, privirea şi, prin ea, călătoria e, ideal, nesfîrşită. Neţărmurirea spaţială şi temporală este accentuată de nu puţinele aluzii livreşti, începînd cu Agar, Iudita, regina din Saba, Afrodita, Leandru, Solomon, Moise, Agripa, Caius şi sfîrşind cu Templul Dianei şi masacrul ienicerilor.

Lecturile scriitorului (despre care fiica sa ne spune că avea „o frumoasă bibliotecă de acaju masiv cu rafturile în-

țesate de cărți rare datînd din secolul al XIV-lea, cu legături de epocă decolorate pe care se zăreau doar titlurile aurite după moda timpului. Apoi operele lui Lamartine, Musset, Hugo etc..., scrierile umoristice ale lui Armand Sylvestre, Gustave Droz, Courteline și nenumărate volume de călătorie în lumea întreagă, dintre care unele agreabil ilustrate. Acestea constituiau lectura favorită a lui Vasile Alecsandri, mort fără să-și fi putut realiza două vise : un voiaj în America și construirea unei frumoase case de vacanță la țară" [261]) sînt în acord cu mărturisirea că „nimic nu e mai interesant decît descrierile de voiajuri cînd ele sînt făcute de un om *du monde*". Nu e oare semnificativ că din Mircești, la 16 iunie 1890, în preajma morții așadar, mai găsea vreme să-i scrie lui G. Bengescu rugîndu-l să dea adresa sa revistei *Voyage autour du Monde*, pentru a i se trimite numerele următoare ? [262]

Plăcerea găsită în citirea relațiilor de călătorie, precum aceea a evreului rătăcitor de pe 1159, discuțiile cu Eugen Borée, autorul unui itinerar în Persia, sau acelea, la un pahar de vin socolean, cu Negri, despre Italia tinereții lor, reprezintă ocazii de prelungire imaginară a voiajului, echivalînd cu tot atîtea începuturi de alte, mereu alte drumuri. Fericit la ideea unui voiaj împreună cu Kogălniceanu în Egipt, alteori, dornic să vadă Japonia, gata oricînd să-și divulge *„vecinica pornire de a pleca spre America sau India"*, cu disponibilitatea de nimic inhibată, prin resursele imaginative inepuizabile, Alecsandri e *călătorul perpetuu*. Pentru că la el, atunci cînd drumul se sfîrșește, voiajul abia începe. Sînt motive ce ne fac să spunem că proza și de atîtea ori corespondența scriitorului păstrează toate aparențele unui *anotimp :*

> Nu-i vară și nu-i toamnă : e vremea cînd în tine,
> Pe înserări senine, un dor de ducă-ți vine. [263]

Nu în ultimul rînd, firește, călătoria lui Alecsandri înseamnă mobilitatea de „harpă eoliană" a sufletului său avid de spațiu și lumină, de corăbii și mare, mai ales mare, în care — geometru subtil — regăsea, ca și Ion Pillat dealtfel, „linia desăvîrșită". Spre deosebire de străinul în anteriu și giubea (Golescu), de peregrinul cu neastîmpărul plecării în vine (Codru-Drăguşanu), de „drumețul pitoresc cu suflet de păstor transhumant" (Hogaș), *Alecsandri este călătorul nostru solar cu instinct de pasăre migratoare.*

Fapt de atîtea ori semnificativ, pentru acest „răsfăţat" al marilor itinerarii ghidate doar de capriciile vremelnice ale fanteziei, limanul statornic al fericirii se află la Mircești. Pagina superbă, datată 17 septembrie 1885, în care „s-au macerat toate buruienile parfumate ale ţinutului", era privită de Perpessicius drept una din cele mai izbutite definiţii ale sentimentului iubirii de patrie :

„Peştele în apă şi pasărea în aer nu pot fi mai fericiţi de cumu-s eu la Mircești de vreo zece zile. Mi-am regăsit cabinetul de lucru inundat de lumină, grădina mea podobită cu flori, pomii mei încărcaţi de fructe magnifice, căţeluşii mei zburînd în preajmă-mi, caii mei nechezînd de plăcere, ex-robii mei bucuroşi să mă revadă, nepoţelele mele aruncîndu-mi-se de gît... Într-un cuvînt, tot ce mă înconjoară, cîmpii, luncă, rîu, păsări etc., toţi îmi urează bun sosit într-o mie de chipuri diferite. Aspir aerul pînă în fundul plămînilor, urmăresc cu ochii triunghiurile berzelor ce brăzdează albastrul cerului, pînă se pierd la orizon, şi, mai mult decît oricînd, înţeleg patriotismul. *Poţi să cutreieri mult şi bine lumea şi să te minunezi de progresele civilizaţiei, nimic nu preţuieşte cît farmecul colţului de pămînt unde te-ai născut...* Aici totul e înţesat de amintiri scumpe şi mă simt cu atît mai bine cu cît am scăpat de marele pustiu al Parisului... Calmul cel mai desăvîrşit mă-mpresoară cu o dulce bunăstare şi ambianţa aceasta cu care sînt obicinuit îmi creează o atmosferă prielnică în care simt plutind strofele poetice." [264]

CORĂBIILE, CORĂBIILE...

Dacă există, așa cum credea V. Voiculescu, „locuri cu un bogat și tare aer spiritual, cu o atmosferă de o puritate aproape metafizică, fără povară“ [265], atunci Mircești, înaintea Miorcanilor lui Pillat, reprezintă întruparea unui asemenea peisaj eliberat de concrete determinări — spațiu unic pentru creația bardului, recunoscut încă din timpul vieții acestuia drept *reședință a poeziei.*

Cînd, adesea, vorbind despre sine, își spunea „pustnicul de la Mircești“, Alecsandri nu repeta pur și simplu o metaforă ; nu se justifica resemnat și, cu atît mai puțin, nici nu-și reproșa „sihăstria“ — de ce-am crede altfel —, ci definea *un mod de a fi al scriitorului,* imposibil altul, oricît de greu acceptabil pentru cine nu-l poate concilia cu imaginea — e adevărat, stăruitoare și ea — a călătorului atras irezistibil de mirajul orizonturilor îndepărtate. Constant, acest fel de a fi, pînă și la Paris, unde — ne-am fi imaginat ? — duce „o viață monotonă, căci nu alerg, mărturisește, nici pe la concerte, nici pe le teatruri. Petrecerea mea favorită consistă a avea cîțiva prieteni la masă“ [266], de obicei, pe Ion Ghica și George Bengescu. Aici, ca pretutindeni, trăiește potrivit unui cunoscut adagiu francez, adaptat însă „naturii sale emi-

namente susceptibile" : „*chacun chez soi*". Aici, ca peste tot în marile centre de civilizaţie, unde omul se pierde şi se simte „încreţit de tristul egoism ce domneşte în atmosferă", aspiră necontenit la „dulcea monotonie a vieţii cîmpeneşti", manifestîndu-şi preferinţa pentru „simplitatea patriarhală a ţăranilor noştri şi acea pacinică mulţumire ce pătrunde sufletul în mijlocul cîmpiilor noastre unde tot încă suflă cîte o boare de poezie" [267] („Las altora tot globul terestru ca o minge, / Eu am rămas în paza pridvorului străbun", va recunoaşte şi Ion Pillat) ; oriunde, în străinătate, are nostalgia Mirceştilor, a cabinetului de lucru, unde, pe nesimţite, se apropia de birou, lua condeiul şi scria „vrute şi nevrute".

În ce măsură acest anume loc devine emblematic pentru opera sa ne-o arată rîndurile datate — parcă spre a accentua contrastul — Peleş, octombrie 1887, expediate lui Al. Papadopol-Calimah : „Te aştept cu nerăbdare aice, ca să-mi citeşti ce ai lucrat după plecarea din Mircești, căci această lucrare o consider ca o urmare a ocupaţiei cu care te-ai îndeletnicit în bordeiul meu. Sărmanul bordei ! Mult e drăgălaş, chiar pus în comparaţie cu castelurile cele mai feerice ! În el mă simt ca într-un calup potrivit cu talia şi cu gusturile mele ; în el am lucrat pe *Despot — Fîntîna Blanduziei — Ovidiu — Pastelurile — Legendele — Dumbrava roşie* etc. şi sînt dar legat de zidurile lui prin numeroase suveniri scumpe inimei mele." [268]

Retragerea la Mircești — observa pe bună dreptate G. C. Nicolescu — relevă un om cu „decenţa intimităţii sale" [269], totodată, ea echivalează cu întoarcerea scriitorului la uneltele sale, căci atît „blîndeţea fizionomiilor române", cît şi peisajul — cîmpiile, munţii, luncile, codrii, rîurile — i-au inspirat, deopotrivă, atîtea opere ; aici, urîtul şi lenea pot fi oricînd alungate, „condeiul fiind cel mai bun doctor pentru vindecarea lor".

Întrucît asumată condiţia solitudinii scrisului se poate vedea din precizarea — nu lipsită de oarecare iritare, puţin obişnuită la Alecsandri — formulată în scrisoarea din 29 decembrie 1877, adresată lui Iacob Negruzzi :

„*Una din calamităţile vieţei este tagma importunilor, a acelor oameni cărora, fiindu-le urît de dînşii, cad năpaste în traiul altora cu toată nulitatea lor, cu toate defectele supărăcioase de care sînt înzestraţi. Acei trîntori îţi fură timpul*

cel mai preţios, cătînd petrecere, fără a aduce nici o compensare, şi nu pot să înţeleagă că prezenţa lor e păgubitoare pentru omul ocupat şi iubitor de linişte. De o lună, frate, sînt victima unor asemenea importuni, cari mă împiedică de a lucra şi care, ameţindu-mă prin prostiile lor, mă fac a comite mulţime de greşeli în scrierile ce compun pe furiş şi ascuns." [270] (S.n.)

Mai mult decît agasare — sigur, trecătoare —, se manifestă şi aici acel *spirit de independenţă* ce l-a animat totdeauna pe Alecsandri, de fiecare dată cînd a simţit că libertatea, „scumpa lui libertate", riscă să fie „compromisă şi alienată" ; astfel, în 1881, cînd ocupaţiile agricole — ţinta ironiilor de odinioară ale lui Bălcescu („Tu, Bazile, poetul cel mai poetic, tu care zburai pe fantazie în spaţurile nemărginite şi mult împodobite ale imaginaţiei ; tu care pîn-acum ai trăit în lumea inimei şi a ideilor, să cazi aşa de jos, într-o stare atît de prozaică, atît de materială ! Să te faci, ce ?... arendaş ! O profanaţie !" [271]), încep să-l stinghereaască, „revoltat", dă în arendă moşia „pentru ca să redevină liber în mişcările sale" [272], tot aşa cum, altădată, refuză, cu „vigoarea şi independenţa de spirit" ştiute, „cinstea de a fi ales în parlament", căci „înţelege să nu-şi schimbe defel maniera de a vedea şi să-şi păstreze întreaga independenţă în orice împrejurare" [273], toate acestea, fiindcă n-a fost niciciînd „ambiţios de a ieşi la iveală pe seama parlamentarismului" şi, totodată, pentru că „a apreciat avantajele independenţei absolute" [274]. Să subliniem, însă, că nu numai pe acelea privindu-l personal. Aşa ne-am putea explica şi atitudinea larg înţelegătoare faţă de „slăbiciunile inerente naturii omeneşti", destăinuită lui Negri, cu „sinceritatea unui ţăran de la Dunăre", într-o pagină mai importantă decît oricare alta pentru cunoaşterea omului Alecsandri :

„Un lucru mă miră foarte mult din partea ta, dragul meu, şi anume că după douăzeci şi atîţia ani de prietenie neclintită, mă cunoşti atît de puţin şi că te încăpăţînezi a nu vedea în mine decît un vagabond fantezist, dotat cu cîteva calităţi, dar risipindu-le la întîmplare, fără ordine şi fără scop. De ce deci tu, care eşti chiar dreptatea şi echitatea, să nu recunoşti o dată pentru totdeauna acest adevăr, şi anume că îmi iubesc ţara tot aşa de mult ca oricare altul, dar că o servesc în felul meu. Nu toată lumea poate fi scrib sau cizmar,

şi o naţiune care renaşte are nevoie de o mulţime de acţiuni diferite, care contribuie la acelaşi rezultat. Să am pretenţia să te învăţ această axiomă a lui La Palisse ? Să mă ferească Dumnezeu, ar fi să mă îndoiesc de experienţa ta. Constat totuşi un fapt, şi anume că eşti prea îngăduitor în anumite lucruri şi că de cîţiva ani priveşti lumea printr-un văl de tristeţe, care întunecă puritatea ideilor tale nobile. Acestui văl datoresc, vai ! de a fi văzut de tine sub o lumină falsă şi nu mă mîngîi decît ştiindu-mă foarte bine adăpostit în cel mai bun colţ al inimei tale.

Felul meu de a vedea lumea este cu totul deosebit ; este mult mai blînd şi îngăduitor, căci ţine seama de slăbiciunile inerente naturii omeneşti. Cred că fiecare în lumea aceasta este împins înainte de soarta sa şi că fiecare joacă un rol oarecare, fără să o ştie, în marea comedie a veşniciei. Deci dacă mă duc în Japonia este pentru că trebuie să mă duc acolo şi dacă tu te retragi la Ocna ca un nou Cincinatus, este pentru că soarta te împinge să sădeşti varză, după modelul anticului tău strămoş. Cînd aceste verze vor înflori, cineva va mînca din ele şi se va simţi bine, dacă va avea stomac sănătos ; ori eu apreciez mai mult o legumă bună decît un guvern prost şi preţuiesc mai mult un zarzavagiu conştiincios decît un şef de stat inutil şi incapabil.

Dacă aş dori totuşi să-ţi fac un mic război în legătură cu proiectele tale de a cultiva varză, aş reuşi, recunoaşte-o, dar *prefer să rămîn la sistemul meu de liberă folosire a facultăţilor omeneşti...*" [275]

Scrise în 1861, la cumpăna vieţii, rîndurile acestea pot da, citite în prelungirea epistolei către Zulnia Negri, admirabil analizată de L. Kalustian, un indiciu privind sensul evoluţiei sufleteşti a lui Alecsandri între două momente deopotrivă de semnificative : din clipa cînd se dezvăluia „atît de direct, atît de deschis şi atît de catifelat" („Vei şti că sunt pentru mine ceasuri, zile, epoci întregi chiar în care sunt convins că stau povară lumii, cînd vei înţelege că de cele mai multe ori fac eforturi nemaipomenite pentru a ascunde ceea ce se petrece în mine sub aparenţele de linişte şi de nepăsare, îţi vei explica uşor aceste faze diferite ale purtării mele... Nu-mi dau seama ce simt, dar ştiu că îmi lipseşte ceva şi acest sentiment mă mişcă în aşa măsură încît totul este vag şi plutitor în mintea mea" [276]), tulbure totuşi, adică aşa cum n-o

mai tăcea adresîndu-i-se, într-o stare de spirit asemănătoare şi în aceiaşi ani, lui Constantin Filipescu („Bucureşti ! Prea fericită cetate presărată cu plăceri, cu serbări, cu nebunii ! Bucureşti !... te-oi revedea în iarna asta ? dansa-voi, oare, în sunetele armonioase ale lui Strauss-fiul şi tarafului său ? Voi frecventa strălucitoarele tale baluri ; rîde-voi, convorbi-voi, distra-mă-voi, supa-voi... Iată marea întrebare ! Întrebarea care, în clipa de faţă, mă chinuieşte... O, dacă aş fi profet sau, cel puţin, magician : ce răspuns satisfăcător mi-aş da ! Dar nu sînt nici una, nici alta. *Nu sînt decît un om, şi încă un om din cale afară plictisit de a fi.* Hamlet nu greşeşte cînd spune ceva : O, viaţa e o prostie amară !" [277]), pînă în acest mult mai grav ceas de adevăr „între bărbaţi", cînd îi devenise limpede faptul, spus neostentativ, că „are mai multă inimă decît raţiune" şi că, prin urmare, va fi fericit, *în felul său,* iubind mai departe „ceea ce a făcut din el un *om cu suflet şi imaginaţie* : călătoriile şi femeile", dar, ca totdeauna, refuzînd „temperamental, cu obstinaţie", constrîngerile de orice natură.

Găsind, la rîndul ei, firească dorinţa oamenilor de a-şi urma calea proprie, sigur de convergenţa mulţumii acţiunilor diferite în mersul propăşitor al neamului, scriitorul s-a crezut dator să omagieze memoria acelor „demni pionieri ai deşteptării noastre", asemenea lui I. Voinescu, suferind „mai amar decît alţii exilul de la 1848" — considerat de acesta, într-o scrisoare din 25 martie 1855 adresată lui Saint-Marc Girardin, „de o sută de ori mai rău decît moartea" — şi mărturisind că „a vorbi şi a face să se vorbească de ţara noastră este singura avuţie, singura mîngîiere pe care ne este dat de a o avea în exil" [278], Bălcescu, „unul din cei mai nobili fii ai României, unul din cei mai mari scriitori, martir al patriotismului", sau a mult mai modestului dascăl Anton Pann, a cărui imagine purtînd „un sigil caracteristic şi mult interesant" îi apare „în Panteonul literar al României cu înţelepciunea filosofică a strămoşilor pe frunte şi cu rîsul malicios al lui Pepelea pe buze".

Uitarea de neiertat a noii generaţii pentru autori de felul lui Grigore Alexandrescu, altădată, nepăsarea egoistă a celor tineri faţă de Kogălniceanu, sau „micşurarea de simţiri, în care patimile personale gioacă un mare rol", în general, lipsa „celei mai elementare forme de delicateţă" sînt de natură să-i provoace „gînduri triste", totodată şi convingerea, dintre cele

mai adînci la Alecsandri, că *„nimic nu se pierde în lumea aceasta"*, că „va veni o zi în care numele poetului părăsit de toată lumea se va aşeza de la sine în frunte, loc pe care bunul-simţ public îl va decerna atunci cînd neguţătorii vor fi izgoniţi din Templu".

Faptul că „istoria nepărtinitoare" va da fiecăruia răsplata cuvenită era împărtăşit şi lui Cuza, imediat după înfăptuirea Unirii, cînd i se părea că „viitorul se deschide înaintea noastră liber de piedicile care opreau mersul nostru înainte" şi cînd „ne rămîne să ştim să profităm de mijloacele care ne sînt oferite pentru a ne ajunge scopul. Vom ajunge cu tact, energie şi patriotism, trei virtuţi admirabile, a căror trinitate a făcut întotdeauna miracole în favoarea popoarelor." [279]

Dornic să vadă România „progresînd în toate ramurile", ca, dealtfel, toţi reprezentanţii strălucitei „pleiade a întemeietorilor de ţară", a înţeles să fie nu numai cîntăreţul deşteptării noastre, „tyrteul unor sforţări eroice împlinite de alţii", dar să se găsească de la început şi să rămînă apoi neîntrerupt zeci de ani în centrul evenimentelor. Motive temeinice pentru ca, într-un patetic omagiu rostit la Academia Română, Goga să-l numească pe Alecsandri „în ordinea spirituală a evoluţiei noastre un *pater patriae*". [280]

Împotriva pretenţiilor celor ce voiau să-şi atribuie „toate faptele glorioase ale istoriei noastre contemporane", „străin de zbuciumul veleitar al epocii" [281] — după afirmaţia lui G. Zane —, scriitorul şi-a adus „tributul său literar" ignorînd „orice gînd de personalitate postumă sau existentă", aşa cum îi spunea lui Kogălniceanu în martie 1874, stăpînit de „simţirea celui mai adînc respect pentru memoria părinţilor noştri" şi năzuind să determine generaţia tînără „a preţui era de libertate şi progres în care trăieşte" [282]. Alecsandri împlinea astfel destinul profetic intuit de Elena Negri încă de la debut : „Continuă cum ai început ; cel mai frumos titlu de glorie la care trebuie să rîvnească un poet este acela de *poet naţional şi popular*".

Avînd — precizează Şerban Cioculescu — o „imensă capacitate de acţiune, Alecsandri ascundea, sub aparenţa unui nonşalant epicureu integral, multiple virtualităţi de propagandist al ideilor şi sentimentelor generoase ale veacului". [283] Aşa se explică şi „prestigiul său imens", remarcat de Ibrăileanu, autoritatea scriitorului şi patriotului — „acela care

reprezintă cel mai bine felul de-a gîndi, de-a trăi, de-a se exprima al poporului său" şi consideraţia „principalului artizan într-o epocă de renaştere literară şi politică a României" [284], amintite de biograful lui Mistral, Marius André, atunci cînd vorbea de învingătorul concursului de la Montpellier.

În „hlamida oficialităţii, pentru care era dealtfel făcut, şi prin demnitatea vieţii lui sociale, şi prin însăşi fibra naţională, sărbătorească a talentului său, ce-şi trăgea firul principal al inspiraţiei din izvorul popular la început, din cel al faptelor poporului nostru, mai pe urmă", Alecsandri îi apare lui E. Lovinescu în postura de *„poeta laureatus"* [285], rol convenind, ca nimănui altuia, însăşi naturii sale.

Cupa obţinută cu *Cîntecul gintei latine,* venită din „ţara iniţiativelor mari, din ţara libertăţilor nobile", era pentru Alecsandri, omul animat de „impulsul de dezrobire, patima de lumină şi orizont", cu atît mai preţioasă. În Franţa sudică, autorul stîrnea în acea vreme cu curnet de simpatie cu prelungi ecouri, înregistrate pînă tîrziu, în 1927, cînd Elena Văcărescu era întîmpinată pretutindeni în călătoria sa, la Avignon, la Toulon sau Marsilia, de numele bardului „ca semn de bună venire pe buzele tuturor". Corespondenţa lui Alecsandri cu felibrii ne oferă mărturii elocvente : „Amintirea trecerii dumneavoastră printre noi este mereu caldă şi vie în jurul meu", îi scria, în august 1882, L. de Berluc-Perussis, sau, cu sentimente asemănătoare, William C. Bonaparte-Wyse : „Toată lumea provensală şi languedociană vă iubeşte, este dispusă să vă iubească. Aveţi această notă sinceră, expansivă, meridională, care cucereşte..." [286]

Sînt ani de glorie şi strălucire, cînd scriitorul era, aşa cum i se înfăţişează lui N. Petraşcu la o serată literară din casa lui Titu Maiorescu :

„Pe la 9 trecute, apăru Alecsandri, însoţit de Dimitrie Ollănescu. Toată adunarea se sculă în picioare ; intra cu adevărat primul poet al ţării şi pe feţele tuturor se arăta o impresie de admirare şi de mîndrie. El se aşeză lîngă masa din mijlocul camerei, după ce strînse mîna celor de faţă şi rugă să se continue lectura începută. Am putut atunci să-l observ cu mai multă băgare de seamă. Alecsandri era de o înălţime cu puţin deasupra mijlociei, zvelt şi uşor la mers. Capul său

avea expresia unei fiinţe deosebite ; *palid*, dar de o culoare ce nu destăinuia boală ; *o paliditate spanioală* ; cu ochii mari şi limpezi, cu sprîncenile sus şi prea regulat arcate şi c-o frunte albă, satinată şi frumoasă, de pe care părul plecase de timpuriu ; mustaţă sură şi puţin retezată : un cap frumos de răzăş. Vocea blîndă şi clară, graiul curat românesc, mişcările cumpătate ale unui om cu conştiinţă de valoarea lui, atitudine simplă, deşi parcă însufleţită de ceva mîndru, de ceva castilian. Îmbrăcat în redingotă neagră, cu tăietura hainelor clasică, părea că dădea el o distincţie hainelor, în loc să i-o deie ele lui. În vorbele, în mişcările, în privirile lui, o seninătate profundă, seninătatea unui om ce trăia în regiuni de pace, într-o lume cu lucruri frumoase şi bune, cu totul deosebită de lucrurile de rînd din sufletele noastre." [287] (S.n.)

Trecut de 60 de ani, autorul se afla la vîrsta cînd „omul priveşte de pe înălţimile vieţii lui, cu experienţă, cu gîndirea ajunsă la maturitate" şi „stăpîn pe sine", mai adaugă biograful, conformîndu-se clişeului binecunoscut, cînd, de fapt, iată ce scrie Alecsandri, răspunzînd unei telegrame de felicitare din 1881 :

„A ajunge pe culmea dealului de unde omul începe a se pogorî pe cărarea ce duce spre mormînt este un moment de tristă cugetare. În amurgul vieţii, lumea se acopere de un văl melancolic, inima are presimţiri de pribegire şi cuvîntul adio vine de a se pune ca o pasăre cu glas amar." [288]

Cînd, după moartea fratelui său, privind neliniştit împrejuru-i, zărea „un gol atît de mare", îi mărturiseşte lui Iacob Negruzzi : „Încep a rămînea singur şi nu ştiu pentru ce îmi trece prin inimă un fior de mîhnire". De la Al. Papadopol-Calimah aştepta, tot atunci, consultaţii asupra „formulei legale a testamentelor", iar pe Ed. Grenier dorea să-l mai întîlnească o dată „înainte de a se porni în călătoria cea mare".

Sînt, acestea, cîteva altfel de accente în viaţa omului numit de Negri „enfant gâte", sau de Ghica, „oiseau volage", şi ele nu scăpau nici lui Ibrăileanu, imediat după ce vorbea de „spiritul mediteranian" de „epicureu rafinat căruia îi plăcea atît de mult să fie comod" [289], nici lui Perpessicius, pentru care toată corespondenţa scriitorului cu Al. Papadopol-Calimah, începînd cu ziua întoarcerii de la Paris, la 12 noiembrie 1889, e străbătută de „o continuă confesiune prefunerară" [290],

şi nici lui Paul Cornea, atunci cînd analiza, într-un studiu cu nuanţate observaţii consacrat *Pastelurilor*[291], un impas mai vechi, trăit de scriitor în anii 1865—1867.

Teama în faţa „duşmanului cel mai primejdios — bătrîneţea şi neajunsurile ei" există, e împărtăşită lui Kogălniceanu, în 1889 şi el „un bătrîn călător ajuns în culmea dealului şi plecat spre coborîş", ea persistă, chiar dacă, „luînd parte la toate mişcările politice şi literare care au avut loc în mod cinstit", conştiinţa sa „nu avea nimic să-şi reproşeze". Pe Alecsandri l-au mîhnit nu numai „asasinarea" *Propăşirii* sau „dezastrul" de la Iaşi din 1848 („inima mea sîngerează de furie şi sînt atît de nefericit cît poate fi un om care îşi iubeşte patria şi o vede compromisă"), dar, adînc, şi moartea fiinţelor apropiate — mama lui, apoi Elena Negri, Bălcescu, Costache Negri —, după cum, dureros, nefericirea fiicei sale („Ce viaţă irosită!") şi, totdeauna, în orice împrejurare, „încălcarea legii politeţii". Deşi nu de importanţă egală, aceste date ar trebui cu atît mai mult avute în vedere cu cît vorbim despre un om apreciat, şi nu numai de Angelo de Gubernatis, ca fiind „amabil şi calm", *„prenant la vie du bon côté"*.[292]

Critica, se ştie, i-a reproşat lui Alecsandri nu o dată şi nu fără temei facilitatea „versificatorului de album". Spre sfîrşitul vieţii, răspunzînd unui apel al redactorului *Convorbirilor literare*, autorul ţinea să-şi spună părerea în legătură cu „specialitatea caracteristică în domeniul literaturii" a unor astfel de versuri, socotind-o „rezultatul amar" al chinului „inchiziţiei moderne" numite „pedeapsa albumului", „osîndă grozavă" la care fusese expus adesea în cariera sa poetică. „Versurile de porunceală — adăuga, şi cît de sugestiv în ordine auditivă — produc acelaşi efect zgîrcitor de nerve ca şi frecatul unui sfeşnic de alamă pe o masă de marmură sau ca tăiatul unui dop de plută cu un cuţit ştirbat".[293]

Nu trebuie să ne mire, de aceea, că tînărul poet din nuvela *Margărita* (1870) oferă distinsei sale amfitrioane cu totul altceva decît versuri inspirate de „Pegazul Bădiţei Apolon". Iar dacă *Pasărea albastră*, romanţa executată „cu gust şi precizie" de Alexis, merită să fie amintită, acum şi aici, e nu întrucît ar reabilita „specia albumului", ci, indiferent de aceasta, pentru metafora ce-i stă la bază.

Este vorba de un motiv străvechi, despre care — nestăruind să mai spunem, pentru a nu fi pedanți, că poate fi întîlnit încă în literatura chineză din vremea dinastiei Han [294] — ar trebui să menționăm că își datorează celebritatea europeană feeriei lui Maeterlinck, *L'Oiseau bleu*, scrisă în 1909. Căutată pretutindeni de Tyltyl și Mytyl, copiii unui sărman tăietor de lemne, *Pasărea albastră* simbolizează „marea taină a lucrurilor și a fericirii" în stăpînirea căreia omul se străduiește să intre, aspirînd necontenit spre ceea ce autorul belgian numește „grădina fermecată în care se află strînse la un loc, în paza Destinului, toate Bucuriile, toate Fericirile Omului". [295]

„Admirator", cum ne încredințează Ch. Drouhet [296], al *Orientalelor* (1829) lui V. Hugo, Alecsandri putea întîlni acolo metafore ce ne plasează în zona *simbolicii păsării*, cu ecouri venite de foarte departe („Que veux-tu ? Bel enfant, que te faut-il donner / Pour rattacher gaîment et gaîment ramener / ...Est-ce d'avoir ce lys, bleu comme tes yeux bleus, / Qui d'Iran borde le puits sombre ? / Ou le fruit du tuba, de cet arbre si grand, / Qu'un cheval au galop met, toujours en courant, / Cent ans à sortir de son ombre ? Veux-tu, pour me sourir, un bel oiseau des bois, / Qui chante avec un chante plus doux que le hautbois / Plus éclatant que les cymbales ? Que veux-tu ? fleur, beau fruit, ou *l'oiseau merveilleux ?*" [297]).

E de crezut, însă, că, în absența oricăror sugestii livrești, Alecsandri ar fi semnat oricînd o asigurare de felul acesteia :

> Este o frumoasă pasăre fluşturatică,
> Care nu rămîne decît arareori în colivia ei,
> E fericirea,
> Oaspe zglobiu al inimii noastre.
>
> Fiecare dintre noi ar vrea să pună mîna pe ea
> Dar ea, se spune, nu vrea să se dea prinsă
> Decît dulcii chemări
> A inimilor ce iubesc, a glasurilor cereşti.

Și nu este, oare, sugestiv faptul că, în locul tragicelor păsări de-altădată — elcovanii Bosforului — opțiunea scriito-

rului s-a fixat la pasărea asemuită mai tîrziu de Maeterlinck cu însăşi Lumina ?

Poate cel mai frumos *simbol al fericirii, Pasărea albastră,* filigranată de Alecsandri în colţul unei nuvele cu pronunţat caracter autobiografic, aduce în proza românească a secolului al XIX-lea o mărturie, dintre acelea esenţiale, despre structura sufletească a omului şi idealul afirmat de opera sa, nu mai puţin sugestivă decît imaginea melancoliei din tabloul lui Ruysdael pentru Odobescu, aşa cum remarca inteligent Dan Cristea, numind *Pseudokynegeticos* „o meditaţie asupra artei" [298]. *Pasărea albastră* — motiv literar, dar şi rezumat al unui program de viaţă — este la Alecsandri, în alt fel decît la Maeterlinck („Dacă o găseşte cineva rugăm să ne-o dea înapoi. Avem nevoie de ea ca să fim fericiţi mai tîrziu"), adică printr-un accent tineresc, mai decis, tot o *invitaţie la fericire :*

> Cîntaţi, iubiţi şi, pe sufletul meu,
> Doamnă, pasărea va veni
> De îndată alături de dumneavoastră
> Şi nu va mai zbura niciodată. (p. 489)

*

Între alte exemple ce s-ar putea da pentru a ilustra existenţa acelor „serii sufleteşti", amintite de Camil Petrescu, numele lui Alecsandri şi Pillat se impun de la început, chiar dacă, avertizaţi de Mircea Tomus [299], nu vom uita să amintim şi corespondenţele ce se pot stabili între scriitorul de la Mircesti şi V. Voiculescu.

Mai cu seamă apariţia volumului *Pe Argeş în sus* (1923) a prilejuit alăturarea numelor celor doi autori, crezută posibilă prin faptul că amîndoi au scris pasteluri. Tudor Vianu sesiza, însă, o unitate regăsibilă mai adînc, în *„tipul lor sufletesc comun"*, vorbind de „aceeaşi armonie şi la unul şi la altul cu o deopotrivă îndepărtare de marile crize şi zguduiri sufleteşti. Acelaşi fel al imaginaţiei, cu *predominarea vizualităţii"*, cu toate că Pillat este „un artist superior lui Alecsandri şi arta lui poetică mult mai controlată şi mai riguroasă". [300]

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREŞTI

Dar înainte de orice subliniere a criticii, *Ghenar*-ul pillatian cu „vînăt amurg şi roşii zori" reprezintă o preţioasă destăinuire :

„Perdelele-a lăsate şi lampele aprinse" —
Frumosul vers îl chemi acum în minte,

. . . . . .

Gîndeşte-te la omul acela din Mirceşti,
Senin la gura sobei ca tine — îl iubeşti. [301]

Nevoia „incitaţiei permanente" pentru a se dezvălui : întîlnirea cu un om sau cu o priveliştе, nevoia de „contact spiritual" şi „sensibilitatea veşnic disponibilă", remarcate de Ion Biberi [302] la Pillat, sînt uşor de recunoscut şi în ce-l priveşte pe Alecsandri ; lor se cuvine să le adăugăm observaţia că „scrisul celor doi este în mare măsură debitor picturii" ; impresionaţi de lumină şi contururi, ei înfăţişează lumea numai după ce „închipuirea i-a dat forma unui tablou". Aluziile numeroase la un pictor imaginar, din proza lui Alecsandri, nu sînt neapărat un tic, ele indicînd mai curînd revendicarea de la un mod anume al privirii, regăsibil în arta plastică a vremii sale. Felul cum Alecsandri şi Gh. Tăttărescu văd, bunăoară, Constantinopolul afirmă, înaintea viziunilor dobrogene ale lui Pillat, pe de o parte, şi Iser, N. Dărăscu ori Theodorescu-Sion, pe de altă parte, aceeaşi înclinaţie de „a anexa regiunea unui pitoresc nou, făcută din *exuberanţa orientală a luminii şi culorii, din măreţia orizontului nesfîrşit*". [303]

„Să-ţi plimbi privirile pe verdeaţa cîmpurilor sau pe o apă curgătoare" reprezintă „suprema bunăstare" nu numai pentru Alecsandri, ci pentru Pillat deopotrivă : şi atunci cînd „Se-afundă-n zări, departe, un unghi obtuz de berze", şi cînd „Pe Marmara se duc cu aripe de lebezi / Corăbii în amurg", şi cînd exclamă : „Munte Fuji, munte Fuji, / Peste tine zboară norii, / Berze albe, berze negre, / Cu aripile întinse".

Mai mult decît răgazul ştiut dintr-un *Septemvrie III* („La lampă, şi cînd ziua cu totul s-o umbri, / Voi reciti *Pasteluri* de V. Alecsandri" [304]), Pillat îşi reaminteşte un *spaţiu ideal*, de dincolo de „zăvoiul din Florica" ori „lunca din Mirceşti", comun amîndurora :

Visai de o cetate pe *margine de mări...*
Trec peste ea *cocorii* zburînd spre alte ţări.
Pe *cer* pier *nori* tîrîndu-şi penumbra de pămînt...
Fug legănînd *corăbii* catargele în vînt.
Intrai tăcut într-însa, umblai în lung şi-n lat...
Se înălţa doar murmur de ape, depărtat.

Urcai pe scări de piatră în turle pînă-n nori...
Se auzea doar freamăt de aripi de cocori. (S.n.) [305]

Raportînd „vîrsta tradiţionalistă" a lui Ion Pillat la *Pastelurile* bardului, Aurel Martin vorbea şi de o „consonanţă de atitudine", de „intenţia de a fi pe urmele modelului, dacă nu o expresie integrală a condiţiei de *scriitor larg reprezentativă*" [306] (s.n.). Şi Alecsandri a fost un asemenea autor ce s-a risipit cu generozitate în scrisul unei jumătăţi de secol, „făcînd din literatură o profesie — cum se afirmă într-un articol postum al lui Pompiliu Constantinescu —, dacă nu în sensul ei de azi, de a-şi trage existenţa din scris, în sensul ideal al veacului trecut în cultura noastră, de a se dărui unei înclinaţii aducătoare de prestigiu şi glorie". [307]

Scriitor, întîi de toate scriitor, oriunde şi oricînd, Alecsandri îşi manifestă pentru noi această calitate mai cu seamă într-una din paginile prozei sale. În miez de noapte — cînd de pe puntea vaporului eşuat în mijlocul Dunării pasagerii se retrăseseră înfioraţi pe malul unde se plimbă asemeni unor umbre rătăcite —, impasibil, autorul coboară în cabina principelui indian, iar aici, întinşi pe divanuri cu dragomanul Nababului (semnificativă, identitatea tovarăşilor săi), încep să *povestească* despre alte naufragii vestite, fără să aibă idee de pericolul ce-i ameninţa, căci „vaporul se răsturna pe nesîmţite în Dunărea, şi noi nu ştiam nimică ! Apa care năvălise... pleca vasul încet, încet, şi călătorii de pe mal privea la el aşteptînd din minut în minut să-l vadă răsturnîndu-se cu totul." Prin urmare. Nababul, dragomanul şi autorul ar fi gata-gata să se înece, prinşi de valuri în cuşeta lor, dacă, în timp ce primul le vorbea „arăpeşte" despre o „cruntă înecare pe marea Indiei", un glas providenţial nu i-ar trezi : „Se îneacă vaporul !", şi cei trei n-ar reuşi să se salveze în ultima clipă. Dar nu numai spre mirarea naufragiaţilor de pe uscat, ci, am adăuga, şi pentru plăcerea „damelor graţi-

oase" şi a „cavalerilor eleganţi", reuniţi în salonul ieşean din 1855, dornici să asculte, istorisită a 27-a oară, *Înecarea vaporului Seceni pe Dunăre*. Relatată spiritual de „vecinicul călător" cu „fantazie", dispus s-o mai spună încă şi încă o dată.

Aceasta pentru că, mai mult decît aventură, voiajul este la Alecsandri *povestire*, şi, mult mai mult decît atît, *promisiune*: făgăduiala unor zări nemaivăzute şi a unor poveşti nemaispuse, cîtă vreme, fireşte,

> Departe, undeva, sunt porturi ce aşteaptă
> Pe mări, ca păsări albe, corăbii se îndreaptă...

Cluj-Napoca, 1976, vara.

NOTE

1 N. Iorga, *Vasile Alecsandri,* în *Revista nouă,* 1890, nr. 6 (15 sept.), nr. 7 (15 oct.), nr. 8 (15 nov.).
2 *Ibidem,* nr. 6, p. 202.
3 Idem, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea. Le la 1821 înainte,* vol. III, Vălenii-de-Munte, 1909, p. 131.
4 M. Dragomirescu, *Vasile Alecsandri în lumina vremurilor de azi,* în *Scrieri critice și estetice,* ediție îngrijită, cu note și comentarii de Z. Ornea și Gh. Stroia. Studiu introductiv și tabel cronologic de Z. Ornea, E.P.L., București, 1969, p. 87—98.
5 G. Ibrăileanu, *Vasile Alecsandri,* în *Scriitori români și străini,* vol. I, E.P.L., București, 1968, p. 25—26.
6 Cf. Il. Chendi, *Alecsandri și Socec,* în *Tribuna* (Arad), 1911, nr. 66 (22 martie).
7 C. A. Rosetti, *Condiția poeților în Principate la 1842,* în *Steaua Dunării,* 1856, nr. 13, p. 59.
8 B. P. Mumuleanu, *Scrieri,* prefață, text ales și stabilit, note de Rodica Rotaru, Ed. Minerva, București, 1972, p. 82.
9 C. A. Rosetti, *art. cit.,* p. 59—60.
10 Al. Odobescu, *Opere,* vol. II (1861—1870), text critic și variante de G. Pienescu, note Acad. T. Vianu și V. Cândea, Ed. Acad. R.S.R., 1967, p. 8.

11 G. Sion, *Proză. Suvenire contimpurane*, ediție îngrijită, cu un studiu introductiv, glosar și note de Radu Albala, E.S.P.L.A., București, 1956, p. 462.
12 Cf. Andrei Bârseanu, *Vasile Alecsandri*, în *Gazeta Transilvaniei*, 1890, nr. 248.
13 G. Ibrăileanu, *art. cit.*, p. 28.
14 *Ibidem*, p. 29—30.
15 F. Zarifopol, *Alecsandri*, în *Pentru arta literară*, vol. II, ediție îngrijită, note, bibliografie, studiu introductiv de Al. Săndulescu, Ed. Minerva, București, 1971, p. 96.
16 Perpessicius, *V. Alecsandri, Proza, ediție comentată de Al. Marcu*, în *Opere*, vol. V, Ed. Minerva, București, 1972, p. 128—129.
17 Ov. Densusianu, *Evoluția estetică a limbei române*, vol. II, 1930—1931, p. 248.
18. G. Călinescu, *Vasile Alecsandri*, Ed. Tineretului, București, 1965, p. 111—117.
19 Al. Philippide, *Alecsandri la șaptezeci și cinci de ani de la moarte*, în *Considerații confortabile*, Ed. Eminescu, București, 1970, p. 244—245.
20 P. Cornea, *Vasile Alecsandri — prozator*, în *Contemporanul*, 1965, nr. 38.
21 Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Alecsandri și valorile prozei românești*, în *Contemporanul*, 1971, nr. 30.
22 N. Manolescu, *Ingenuitatea prozei*, în *România literară*, 1971, nr. 30.
23 M. Zaciu, *Colaje*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 30.
24 Al. Săndulescu, *Citind, recitind...*, Ed. Eminescu, București, 1973, p. 25.
25 Cf. G. Dimisianu, *Ion Ghica*, în *Luceafărul*, 1972, nr. 12.
26 V. Alecsandri, *Prefața* vol. I *(Teatrul)* al *Operelor complete*, București, 1875, p. XXIV.
27 C. Negruzzi, *Domnului redactor a României literare*, în *România literară*, 1855, nr. 11 (13 martie), p. 132—133.
28 E. Lovinescu, *Costache Negruzzi. Viața și opera lui*, ed. a II-a, București, 1924, p. 206—207.
29 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrieri*, text ales și stabilit, traducere, prefață, tabel cronologic, note și indici de Marta Anineanu, „B.p.t.", Ed. Minerva, București, 1972, p. 180.
30 V. Alecsandri, *Opere*, vol. IV, *Proză*, text ales și stabilit, note și variante de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Ed. Minerva, București,

1974, p. 356. Toate celelalte citate din această ediție sînt indicate în parantezele din text.

31 I. Ghica, *Scrisori către V. Alecsandri*, Ed. Minerva, București, 1976, p. 60.

32 Alecu Cantacuzino, *Serile de toamnă la țară*, ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Livia Grămadă, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p. 45.

33 T. Maiorescu, *Literatura română și străinătatea*, în *Convorbiri literare* 1882, nr. 10, p. 367.

34 Il. Chendi și E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, Ed. Socec, 1904, p. 67.

35 G. Sion, *op. cit.*, p. 463.

36 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 407.

37 I. Ghica, *op. cit.*, p. 54.

38 Cf. *Revista literară a anului 1859*, în *Revista Carpaților*, tom. I (1860), p. 133.

39 I. Ghica, *op. cit.*, p. 240.

40 Dumitru C. Ollănescu, *Vasile Alecsandri*, discurs de recepțiune rostit în ședința solemnă la 25 martie 1894... cu răspunsul lui Iacob Negruzzi, București, 1894, p. 132.

41 A. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 29.

42 A. Russo, *Piatra Teiului. Scrieri alese*, ediție îngrijită și prefațată de Geo Șerban, E.P.L., București, 1967, p. 285.

43 Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 285.

44 Wilhelm de Kotzebue, *Lascar Viorescu*. Roman din viața Moldovei (1851), cu o introducere de M. Sadoveanu, Iași, 1920, p. 163.

45 Cf. *Scrisoarea d-lui V. Alecsandri către Redacțiune*, în *Convorbiri literare*, 1883, p. 280.

46 V. Alecsandri, *Scrisori inedite. Corespondența cu Ed. Grenier 1855—1885*, traduse și publicate cu o introducere de Alecsandrescu-Dorna, București, f. a., p. 74.

47 Cf. V. Pârvan, *Corespondență și acte*, cu o introducere, note și indice de Alexandru Zub, Ed. Minerva, București, 1973, p. 232.

48 Cf. G. Bengescu, *Vasile Alecsandri. Studii istorice, literare și bibliografice asupra vieții și operelor sale*, în *Convorbiri literare*, 1887, p. 1033.

49 Cf. G. Bogdan-Duică, *Despre Elena Alecsandri (mama poetului)*, în *Convorbiri literare*, 1919, nr. 3, p. 229—246.

50 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 288.

51 M. Kogălniceanu, *Notes sur l'Espagne 1846*, în *Opere*, I, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu, Ed. Acad. R.S.R., București, 1974, p. 507.
52 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 288.
53 A. Russo, *op. cit.*, p. 18.
54 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 183.
55 *Ibidem*, p. 312.
56 Cf. E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 237—241.
57 Cf. D. Rallet, *Amorezații și interesații de îmbe sexele*, în *Propășirea*, 1844, nr. 16, p. 126.
58 Cf. G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri*, 1926, p. 51.
59 I. Ghica, *op. cit.*, p. 7.
60 *Ibidem*, p. 105—107.
61 Apud P. Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, vol. II, Paris, 1914, p. 266.
62 *Ibidem*, vol. I, p. 276—280.
63 M. Kogălniceanu, *Jurnalismul românesc*, în *România literară*, 1855, nr. 4 (22 ian.), p. 53.
64 D. Rallet, *O plimbare*, I. *La iarmarocul Fălticenilor*, în *Foaie științifică și literară*, 1844, nr. 3, p. 21.
65 A. Russo, *Studie moldovană*, în *Piatra Teiului*, ed. cit., p. 20.
66 A. Cantacuzino, *op. cit.*, p. 31.
67 M. Kogălniceanu, *Literatura străină*, în *Dacia literară*..., studiu introductiv și ediție de Maria Platon, Ed. Minerva, București, 1972, p. 417.
68 P. Zarifopol, *art. cit.*, p. 97.
69 I. Ghica, *op. cit.*, p. 145—146.
70 Cf. *Le Glaneur Moldo-Valaque*, journal scientifique, littéraire et industrial rédigé par une société d'hommes des lettres, Iași, 1841, p. 35.
71 *Dacia literară*, ed. cit., p. 136.
72 Cf. F. Colson, *Scurtă descriere a drepturilor moldovenilor și muntenilor fondată pe dreptul gintelor și pe tratateuri*, scrisă în 1859, trad. de Dimitrie A. Sturdza, Iași, 1856, p. 55.
73 *A. Demidoff în Banat, Valahia și Moldavia*, în *Dacia literară*, p. 188.
74 C. A. Rosetti, *art. cit.*, p. 59.
75 Cf. *Dacia literară*, p. 188.
76 Cf. *Albina românească*, 1844, nr. 1 (2 ian.).
77 I. Ghica, *op. cit.*, p. 140.
78 Idem, *Idei greșite*, în *Steaua Dunării*, 1856, nr. 6 (17 ian.).

79 D. Ralleti, *Suvenire şi impresii de călătorie*, Paris, 1858, p. 2—3.
80 A. Russo, *Piatra Teiului*, p. 285.
81 B. P. Mumuleanu, *op. cit.*, p. 77.
82 A. Russo, *Cugetări*, în ed. cit., p. 40—44.
83 V. Alecsandri, *Prefaţa*, vol. I (*Teatru*), 1875, p. XVI.
84 [I. Eliade], *Despre autori*, în *Dacia literară*, p. 82.
85 Cf. C. A. Rosetti, *art. cit.*, p. 60.
86 Cf. *Steaua Dunării*, 1856, nr. 1.
87 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 110.
88 Ms. din *Corespondenţa poetului Gheorghe Sion*, vol. II, Biblioteca Centrală Universitară. Cluj ; cf. şi Şt. Meteş, *Din relaţiile şi corespondenţa poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi*, Cluj, 1939.
89 Cf. Marin Bucur, *Vasile Alecsandri şi Mihail Kogălniceanu membri la „Société orientale de France" (1848)*, în *Revista de istorie şi teorie literară*, 1969, nr. 4, p. 695—697.
90 Cf. Al. Papadopol-Calimah, *Amintiri despre Costache Negri*, în *Revista nouă*, 1889, nr. 9, p. 325.
91 Cf. Ov. Densusianu, *Trei scrisori ale lui Alecsandri către Bălcescu*, în *Noua revistă română*, 1901, nr. 3, p. 304.
92 Nestor Camariano, *Primul număr al „României literare" din 1852 a lui Vasile Alecsandri*, în *Revista Fundaţiilor*, 1940, nr. 10, p. 132—147.
93 Cf. *Hronica României literare*, 1855, nr. 22 (11 iunie), p. 265.
94 *Folosinţa unui drum de fier*, în *România literară*, 1855, nr. 3 (15 ian.), p. 46.
95 *Telegraful electric şi viitorul său*, în *România literară*, 1855, nr. 32 (20 aug.), p. 370, şi nr. 43 (5 nov.), p. 496.
96 Cf. *Steaua Dunării*, 1856, p. 139.
97 Cf. Al. Papadopol-Calimah, *art. cit.*, p. 283.
98 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 107.
99 I. Ghica, *op. cit.*, p. 155.
100 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 110.
101 Cf. N. Petraşcu, *Icoane de lumină*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Dumitru Petrescu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 279.
102 Cf. *România literară*, 1855, nr. 16 (30 apr.), p. 199.
103 D. Zamfirescu, *Viaţa la ţară*, în *Opere*, II, ediţie îngrijită, prefaţă, note, glosar de Mihai Gafiţa, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970, p. 94—97.
104 Idem, *La monumentul lui Costache Negri*, în *Convorbiri literare*, 1912, nr. 7, p. 721—724.

105 Idem, *Un drum greşit*, în *Convorbiri literare*, 1888/1889, nr. 8—10, p. 574—575

106 C. Negri, *Scrieri*, I, text ales, stabilit, note şi studiu introductiv de Emil Boldan, E.P.L., Bucureşti, 1966, Fassim, p. 141—247.

107 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 125.

108 Apud E. Boldan, *Prietenia şi colaborarea literară dintre Costache Negri şi Vasile Alecsandri...*, în *Limbă şi literatură*, 1962, nr. 6, p. 347—368.

109 Apud I. B. Bobescu. *Din corespondenţa particulară a lui Costache Negri cu Cuza Vodă*, în *Convorbiri literare*, 1912, nr. 6, p. 708—709.

110 C. Negri, *Scrieri*, I, p. 241.

111 D. Bolintineanu, *Cuza Vodă şi oamenii săi, Memoriu istoric*, ed. a IV-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, 1870, p. 41.

112 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 195.

113 Apud G. G. Mironescu, *O scrisoare a lui Costache Negri*, în *Arhiva românească*, 1941, p. 74—75.

114 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 239.

115 B. Delavrancea, *Opere*, I, ediţie îngrijită, studiu introductiv, note şi variante, glosar şi bibliografie de Emilia Milicescu, E.P.L., Bucureşti, 1965, p. 29—34.

116 D. Zamfirescu, *Opere*, III, p. 416.

117 *Ibidem*, p. 51—52.

118 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 114.

119 M. Kogălniceanu, *Notes sur l'Espagne*, loc. cit., p. 530.

120 Cf. Al. Săndulescu, *Literatura epistolară*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 71.

121 Cf. P. Eliade, *op. cit.*, vol. I, p. 267.

122 *Aviz pentru corespondenţi*, în *Albina românească*, 1844, nr. 91 (16 noiembrie), p. 373.

123 T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I (1855—1880), publicate cu o introducere, note, facsimile şi portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, Bucureşti, f.a., p. 205.

124 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 148.

125 *Scrisoarea lui Al. Papadopol-Calimah către Vasile Alecsandri*, în *Convorbiri literare*, 1881, nr. 1, p. 29—37.

126 *Scrisoarea lui Al. Papadopol-Calimah către Vasile Alecsandri*, în *Convorbiri literare*, 1880, nr. 7, p. 252 urm.

127 *Scrisoarea lui Al. Papadopol-Calimah către Vasile Alecsandri*, în *Convorbiri literare*, 1880, nr. 5, p. 194—196.

128 Cf. Paul Cornea, Mihai Zamfir, *Gîndirea românească în epoca paşoptistă*, I, E.P.L., Bucureşti, 1968, p. 134.
129 Al. Duţu, *Sinteză şi originalitate în cultura română*, Ed. Enciclopedică Română, Bucureşti, 1972, p. 184.
130 I. Ghica, *op. cit.*, p. 90—92, 138.
131 M. Kogălniceanu, *Programul ziarului „Steaua Dunării"*, în *Opere*, ed. cit., p. 237.
132 G. Ibrăileanu, *Scriitori români şi străini*, I, p. 22.
133 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 380.
134 *Ibidem*, p. 407.
135 Apud D. Duzinchievici, *Din corespondenţa inedită a lui Vasile Alecsandri*, în *Limbă şi literatură*, 10 (1965), p. 72.
136 Cf. W. Wilkinson, *Tableau historique, geographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, traduit de l'anglais par M. de la Roquette, Paris, 1824, p. XX.
137 *Ibidem*, p. XII—XIII.
138 I. Ghica, *op. cit.*, p. 99—100.
139 E. Lovinescu, *op. cit.*, p. 170.
140 *Ibidem*, p. 171.
141 Vezi şi notele şi comentariile Mariei Platon la ediţia citată a *Daciei literare*, p. 520.
142 *Demidoff în Moldavia*, în *Dacia literară*, p. 422—423.
143 A. Russo, *Piatra Teiului*, ed. cit., p. 283—284.
144 G. Oprescu, *Ţările române văzute de artişti francezi (sec. XVIII—XIX)*, Cultura naţională, 1926, p. 29.
145 *Dacia literară*, p. 441—442.
146 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a adăugită, Bucureşti, 1929, vol. III, p. 209.
147 *Călătoria arhidiaconului Paul de Alep prin Moldova şi Ţara Românească întovărăşind pe Macarie, patriarhul de Antiochia*, în *Arhiva istorică a României*, tom. I, partea 2 (1865), p. 67.
148 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, p. 4.
149 G. Oprescu, *op. cit.*, p. 26.
150 N. Iorga, *op. cit.*, p. 8.
151 Cf. V. Beneş, *Bouquet, Raffet, Lancelot. Desene privitoare la Principatele române*, Ed. „Gazeta ilustrată", Cluj, 1934, p. 5.
152 G. Oprescu, *op. cit.*, p. 61.
153 Cf. G. Bengesco, *Bibliographie franco-roumaine depuis la commencement du XIX-e siècle jusqu'a nos jours*, ed. a II-a, Paris, 1907, p. 37.

154 *Documente literare inedite. V. Alecsandri. Corespondență*, ediție îngrijită și note de Marta Anineanu, cu o prefață de G. C. Nicolescu, E.S.P.L.A., București, 1960, p. 56—57.

155 Nestor Urechia, *O scrisoare a lui Vasile Alecsandri*, în *Propilee literare*, 1926, nr. 14 (1 oct.), p. 26.

156 N. N. Condeescu, *Relațiile lui Prosper Mérimée cu Vasile Alecsandri (în legătură cu o scrisoare inedită)*, în *Revista de filologie romanică și germanică*, 1961, nr. 2, p. 237.

157 *Poesie roumane, Les Doïnas, poesies moldaves de V. A.*, traduites par J. E. Voinesco, Paris, 1855, p. 1—13.

158 Apud *Steaua Dunării*, 1856, nr. 35, p. 139.

159 *Ballades et chants populaires de la Roumanie*, Paris, 1855, p. XI.

160 *Provinces danubiennes et roumaines*, Paris, 1856, p. 216.

161 *Cuvîntul d-lui Ubicini la înmormîntarea lui Ion Voinescu, duminică, 22 ianuarie 1856*, în *Steaua Dunării*, 1856, nr. 8 (26 ian.), p. 32.

162 T. Maiorescu, *Literatura română și străinătatea*, loc. cit., p. 367.

163 Cf. Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vasile Alecsandri și Wilhelm de Kotzebue...*, extras din *Arhiva românească*, tom. VIII *(1942)*.

164 W. de Kotzebue, *Din Moldova. Tablouri și schițe din 1850*, cu o introducere de Gala Galaction, f.a., f. 1, p. 103—104.

165 Idem, *Lascar Viorescu*, p. 5—9.

166 Apud Petru V. Haneș, *Alecsandri la Sevastopol (scrisoare inedită)*, în *Noua revistă română*, 1901, nr. 34 (15 mai), p. 466—467.

167 N. Iorga, *Vasile Alecsandri*, loc. cit., p. 209.

168 D. Zamfirescu, *Noapte bună*, în *Opere*, III, p. 128—129.

169 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 51.

170 *Ibidem*, p. 103.

171 Cf. *Ion Pillat. Mărturii despre om și poet*, Ed. Publicom, București, 1946, p. 289—290.

172 D. Zamfirescu, *Locotenentul Sterie*, în *Opere*, III, p. 144.

173 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, ediție îngrijită, note și indici de Marta Anineanu, E.P.L., București, 1964, p. 118.

174 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 123.

175 M. Kogălniceanu, *op. cit.*, p. 531.

176 Cf. G. Bogza, *Cartea Oltului, Statuia unui rîu*, Ed. Minerva, București, 1976, p. 41—42.

177 Cf. Teodor Vârgolici, *Postfață* la V. Alecsandri, *Călătorii*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 278.

178 Cf. Perpessicius, *Alecsandri în corespondență*, în *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor, 1957—1960*, E.P.L., București, 1961, p. 61—81.

179 G. Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri. Întîia călătorie la Constantinopol*, în *Viața românească*, 1922, nr. 1, p. 41—53.

180 Apud Marie G. Bogdan, *Autrefois et aujourd'hui, 1920—1923*, București, 1923, p. 78.

181 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 12.

182 G. C. Nicolescu, *Viața lui Vasile Alecsandri*, ed. a III-a, Ed. Eminescu, București, 1975, p. 94.

183 Traducerea aparține lui G. Bogdan-Duică, *art. cit.*, p. 42—43.

184 Camil Petrescu, *Rapid-Constantinopol-Bioram. Simplu itinerar pentru uzul bucureștenilor*, ediție îngrijită, prefață, note de Ion Cristoiu, Ed. Dacia, Cluj, 1974, p. 27.

185 Ubicini, *Valachia în 1848*, în *Convorbiri literare*, 1884, nr. 6, p. 213 urm.

186 D. Ralleti, *Suvenire și impresii de călătorie*, p. 47.

187 C. Petrescu, *op. cit.*, p. 34.

188 *Ibidem*, p. 35.

189 D. Ralleti, *op. cit.*, p. 88—89.

190 C. Petrescu, *op. cit.*, p. 36—37.

191 Octavian Paler, *Drumuri prin memorie*, Ed. Albatros, București, 1972, p. 148.

192 Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 73—74.

193 Teodora Voinescu, *Gheorghe Tattarescu (1818—1894)*, București, 1940, p. 23.

194 Camil Petrescu, *op. cit.*, p. 85.

195 M. Kogălniceanu, *Opere*, p. 532.

196 Mircea Anghelescu, *Literatura română și Orientul (secolele XVII—XIX)*, Ed. Minerva, București, 1975, p. 133.

197 N. Bălcescu, *Opere, IV. Corespondență. Scrisori. Memorii. Adrese. Documente. Note și materiale*, ediție critică de G. Zane, Ed. Academiei R.S.R., București, 1962, p. 141.

198 I. Heliade Rădulescu, *Suvenire și impresii ale unui proscris*, ediție îngrijită, prefață, note de Maria Protase, Ed. Dacia, Cluj, 1975, p. 170.

199 D. Bolintineanu, *Călătorii*, II, ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic, note și glosar de Ioan Roman, E.P.L., București, 1968, p. 312.

200 M. de Comre Andréossy, *Constantinopol et le Bosphore de Thrace* pendant les années 1812, 1813 et 1814, et pendant l'année 1826, Faris, 1828, p. 351.

201 R. Walsh, *Voyage en Turquie et a Constantinopole (1821—1825)*, Paris, 1828, p. 78—79.

202 G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri şi Edouard Grenier*, în *Convorbiri literare*, 1921, nr. 6—7, p. 438—446.

203 V. Alecsandri, *Scrisori inedite. Corespondenţa cu Ed. Grenier*, p. 58.

204 Cf. Paul Petrescu, şi Paul H. Stahl, *Scoarţe româneşti*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1966, p. 33.

205 Cf. Paul Petrescu, *Motive decorative celebre (Contribuţii la studiul ornamenticii româneşti)*, Ed. Meridiane, Bucureşti, 1971, p. 44—46.

206 Cf. Gh. Pavelescu, *Despre „pasărea suflet"*, în *Anuarul Arhivei de folclor*, VII (1945), p. 130.

207 Al. Odobescu, *op. cit.*, p. 76.

208 Const. D. Ionescu, C. D. Papastate, *Vasile Alecsandri şi Elena Negri, Cu un jurnal inedit al poetului*, în *Ramuri*, 1947, nr. 4, p. 391—394.

209 Perpessicius, *Jurnalul inedit al lui Vasile Alecsandri*, în *Jurnalul de dimineaţă*, 1947, nr. 754.

210 Paul Cornea, *Propăşirea 1844*, în volumul colectiv Reviste literare româneşti *din secolul al XIX-lea. Contribuţii monografice*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1970, p. 25 urm.

211 C. Negri, *Scrieri*, I, p. 93.

212 Citatele, în traducerea Martei Anineanu, din V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, p. 207—239.

213 Cf. Ion Roman, *Vasile Alecsandri. Orizonturi şi repere*, Ed. Albatros, 1973, p. 95.

214 N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 62.

215 C. A. Rosetti, *Note intime, 1844—1859*, vol. I (1844—1846), adnotate şi publicate de Vintilă C. A. Rosetti, Bucureşti, 1902, p. 180.

216 N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 76.

217 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, p. 238.

218 *Ibidem*, p. 239.

219 *Ibidem*, p. 152.

220 L. Kalustian, *Vasile Alecsandri şi „neurastenille" de primăvară*, în *Facsimile*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1975, p. 294.

221 N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 78.

222 C. Fetrescu, *op. cit.*, p. 34.
223 D. Golescu, *Însemnare a călătorii mele*, ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Gh. Popp, București, 1964, p. 109.
224 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, p. 223.
225 Stanislas Bellanger, *Le [sic] Kéroutza. Voyage en Moldo-Valachie*, Paris, 1846, vol. II, p. 9.
226 A. Russo, *Piatra Teiului*, p. 305.
227 Cf. N. Petraşcu, *Giuseppina Berta. Marea dragoste a lui Costache Negri, în Icoane de lumină*, p. 279—287.
228 Al. Ciorănescu, *Vasile Alecsandri*, New-York, 1973, p. 149
229 V. Alecsandri, *Scrisori*, I, passim, 149—242.
230 I. E. Voinescu, *O duminică la Paris*, în *România literară*, 1855, nr. (28 mai), p. 245.
231 D. Rallet, *Provincialii şi iaşenii*, în *Propăşirea*, 1844, nr. 9 şi 10.
232 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 114.
233 Il. Chendi, E. Caralechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 17.
234 W de Kotzebue, *Lascar Viorescu*, p. 23.
235 G. Ibrăileanu, *Adela*, postfață de Eugenia Tudor-Anton, Ed. Minerva, Bucureşti, 1976, p. 46.
236 Ion Vlad, *Povestirea. Destinul unei structuri epice*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 61.
237 T. Vianu, *Arta prozatorilor români* I, E.F.L., Bucureşti, 1966, p. 100.
238 Apud C. Negruzzi, *Opere complete*, vol. I, *Proză*, ed. a II-a, Bucureşti, 1916, p. 189.
239 *Ibidem*, p. 283.
240 G. Ibrăileanu, *op. cit.*, p. 7.
241 A. D. Xenopol, *Mehadia. Impresiuni de călătorie*, în *Convorbiri literare*, 1884, nr. 10, p. 438—457.
242 W de Kotzebue, *Din Moldova*, p. 61.
243 *Dacia literară*, p. 410.
244 Cf. Virgil, Ionescu, în *Revista de istorie şi teorie literară*, 1967, nr. 3, şi Paul Cornea, în *Revista de istorie şi teorie literară*, 1968, nr. 1.
245 Apud P. Cornea, M. Zamfir, *Gîndirea românească în epoca paşoptistă*, vol. II, p. 46—47.
246 N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 218.
247 *Despre poste*, în *Revista Carpaţilor*, tom. I (1860), p. 148.
248 St. Bellanger, *op. cit.*, vol. II, p. 2—3, 5—6.
249 D. Ralleti, *Suvenire şi impresii de călătorie*, p. 2.

250 Cf. Al. Iordan, *Vasile Alecsandri inspiratorul lui Theodor Aman*, în *Viața românească*, 1934, nr. 4—6, p. 60—61.
251 Cf. Al. Săndulescu, *Continuități*, Ed. Cartea Românească, București, 1976, p. 207.
252 Apud Ilie Dumitru-Pitești, *O scrisoare inedită a lui Vasile Alecsandri către Alexandru Odobescu*, în *Viața românească*, 1965, nr. 9, p. 158—160.
253 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 117.
254 D. Golescu, *op. cit.*, p. 106.
255 [I. A. Vaillant], *Cîteva zile pe munți*, în *Propășirea*, 1844, nr. 34 (3 sept), p. 269.
256 A. Russo, *Piatra Teiului*, p. 296.
257 T. Vianu, *Arta prozatorilor români*, I, p. 107.
258 G. Călinescu, *op. cit.*, p. 117.
259 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, p. 234.
260 Cf. Dumitru Pop, *Alecsandri către Mistral. Scrisori inedite*, în *Steaua*, 1965, nr. 2, p. 99.
261 Cf. Marie Bogdan, *op. cit.*, p. 86.
262 Vezi rezumatul scrisorii la Marta Anineanu, *Catalogul corespondenței lui Vasile Alecsandri*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1957, p. 103
263 I. Pillat, *Poezii 1906—1941*, ediție definitivă îngrijită de autor, vol. I, 1906—1918, București, 1944, p. 38.
264 Apud Perpessicius, *Elogiul Mirceștilor*, în *Alte mențiuni de istoriografie și folclor 1957—1960*, E.P.L., București, 1961, p. 68
265 V. Voiculescu, *Etape și reședințe*, în volumul colectiv *Ion Pillat. Mărturii despre om și poet*, ed. cit., p. 101.
266 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 183.
267 Il. Chendi, *Corespondența lui V. Alecsandri cu bucovinenii*, în *Convorbiri literare*, 1906, nr. 12, p. 1096.
268 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 206.
269 G. C. Nicolescu, *op. cit.*, p. 586.
270 Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, I, p. 96.
271 N. Bălcescu, *Opere*, IV, p. 85.
272 Cf. Gh. Adamescu, *Șapte scrisori ale lui Alecsandri către d-rul Obedenaru*, în *Convorbiri literare*, 1924, nr. 5, p. 348.
273 Cf. D. Panaitescu-Perpessicius, *Alecsandri inedit*, în *Limbă și literatură*, 10 (1965), p. 20.
274 Cf. Emil Vîrtosu, *Scrisori inedite de la Vasile Alecsandri*, în *Arhiva românească*, tom. III (1939), p. 79.
275 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 124.
276 Apud L. Kalustian, *op. cit.*, p. 285.

277 V. Alecsandri, *Cele mai frumoase scrisori*, p. 48.
278 *Manuscriptele lui I. Voinescu.* Articole de ziare şi alte încercări, lăsate suvenir amicului meu B. Alecsandri, traduse de Bonifaciu Florescu, în *Portofoliul român*, 1881, nr. 7, p. 4, 6.
279 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, p. 30.
280 O. Goga, *Vasile Alecsandri. Cuvîntare rostită la Academia Română*, în *Ţara noastră* (Sibiu), 1928, nr. 25, p. 769.
281 Cf. G. Zane, *N. Bălcescu Opera. Omul. Epoca*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1975, p. 321.
282 V. Alecsandri, *Prefaţa*, vol. I *Opere complete*, p. XXV—XXVI.
283 Ş. Cioculescu, *Alecsandri şi Eminescu*, în *Varietăţi critice*, E.P.L., Bucureşti, 1966, p. 189.
284 Marius André, *La vie harmonieuse de Mistral*, Paris, 1928, p. 171—172.
285 E. Lovinescu, *T. Maiorescu şi contemporanii lui*, ediţie îngrijită de Z. Ornea şi Maria Simionescu, Prefaţă de Z. Ornea, Ed. Minerva, Bucureşti, 1974, p. 96.
286 Apud G. F. Ţepelea, şi Ion Climer, *Alecsandri şi felibrii*, în *Limbă şi literatură*, 10 (1965), p. 31, 36.
287 N. Petraşcu, *Vasile Alecsandri*, Tip. Bucovina, Bucureşti, f.a., p. 54—55.
288 Apud N. Zaharia, *Vasile Alecsandri. Vieaţa şi opera lui*, Bucureşti, 1919, p. 59.
289. G. Ibrăileanu, *Vasile Alecsandri, Scrisori inedite...*, în *Scriitori români şi străini*, I, p. 22—23.
290 D. Fanaitescu-Perpessicius, *Alecsandri inedit*, în *Limbă şi literatură*, 10 (1965), p. 13.
291 Cf. Alecsandri, *Pasteluri*, antologie, prefaţă, note şi bibliografie de Paul Cornea, Ed. Albatros, Bucureşti, 1972.
292 Angelo de Gubernatis, *La Roumanie et les roumains. Impressions de voyage et études*, Florence, 1898, cap. VI.
293 Apud Il. Chendi, E. Carcalechi, *V. Alecsandri, Scrisori*, p. 132.
294 Cf. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dictionnaire des symboles*, Seghers, Paris, 1974, p. 307.
295 Maurice Maeterlinck, *Pasărea Albastră*, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1958, p. 67, 85.
296 Cf. Ch. Drouhet, *Vasile Alecsandri şi scriitorii francezi*, Cultura Naţională, Bucureşti, 1924, p. 31.

297 V. Hugo, *Les Orientales (L'enfant)*, în *Oeuvres poétiques*, I, *Avant l'exil (1802—1851)*, Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard, 1964, p. 637—638.

298 Cf. Dan Cristea, *O meditație asupra artei*, în *Luceafărul*, 1975, nr. 24.

299 Cf. Mircea Tomuș, *Pastelul românesc*, în *Efigiile naturii*, Antologia pastelului românesc de Petre Stoica și M. Tomuș, Ed. Minerva, București, 1971, p. 12.

300 T. Vianu, *Poezia lui Ion Pillat*, în vol. col. *Ion Pillat. Mărturii despre om și poet*, București, 1946, p. 141.

301 I. Pillat, *Poezii*, vol. II, ed. cit., p. 521.

302 I. Biberi, *Treptele lui Ion Pillat*, în vol. col. cit., p. 107.

303 Cf. T. Vianu, *art. cit.*, p. 146.

304 I. Pillat, *Poezii*, vol. II, p. 303.

305 *Ibidem*, vol. I, p. 44.

306 Cf. Aurel Martin, *Metonimii*, Ed. Eminescu, București, 1974, p. 134.

307 Cf. P. Constantinescu, *Alecsandri, mirceșteanul*, în *Scrieri*, vol. I, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, cu o prefață de Victor Felea, E.P.L., București, 1967, p. 20—21.

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

INDICE DE NUME

A

Adamescu, Gh., 200
Albala, Radu, 190
Alecsandri, Elena, 22, 23, 58, 191
Alecsandri, Iancu, 45
Alecsandri, Paulina, 118
Alecsandrescu-Dorna, 191
Alexandrescu, Grigore, 8, 13, 29, 33, 179
Allaux, Aglae, 55
Aman, Theodor, 111, 159, 200
André, Marius, 181, 201
Andréossy, conte de 115, 198
Anghelescu, Mircea, 114, 197
Anineanu, Maria, 190, 196, 198, 200
Asachi, Gh., 8, 27

B

Baligot de Beyne, Arthur, 76, 77
Balzac, Honoré de 140
Bălăceanu, Ion, 53, 57
Bălcescu, Nicolae, 25, 29, 44, 46, 47, 50, 55, 56, 75, 79, 80, 114, 122, 123, 125, 126, 177, 183, 193, 197, 198, 200, 201
Bănulescu, Ştefan, 18
Bârsănescu, Andrei, 190
Béarn, Hector de, 73
Bell, Georges, 79
Bellanger, Stanislas, 130, 156, 157, 199
Beneş, V., 75, 195
Bengescu, George, 22, 80, 173, 175, 191, 195
Berluc Pérussis, Léon, 181
Biberi, Ion, 186, 202
Bibescu, Martha, 21, 22
Billecocq, Adolphe, 73, 74, 76, 77, 161
Blaga, Lucian, 117
Bobescu, I. B., 194
Bogdan, Marie, 197, 200
Bogdan-Duică, Gheorghe, 97, 103, 116, 117, 191, 192, 197, 198
Bogza, Geo, 196
Boldan, Emil, 194
Bolintineanu, Dimitrie, 9, 28, 53, 54, 103, 113, 114, 194, 197

Bolliac, Cezar, 8
Bonaparte Wyse, William, 181
Borée, Eugen, 173
Botezatu, Samuil, 81
Bouquet, Michel, 73, 74, 75, 91, 105, 195
Brătianu, C-tin, 79
Brătianu, Dumitru, 29, 47
Brîncoveanu, Constantin, 112, 113
Bucur, Marin, 193

C

Calderon, Serafin, Estabañez, 78
Calimah (vezi Papadopol-Calimah)
Caliman, George T., 71
Camariano, Nestor, 193
Cantacuzino, Alecu, 19, 26, 81, 191, 192
Cantacuzino, Aspazia, 81
Cantacuzino, Maria, 81
Caragiale, Ion Luca, 140
Carcalechi, Eugenia, 191, 193, 196, 199, 200, 201
Cavour, Camille Benso, conte de, 84, 85
Călinescu, George, 12, 101, 131, 161, 190, 197, 199, 200
Cândea, Virgil, 189
Chateaubriand, François-René de, 68
Chendi, Ilarie, 189, 191, 193, 196, 199, 200, 201
Chevalier, Jean, 201
Chiaro, Anton Maria del, 64
Chopin, Jean-Marie, 80
Cioculescu, Ştefan, 180, 201
Ciorănescu, Alexandru, **133, 199**
Cîmpineanu, Ion, 31
Climer, I., 201
Colson, Félix 34, 82, 192
Conachi, Costache, 67
Condeescu, N. N., 78, 196
Constantinescu, Constanţa, 202
Constantinescu, Pompiliu, 187, 202
Cornea, Paul, 12, 119, 155, 183, 190, 195, 198, 199, 201
Creangă, Ion, 12
Cristea, Dan, 185, 202
Cristoiu, Ion, 197
Croce, Benedetto, 127
Cuciuc, fraţii, 90
Cuénim, Victor, 90, 93, 98
Cuza, Alexandru Ion, 45, 54, 56, 57, 76, 77, 84, 86, 114, 180, 194

D

Dărăscu, N., 186
Delavrancea, Barbu Ştefănescu, 56, 194
Demidoff, Anatol, 34, 36, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 157, 192, 195
Densusianu, Ovid, 12, 190, 193
Desprez, Hyppolite, 76
Diehl, Charles, 113
Dimisianu, G., 13, 190
Docan, Ion, 29
Donici, Alecu, 135
Donici, Smaranda, 122
Doussault, Charles, 73, 74, 75
Dragomirescu, Mihail, 8, 10, 189
Drouhet, Charles, 184, 201
Dumitru-Piteşti, Ilie, 200
Dumitrescu-Buşulenga Zoe, 12, 190
Dupré, Louis, 73

Duțu, Alexandru, 61, 195
Duzinchievici, D., 195

E

Ecaterina cea Mare, 59
Eliade, Pompiliu, 192, 194
Eminescu, Mihai, 54
Euripide, 89

F

Felea, Victor, 202
Filimon, Nicolae, 17
Filipescu, Costăchiță, 25, 30, 31, 51, 58, 122, 179
Florescu, Bonifaciu, 201
Florescu, Ioan, 57
Florian, 89

G

Galaction, Gala, 196
Gafița, Mihai, 193
Gautier, Théophile, 11
Gavarni, Sulpice-Guillaume, 152
Gheerbrant, Alain, 201
Ghica, Ion, 14, 16, 17, 18, 20, 21, 26, 29, 31, 33, 35, 36, 45, 46, 47, 49, 50, 56, 57, 58, 61, 64, 65, 76, 90, 101, 125, 128, 152, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 175, 182, 190, 191, 192, 193, 195
Ghica, Grigore, 116
Ghica, Pantazi, 26
Goethe, 89
Goga, Octavian, 180, 201
Golescu, Dinicu, 11, 98, 128, 129, 130, 164, 165, 168, 173, 199, 200
Golescu, G., 30, 114
Grandville, Gérard, 152
Grămadă, Livia, 191
Gregorie (mitropolitul Vechii Cezaree), 72
Grenier, Edouard, 21, 116, 182, 191, 198
Gubernatis, Angelo de, 183, 201

H

Haneș, Petru V., 196
Hașdeu, Bogdan Petriceicu, 7
Heliade-Rădulescu, Ion, 8, 27, 42, 43, 79, 114, 193, 197
Herodian, 89
Hiroshige, 171
Hogaș, Calistrat, 51, 53, 59, 76, 149, 150, 165, 173
Hokusai, 59, 97
Homer, 89
Horațiu, Quintus Horatius Flaccus, 21, 105
Hrisoverghi, Alexandru, 15, 25
Hugo, Victor, 140, 173, 184, 202
Hurmuzaki, Alecu, 20, 59

I

Ibrăileanu, Garabet, 8, 9, 10, 12, 51, 123, 124, 148, 154, 180, 182, 189, 190, 195, 199, 201
Ionescu, Virgil, 155, 199
Iorga, Nicolae, 7, 10, 13, 70, 73, 75, 86, 120, 156, 189, 195, 196, 199

Ipsilanti, Alexandru, 19
Iser, I., 186
Ispirescu, Petre, 23, 24
Ivănescu-Capşa, Elena, 118

K

Kalustian, L., 126, 178, 198, 200
Karamzin, N. M., 60
Kiseleff P. D., 85
Kogălniceanu, Mihail, 10, 21, 22, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 54, 57, 58, 60, 62, 64, 68, 72, 81, 82, 89, 94, 99, 100, 113, 115, 128, 155, 161, 173, 179, 180, **183, 192, 193, 194,** 195, 196, 197
Kotzebue, August von, 81
Kotzebue, Wilhelm de, 16, 20, 21, 80, 81, 82, 141, 145, 155, 191, 196, 199

L

Lamartine, Alphonse, 84, 173
Lancelot, Auguste, 73, 75, 195
Lessing, G. E. 89
Levaditi, C., 58
Loti, Pierre, 112, 113
Lovinescu, Eugen, 14, 22, 26, 89, 181, 190, 192, 195, 201

M

Macarie (patriarhul Anatoliei), 71, 195
Maeterlinck, Maurice, 184, 185, 201
Maiorescu, Titu, 13, 16, 47, 58, 80, 81, 145, 181, 191, 194, 196, 201
Malraux, André, 13
Maltebrun, **65, 158**
Manolescu, Nicolae, 13, 190
Marcu, Al., 11, 118, 190
Marquetti, Bianca, 101
Martin, Aurel, 187, 202
Mavrocordat, Ursu, 29
Mérimée, Prosper, 15, 78, 79, 196
Meteş, St., 193
Michelet, Jules, 31, 82
Miculi, Carol, 75
Milicescu, Emilia, 194
Millo, Matei, 20
Mironescu, G. G., 194
Mistral, Frédéric, 181, 200, 201
Molière, Jean Baptiste Poquelin, 9
Monet, Claude, 12
Mumuleanu, Barbu Paris, 9, 33, 189, 193
Musset A. de, 147, 173
Müller, Ioan, 37

N

Napoleon III, 84, 85, 86, 172
Negri, Costache, 20, 26, 44, 45, **49, 51, 52, 53, 54, 55, 59,** 61, 72, 76, 98, 99, 114, 115, 121, 131, 134, 152, 165, 173, 177, 182, 193, 194, 198, 199
Negri, Elena, 33, 51, 53, 55, 104, 119, 121, 122, 123, 124, 125,

126, 140, 167, 180, 183, 198
Negri, Ioniță, 54
Negri, Zulnia, 125, 178
Negruzzi, Costache, 8, 10, 14, 15, 17, 25, 26, 27, 28, 33, 66, 71, 89, 94, 190, 199
Negruzzi, Iacob, 16, 25, 43, 54, 67, 99, 176, 182, 191
Nicolescu, G. C. 176, 196, 197, 200

O

Obedenaru, Mihail, 200
Odobescu, Alexandru, 9, 19, 161, 185, 189, 191, 198, 200
Ollănescu-Ascanio, Dumitru, 10, 93, 181, 191
Oprescu, George, 69, 195
Ornea, Z., 189, 201
Ovidiu, Publius **Ovidius Naso,** 21, 62

P

Paisie (patriarhul Constantinopolului), 71
Paler, Octavian, 111, 197
Fann, Anton, 179
Papadat-Bengescu, Hortensia 117, 154
Papadopol-Calimah, Al. 21, 59, 60, 176, 182, 193, 194
Papastate, C. D., 118, 198
Paul de Alep, 37, 71, 195
Pavelescu, Gh., 198
Pătrașcu, Milița, 94
Pârvan, Vasile, 22, 191
Pélissier, Aimable Jean J., 83, 85
Ferpessicius, 11, 12, 101, 118, 123, 182, 190, 197, 198, 200
Petrașcu, Nicolae, 181, 193, 199, 201
Petrescu, Camil, 103, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 127, 164, 185, 197, 199
Petrescu, Dumitru, 193
Petrescu, Paul, 198
Philippide, Al., 12, 190
Pienescu, G., 189
Pillat, Ion, 34, 59, 92, 173, 175, 176, 185, 186, 187, 196, 200, 202
Platon, Maria, 192, 195
Pliniu cel Bătrîn, 59
Pop, Dumitru, 200
Pop-Reteganul, Ion, 24
Popp, Gh., 199
Poteca, Eufrosin, 58
Protase, Maria, 197
Pușkin, A., 78, 135

Q

Quinet, Edgar, 49, 79

R

Raffet, Auguste, 36, 67, 68, 69, 75, 195
Rallet, Dimitrie, 26, 27, 32, 39, 57, 106, 109, 142, 143, 155, 158, 161, 192, 193, 197, 199
Raymond, Emmeline, 33

Rădulescu-Dulgheru, Georgeta, 101, 190
Rădulescu-Pogoneanu, Elena, 194, 196
Rey, J., 37
Roman, Ion, 121, 197, 198
Rosetti, C. A., 8, 9, 35, 41, 43, 47, 57, 79, 123, 137, 189, 192, 193, 198
Rosetti, Lascăr, 20, 44, 45
Rosetti Vintilă C. A., 198
Rosnovanu, familia, 20
Rotaru, Rodica, 189
Russo, Alecu, 10, 24, 25, 26, 32, 33, 36, 37, 38, 40, 41, 50, 57, 130, 151, 155, 164, 191, 192, 193, 195, 199, 200

S

Sadoveanu, Mihail, 19, 81, 191
Saint-Marc, Girardin, 62, 65, 66, 67, 82, 157, 179
Sarto, Andrea del, 100
Saveliev, D. P., 71
Săndulache, Miclescu, 29
Săndulescu, Al., 13, **160, 190,** 194, 200
Scavinschi, Daniil, 151
Schiller, Fr., 89
Simionescu, Maria, 201
Simonescu, Dan, 192
Sion, Gheorghe, 9, 14, 17, 21, 44, 75, 190, 191, 193
Smith, Adam, 35
Socec, Ioan V., 9, 28, 189, 191
Socrate, 35
Staël, Doamna de, 164
Stahl, Paul H., 198
Stendhal, 11
Stoica, P., 202
Stroia, Gh., 189
Sturdza, Dimitrie, 192
Sturdza, Grigore, 49
Sturdza, Mihail, 67
Sturdza, Zoe, 33
Szatmáry, C. Fopp de, 111

Ş

Şerban, Geo, 191

T

Tăttărescu, Gheorghe, 111, 186, 197
Teodoreanu, Ionel, 169
Teodorescu-Sion, I., 186
Tomuş, Mircea, 185, 202
Trandafiloff, 31
Tudor-Anton, Eugenia, 199
Turgheniev, I., 16

Ţ

Ţepelea, G. F., 201

U

Ubicini, J. Honoré Abdolonyme, 46, 78, 79, 80, 82, 105, 126, 196, 197
Urechia, Nestor, 77, 196

V

Vaillant, J. A., 200
Valério, Théodore, 73
Vasile cel Mare, 72
Văcărescu, Elena, 181
Văcărescu, Iancu, 81
Vârgolici, Teodor, 101, 196
Vegezzi-Ruscalla, Giovenale, 84, 85
Vianu, Tudor, 150, 166, 185, 189, 199, 200, 202
Victor-Emanuel II, 84, 86
Virgiliu, 15
Vîrtosu, Emil, 200
Vlad, Ion, 13, 149, 199
Voiculescu, Vasile, 175, 185, 200
Voinescu, Ion, 26, 29, 56, 79, 80, 140, 179, 196, 199, 200
Voinescu, Teodora, 111, 197
Voltaire, François-Marie Arouet, 26, 59, 89

W

Walsh, R., 115, 198
Wilkinson, W., 64, 195

X

Xenopol, A. D., 58, 75, 154, 199

Z

Zaciu, Mircea, 13, 190
Zaharia, N., 201
Zamfir, Mihai, 195, 199
Zamfirescu, Duiliu, 51, 52, 56, 92, 93, 97, 105, 193, 194, 196
Zane, G., 180, 197, 201
Zarifopol, Paul, 11, 34, 40, 190, 192
Zub, Al., 191

CUPRINS

PARTEA ÎNTÎI

Proza cordială 7
Întemeietorii 28
„Prietenii românilor" 64

PARTEA A DOUA

Amintirile norilor 89
„Păsările problematice" 103
Din zarea diligenței 127
Corăbiile, corăbiile 175

Note 189
Indice de nume 203

Lector: MARIA SIMIONESCU
Tehnoredactor: ION GHICA

Bun de tipar 2 III 1977. Tiraj 10 120 ex. broşate. Coli ed. 12,94. Coli tipar 13,25. Planşe tipo 10.

Tiparul executat sub comanda
nr. 994 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România

Lei 8,50